

Фонд
Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва

Ірина Бекешкіна

Поки ми живі...

Київ
2022

УДК 821.161.2'06-83

Б42

***Видання здійснене за підтримки
Міжнародного фонду «Відродження»***

Б42 Ірина Бекешкіна: «Поки ми живі...» / Редколегія: С. Барбелюк, О. Бондарчук, Є. Бистрицький, О. Гарань (гол. ред.), Є. Головаха, Ю. Горбань, А. Кисла, М. Міщенко, В. Паніотто, О. Резнік, І. Філіпчук (відп. секретар). – К.: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва: «Стилос», 2022. – 254 с.

ISBN 978-966-2399-71-4

Ця книга присвячена пам'яті видатної української науковиці та громадської діячки Ірини Бекешкіної – справжньої народної соціологині, яка входила до сотні найвпливовіших людей в Україні, була зразком дотримання професійної етики і моральним авторитетом.

До видання ввійшла лише частка її великого наукового доробку, публіцистики та виступів у ЗМІ, яка відтворює основні тренди суспільних настроїв за роки незалежності держави. Вартісними є розділи збірника, де вміщено спогади колег і друзів, афоризми Ірини Бекешкіної, світлини, бібліографічний матеріал, що дає змогу досягнути широке коло дослідницьких інтересів соціологині, її проникливий погляд на світ і суспільство.

Книга призначена для широкого кола читачів, зокрема соціологів, істориків, журналістів, представників громадського сектору і, звичайно ж, молодих науковців та студентів, які починають торувати свій фаховий шлях.

УДК 821.161.2'06-83

ISBN 978-966-2399-71-4

© Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, 2022

© Ю. Савінов, обкладинка, 2022

© Видання: ФОП Артюшенко І.П. / ТОВ «Стилос», 2022

ЗМІСТ

Вона стала потрібною людям (<i>Є. Бистрицький</i>)	5
Феномен Бекешкіної: Творчий доробок «леді української соціології» і «совісті громадського сектору» (<i>О. Гарань</i>)	9
ЧАСТИНА ПЕРША. НАУКОВІ ПРАЦІ, АНАЛІТИКА	15
Громадська думка про майбутній економічний та територіально-державний устрій України (1993)	15
«Перша» та «четверта» влада у ставленні до авторитаризму (1996)	28
Україна – в транзите или в «серой зоне»? (2004)	33
Тур перший: прогноз на тур другий (2005)	36
Екзит-польний процес в Україні під час президентських виборів-2004 та його уроки для соціологічної спільноти та громадськості (2005)	43
Акції Помаранчевої революції: що спонукало людей вийти на вулицю? (2005)	53
ЗМІ після президентських виборів 2004 року (2008)	56
Від першого до другого туру: як переходили голоси? (2010)	60
Президентські вибори-1999, 2004, 2010, 2014 у вимірах екзит-полу (2014)	63
Майдан: хто, чому і навіщо? (2014)	69
Донбас-2015: деякі проблеми реінтеграції регіону (2015)	77
Що об'єднує і що роз'єднує українців (2018)	84
Непрогнозований і непередбачуваний: чому і що далі? (2019)	99
Україна передвиборча і післявиборча: реалії громадської думки та перспективи соціальних трансформацій в Україні (2019)	107
ЧАСТИНА ДРУГА. ПУБЛІЦИСТИКА, ВИСТУПИ В ЗМІ	110
Мукачеве: Оруелл – «2004» (2004)	110
Поки ми живі, ніщо не вирішено остаточно (2009)	113
Приватизація революції сином Ющенко? (2005)	120
Обережно, шахраї! (2006)	122
Україна здає тест (2008)	126
Удавка для соціологів (2009)	131

«Янукович не усвідомлює перспективу реальної катастрофи» (2014)	136
Газета «Взгляд» перекрутила дані соцдослідження Майдану – Ірина Бекешкіна (2014)	139
«Ініціативою громадських організацій повинно стати формування нового Майдану – Майдану реформ» (2014)	140
Ірина Бекешкіна розкритикувала журналістів за поширення фальшивого соціопитування (2014)	143
«Зараз як ніколи існують можливості для аналітичних центрів, бо влада готова співпрацювати» (2016)	144
«Такої кризи політикуму загалом у нас не було ніколи» (2018)	151
«Поки ми живі, нічого не вирішено остаточно» (2019).....	157
«Особливий статус Донбасу – неприйнятний. Повна амністія бойовиків – теж» (2019)	168
«У громадській думці України багато парадоксального» (2019)	173
«Ошибки прежней власти очевидны. Однако новая власть их повторяет» (2020)	175
«Україна патріархальна, зріла, відкрита до чужинців та все ще... плаксива» (2020)	182
Останній пост Ірини Еरिकівни (2020)	189
ЧАСТИНА ТРЕТЯ. СПОГАДИ	190
АФОРИЗМИ ТА ЦИТАТИ	218
ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ	226
Наукові праці, аналітика	226
Статті в ЗМІ, коментарі, інтерв'ю	235

Ми планували видання книги до 70-річчя Ірини Еरिकівни. Але наступило трагічне 24 лютого 2022 р. Редакція вирішила не вносити жодних правок – у цьому й не було потреби. Адже думки Ірини Бекешкіної витримали випробування двох років і лишаються так само актуальними. Хіба що в одному з останніх інтерв'ю журналіст виніс у заголовок «плаксивість» як одну з рис нашої політичної культури. Ми знаємо, як повелася б Ірина під час війни, вона була б на передовій нашого інформаційного спротиву, особливо відзначаючи силу, волелюбність та здатність українців до самоорганізації. Власне, на цьому Ірина Еरिकівна і наголошувала, починаючи від першого Майдану.

Вона стала потрібною людям

Книга, яку ви відкриваєте, має два обличчя, два виміри. Це збірка, присвячена пам'яті Ірини Бекешкіної, видатної української соціологині. Водночас – це книга уроків життя. Нашого українського повсякденного життя в добу незалежності. Кожний знайде тут – у наукових працях Ірини, в її публічних виступах у масмедіа та, безумовно, в її влучних афоризмах, у спогадах друзів та колег – життєві орієнтири для себе, щоб краще розуміти суспільство, в якому ми живемо, та як доцільніше прокладати власний життєвий шлях у ньому. Ця книга – напуття нам усім і наша колективна пам'ять.

Ірина Бекешкіна постала відомою та популярною громадською діячкою-соціологинею та, згодом, набула національного визнання в переламні роки українських суспільних зрушень, добу революційних Майданів 2004–2014 років.

Я був свідком того, як вона неусвідомлено, але цілеспрямовано готувала себе до цієї ролі, починаючи зі студентських років на філософському факультеті Київського університету імені Тараса Шевченка. Тендітна, але енергійна дівчина вирізнялася серед провідних активістів Студентського наукового товариства своїми організаційними здібностями. Не буде зайвим сказати, що тоді, в 1970-ті роки, невдовзі після хрущовської «відлиги» та нової хвилі репресій проти українських дисидентів, професором-керівником товариства, який високо цінував її активність, був Валерій Босенко, котрого можна назвати революціонером у розумінні методологічного значення діалектики для вміння самостійно мислити. Як перспективна випускниця Ірина спочатку обійняла посаду редактора журналу «Філософська думка», згодом вступила до аспірантури Інституту філософії Академії наук України, а по її завершенні та успішному захисті кандидатської дисертації стала старшим науковим співробітником інституту.

Про тодішнє особисте зростання та наукові інтереси Ірини напередодні та під час історичних подій розвалу СРСР та здобуття Україною незалежності свідчать її перші ґрунтовні наукові роботи, що фокусувалися на важливій сув'язі проблем особистості й демократизації суспільства. Саме тоді ставало все яснішим значення протиставлення ролі вільної особистості та необхідних

людям громадянських свобод для справи їхнього національного вивільнення від тоталітарної комуністичної системи. Праці Ірини тих років ясно зафіксували це, як і соціологічна спрямованість її дослідницького таланту, який вона реалізовувала всі роки до своїх останніх днів уже в Інституті соціології НАНУ, тісно співпрацюючи з провідними українськими соціологами Євгеном Головахою та Наталією Паніною.

Утім, найсильніші риси її наукової вдачі виявилися на початку незалежності, коли Бекешкіна як дослідник-науковець енергійно увійшла у вир громадянського життя. Я добре пам'ятаю, як у 1998 році рухивець Ілько Кучерів, засновник Фонду «Демократичні ініціативи», відомий мені ще з часу виходу журналу «Політична думка», разом з Іриною прийшли до Міжнародного фонду «Відродження», де я якраз почав працювати виконавчим директором. Саме тоді вони залучили «Відродження» до справи і Ілька, і Ірини – проведення першого в Україні та одного з перших у пострадянських країнах екзит-полу – незалежного соціологічного опитування виборців на виході з дільниць після голосування. Тоді, у 1998 році, Фонд «Відродження» підтримав візит польських журналістів для висвітлення виборів, а з 2002 року «Відродження» безпосередньо долучилось до сприяння проведенню самих екзит-полів.

Ідею проведення екзит-полів далекоглядний Ілько Кучерів виніс від української діаспори за сприяння недержавної американської організації – Національного демократичного інституту. Мало буде сказати, що впровадження екзит-полів в українську практику громадського контролю за перебігом виборів та адміністративною поведінкою влади й політиків під час виборчої кампанії було однією з вирішальних складових демократичної перебудови українського суспільства. Проведення екзит-полів не тільки у 1998 році, а й під час усіх наступних голосувань, зокрема 2010-го, 2014-го та 2019-го років – коли Фонд вже очолювала Ірина, а особливо під час драматичного 2004-го – коли принципова позиція «Демініціатив» на чолі з Ільком та Іриною, КМІСу та Центру Разумкова зашкодила фальсифікації виборів, ясно продемонстрували силу громадянського суспільства в контролі над інститутами влади.

Саме за роки своєї роботи й керівництва у «Демініціативах» Ірина стає відомим громадським лідером. Разом із колегами вона стала наочним прикладом поєднання соціології з аналітикою соціальних подій. «Демініціативи» посіли перші місця у міжнародних списках українських *think tanks*. Популярні й спеціалізовані видання вносили її прізвище у список найбільш впливових осіб країни (вона інколи дарувала друзям ці видання з іронічною та, водночас, щасливою усмішкою як доказ її суспільного визнання). Треба сказати, вона ніколи не намагалася обміняти власну популярність на якусь матеріальну вигоду, так і залишаючись жити у скромній панельці у віддаленому

районі столиці. Це її слова: «От, чим Бог мене справді нагородив – ніколи, ніколи нікому не заздрила. Якщо хтось отримував благо заслужено – раділа (є в світі справедливість), якщо ні – вважала, що доля покарає (часто так і було)».

Ірина мала авторитет серед представників провідних громадських організацій, проводила численні зустрічі з іноземними незалежними експертами та політиками від Брюсселя до Вашингтона, на яких давала незалежну професійну оцінку перебігу подій в Україні. Як соціолог вона боролася за впровадження та обстоювала у громадській думці значення «зовнішнього незалежного оцінювання» (ЗНО) як дієвого антикорупційного інструмента освіти. Брала участь у засіданнях Громадської ради Євромайдану. Залучалася до Ради з питань національної єдності при Президенті України, створеної у 2015 році, на засіданнях котрої безкомпромісно й критично оцінювала прорахунки дій президентської вертикалі влади. Працювала як неупереджений експерт у програмних радах фонду «Відродження». Долучалася до керівних органів потужних громадських об'єднань, таких як Реанімаційний пакет реформ, Асоціація провідних українських аналітичних центрів у Брюсселі (Ukrainian Think Tanks Liaison Office in Brussels). Була членкинею колегії Міністерства освіти і науки України, яку, між іншим, критикувала за невикоренений формалізм.

Цей далеко не завершений перелік громадських посад і взятих на себе обов'язків Ірини Бекешкіної нічого б не значив, якщо не згадати головне – її неухильну принциповість разом із постійною увагою до колег, з котрими вона співпрацювала. Вона була непохитна у судженнях, якщо бачила несправедливість, не зважала на статус того, хто був перед нею. Втім, вона вміла просто та з гумором доводити свою точку зору. Її характеризувало вміння критично подивитися на себе без будь-якого пафосу. Приватно вона навіть могла сказати про себе з гумором: «Баба-Яга знову проти».

Але найбільш унікальною рисою таланту Ірини Бекешкіної було її фантастичне вміння трансформувати досить складні теоретичні розробки та соціологічні побудови в просту, доступну публіці форму чітких висновків, експертних рекомендацій та пояснень перебігу суспільних проблем у численних інтерв'ю, опублікованих у цій книжці. Тут ви знайдете ємні характеристики головних рушіїв українського суспільства – від політичного життя до громадянського активізму, від надихаючих очікувань революцій на Майдані до критики політичного популізму й наївності громадян молодій державі та причин післямайданних провалів найрейтинговіших політиків. Її оцінки і влади, і нашого суспільного життя не тільки не втратили своєї актуальності, а й допомагають зрозуміти наше сьогодення – те, що відбувається з нами й обраною нами владою саме зараз.

У книзі ви також знайдете серед публічних висловлювань її оцінки багатьох проблем, що постають перед нашими керівниками й сьогодні – від щойно запропонованого так званого економічного паспорта українця (Ірина згадує про дотичне до цієї пропозиції соціологічне опитування щодо базового доходу в Україні) до теперішньої боротьби нової влади з попередниками (вона нам критично нагадує про те, як у 2011 році громадянське суспільство спокійно поставилося до ув'язнення владою головного опозиційного лідера, а потім вийшло на Майдан проти такої влади). Це вона постійно нагадувала і нагадує нам прості істини справжньої демократії, що досі важко даються українському суспільству та надто обраній нами владі. Одна з таких істин – що немає і не може бути успішних реформ без залучення до їх здійснення громадських організацій через діалог громадянського суспільства з владою.

Якщо взяти до уваги неабияку інертність нашого, на перший погляд, мінливого політичного й повсякденного життя, опірність змінам з боку його соціальних і культурних підвалин, точні характеристики, наведені в цій книжці, можуть претендувати не тільки на історичне значення, а й ще довго бути корисними українській громаді.

Не маю сумніву, що читач знайде в цій книзі чіткі й прості рецепти, ба навіть мудрі приписи для організації власного життя в нашу добу великої соціальної трансформації. Вони були набуті завдяки вмінню Ірини співчувати людям та завдяки цікавості, як казала вона сама, спостерігати за життям на різних поверхах суспільства. Її спостереження і поради, напевно, стануть вам у пригоді. Адже доба соціальних трансформацій ще далеко не завершена.

Під час багатьох спільних зустрічей та поїздок по Україні я бачив, як її впізнавали. Майже завжди до неї підходили з запитаннями про українську політику, про стан справ та бачення майбутнього. Люди спілкувалися з Іриною у поїздах до Львова, Харкова чи Одеси, впізнавали та підходили просто на вулиці. Їй це подобалося, але не як персональне визнання, а як свідчення, що вона потрібна людям. Потрібна й сьогодні як авторитетний порадник у наш складний і великий період становлення незалежної демократичної України.

Ця книга свідчить: без Ірини Еरिकівни Бекешкіної і ми, і Україна були би іншими, менш розуміли би самі себе й наш спільний демократичний дім, який будемо разом. Зібрані у ній матеріали будуть цікавими і корисними для різноманітних читачів – для справжніх політиків, громадських активістів, для експертного середовища, студентів соціально-політичних дисциплін, а також широкого кола громадян.

*Свєген Бистрицький, доктор філософських наук,
громадський діяч*

Феномен Бекешкіної: Творчий доробок «леді української соціології» і «совісті громадського сектору»

Коли редколегія почала добирати для цієї книжки публікації Ірини Ериківни, ми стикнулися з проблемою. Стільки зроблено, стільки написано текстів, стільки виступів у ЗМІ! Обсяг тем, де Бекешкіна була однією з першопрохідників, вражає: демократичний транзит, електоральна соціологія, партійні орієнтації громадян, становлення української політичної нації, ставлення до реформ (що вміщує і такі абсолютно конкретні речі, як перші кредитні спілки чи ОСББ), зовнішньополітичні орієнтації, зокрема інтеграція до ЄС та НАТО, громадянське суспільство, цінності, молодь, гендер, ЗМІ, Майдани і російсько-українська війна. І звичайно ж, така тема, як професіоналізм та етика науковця-соціолога.

Тож добираючи публікації до цієї книжки, ми намагалися дати уявлення про її різноманітні наукові інтереси та здобутки, які не були суто науковими, а мали широкий розголос і в професійному товаристві, і в ЗМІ, і навіть на базарах, де її пізнавали і де вона теж здійснювала свої «польові» дослідження. Ірина писала легко, поєднуючи науковість з аналітичними викладками, конкретикою, практичними рекомендаціями. А все це, своєю чергою, з образністю та публіцистичністю. Багато її характеристик, визначень, роз'яснень ставали крилатими висловами, афоризмами.

Засновник «Демініціатив» Ілько Кучерів так відгукувався про неї:

«У Бекешкіній поєднуються якості соціолога, журналіста і громадського діяча. Соціологи мислять складними формулами, завжди шукають наукові обґрунтування для своїх висновків; журналісти вміють стисло й зрозуміло викласти інформацію; політики розробляють різні сценарії розвитку певної ситуації».

Зрештою ми вирішили розбити книгу на три частини. Перша частина об'єднала наукові публікації з аналітикою, друга частина – публіцистика, і третя – спогади про Ірину Ериківну. Звичайно, до цієї книжки ввійшла

лише частинка її праць, а наприкінці вміщено основну бібліографію, лише основну – бо повний бібліографічний покажчик затягне на окреме видання. Частина текстів подається зі скороченнями, подекуди наводимо лише уривки – тож даємо посилання на оригінали публікацій або на сайт «Демократичних ініціатив». Здебільшого зберігали оригінальний правопис, бо його еволюція, а також позбавлення від русизмів – це теж наша історія.

На початку своєї наукової діяльності Ірина Ериківна писала книжки та брошури. Але згодом у вирі наукової, аналітичної, громадської, медійної активності на це вже не було часу, натомість – виступи на конференціях, круглих столах, в друкованих ЗМІ і на радіо та ТБ (вона була харизматична – телевізійники її любили), в Україні та за кордоном, у сусідніх країнах, в «старій Європі» і за океаном, в екзотичному Лівані розповідала про те, чи можна порівнювати їхню «кедрову революцію» з Помаранчевою, поїздки по всій Україні і на Донбас, де були і виступи, і дослідження у прифронтовій зоні. Тож не дивно, що написання докторської дисертації було відкладено у шухляду. Не було в неї звань лавреатів, державних відзнак чи медалей – натомість було справді народне визнання чесного соціолога, включення до різноманітних рейтингів, зокрема до переліку 100 великих українців усіх часів за версією журналу «НВ»¹.

Її учитель Євген Головаха, директор Інституту соціології Національної Академії наук, зазначає:

«Ірина могла стати глибоким теоретиком, чії книги і статті викликали б незмінний інтерес академічних соціологів. Але бурхливе соціально-політичне життя перших років незалежності залучило Ірину Бекешкіну насамперед до практики соціологічних досліджень і публічної репрезентації їх. І в цій царині на неї очікували заслужений успіх і суспільне визнання».

Вона дає влучні прогнози, які часом суперечили усталеним академічним канонам. Її колега і завідувач відділу Інституту соціології Олександр Резнік згадує:

Ще в 2000 р. Ірина Бекешкіна опублікувала статтю про ставлення громадян до політичних інститутів, де показала, що показник довіри до них більшою мірою залежить від очікувань громадян від дій влади у майбутньому, ніж в минулому. Ще один приклад: Бекешкіна після економічної кризи 2008–2009 рр. зазначала, що на вибір політичного режиму більше впливають зовнішньополітичні орієнтації, ніж оцінка економічного становища. Події 2013–2014 рр. це підтвердили.

¹ <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/top-100-velikih-ukrajinciv-yaki-vplinuli-na-istoriyu-novini-ukrajini-50116669.html>

Перший розділ цієї книги відкривається аналітикою вже далекого 1993 року про ставлення громадян до болючих перетворень перших, критичних для незалежності України, років. Ця стаття – справжній документ для істориків: а як же воно було насправді? І деякі речі сьогодні видаються геть несподіваними: високі позитивні оцінки ринкової економіки (Одеса – взагалі 97%), проти приватизації землі – меншість. Це ламає наші стереотипні уявлення про українців. Але у громадській думці все це поєднувалося дуже суперечливо: за ринок, але проти приватизації великих підприємств, плюс патерналізм українців (с. 16–20).

Тож багато чим тодішня влада не скористалася. Якби ж то вона слухала соціологів! Але, мабуть, і не все можна було тоді зробити, тому що громадська думка не тільки сприяла, але й накладала обмеження. Вже тоді українці відкидали федералізацію, водночас підтримка СНД («Співдружність незалежних держав» – для молоді, яка про це вже не знає) переважала в усіх вікових, освітніх, соціально-професійних та майнових групах. Все ж таки який довгий і складний шлях ми пройшли відтоді!

«І знову привид бродить обширами колишнього Союзу – цього разу привид авторитаризму», – авторитаризм Бекешкіна вивчала і ґрунтовно-теоретично, і біла на сполох за раннього Кучми у 1996 р., і за пізнього Кучми в 2003–2004 рр. Ми подаємо уривки з її аналітики тих часів. І саме на зламі 2003/04 рр. вона формулює своє життєдайне гасло, яким завершила свою тодішню статтю і яке стало крилатим: «Поки ми живі, ніщо не вирішено остаточно» (с. 35).

У 1998 р. Ірина Бекешкіна, разом з Ільком Кучерівим, стояла біля витоків першого в Україні екзит-полу, здійсненого Фондом «Демократичні ініціативи». А відомою на всю країну вона стала після екзит-полу 2004 р., який викрив фальсифікації влади. На соціологів тиснули, пропонували сотні тис. доларів². Але три центри – «Демініціативи», Центр Разумкова і Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) – вистояли і з честю зберегли бренд «Національний екзит-пол». Та далеко не всі соціологи витримали. Бекешкіна реагувала на це гостро й принципово і під час тих подій³, і після. Ірина Еरिकівна з боєм писала, що правління Соціологічної асоціації України так і не дало принципової оцінки тим подіям і не впоралося зі своїм завданням (с. 48–51). На жаль, це урок, з яким не впоралися не тільки українські соціологи, а й медійники та суспільство. Нам ще з цим жити і долати.

² <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/08/5/5276596/>

³ Бекешкіна І. Кінець останнього романтика // Українська правда, 10 лист. 2004 р.; Бекешкіна І. Екзит-пол для України і «екзот-пол» для Путіна // Дзеркало тижня, 26 лист. 2004 р.

Так само Ірина Ериківна була на сполох про стан ЗМІ після Помаранчевої революції. І ці її слова, сказані 2005 р., на жаль, сьогодні лунають не менш актуально:

«Розуміючи свободу слова як право оприлюднювати будь-що, ЗМІ публікують і пускають в ефір будь-яку інформацію, не з'ясовуючи її достовірність, а часто-густо просто будучи матеріально зацікавленими від клієнтів. Місце залежності ЗМІ від влади посіла залежність від грошових мішків» (с. 51).

Вона нещадно боролася з маніпуляторами від соціології, яких влучно назвала «Роги та копита» (за відомою псевдоконторою «великого комбінатора» Остапа Бендера). З виборчої кампанії кінця 2005 – початку 2006 рр., коли активно почалася застосовуватися ця практика, що триває й досі:

«Сьогодні під час виборчої кампанії інформаційний простір України виявився беззахисним від псевдоопитувань і псевдофірм. У цій ситуації на журналістів покладається відповідальність подавати громадянам об'єктивну інформацію щодо виборчих перегонів. Зрештою, це є першою професійною вимогою до ЗМІ. Журналісти зобов'язані бути впевненими у надійності джерел інформації, яку вони надають читачам, глядачам та слухачам» (с. 52).

Але й сьогодні на екранах і в ЗМІ шириться інформація псевдофірм, панує засилля псевдоекспертів, хоча будь-який редактор може зазирнути в «Базу псевдосоціологів» і «Базу прихованих піарників»⁴.

Вона йшла попереду. На чолі з Бекешкіною Фонд «Демократичні ініціативи» прямо на Євромайдані здійснював дослідження тих, хто виходив захищати честь і гідність. Саме нею введено до наукового обігу терміни «Майдан-мітинг», «Майдан-табір» та «Майдан-Січ», які тепер використовуються в публікаціях без посилань на Ірину Ериківну. Так авторські пісні стають народними.

Ірина Бекешкіна не носила «рожевих окулярів». Вона бачила проблеми постмайданних влад, застерігала, вимагала прозорості від влади, активності від громадян, давала поради кожній новій владі. Ось, наприклад, публікації «Що об'єднує і що роз'єднує українців» та «Непрогнозований і непередбачуваний». Редакція вагалася, в якому розділі розмістити їх: аналітиці чи публіцистиці? Адже це якраз гарні ілюстрації поєднання глибокої аналітики з публіцистикою та легкістю викладу. Ми подали і слайди до цих статей – це теж фірмовий стиль Ірини Бекешкіної: вона будувала графіки, діаграми, відшукувала цікаві, часом гумористичні картинки – все, аби зробити текст наочнішим.

⁴ «Продавці рейтингів», <https://texty.org.ua/d/socio/>

Феномен Бекешкіної: *Творчий доробок «леді української соціології»...*

Одразу після обрання В. Зеленського вона говорить і про нечуваний кредит довіри, а отже можливості для реформ, і попереджає про загрози конфронтації з П. Порошенком, що «веде до дискредитації усіх державних інституцій, хаосу і втрати керованості країною. Друга небезпека – це дострокове проведення парламентських виборів» (с. 105). В одній із своїх останніх наукових публікацій вона завбачливо застерігає:

«Можливий і негативний сценарій, коли задля утримання рейтингу реформи здійснюватися не будуть, провина за нереалізовані сподівання покладатиметься на уряд, який час від часу мінятимуть, і сприятливий час для суспільних трансформацій буде змарнований» (с. 109).

І отут ми плавно переходимо до розділу «Публіцистика», який логічно доповнює і розвиває теми, що їх порушує Ірина Бекешкіна в своїх науково-аналітичних працях. Звертаємо увагу на статтю «Україна здає тест» (редакція залишила в назві «здає тест», хоч українською слід вживати «складає» – теж показник нашого повільного подолання русизмів). Ця стаття – яскраве поєднання аналітики на базі опитувань, публіцистики та адвокації: що саме треба зробити, аби вдосконалити систему ЗНО, яка створила умови для некорумпованого вступу до університетів.

Щоб просувати це, потрібні дії активного громадянського суспільства. І тому президентські вибори 2010 р. «не стануть вирішальними, усе головне відбуватиметься потім. У суспільства на цих виборах завдання мінімум і є завданням максимум – не дати відібрати у себе так важко завойовану свободу, аби мати механізми хоч якось впливати на владу» (с. 118). Не вдалося. Отож, у розпал Євромайдану, наступного дня після розстрілів у центрі Києва, Бекешкіна наголошує у своєму виступі, що має постати «Майдан реформ» (с. 142). Уже після перемоги Майдану вона неодноразово підкреслювала:

«Громадянське суспільство пішло в політику, але там воно, на жаль, відчуває себе десантом на ворожій території. А десанти воєн не вигравали. За ними має йти потужна армія. Ось її поки що немає».

Спираючись на дані опитувань, Ірина Бекешкіна передбачала, що найкращі шанси на виборах 2019 р. має... «інший кандидат», хоча спочатку люди і не називали таким кандидатом Зеленського (с. 153–154). А після виборів наголошує, що «не буде зміни орієнтації хоча б тому, що влада дуже дослухається до громадської думки, а громадська думка налаштована у більшості прозахідно» (с. 184). І миру з агресором за «будь-яку ціну» українці, зокрема ті, що голосували за Зеленського, не хочуть. Це – один із найважливіших чинників захисту національних інтересів.

Завершують книгу теплі спогади, які ми не піддавали літературній обробці, зберігаючи емоції і першу реакцію тих, хто знав і любив «Еरिकівну»,

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

по батькові якої (бо за паспортом – Еріківна) ми у Фонді ніжно українізували. А наприкінці – її афоризми та цитати, на які журналісти буквально розбирали її виступи.

Ми дякуємо всім, хто допоміг у підготовці цієї книги, колегам Ірини Еріківни з Інституту соціології НАН України та Фонду «Демократичні ініціативи» і, звичайно ж, Міжнародному фонду «Відродження», який не тільки профінансував це видання, а й заснував стипендію імені Ірини Бекешкіної для молодих соціологинь.

Ірина мріяла про створення «Громадського соціологічного консорціуму». Ось як цю ідею викладає її давній друг і колега Володимир Паніотто, професор Могілянки і гендиректор КМІС:

«Національний екзит-пол відрізняється від інших своєю незалежністю, тому що всі інші екзит-поли роблять політичні сили. Іноді вони це оформлюють через центри, ЗМІ, які їм належать. Ірина дуже хотіла поширити ідею Національного екзит-полу на проведення регулярних політичних досліджень, які були б цілком незалежними».

Давайте разом втілимо ідею Ірини Бекешкіної в життя!

*Від редколегії – Олексій Гарань,
науковий директор Фонду
«Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва,
професор політології Києво-Могілянської академії*

Частина перша

НАУКОВІ ПРАЦІ, АНАЛІТИКА

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО МАЙБУТНІЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Політичний портрет України. – К.: Центр «Демократичні ініціативи», 1993. – № 2. – С. 1–12.

Вже півтора року як Україна перебуває у самостійному плаванні. Проте й досі незрозуміло, куди прямує наш державний корабель і яким чином, власне, суспільство будується? Що говорити про ясність цілей і послідовність дій, коли сам прем'єр-міністр (Кучма. – *Ред.*) після піврічного управління й здійснення реформ привселюдно питає, яке суспільство прагнемо побудувати?

А чи має населення України якісь чіткі, хоча б загальні, орієнтири стосовно бажаного суспільства? Яким воно бачить майбутній економічний та територіальний устрій країни? З'ясувати ці питання, зокрема, як населення бачить наші зв'язки з іншими державами – було одне із завдань, що його поставлено під час республіканського опитування населення України, проведеного незалежним центром «Демократичні ініціативи» у травні-червні 1993 року. Воно проходило методом стандартизованого інтерв'ю з використанням постійно чинної мережі Інституту соціології АН України. Генеральну сукупність представляли дорослі (віком 18 років і старше). Вибіркова (квотна) сукупність репрезентує генеральну за основними соціально-демографічними ознаками (стать, вік, освіта, регіональна структура). З урахуванням геополітичних чинників було виділено 11 регіонів, серед яких окремо була представлена столиця. При цьому дотримувався принцип відбору за віком, статтю та освітою відповідно до регіональної специфіки розподілу цих соціально-демографічних чинників.

Регіони були вирізнені такі:

1. Київ;
2. Північний (Житомирська, Чернігівська, Київська обл. – без Києва);
3. Центральний (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська обл.);
4. Північно-Східний (Сумська, Харківська обл.);
5. Північно-Західний (Волинська, Рівненська, Хмельницька обл.);
6. Дніпровський (Дніпропет-

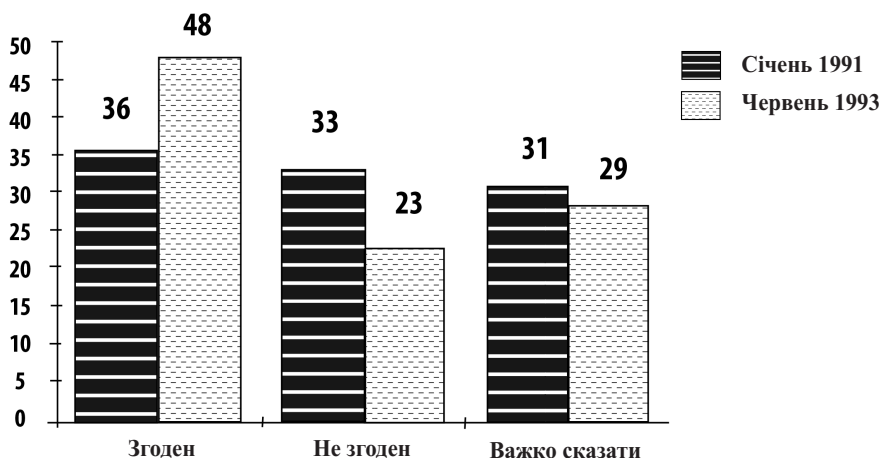
ровська, Запорізька обл.); 7. Західний (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська обл.); 8. Південно-Західний (Закарпатська, Чернівецька обл.); 9. Південний (Миколаївська, Одеська, Херсонська обл.); 10. Кримська АР; 11. Донецький (Донецька, Луганська обл.).

Громадська думка про майбутній економічний устрій України

Уявлення стосовно нашого майбутнього економічного ладу – вкрай важливе, аби формувати програму економічних реформ. Адже їх неможливо впровадити, якщо не матимемо підтримки більшості населення. Загалом громадська думка з цього питання є доволі визначеною: **майже половина (48%) з усіх опитаних згодилася із запропонованим судженням, що «найкраща система для України – ринкова економіка, яка ґрунтується на свободі підприємництва», не згодилася з цим 23% і не визначили позиції 29% (тут і далі виділено ред.)**. Якщо порівняти ці результати з даними попередніх соціологічних досліджень, можна побачити, що кількість прихильників ринкової економіки, попри всі матеріальні труднощі, що переживає нині населення, значно зросла (див. *діаграму 1*).

Діаграма 1

Чи згодні Ви, що найкраща система для України – ринкова економіка?

Серед чинників, які впливають на позитивне чи негативне сприймання ринкової економіки, слід зазначити вік і рівень освіти: чим молодший респондент і чим вища його освіта, тим більше він схильний до висловлювання на користь ринкової економіки (див. *таблиці 1 та 2*).

Частина перша. Наукові праці, аналітика

Але основним фактором, який спонукає до вибору за чи проти ринкової економіки, є рівень доходу: у групі з рівнем доходу, що вищий за середній, на користь ринкової економіки висловилося 75% опитаних, у групі з середнім прибутком – 53%, а з прибутком, нижче середнього – 45%. Отже, ринкової економіки прагнуть передовсім найбільш молоді й освічені, загалом найбільш сильні й життєздатні соціально-демографічні групи, які реально мають змогу пристосуватися до ринкових відносин, що потребують особистої ініціативи та енергії.

Таблиця 1

Чи згодні Ви, що найкраща система для України – ринкова економіка? (залежність від віку), у %

	До 20 років	21–30	31–40	41–50	51–60	Старші 60 років	Разом
Згоден	64	59	48	44	41	25	48
Не згоден	14	16	22	27	30	37	23
Важко відповісти	22	25	30	30	29	38	29

Суми відсотків тут і далі можуть трохи відрізнятися від 100% через округлення чисел.

Таблиця 2

Чи згодні Ви, що найкраща система для України – ринкова економіка? (залежність від рівня освіти), у %

	Початкова	Незак. середня	Середня	Середн. спеціал.	Незак. вища	Вища	Разом
Згоден	24	39	47	50	64	59	48
Не згоден	8	25	24	25	19	19	24
Важко відповісти	68	36	29	25	17	22	28

Проаналізуємо ставлення до ринкової економіки різних соціально-професійних груп. Виявляється, що переважна більшість із них теж за ринкову економіку, хоча й різною мірою. **Виняток становить селянство, де за висловилися 28%, проти – 37%, решта – не визначилася.** Серед пенсіонерів думки поділилися порівну: 32% – за ринкову економіку, 32% – проти. А найбільшими прихильниками ринкової економіки стали, звичайно, підприємці (79% – за, 6% – проти).

Розподіл позицій за і проти ринкової економіки виявився також нерівномірним у різних регіонах та областях республіки. **Хоча населення більшості регіонів висловилося позитивно, Дніпровський та Центральний регіони**

дещо відрізняються від решти (у першому із них за – 38%, проти – 34%, у другому відповідно 40% і 41%). Проте й тут ставлення до ринкової економіки різне у різних областях. Так, у Дніпровському регіоні противники ринкової економіки зосереджені в основному у Дніпропетровській області (за – 32%, проти – 34%). У Центральному регіоні проти висловилися переважно жителі Вінниччини та Кіровоградщини, а от на Полтавщині переважають ринкові настрої.

Серед регіонів, найбільш прихильних до розвитку ринкової економіки, назвемо, передовсім, західні регіони та області. У Західному регіоні «за» висловилися 72% опитаних, «проти» – 8%, у Північно-Західному відповідно 65% і 22%. Сильні орієнтири за розвиток ринкової економіки виявив Київ: за – 65%, проти – 22%. **Але особливо вирізняється Одещина. Тут «за» висловилися 97% опитаних при жодному, хто був би проти.**

Ці результати майже повністю збігаються з відповідями на запитання щодо прийнятності для України соціалістичної економіки, що ґрунтується на принципах планування та регламентування. Тут маємо зворотну залежність від віку та рівня освіти: чим молодший респондент і чим вищий рівень його освіти, тим менш прийнятна для нього соціалістична економіка, а чим менший його прибуток, тим більша схильність до розподільного централізованого типу економіки.

Серед соціально-професійних груп лише одна – пенсіонери – вирізнилася схильністю до соціалістичної економіки (за – 29%, проти – 26%, решта не визначилася). **Цікаво, що селянство, яке переважно висловилося проти ринкової економіки, водночас не згодне й на соціалістичний тип економічного ладу: за нього – 25%, проти – 40%, решта не визначилася.** Це досить суперечливе явище можна пояснити тим, що селянство, з одного боку, надто добре відчуло за довгі роки експериментів над ним усі «переваги» соціалізму, що призвів до зубожіння села. З іншого боку, селянство, що взагалі у будь-якому суспільстві найбільш обережна і консервативна соціальна група, побоюється нових, уже «ринкових», експериментів, не підкріплених реальною сильною державною політикою. Побоюється воно також і вільного продажу землі. Цікаво, що саме серед селянства найбільший серед усіх соціальних груп відсоток противників приватизації землі (проти висловилося 34% порівняно з 19% з усього масиву опитаних). Найбільшими ж противниками соціалістичної економіки серед соціально-професійних груп виявилися, звичайно, підприємці (з них лише 6% висловилися за соціалістичний лад), а також учні й студенти (за – тільки 8%).

Серед регіонів та областей країни там, де найбільш позитивно ставляться до ринкової економіки, звичайно, найменш прийнятною є економіка соціалістична, і навпаки. Так, на Одещині та Івано-Франківщині взагалі жоден з опи-

Частина перша. Наукові праці, аналітика

таних не висловився на користь соціалістичної економіки (проти відповідно 90% і 59%). Небагато її прихильників також у Рівненській (2%), Волинській (4%), Львівській (7%), Луганській (9%), Тернопільській (за – жодного, але й проти – 28%, при великій кількості тих, хто не визначився) областях.

Найбільше ж прихильників цей тип економічного ладу має на Кіровоградщині (за – 42%, проти – 14%), Чернігівщині (за – 27%, проти – 22%), майже порівну поділилися позиції на Дніпропетровщині (за – 30%, проти – 32%) та Житомирщині (за – 29% і проти – 29%).

Цю розбіжність у ставленні населення різних регіонів до ринкової економіки, звичайно, слід обов'язково враховувати, формуючи програми економічних реформ, насамперед, коли визначатимуться темпи та строки перетворень, міри їхньої радикальності.

Можна, здавалося б, зробити висновок, що більшість населення України у переважній більшості регіонів і майже всіх соціально-демографічних групах (за винятком селян, пенсіонерів та осіб, старших 60 років) позитивно сприймають перспективу переходу до ринку. **Проте результати опитування варто скорегувати, розглянувши ставлення населення до конкретних змістовних заходів, що становлять сутність перетворень на цьому шляху. Передусім це стосується роздержавлення власності та її приватизації.**

Таблиця 3

Ставлення населення до приватизації, у %

Об'єкти приватизації	Позитивне	Негативне	Важко сказати
Земля (з правом купівлі та продажу)	54	19	27
Житло	68	11	21
Дрібні та середні підприємства	52	17	31
Магазини, ресторани	45	26	29
Великі підприємства	22	37	41

Подивимося на таблицю 3, де показане ставлення населення України до передачі різних об'єктів державної власності у приватну. Загалом **позитивно сприймаються такі заходи, як приватизація землі, житла, дрібних та середніх підприємств, крамниць і ресторанів.** Проте, як відомо, дрібна приватна власність існувала у багатьох країнах колишнього соціалістичного табору, однак ця обставина аж ніяк не змінювала суті ладу (коли не зважати на більшу готовність населення цих країн до ринкових перетворень). Якщо

основна власність на великі підприємства зосереджена у держави, економіка залишається монополістичною, неефективною, що не здатна до конкуренції на світовому ринку. Отже, **приватизація тільки дрібної власності аж ніяк не змінить суті нашої економіки. А серед опитаних лише 22% за перехід у приватну власність великих підприємств.** Пояснити це можна, мабуть, тим, що населення з осторогою ставиться до перспективи, коли держава втрачить основні позиції в економіці, бо нинішній процес приватизації, влучно прозваний у народі «прихватування», дає привід до побоювання, що вся власність держави пройде повз широкий загальний і потрапить у кращому разі до напівмафіозних структур.

Виокремимо групу респондентів, яка ствердно відповіла щодо перспективи ринкової економіки для України і придивимося до неї пильніше. Чи справді всі вони позитивно сприймають основні характеристики та риси ринкової економіки? Виявляється, що серед них 8% відповіли, що зовсім не схвалюють приватного підприємництва, а ще 8% ставляться до нього скоріше неохоче, ніж навпаки. Але ж приватне підприємництво становить саму суть ринкової економіки! Чи можна вважати останню найкращим варіантом і водночас негативно ставитися до приватного підприємництва? Тут можливі два пояснення: або ці люди не розуміють суті питання і розцінюють ринок схвально, лиш орієнтуючись на той матеріальний добробут, що здобутий у країнах з ринковою економікою, зовсім не цікавлячись, якими способами та ціною була досягнута економічна ефективність. Або ж вони, позитивно розцінюючи ринкову економіку в принципі, не приймають тих реальних конкретних форм, яких часто набуває підприємництво в Україні. Так, на запитання про зміну становища різних прошарків одтоді, як Україна здобула незалежність, громадська думка визначила, що абсолютно погіршилося становище робітників (85%), селян (77%), інтелігенції (63%), пенсіонерів (92%), тобто найчисленніших груп населення, і лише щодо підприємців (74%) та високопосадових керівників (74%) було визнано поліпшення становища. Невипадково і в питанні про ті сили, що на сьогодні відіграють вирішальну роль у державному будівництві країни (їх було запропоновано у переліку 15), більшість опитаних (68%) визнала саме мафію як таку, що сьогодні відіграє значну або вирішальну роль.

Отже, якщо не буде створена чітка і зрозуміла для більшості населення програма переходу до ринку, не буде гласності та демократичності процесу роздержавлення, загалом позитивне ставлення населення до цього варіанту як найкращого для України, може цілком реально змінитися на гірше.

Складність ставлення населення до ринкової економіки, попри формально позитивне до неї ставлення, полягає у сильному комплексі патерналізму, тобто впевненості, що всі складні проблеми має вирішувати держава, а не сама людина. Так, 74% опитаних вважають, що «захист населення від

економічних труднощів має бути завданням держави», і лише 19% згодні з тим, що «люди самі мають створювати собі умови життя, незалежно від уряду». Лише 19% опитаних згодні на існування досить високого рівня безробіття (близько 6%), аби зупинити інфляцію та безупинне зростання цін, 52% вважають, що не можна зупинити інфляцію за рахунок масового безробіття. Досить відчутні й залишки зрівняльної психології: лише 19% опитаних висловили думку, що між прибутками людей повинна бути велика різниця, правда, і на те, щоб практично ніякої різниці не існувало, згодні лише 13%. Щодо більшості (58%), то вона допускає існування «деякої різниці» у доходах. Але ж «деяка різниця» існувала й у соціалістичній економічній системі.

Ці залишкові явища соціалістичної патерналістської психології **не можуть бути проігноровані навіть найрадикальнішими реформаторами ринкової економіки, адже перехід до останньої, який не враховує думки більшості населення, може лише дискредитувати саму ідею, що на сьогодні все ж має набагато більше прихильників, аніж супротивників.**

Громадська думка про майбутній державно-територіальний устрій України та її міждержавні зв'язки

Україна, як відомо, – дуже неоднорідна держава, її регіони істотно відрізняються за геополітичним становищем, історією, національним складом, мовою, ставленням населення до різних аспектів суспільного життя. Тому не випадково на початку розбудови державності досить популярною була ідея федеративного устрою України як держави. Слід сказати, що сьогодні, як свідчать результати соціологічного опитування, ця ідея втратила престиж практично в усіх регіонах країни. Причина, мабуть, у побоюваннях більшості населення щодо можливого розколу України та міжрегіональних заворушень, приклади яких можна бачити в Росії та інших країнах колишнього соцтабору.

Перевага противників ідеї федералізації над її прихильниками характерна для всіх вікових, освітніх і соціально-професійних груп. Правда, дещо відрізняється група підприємців і керівників підприємств та організацій, де кількість прихильників і противників федеративного устрою України приблизно рівна. Негативні оцінки федералізму переважають над позитивними як в українців, так і в росіян. І хоча в останніх ця перевага дещо менша, все ж різниця не є значною.

Якщо розглянути різні регіони, то в усіх без винятку кількість противників федералізації превалює (див. таблицю 4). Тут, щоправда, слід відзначити позицію Донецького регіону, де кількість прихильників ідеї федералізації та супротивників приблизно рівна (21% – за, 26% – проти).

Ставлення до пропозиції про федеративний устрій України, у %

Регіон	Позитивно	Негативно	Невизначено
Київ	12	45	43
Північний	11	36	53
Центральний	7	51	42
Північно-Східний	6	53	41
Північно-Західний	13	58	29
Дніпровський	14	43	43
Західний	9	55	36
Південно-Західний	18	36	46
Південний	18	42	40
Крим	19	47	34
Донецький	21	26	53
Разом	13	42	45

Звичайно, найбільш гостра та актуальна проблема – з’ясувати громадську думку населення Криму. Дослідження не виявило якоїсь особливої схильності його до ідеї федералізації (за – 19%, проти – 47%, не визначилися – 34%).

Проте пояснити це можна дwoяко: чи відсутністю сепаратистських настроїв, чи, навпаки, прихильністю до радикальнішого, ніж федералізм, розв’язання питання. Щоб з’ясувати цю проблему, звернемося до іншого соціологічного дослідження, проведеного Інститутом соціології у квітні–травні 1993 року, де серед інших ставилося і питання щодо статусу Криму. Досить цікаво, що у цьому питанні, на відміну від багатьох інших, де звичайно існують істотні розбіжності у поглядах між Заходом та Сходом України, у ставленні до статусу Криму було виявлено незвичну однотайність. Для прикладу порівняємо такі різні, а у багатьох розуміннях і протилежні області, як Львівська та Харківська (див. таблицю 5). І порівняємо ці погляди з позицією кримчан.

Позиція щодо майбутнього статусу Криму, у %

№	Варіанти відповіді	Львівська область	Харківська область	Кримська АР
1	Залишитись невід'ємною частиною України	61	74	37
2	Стати незалежною державою	16	5	41
3	Перейти до Росії	0	1	19
4	Північний Крим повинен залишитись українським, а південний перейти до Росії	2	0	0
5	Інший варіант	4	20	3
6	Важко сказати	17	0	0

Позиції населення Львівщини та Харківщини, як бачимо, на диво, однастайні стосовно Криму, хоч харків'яни відрізняються дещо більшою рішучістю (традиційно їхню область вважають за таку, що тяжіє до Росії). Проте, коли йдеться про інтереси держави, виявляється, що харків'яни можуть бути ще радикальнішими за львів'ян. Позиція Криму істотно відрізняється від позицій всіх інших регіонів України, як «російськомовних», так і «україномовних». І, як бачимо, **тенденції сепаратизму в Криму – не наслідок особливого тяжіння до Росії (за об'єднання з нею висловилося лише 19% опитаних), а ілюзія щодо можливостей самостійного існування як незалежної держави.** Очевидно, що ця обставина може у найближчому майбутньому призвести до загострення ситуації у Криму, особливо якщо зважити на те, що ідея відділення Криму є неприйнятною для населення всіх регіонів України.

Водночас слід очікувати пожвавлення ідеї автономізації, посилення вимог більшої самостійності у таких регіонах, як Одещина та Донеччина. Проте виявилось надто багато тих, хто не зміг визначити позиції з питань федералізму (див. таблицю 4). Тому громадську думку з цього приводу слід вважати ще несформованою, невизначеною, і робити якісь достовірні прогнози, тут навряд чи можливо.

Надзвичайно важливою для формування державотворчої політики є позиція щодо зовнішньодержавних орієнтацій. За наших умов це передусім вирішення питання стосовно ставлення до СНД. Різноманітні політичні сили та партії України вирішують цю гостру проблему з різноманітних позицій. А яка ж думка в населення? **Якщо взяти населення загалом, то, безумовно, домінує погляд, що наша країна повинна залишатися в СНД, поки вона існує (див. таблицю 6).**

Таблиця 6

Ставлення до участі України в СНД, у %

Україна повинна вийти з СНД	14
В перспективі повинна вийти, але не тепер	23
Україна повинна залишатись в СНД, поки вона існує	49
Важко відповісти	14

Позиція на користь СНД домінує в усіх вікових, освітніх, соціально-професійних та майнових групах. Щодо національних відмінностей у ставленні до цього питання, то вони існують, проте не мають істотного характеру. І серед українців, і серед росіян кількість прихильників СНД значно вища за кількість противників.

У питанні про членство в СНД чітко виявляється не лише відмінність, а й пряма протилежність поглядів Заходу та Сходу країни. **Західний регіон – єдиний в Україні, де досить одностайно не сприймається даліше перебування нашої країни у СНД**, тоді як решта регіонів вважає – Україна повинна залишатися в СНД (див. таблицю 7).

Таблиця 7

Ставлення населення різних регіонів до перебування України в СНД, у %

Регіон	Вийти з СНД	Вийти у перспективі, але не тепер	Лишатися в СНД, поки вона існує	Важко сказати
Київ	11	47	29	13
Північний	11	30	40	19
Центральний	5	26	52	17
Північно-Східний	9	26	60	5
Північно-Західний	23	30	34	13
Дніпровський	11	19	59	11
Західний	52	26	10	12
Південно-Західний	5	24	45	26
Південний	13	19	56	12
Крим	6	8	78	8
Донецький	5	13	68	14

Як бачимо, найбільшими прихильниками СНД є Крим та Донеччина, а найбільш негативно Співдружність сприймається на Заході України, де, своєю

чергою, особливим радикалізмом відрізняється Тернопільщина (жоден із опитаних узагалі не висловився за збереження СНД). Поміркованішу позицію обіймає Львівщина, де досить велика частка – 33 % – опитаних відповіли, що з СНД слід вийти, але не сьогодні. Так само **проміжну позицію – вийти, але не сьогодні – обрали кияни (47%)**.

Отже, ставлення до перебування у СНД – це питання, що може призвести до загострення міжрегіональних стосунків в Україні, бо Захід країни досить категорично налаштований на негайний вихід із Співдружності. Тоді як більшість регіонів, особливо Крим та Донеччина, ладні залишатися в СНД, доки вона існуватиме. Очевидно, слід формувати міжрегіональну терпимість до існування інших поглядів, зокрема, жителям Заходу варто врахувати наявність тісних особистих (родинних, дружніх, ділових тощо) зв'язків жителів Сходу, Півдня та Криму з Росією та іншими країнами колишнього Союзу. Іншою ж серйозною причиною особливих симпатій до СНД є певне розчарування у перспективах швидкого налагодження економічних та інших зв'язків з розвинутими країнами Заходу та пошук доступних економічних і ділових партнерів (у всякому разі кількість тих, хто вважає за необхідне насамперед встановлювати зв'язки з розвинутими країнами Заходу, зменшилася порівняно з квітнем 1992 року від 34% до 14% у травні цього року).

Питання, які міждержавні зв'язки та орієнтації переважатимуть, звичайно, виявилось похідним від позиції у ставленні до СНД. Якщо більшість з опитаних вважає за потрібне залишатися в Співдружності, поки вона існує, то й основними, на їхню думку, мають бути зв'язки з країнами СНД (див. таблицю 8).

Таблиця 8

Який шлях розвитку України Ви вважаєте найкращим, у %

У першу чергу розширювати зв'язки в рамках СНД	34
Встановлювати зв'язки в першу чергу з розвинутими країнами Заходу	14
Зміцнювати насамперед східно-слов'янський блок	10
Спіратись насамперед на власні ресурси, зміцнюючи незалежність	9
Розвивати відносини переважно з Росією	8
Створювати Балто-Чорноморський союз	7
Встановлювати найтісніші зв'язки з країнами колишнього соцтабору	5
Різні регіони України мають обирати свій шлях розвитку	3
Інше	1
Важко відповісти	9

У відповідях на запитання про першочергові орієнтації виявилася та сама протилежність поглядів Західного та решти регіонів, що й у запитанні щодо

ставлення до СНД. Якщо в усіх інших регіонах однозначно переважає орієнтація на розвиток зв'язків з країнами Співдружності, то в Західному – симпатії поділилися між країнами Заходу (26%), Балто-Чорноморським союзом (23%), і ще 20% вважає, що слід покладатися на власні сили.

Особлива «проміжна» позиція Києва – «вийти з СНД, але не тепер, а в перспективі» – проявилася й у відповіді на запитання щодо зв'язків, де **кияни теж обрали «середину» – майже порівну поділившись між орієнтаціями на СНД і Захід (відповідно 27% та 31%).**

Найбільша кількість орієнтованих на Співдружність виявилася серед опитаних на Луганщині (50%), Закарпатті (65%), Хмельниччині (57%) і Полтавщині (49%). Орієнтацією на Росію виділяються Луганщина (24%) та Харківщина (21%). Серед областей, особливо орієнтованих на Захід, є Тернопільська (50%), Одеська (48%), Волинська (44%) та Київ (31%).

Хоча тенденція до вибору кожним регіоном власного шляху серед усього загалу виявилася непопулярною, є дві області, де її престиж найвищий – Закарпатська (10%) та Одеська (23%). Це знову підтверджує думку про особливий їхній потяг до більшої автономії.

Якщо аналізувати вплив соціально-демографічних факторів на вибір шляху розвитку України, то він виявився досить незначним. Правда, окремо стоїть позиція учнів і студентства, де орієнтація на країни Заходу вища, ніж у інших соціально-професійних груп і майже однакова з орієнтаціями на СНД (відповідно 27% та 25%).

Фактор національності теж певною мірою впливає на цей вибір, але він не вирішальний: і серед росіян, і серед українців, якщо брати загальнореспубліканський масштаб, однозначно переважає орієнтація на Співдружність. Кількісно дещо більша орієнтація росіян на зв'язки з Росією (10% росіян і 7% українців) і на східно-слов'янський блок (12% росіян і 10% українців). Серед українців дещо більше орієнтованих на країни Заходу (16% українців і 8% росіян) і значно більше, тих, хто ладен покладатися на власні сили (12% українців і 5% росіян). Позиції представників інших національностей загалом близькі до позицій росіян, за винятком такої ж, як в українців, орієнтації на країни Заходу. Особливо слід відзначити позицію євреїв, щоправда, їхня незначна кількість (до опитування потрапило лише 10 осіб) – не дає змоги робити якихось достовірних висновків. Проте показово, що половина з них обрала орієнтацію на країни Заходу.

Ці нюанси, звичайно, урізноманітнюють картину орієнтацій населення України на різні шляхи виходу з кризи та розбудови нашої державності, проте не закривають основну виявлену закономірність: чітко виражена орієнтація майже всіх регіонів, окрім Західного, на розвиток зв'язків із СНД і так само чітко населення Західного регіону зорієнтоване на розвиток контактів із краї-

нами Заходу, створення Балто-Чорноморського союзу, при цьому категорично не сприймаючи зв'язки із Співдружністю. Досить сказати, що на Тернопільщині взагалі жоден з опитаних не висловився на користь зв'язків із СНД і Росією.

Висновки

1. Попри всі твердження владних структур про неприйняття населенням ринкової економіки та відповідних реформ, переважна більшість майже з усіх соціально-демографічних і соціально-професійних груп (за винятком селян, пенсіонерів та осіб літнього віку) однозначно висловилися за ринкову економіку як за найкращий для України тип економічного устрою.

2. У створенні конкретної програми ринкових перетворень слід урахувати особливості менталітету різних регіонів та областей України, які – неоднорідні, зокрема й в оцінці ринкової економіки. Найпідготовленішими можна вважати західні регіони, Одещину та Київ.

3. Проводячи ринкові перетворення, необхідно зважати також на досить сильні залишки патерналістської психології, притаманної різною мірою майже всім соціально-демографічним і соціально-професійним групам (за винятком підприємців). Ще в силі значна надія на державу, яка, на думку більшості, повинна піклуватися про добробут та забезпечення членів суспільства. Звичайно, економіці у її нинішньому кризовому стані, та ще й на етапі її перебудови на ринкових засадах, украй обтяжливо тягнути на собі вантаж соціальної сфери, проте різке скорочення звичних для кожної людини безкоштовних соціальних благ, значне зростання безробіття можуть дискредитувати саму ідею ринкової економіки як найкращої економічної системи для України. Так само, як може дискредитувати цю ідею впровадження її у формі «прихватизації».

4. Ідея федеративного устрою України сьогодні неактуальна, вона спричиняє негативне ставлення майже в усіх регіонах та областях. Проте найближчого часу слід чекати посилення орієнтацій на регіональну самостійність, передовсім на Донеччині та Одещині. Чималу проблему для України становить орієнтація досить значної частини населення Криму на його перетворення у незалежну самостійну державу.

5. Пріоритетним напрямком нинішніх міждержавних стосунків України, на думку переважної більшості населення, має бути зміцнення зв'язків з країнами СНД. Проте будь-яку державну чи партійну орієнтацію щодо Співдружності, прийнятну для всієї України, виробити буде надзвичайно важко: наскільки Захід України однозначно негативно ставиться до перебування в СНД, настільки ж позитивно розцінює ці зв'язки решта регіонів. Реальна зміна ситуації можлива лише за умови віднаходження для України перспективніших і вигідніших партнерів, ніж країни СНД, проте на це за нинішнього стану нашої економіки годі сподіватися.

«ПЕРША» ТА «ЧЕТВЕРТА» ВЛАДА У СТАВЛЕННІ ДО АВТОРИТАРИЗМУ

Із статті: Бекешкіна І. Державний авторитаризм та авторитарна свідомість // Політичний портрет України. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 1996. – С. 24–36.

...«Демократичне довілля» для дорослого індивіда визначається перш за все типом суспільного устрою, законами, що ухвалюються, а також впливом засобів масової інформації. Тому особливий інтерес у ставленні до авторитаризму становлять позиція представників «першої» влади, відповідальної за законодавчу основу розвою суспільства, та «четвертої» – представників засобів масової інформації, які виконують, як сказали б колись, «виховну функцію» у суспільстві.

Фонд «Демократичні ініціативи» у червні-липні цього року здійснив невелике опитування депутатів Верховної Ради та журналістів з **таких традиційних у вивченні політичного авторитаризму питань, як ставлення до асиметричного розподілу владних повноважень, смертної кари, обмежень у діяльності засобів масової інформації тощо** (*тут і далі виділено ред.*). Деякі з питань ставилися у тому ж формулюванні, що й у загальнонаціональних опитуваннях громадської думки населення України, аби порівняти рівень авторитарності, притаманний масовій свідомості, та законодавцям і журналістам як інстанціям, що чинять вплив на громадську думку. Звичайно, ідеальним було б простежити цілий зв'язок психологічної авторитарності та авторитарності політичної, проте, на жаль, застосувати звичну методику вимірювання психологічного авторитаризму особистості (люб'язно надану у наше розпорядження відомим нідерландським дослідником Дж. Мелоуном і апробовану на вибірках студентів Києво-Могилянської академії та Київського національного університету) не вдалося: навіть дружньо налаштовані депутати не були у захваті від подібної перспективи, вирішивши, що це щось на кшталт «тесту на шизофренію». Втім, на виправдання наших депутатів зазначимо, що й у світовій практиці, наскільки нам відомо, немає прецедентів застосування тестових методик до контингенту парламентарів. А от на безпосередні політичні запитання депутати, так само як і журналісти, відповіді давали охоче.

Усього було опитано 60 депутатів та 66 журналістів. Щодо Верховної Ради принцип репрезентативності був цілком дотриманий, оскільки опитувалися представники різних фракцій у кількісній відповідності до їхньої чисельності. А от у опитуванні журналістів про репрезентативність у соціологічному сенсі казати не можна, та й навряд чи вона досяжна для журналістського загалу України. Опитані журналісти представляють столицю,

Частина перша. Наукові праці, аналітика

але спосіб опитування (переважно на різних прес-конференціях, присвячених політичним подіям) дозволяє з певною мірою припущення твердити, що це саме ті журналісти, котрі повсякдень чинять вплив на формування громадської думки, і не лише у столиці. До того ж журналістський загал був представлений у опитуванні в усій різноманітності: газети, радіо, телебачення, інформаційні агенції; різний вік, різний стаж роботи у журналістиці, різний статус, різні політичні погляди тощо.

Отже, наведемо деякі результати цього опитування, порівнюючи їх, де можливо, із даними загальнонаціональних опитувань громадської думки населення України.

Чи згодні Ви з думкою, що кілька сильних керівників можуть зробити для нашої країни більше, ніж усі закони та дискусії? (у%)

Варіанти відповіді	Населення України (травень 1996)	Верховна Рада	Журналісти
Згоден	42	55	51
Не згоден	17	43	44
Важко відповісти	41	2	5

Чи вважаєте Ви за доцільне введення режиму «жорсткої руки» для виходу з економічної кризи і проведення економічних реформ? (у %)

Варіанти відповіді	Верховна Рада	Журналісти
Так, але без обмеження політичних свобод	45	51
Так, навіть якщо доведеться обмежити політичні свободи	15	5
Вважаю подібний режим неприпустимим за будь-яких умов	37	38
Важко сказати	3	6

Як, на Вашу думку, має бути розподілена влада на період реформ? (у %)

Варіант відповіді	Київ (травень 1995)	Верховна Рада	Журналісти
Усю повноту влади має взяти на себе Президент, видаючи укази та декрети	30	5	24
Головні постанови має ухвалювати Верховна Рада, а Президент і Кабінет міністрів повинні їх реалізовувати	6	22	18

Продовження табл.

Варіант відповіді	Київ (травень 1995)	Верховна Рада	Журналісти
Влада має бути розподілена поміж Президентом, законодавчими та виконавчими структурами, кожна з яких повинна виконувати свої функції	31	73	58
Не цікавить	18	–	–
Важко відповісти	15	–	–

**Що, на Вашу думку, має бути у першу чергу виражено у позиції
Президента України? (у%)**

Варіант відповіді	Населення України (січень 1996)	Верховна Рада	Журналісти
Він має бути послідовним демократом і проводити ринкові реформи	27	27	55
Він має проводити політику соціальної справедливості і повної рівності	28	45	8
Він повинен безкомпромісно проводити політику повної незалежності України	8	27	32
Неважливо, які у нього погляди, головне, він має бути сильною особистістю	20	2	5
Важко сказати	17	–	–

**Який шлях економічного розвитку України Вам
видається кращим? (у %)**

Варіант відповіді	Населення України (січень 1996)	Верховна Рада	Журналісти
Швидкі радикальні ринкові реформи	26	36	73
Поступові і повільні ринкові реформи	25	39	23
Повернення до централізованої державної економіки	26	20	4
Важко відповісти	22	5	–

Як Ви ставитесь до смертної кари – чи варто її скасувати, чи розширити застосування? (у%)

Варіант відповіді	Населення України (травень 1996)	Верховна Рада	Журналісти
Негайно скасувати	6	13	25
Поступово просуватися до її відміни	12	52	42
Залишити її застосування в теперішніх рамках	40	27	13
Розширити її застосування	23	8	10
Важко відповісти	18	–	9

Які з перерахованих чинників можуть правити за причину заборони певних газет та передач? (вказати можна було усі можливі варіанти, тому сума відповідей становить більше 100%)

Можлива причина заборони	Населення України (січень 1996)	Верховна Рада	Журналісти
Образливі судження щодо національних меншин	43	43	30
Пропаганда відмови від демократичної системи	15	25	12
Матеріали, що шокують мораль у сфері сексуальних відносин	28	25	12
Критика окремих релігій	17	18	8
Матеріали, де піддається сумніву державна незалежність України	18	42	29
Жодна з цих причин не виправдовує заборону газети чи передачі	35	37	47

У суспільстві щодо «першої влади» склався стереотип, до створення якого доклала руку і «четверта» влада, начебто наш законодавчий орган є втіленням чи не найконсервативніших тенденцій українського соціуму. Проте опитування свідчать, що **принаймні рівень політичного авторитаризму наших парламентарів значно нижчий, ніж населення України в цілому**, адже зрозуміло, що ця роль відведена не для них. Проте показово, що до такого варіанту не дуже схиляються й журналісти, попри усю їхню нелюбов до парламенту (61% з них схвально поставилися до можливості розпуску парламенту Президентом у разі його неефективної роботи і лише 30% були

проти). Режим «жорсткої руки», хоч і допускається як парламентарями, так і журналістами, але без обмеження політичних свобод, тобто скоріше мається на увазі необхідність сильної влади, а не авторитарного устрою.

Як для населення, так і для законодавців та журналістів найбільш неприпустимим (щодо заборони окремих ЗМІ. – *Ред.*) є образливі судження стосовно національних меншин. **Такий загальний умонастрій слугує збереженню національного миру в Україні.**

Відповіді на запитання щодо ставлення до смертної кари показують, що свідомість наших законодавців і журналістів значно менш репресивна порівняно із населенням загалом. Правда, слід зазначити, що і у громадській думці країни за останні два роки відбулися істотні зрушення: у 1996 році, порівняно з 1994-м, кількість прихильників розширення застосування смертної кари зменшилася з 35% до 23%, натомість з 32% до 40% зросла кількість тих, хто вважає за потрібне залишити її застосування у теперішніх рамках. Можливо, гуманізація громадської думки завдячує й позиції журналістів.

Позиція парламентарів виявилася, порівняно із журналістами, набагато ближчою до громадської думки населення, хоч і трохи «попереду», а от журналісти налаштовані більш ліберально та проринково (проте згадаймо, що журналісти представляли в опитуванні столицю, а парламентарі – усі регіони України). Мабуть, таке співвідношення позицій – цілком нормальне явище, бо представницький орган є значною мірою відображенням суспільства, натомість журналісти і мають складати його більш прогресивну частину.

Зважаючи на питання співвідношення авторитарної свідомості та схильності до політичного авторитаризму, хочеться завважити й таке. Деякі із осіб, що брали участь у опитуванні, за своїми особистими характеристиками явно можуть бути схарактеризовані як авторитарні – жорсткі, нетерпимі. Проте й вони не виказали особливої прихильності до політичного авторитаризму, бо він є найбільш загрозливим саме для цих соціальних категорій – парламентарів та журналістів. Це підтверджує думку, що політичний авторитаризм є похідним не так від якостей особистості, як від соціальних умов.

У цьому сенсі постає проблема, досить нова для світової соціальної науки: як відрізнити авторитаризм «принциповий» від авторитаризму «ситуативного», тобто від авторитарних реакцій людей на скрутну соціальну ситуацію, що у ній опиняється суспільство на етапі докорінних трансформацій? Взагалі у соціальній науці давно помічено, що авторитарні тенденції у суспільстві завжди нарастають у періоди непевності: надто велика спокуса повністю покластися (і перекласти увесь тягар відповідальності) на певну особу. Загалом це цілком нормальна людська реакція. Уявімо собі автомобіль, що мчить у прірву. Хіба пасажирам до суперечок, куди звертати – ліворуч чи праворуч? От тільки, відвернувшись від прірви, не врізатися б у скелю...

УКРАИНА – В ТРАНЗИТЕ ИЛИ В «СЕРОЙ ЗОНЕ»?

(висновки)

Посткоммунистические трансформации: векторы, направление, содержание / Под ред. О. Куценко. – Х.: Изд. центр Харьк. нац. ун-та им. В. Каразина, 2004. – С. 354–375.

...Если правящей элите удастся осуществить политическую реформу в нужном для себя, а не страны варианте, Украина надолго застрянет в «серой зоне», а развитие страны пойдет по пути «олигархизации», где демократии останется удел политической соревновательности между различными финансово-экономическими группами, где граждане привлекаются лишь в качестве статистов на выборах.

Украина сейчас находится в точке бифуркации, и предстоящие президентские выборы, которые, согласно Конституции, должны состояться 31 октября 2004 года, могут стать поворотной точкой развития и демократии, и страны в целом. Притом важно даже не то, кто станет следующим Президентом, а то, как пройдут выборы и избирательная кампания. Томас Каротерс на мой вопрос о том, сможет ли Украина выбраться из «серой зоны», заданный во время проходившей в апреле 2003 года конференции «Гражданское общество в Украине», ответил кратко: «Выборы покажут».

Точки роста демократического общества, или как выбраться из «серой зоны»?

Итак, диагноз Украине поставлен, симптомы болезни определены. Есть ли надежда на выздоровление украинской демократии, кто призван ее лечить и какими средствами?

Попытаемся обозначить, хотя бы вкратце, точки роста украинской демократии.

Оппозиция. В Украине, в отличие от России, где «безальтернативность власти воспринимается как данность, не подлежащая обсуждению»*, есть оппозиция – как системная, выступающая за смену политического курса, так и несистемная, выступающая за смену политических сил и сложившихся правил политической игры. Притом, в отличие от России, где доминантная власть Президента поддерживается большинством населения, в Украине оппозиция пользуется большими симпатиями населения, чем власть. И не так важно, является ли оппозиция «белой и пушистой», важно

* Ворожейкина Т.Е. Стабильна ли нынешняя Россия? // Куда пришла Россия? Итоги социетальной трансформации. – Москва, 2003, с. 57.

то, что по самому своему оппозиционному статусу она вынуждена бороться за демократизацию правил политической игры, привлекая на свою сторону население.

Бизнес. Сращивание власти и бизнес-структур стало настоящим тромбом в экономическом развитии страны. Конкуренция как движущий стимул любой рыночной экономики в Украине сдерживается и нивелируется системой льгот, монополизма, теневой приватизации, которые обеспечиваются близостью к власти. Бизнес-структуры, отлученные или отдаленные от власти, особенно те, кто вырос на реальном бизнесе в последние годы, оказываются в условиях нечестной конкуренции. Именно поэтому они выступают за изменение правил игры «капитализма для друзей власти». Отделение экономики от политики сразу оздоровило бы политическую жизнь и позволило резко улучшить экономическую ситуацию в стране. Вместе с тем этому мешает опасение бизнес-элиты, приближенной к власти, что смена власти приведет не к равным правилам игры, а к новому переделу собственности и «новым друзьям новой власти».

Гражданское общество. Опыт Украины еще раз доказывает, что уровень развития демократии не может быть выше, чем уровень развития гражданского общества, степень самоорганизации населения. Власть настолько подотчетна гражданам, насколько граждане этого отчета от нее требуют.

В настоящее время в Украине зарегистрировано около 40 тысяч общественных организаций, правда, по оценкам экспертов, из них действующими являются около 10%. Но и это достаточно реальная сила. Общественные организации выполняют заметную в обществе работу – образовательную, экологическую, правозащитную, исследовательски-аналитическую, молодежную, защиты слабых социальных групп и т.д. Правда, в работе общественных организаций в Украине задействована очень незначительная часть граждан – по данным мониторинга Института социологии, их число стабильно не превышает 17–18%. Однако по мере того, как эти организации будут усиливать свое влияние на органы власти, а население будет ощущать полезность их работы, представительство НГО (негосуд. организаций. – *Ред.*) будет возрастать.

Общественные организации демократической направленности особенно активно действуют в период выборов, добиваясь, чтобы они были честными и справедливыми. По данным социологического опроса, проведенного после выборов 2002 года, деятельность Всеукраинского мониторингового комитета, в котором объединили усилия наиболее сильные общественные организации, занимающиеся мониторингом выборов, была заметна в обществе и получила положительную оценку. В конце 2003 года организации, ранее входившие в этот мониторинговый комитет, образовали ассоциацию общественных орга-

низаций «Новый выбор-2004», в который сейчас входит более 50 НГО из всех регионов Украины. Их цель – добиваться честных и справедливых президентских выборов 2004 года.

Международная общественность. Процесс демократизации в Украине происходит на рубеже XX–XXI веков в окружении демократических стран, в чье сообщество стремится войти Украина. Европейский выбор Украины в качестве приоритета развития был неоднократно озвучен самыми высокими представителями украинской власти. Противоречия существуют на уровне конкретики: сообщество цивилизованных демократических государств выдвигает определенные требования, прежде всего – к уровню демократизации, которым должна соответствовать страна, *стремящаяся* стать полноправным членом европейского сообщества. Правящая элита Украины считает это «вмешательством во внутренние дела страны». Вместе с тем украинская политическая элита вынуждена считаться с мнением международных общественных структур и не может отказаться от курса на евроинтеграцию. Причин несколько. Во-первых, экономические, поскольку внешняя торговля и бизнес-активность значительной части экономико-политической элиты Украины ориентирована на Запад (там же, в надежных банках содержатся и основные капиталы). Во-вторых, экономико-политическая элита боится остаться один на один с Россией, которая значительно более сильна в экономическом и военном отношении. Конфликт с Россией вокруг украинского острова Тузла показал, насколько бесцеремонно обходится Россия с Украиной, насколько грубо и жестко добивается своих интересов. Результаты последних выборов в России, где значительных успехов добились политические силы, выступающие за расширение сфер влияния России на страны бывшего Советского Союза, вплоть до территориальных претензий (Крым, Севастополь и пр.), стимулируют украинскую элиту к сближению с Западом. Поэтому Украина не может игнорировать мнение западных стран так, как, скажем, Россия или Беларусь.

Таким образом, и в самой Украине, и за ее пределами есть субъекты, заинтересованные в продвижении Украины по пути демократизации. Задача в том, чтобы объединить их усилия. Демократический проект в Украине еще не закончен. Пока мы живы, еще ничего не решено окончательно.

ТУР ПЕРШИЙ: ПРОГНОЗ НА ТУР ДРУГИЙ

Національний екзит-пол'2004. – К.: ТОВ АЦ «Демократичні ініціативи», 2005. – С. 110–116.

У день виборів Президента України 31 жовтня 2004 р. екзит-пол провели Фонд «Демократичні ініціативи» та Консорціум у складі чотирьох соціологічних фірм – Центру «Соціс», Київського міжнародного інституту соціології, Центру «Соціальний моніторинг» і Центру ім. Разумкова.

На жаль, двоє з учасників Консорціуму – Центр «Соціс» і Центр «Соціальний моніторинг» – у ніч виборів під час остаточного оприлюднення результатів змінили свої реальні дані на користь одного з кандидатів – Віктора Януковича. Тому ми не можемо користуватися масивами цих двох фірм – як з етичних міркувань, так і не маючи впевненості у повній коректності проведення польового етапу дослідження.

Інші два масиви – Київського міжнародного інституту соціології та Центру ім. Разумкова – були об'єднані в єдиний, оскільки різниця між результатами опитування стосовно кожного кандидата не перевищувала 2%. Кожна з фірм практично проводила свій окремий екзит-пол за загальнонаціональною вибіркою, і таблиця 1 добре засвідчує, наскільки близькими були результати їхніх екзит-полів. Різниця між даними за більшістю кандидатів мінімальна, найбільша – у результатах щодо Віктора Януковича, але й вона становить усього 0,7%. Такий збіг свідчить про високу якість роботи обох фірм (див. табл. 1).

Таблиця 1

Голосування за кандидатів на президентських виборах I туру, % *(наводяться дані стосовно кандидатів, які набрали не менше 1%)*

Кандидат	Центр ім. Разумкова <i>N=12 462</i>	КМІС <i>N=12 416</i>
Наталя Вітренко	1,4	1,5
Анатолій Кінах	1,0	0,7
Олександр Мороз	5,2	5,6
Петро Симоненко	5,1	5,0
Віктор Ющенко	44,5	44,6
Віктор Янукович	37,4	38,1
Не підтримують жодного з кандидатів	2,7	2,0

Далі ці масиви були об'єднані й аналізуються як цілісний масив.

Очевидно, що ці результати істотно відрізняються від даних ЦВК щодо першого туру. На жаль, на президентських виборах 2004 року соціологи не могли керуватися даними ЦВК як еталоном для оцінювання точності своїх досліджень. І хоча Верховний Суд через значні порушення відмінив результати голосування другого туру, очевидно, що й у першому турі було чимало порушень. Навряд чи понад мільйон «мертвих душ», що були виявлені під час перевірки списків до парламентських виборів 2006 року, не були задіяні у першому турі президентських виборів.

Екзит-пол першого туру проводився двома методами: методом особистого інтерв'ю (центри «Соціс» і «Соціальний моніторинг») і методом таємного анкетування (КМІС і Центр ім. Разумкова). **Метод таємного голосування відтворював ситуацію реального голосування, коли респондент заповнював аналог виборчого бюлетеня і вкидав його до урни** (*тут і далі виділено ред.*). Тож на цьому бюлетені не було жодних даних щодо соціально-демографічних характеристик респондента. Це не дає змоги на масивах КМІСу та Центру ім. Разумкова робити традиційний аналіз електоратів кандидатів першого туру.

Отже, у цьому розділі, спираючись на надійні масиви Київського міжнародного інституту соціології та Центру ім. Разумкова, ми можемо проаналізувати інші питання, а саме зробити прогноз на другий тур виборів, оскільки це питання ставилося у звичайній анкеті. При цьому буде використаний об'єднаний масив цих двох фірм.

Під час опитування респондентам ставилося запитання щодо їхнього можливого голосування у другому турі виборів, якщо до нього вийдуть Віктор Ющенко та Віктор Янукович.

Як свідчать результати опитування, Віктор Ющенко мав більші шанси на перемогу у другому турі: загалом за Віктора Ющенка висловили готовність проголосувати 46,6% опитаних, за Віктора Януковича – 40,5%. Проголосувати у другому турі проти обох вирішили 4,3% і ще 7,9% певного рішення щодо другого туру на час опитування ще не мали. Показово, що серед учасників опитування лише 1% опитаних відповів, що у другому турі участі не братиме. Це свідчить про велику зацікавленість виборців у результатах виборів та напругу виборчої боротьби.

Розподіл електорату другого туру за статтю свідчить, що за Віктора Ющенка більш схильні голосувати чоловіки (*див. табл. 2*), а за Віктора Януковича – жінки.

Таблиця 2

Ймовірне голосування у другому турі залежно від статі (%)

Вибір другого туру	Чоловіки N=11 869	Жінки N=12 806	Загалом N=24 675
За Віктора Ющенка	48,7	44,6	46,6
За Віктора Януковича	37,0	43,2	40,3
Не підуть на вибори	1,1	0,9	1,0
Проголосують проти обох	4,7	3,9	4,3
Важко відповісти, не знають	8,4	7,4	7,9

Розподіл електорату за віком (див. табл. 3) засвідчує чітку закономірність: чим молодші виборці, тим більше вони хотіли б проголосувати у другому турі за Віктора Ющенка, а чим старші – за Віктора Януковича. **Переважати вибір за Януковича у загальнонаціональному електораті починає лише з віку в понад 60 років**, і це логічно, якщо зважити, що різке зростання рейтингу Януковича у виборчій кампанії почалося одразу після виплати надбавки до пенсій.

Таблиця 3

Ймовірне голосування у другому турі залежно від віку (%)

Вибір другого туру	18–29 років N=5 047	30–39 років N=4 072	40–49 років N=5 075	50–59 років N=4 701	60 років і старші N=5 900
В.Ющенко	51,7	50,0	50,0	44,1	40,9
В.Янукович	37,4	37,1	37,1	42,5	44,5
Не підуть на вибори	0,9	1,0	1,0	1,1	0,9
Проголосують проти обох	3,8	4,1	4,1	4,4	4,8
Важко відповісти, не знають	6,3	7,8	7,8	8,0	8,9

Розподіл електорального вибору залежно від освіти (див. табл. 4) показує, що **вибір на користь Віктора Ющенка істотно зростає із зростанням рівня освіти**. Власне, основний розрив на користь Ющенка став можливим завдяки виборцям із вищою освітою, де перевага Ющенка найбільша.

Таблиця 4

Ймовірне голосування у другому турі залежно від освіти (%)

Вибір другого туру	Початкова (менше 9 класів) N=2 039	Неповна середня (повні 9 класів) N=2 514	Загальна середня N=8 356	Базова вища (технікум, ВНЗ I-II рівнів) N=5 523	Повна вища N=5 879
В.Ющенко	41,7	40,5	47,0	44,9	52,9
В.Янукович	44,5	45,1	39,9	42,6	35,7
Не підуть на вибори	0,7	1,3	1,1	0,8	0,8
Проголосують проти обох	3,5	4,7	3,9	4,6	4,4
Важко відповісти, не знають	9,6	8,4	8,0	7,2	6,3

Особливо відмінною виявилася готовність підтримати Віктора Ющенка чи Віктора Януковича у другому турі виборів залежно від національності виборців (див. табл. 5). На жаль, виборці достатньо чітко поділилися у своєму електоральному виборі, особливо росіяни, лєвова частка яких була готова підтримати Віктора Януковича.

Таблиця 5

Ймовірне голосування у другому турі залежно від національності (%)

Вибір другого туру	Українці N=19 820	Росіяни N=3 631	Інша національність N=975
За Віктора Ющенка	53,0	17,6	29,8
За Віктора Януковича	34,0	70,9	56,9
Не підуть на вибори	0,9	1,0	1,4
Проголосують проти обох	4,1	5,2	4,7
Важко відповісти, не знають	8,0	5,3	7,1

Регіональний розподіл ймовірного голосування у другому турі засвідчив, що Україна чітко ділиться за підтримкою Віктора Ющенка чи Віктора Януковича (див. табл. 6): Захід і Центр підтримують Віктора Ющенка, а Південь і Схід – Віктора Януковича.

Таблиця 6

Ймовірне голосування у другому турі у різних регіонах України

Вибір другого туру	Захід N=5 699	Центр N=7 339	Південь N=6 592	Схід N=5 245
В.Ющенко	78,5	65,1	27,0	10,6
В.Янукович	12,0	18,3	59,2	78,0
Не підуть на вибори	0,5	0,8	1,5	1,0
Проголосують проти обох	1,4	5,1	6,1	4,2
Важко відповісти, не знають	7,6	10,7	6,2	6,2

Західний регіон – це вісім найзахідніших областей: Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Закарпатська і Чернівецька; Центральний регіон – Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Київська області і місто Київ; Південний регіон – Дніпропетровська, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області і Крим; Східний регіон – Харківська, Донецька і Луганська області.

Істотною була також відмінність у передбачуваному голосуванні другого туру залежно від типу поселення – міського чи сільського (див. табл. 7). З таблиці добре видно, що Віктор Ющенко своєю перемогою у другому турі завдячує насамперед вибору сільських жителів.

Таблиця 7

Ймовірне голосування у другому турі залежно від типу поселення (%)

Вибір другого туру	Міста N=16 835	Села N=7 965
За Віктора Ющенка	43,8	52,6
За Віктора Януковича	43,9	32,6
Не підуть на вибори	0,9	1,1
Проголосують проти обох	4,8	3,2
Важко відповісти, не знають	6,7	10,5

Таким чином, аналіз потенційних електоратів двох кандидатів другого туру дав змогу зробити висновки щодо їхніх особливостей.

Можна було передбачити, що за Віктора Ющенка будуть більш схильні голосувати чоловіки, молоді виборці, люди з повною вищою та загальною середньою освітою, українці за національністю, а також виборці, що проживають на Заході та в Центрі України, мешканці сіл.

За Віктора Януковича у другому турі більш схильні були віддати голос жінки, виборці, яким понад 60 років, з неповною середньою освітою, росіяни за національністю та представники інших (окрім української) національностей, а також виборці, що проживають на Півдні та Сході.

Звичайно, це не означає, що електорати Віктора Ющенка та Віктора Януковича склалися лише з цих соціально-демографічних категорій, йдеться лише про переважну схильність цих соціальних груп підтримати того чи того кандидата.

Наскільки цей прогноз, отриманий під час першого туру, справдився у другому турі? Оскільки на цих виборах дані ЦВК не могли бути еталоном для порівняння, порівнювати результати щодо другого туру, отримані під час екзит-полу першого туру, ми будемо не з даними ЦВК, а з результатами екзит-полу другого туру.

Звичайно, наведені відсотки (46,6% у Віктора Ющенка і 40,5% у Віктора Януковича, різниця 6,1%) й не повинні були збігтися. По-перше, тому що в екзит-полі першого туру брали участь, звісно, ті виборці, що брали участь у голосуванні першого туру, у другому ж турі склад виборців міг би дещо змінитися; а по-друге, в опитуванні брала участь значна частина тих, хто ще не визначився з вибором і які могли розподілитися в другому турі в інших пропорціях, ніж у першому. У звичайних передвиборчих опитуваннях є чимало запитань, які дають змогу соціологам спрогнозувати, куди можуть піти голоси тих, хто ще не визначився. В екзит-полі таких запитань не було, отже, спрогнозувати майбутній розподіл невизначених не було змоги. Окрім того, досвід опитувань свідчить, що реальний відсоток тих, хто напередодні виборів мав намір проголосувати «проти всіх», на виборах виявляється менший – ці виборці або визначаються з певним вибором кандидата, або просто на вибори не йдуть.

Що збіглося і що не збіглося в опитуванні екзит-полу другого туру і результатах опитування щодо другого туру, отриманого під час туру першого, читач може сам переконатися, ознайомившись з наступним розділом нашої книжки, де йтиметься про результати екзит-полу другого туру президентських виборів. Згідно з результатами екзит-полу другого туру, Віктор Ющенко отримав 53,0% голосів, Віктор Янукович – 44,0%, різниця – 9%. В опитуванні ж різниця майбутніх результатів становила 6,1%. Це може бути пов'язано як

з певними змінами електорату другого туру (більшою мобілізацією виборців Ющенка), так і з особливостями тих, хто не визначився у першому турі з голосуванням другого туру. Проте має право на існування гіпотеза, що частина тих, хто у відповідях першого туру значиться як «невизначені», свій вибір зробили, але не бажали сказати про це соціологам, оскільки мали певні побоювання.

А оскільки найбільша частина цих «невизначених» першого туру припадає на Центральний регіон, а також на села, де вищою була підтримка Віктора Ющенка, можна припустити, що серед тих, хто не визначився (чи не бажав сказати про свій вибір), було більше прихильників Віктора Ющенка.

Інші закономірності ймовірної підтримки Віктора Ющенка чи Віктора Януковича у другому турі, отримані в екзит-полі першого туру, знайшли загалом своє підтвердження і у екзит-полі другого туру. Віктору Ющенку у другому турі справді набагато більше були схильні віддати свої голоси чоловіки, молодь, виборці, що проживають у сільській місцевості. Віктор Янукович мав паритет з Віктором Ющенком серед електорату віком 50–59 років і перемагав серед електорату старшої генерації віком від 60 років.

Водночас співвідношення виборців різного освітнього рівня в електоратах кандидатів у екзит-полі другого туру було відмінним від того, яке було зафіксоване у екзит-полі першого туру у питанні щодо голосування у турі другому. Віктор Янукович вже не мав переваги в жодній з освітніх груп виборців, в тому числі й з незакінченою середньою освітою. Проте, як і в екзит-полі першого туру, найбільший розрив між Ющенком і Януковичем на користь Ющенка припадає саме на виборців з вищим рівнем освіти.

Регіональні виборчі переваги щодо Віктора Ющенка та Віктора Януковича та переваги серед мешканців сіл, звісно, не змінилися.

В анкеті екзит-полу другого туру президентських виборів не було запитання щодо національності, тому ми не можемо порівняти, чи змінилися електоральні преференції виборців різних національностей. Проте численні післявиборчі опитування, де ставилися запитання щодо голосування у другому турі президентських виборів, дають змогу зробити висновок, що вони не змінилися – українці за національністю віддали перевагу Віктору Ющенку, а росіяни – Віктору Януковичу.

ЕКЗИТ-ПОЛЬНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ-2004 ТА ЙОГО УРОКИ ДЛЯ СОЦІОЛОГІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ

Національний екзит-пол'2004. – К.: ТОВ АЦ «Демократичні ініціативи», 2005. – С. 182–191.

Соціологія, звісно, є наукою. Але наукою особливою – про суспільство. Електоральна соціологія становить невід'ємну частину соціологічної науки, вивчаючи закономірності електоральної поведінки населення та даючи суспільству об'єктивну картину виборчої кампанії. Дослідники проблем виборів вважають, що опитування громадської думки, які виникли понад 60 років тому, істотно змінили сам характер виборчих кампаній, водночас із появою телебачення¹. За допомогою соціологів виборці увесь час тримають руку на пульсі виборчої кампанії, мають можливість робити більш усвідомлений вибір.

Екзит-поли – опитування на виході з виборчих дільниць у день виборів – теж стали вже звичною практикою у демократичних і навіть напівдемократичних країнах.

І в Україні до екзит-полів вже звикли. Перший екзит-пол було проведено в Україні 1998 року під час парламентських виборів за організації Фонду «Демократичні ініціативи». Затим було проведено ще три загальнонаціональні екзит-поли (під час виборів 1999 (два тури), 2002 рр.) – і ніколи їх результати не викликали нарікань соціологів, оскільки методологічну та польову роботу здійснювали провідні соціологічні служби України. Усі чотири екзит-поли були проведені на рівні світових стандартів і визнані такими міжнародною професійною спільнотою. Та й в Україні вони жодного разу після виборів не піддавалися сумнівам. Результати екзит-полів ніколи докорінно не відрізнялися від офіційних даних ЦВК, що надавало результатам виборів додаткової легітимності й переконливості². А екзит-пол 2002 року був проведений просто блискуче: офіційні дані ЦВК та екзит-полу різнилися лише щодо двох суб'єктів, та й то на 1,5%, причому результати трьох соціологічних служб, кожна з яких здійснювала власний екзит-пол за загальнонаціональною вибіркою з 6000 респондентів, були майже тотожними.

Слід сказати, що загалом **аж до того фатального дня екзит-полу першого туру президентських виборів 2004 року взаємини у соціологічному середовищі склалися цілком доброзичливі** (*тут і далі виділено ред.*).

¹ David Butler. Polls and Elections // Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective. – SAGE Publications: Thousand Oaks, London, New Delhi, 1996, p. 236.

² Загальнонаціональні опитування exit poll: Парламентські вибори-1998. Президентські вибори-1999. Парламентські вибори-2002. – К., 2002.

Навіть керівники комерційних фірм-конкурентів співробітничали і майже дружили, будучи до того ж зв'язані багатьма роками добрих стосунків. Соціологи об'єдналися у Соціологічну асоціацію України (САУ), яка робила чимало корисних справ – проводила щорічні конференції, видавала в світ літературу. Було ухвалено і **Кодекс професійної етики Соціологічної асоціації України, де у пункті 4.2. ясно записано, що «соціолог не фабрикує дані і не фальсифікує результати»³. За дотриманням соціологами Кодексу мала стежити Комісія з професійної етики САУ, причому, згідно із Кодексом, «порушення положень кодексу може призвести до застосування санкцій, аж до виключення з членів Асоціації»⁴.**

Зміцнювався авторитет соціології й у суспільстві. Тривала чесна робота провідних соціологічних служб сформувала у суспільстві думку, що фірмам, які багато років працюють на ринку, треба довіряти, бо репутація – понад усе. Звичайно, час від часу і у ЗМІ, і з політичних трибун лунали звинувачення на адресу соціологів у їхній заангажованості, проте вони сприймалися як звичайна виборча риторика, і не більше.

Що ж сталося під час президентських виборів 2004 року, що призвело до «гріхопадіння» соціологів? Чому розкололася соціологічна спільнота?

Головна причина в тому, що у рік президентських виборів докорінним чином змінилася ситуація в Україні. Досі Україна в усіх класифікаціях тлумачилася як напівдемократична країна, як електоральна демократія. Відмінність електоральної демократії від просто країни, де регулярно проводять вибори, полягає у тому, що на виборах у країні електоральної демократії влада може змінюватися. Так сталося на президентських виборах 1994 року, коли Леонід Кравчук втратив владу внаслідок виборів. Та й на парламентських виборах 2002 року впевнену перемогу за партійним списком дістали опозиційні партії. Слід наголосити, що під час усіх попередніх виборів на соціологів не було здійснено ані гонінь, ані серйозного тиску, ніхто не жадав, аби вони вдавалися до фальсифікації отриманих результатів.

Проте президентські вибори-2004 були поза порівнянням проти всіх попередніх перегонів. Закінчувалася ціла політична епоха, пов'язана із Президентом Кучмою. За 10 років його царювання склалася певна «планетарна» структура влади, з «планетами», «супутниками», «кометами», що обертаються навколо Президента, структура, де тісно злиті в ціле бюрократія, фінанси й економіка, де великий бізнес невід'ємний від державного «даху», пов'язаний із зловживанням, а часто – й просто злочинами. Отже, вибори могли призвести не просто до зміни прізвища Президента, а й до знищення самої системи, що скла-

³ Кодекс професійної етики соціолога // Громадська думка, № 3, 2004, с. 39.

⁴ Там само, с. 35.

лася, зміни усієї політичної еліти. І в такій ситуації владі вже було не до демократичних настроїв, наявну систему слід було зберегти будь-що.

Першим «тренінгом» стали вибори мера Мукачевого. Соціологи у Мукачевому робили свою звичну роботу – проводили екзит-пол. Його організував Фонд «Демократичні ініціативи», а здійснював Консорціум, який мав намір проводити екзит-пол і на загальнонаціональних президентських виборах. До Консорціуму, зокрема, входили усі провідні соціологічні фірми України: «Соціс», Київський міжнародний інститут соціології, Центр «Соціальний моніторинг» і Центр ім. Разумкова. Результати екзит-полу в Мукачевому, згідно з яким впевнену перемогу здобув кандидат від «Нашої України» Віктор Балоба (62,4% проти 29,99% у його головного суперника Ернеста Нусера) не стали несподіванкою для соціологів. Протягом місяця у Мукачевому фірма «Соціс» на замовлення Фонду «Демократичні ініціативи» проводила передвиборчі опитування, а останні результати «ролінгу» були отримані за два дні до дня голосування. І протягом усього часу опитувань Віктор Балоба мав стабільну перевагу в 1,5 раза⁵.

А от офіційні результати стали шоком – вони були дзеркально протилежними і екзит-полу, і паралельному підрахунку голосів, що їх здійснювали представники «Нашої України» на основі протоколів. Далі – відома фарсова ситуація з «викраденими» протоколами та бюлетенями.

Здавалося б, навіть на очах численних вітчизняних та міжнародних спостерігачів, журналістів і політиків так нахабно фальсифікувати результати, адже посада мера невеличкого міста не така вже й вагома? Але річ не лише в амбіціях політичних лідерів. Мукачеве мало стати своєрідним тестом – якою ж буде реакція на грубу фальсифікацію результатів? Реакція як всередині країни, так і з-за кордону була бурхливою, але безплідною.

Варто зазначити, що вперше за час проведення в Україні опитувань у Мукачевому влада вчинила тиск на соціологів. Половина місцевих інтерв'юєрів, насамперед вчителі, відмовилися працювати, позаяк їм це заборонили їхні керівники. Довелося везти інтерв'юєрів з інших областей України. Проведенню самого екзит-полу заважали молодики «кримінальної зовнішності», які стирчали чи не біля кожної виборчої дільниці і до яких міліція ставилася надто шанобливо.

Якою ж мала бути реакція соціологічної спільноти, зокрема, Соціологічної асоціації України на цю нечувану подію? Адже вперше в історії української соціології, та, мабуть, і вперше у світовій соціології результати екзит-полу і офіційні результати розійшлися на 60%, якщо сумувати різниці стосовно обох кандидатів!

⁵ Мукачеве-2004: екзит-пол. – К., 2004. – С. 8–12, <https://dif.org.ua/article/mukacheve-2004-ekzit-pol>

Реакції Соціологічної асоціації не було жодної. І це попри те, що з чотирьох фірм, що брали участь у проведенні екзит-полу, три («Соціс», «Соціально-аналітичний моніторинг» і Київський міжнародний інститут соціології) були колективними членами САУ! Що мала зробити САУ? Насамперед слід було провести соціологічний аудит цього екзит-полу і дати фаховий висновок: чи був він проведений відповідно до професійних стандартів? У даному разі Соціологічна асоціація не діяла як осередок громадянського суспільства, оскільки не стала захищати своїх членів і обстоювати істину. Натомість на захист соціологів став Комітет виборців України, виступивши із Заявою з приводу виборів у Мукачевому⁶.

Щоб впровадити «мукачівський» сценарій на загальнонаціональних виборах Президента, влада мала розв'язати певну проблему, а саме: що робити з екзит-полом, який зазвичай проводиться на президентських виборах? Громадськість і в Україні, і міжнародна вже звикла довіряти екзит-полам. Загострювали проблему й події, що сталися в Грузії, коли саме екзит-пол, за свідчивши фальсифікацію виборів на користь партії влади, став поштовхом до «революції троянд».

Антиекзитпольна «артпідготовка» у ЗМІ певної політичної орієнтації провадилася постійно. Проте впродовж тривалого часу штаб «єдиного кандидата», за висловом самого кандидата (Януковича. – *Ред.*), не знав, «як маніпулювати» такою «технологією», як екзит-пол. Просто заборонити проведення екзит-полу – означало б поставити себе на один щабель з найодіознішими режимами. Тому для боротьби з соціологами влада обрала іншу тактику: використати самих соціологів, протиставити екзит-полу Консорціуму кілька екзит-полів з «потрібним» результатом. Першою такою «альтернативою» був проголошений екзит-пол Фонду «Общественное мнение» під головуванням сумно відомого Глеба Павловського (політтехнолог Кремля. – *Ред.*), другим – екзит-пол Українського інституту соціальних досліджень.

Що мала робити Соціологічна асоціація, аби захистити соціологію від дискредитації? Очевидно, стати тією арбітражною інстанцією, яка здійснила б кваліфіковану експертизу принаймні тих екзит-полів, що були проведені організаціями – членами асоціації. Фонд «Демократичні ініціативи» звернувся до САУ з відповідною пропозицією. Але на противагу цьому асоціація підтримала лише один з екзит-полів, а саме – Українського інституту соціальних досліджень, аргументувавши свої дії тим, що він, буцімто «український» і фінансується з «вітчизняних джерел». Тож узявши під свій «дах» цей екзит-пол, Соціологічна асоціація, очевидно, повинна була б нести за нього

⁶ «Екзит-пол відображає волевиявлення громадян точніше, ніж паралельний підрахунок голосів». Заява Комітету виборців України // Мукачево-2004: екзит-пол, с. 7.

Частина перша. Наукові праці, аналітика

відповідальність і контролювати його проведення, зокрема, у день виборів. Однак цього не сталося.

Про події тієї трагічної ночі 31 жовтня, коли двоє з членів Консорціуму – центри «Соціс» та «Соціальний моніторинг» – змінили отримані своїми службами результати на користь Януковича, аби забезпечити ті 3–4% переваги, про які постійно говорили представники його штабу, написано було достатньо⁷.

Владі будь-що треба було довести перемогу кандидата Януковича, і для цього вона використала екзит-поли, проведені трьома соціологічними службами, дві з яких – члени Консорціуму Національного екзит-полу – «Соціальний моніторинг» і «Соціс», а третя – Український інститут соціальних досліджень, що його взяла під своє крило Соціологічна асоціація. Що результат був заданий заздалегідь, свідчить така цікава табличка, розповсюджена керівником Українського інституту соціальних досліджень 8 листопада на конференції, що проводив Комітет виборців України за підтримки Фонду Аденауера. Слід сказати, що захід був вельми представницьким, у ньому брали участь, окрім аналітиків і численних журналістів, ще й працівники іноземних посольств. Наведу її повністю.

Екзит-поли в день виборів Президента

Кандидат	Екзит-пол Павловського	Екзит-пол Консорціуму (КМІС+ЦР)	Екзит-пол Консорціуму (ЦСМ+Соціс)	Екзит-пол УІСД
Вітренко Н.М.	-	1,5%	1,35%	1,5%
Кінах А.К.	-	н/д	0,77%	1,0%
Мороз О.О.	-	5,5%	5,88%	6,3%
Симоненко П.М.	-	4,8%	6,11%	4,7%
Ющенко В.А.	38%	44,1%	39,25%	39,3%
Янукович В.Ф.	43,5%	38,8%	42,65%	43,0%
Не підтримують жодного з кандидатів	2,5%	2,0%	1,47%	2,0%

Яка чітка подібність трьох екзит-полів, де «перемагає» Янукович і майже з однаковим рахунком! І як різко з цієї однорідності вибивається один-єдиний екзит-пол, де перемагає Ющенко. Нагадаймо, що на той час результати ЦВК ще не були відомі.

Проте уся таблиця – суцільні натяжки. Адже Фонд «Общественное мнение», що проводив екзит-пол «Павловського», офіційно оголосив у день виборів о 16.00 про припинення його у зв'язку з «великою кількістю відмов».

⁷ Силіна Т. Екзит-пол: ходіння по муках // Дзеркало тижня, 5 листопада 2004 р.; Бекешкіна І. Кінець останнього романтика // Українська правда, 10 листопада 2004 р.

Як нам відомо, реальні результати екзит-полу ФОМу склались на користь Ющенка. Щодо даних «Соцісу» і «Соціального моніторингу», то не піддані обробці на «міграційний коефіцієнт», вони також мали зовсім інакший вигляд: у «Соцісу» Ющенко здобув 42,0%, Янукович – 41,1%, а у «Соціального моніторингу» Ющенко дістав 40,1%, а Янукович – 41,2% (зазначимо, що у масиві «Соціального моніторингу» вибірка, порівняно із завданням, істотно зміщувалася у бік східних регіонів). Якими ж були результати Українського інституту соціальних досліджень і чи зважувалися вони на «міграційний коефіцієнт» – цього ніхто зараз не скаже. Отже, очевидною була спроба влади «нагнути» соціологів, і вона частково вдалася.

Щоб досягти «потрібного» результату, керівник «Соцісу» Микола Чурилов змушений був «перезважити» результати свого центру та центру «Соціального моніторинг» на так званий «коефіцієнт міграції», тобто довільно відняти від західних регіонів 2 мільйони виборців. Про таке «відкриття» у світовій соціології партнери по Консорціуму у ніч виборів навіть не були поінформовані.

Далі – більше: відомий скандал славнозвісної прес-конференції від 4 листопада, коли організатори Національного екзит-полу все ж намагалися оприлюднити реально отримані у ніч виборів результати; емоційні вигуки Ольги Балакіревої – керівника «Соціального моніторингу» – стосовно «омани, в яку хочуть ввести присутніх», її гучні заяви про начебто «шалений тиск»; і нарешті, вихід двох соціологічних фірм – «Соцісу» й «Соціального моніторингу» – з Консорціуму. Саме цей скандал, а не реальні цифри екзит-полу широко транслювалися усіма телеканалами, які на той час майже цілковито були керовані владою.

А що ж професійна організація соціологів – САУ? Яка була її реакція? Вочевидь, у цій ситуації вона повинна була терміново зібрати правління і з'ясувати, зокрема, який такий «коефіцієнт зважування», досі не відомий світовій історії екзит-полів, застосував Чурилов, чому так відрізняються результати, отримані різними центрами? Нарешті, відчуваючи свою відповідальність як професіоналів перед громадянами своєї країни, узяти під контроль проведення екзит-полів у другому турі, тим більше, що майже усі центри, які мали намір проводити екзит-поли, є членами Соціологічної асоціації. І головне – відрядити своїх представників до офісу організацій-членів САУ, що проводили екзит-поли, аби простежити за перебігом опитування, зведенням даних. **Як то зробив Київський міжнародний інститут соціології, запросивши спостерігати за всіма процесами зведення результатів і першого, і другого турів Національного екзит-полу міжнародних спостерігачів, які засвідчили, що усе відбувалося чесно і професійно.**

Нічого цього асоціація не зробила. Мало того, вона знову... підтримала лише один з екзит-полів – Українського інституту соціальних досліджень.

Про те, що коїлося під час другого туру, теж добре відомо⁸.

Зазначу лише, що те, що у першому турі відбувалося як трагедія, у другому перетворилося на фарс.

Український екзит-пол Яременка під проводом Соціологічної асоціації України та шести університетів піарився на всіх телеканалах, зокрема й російських. Врешті-решт віце-президент САУ картинно розвів руками з «сумною звісткою» про провал свого екзит-полу з причини начебто великої кількості відмов (близько 50%). Цікаво, чи звітував УІСД про це перед шістьма університетами, що брали участь у екзит-полі, а також перед Соціологічною асоціацією?

Майже детективною виявилася ситуація й з широко розпропагованим чи не на всіх телеканалах, у тому числі й російських, екзит-полом під гучною назвою «Вибір народу», що його проводили спільно центри «Соціс» та «Соціальний моніторинг». При першому отриманні інформації станом на 15.00 було оприлюднено спільні зведені результати – 49,4% : 45,9% на користь Ющенка. Проте остаточні результати двох фірм, які працювали за єдиною методикою і мали схожі попередні результати, далі розійшлися не лише кількісно, а й до протилежного. Остаточний результат «Соціального моніторингу» – 49,7% : 46,7% на користь Ющенка, «Соцісу» (зважений на особливий «коефіцієнт Чурилова») – 48,3% на 46,8% на користь Януковича. Причому, що характерно, оголосив ці дані Чурилов на брифінгу у штабі Януковича.

Як же відреагувала соціологічна громадськість, а надто САУ на оці «викрутаси» керівників провідних соціологічних служб, що їх спостерігала уся країна? А ніяк. Ні після скандальної прес-конференції після першого туру виборів, коли одні члени САУ – Чурилов і Балакірева – публічно звинуватили своїх колег у роботі на замовлений результат, а ті їх – у фальсифікації результатів; ні після другого туру виборів, коли керівник екзит-полу, підтриманого САУ, заявив, що він провалився; ні після різноманітних публікацій у ЗМІ – ані жодної реакції.

Це викликало подив не лише серед соціологів, а й серед журналістів, активістів громадських організацій, політиків, усіх, хто стежив за розгортанням подій. Аби змусити правління САУ діяти, 18 соціологів – членів САУ звернулися до нього з відкритим листом з вимогою розібратися у ситуації і дати їй належну оцінку відповідно до Статуту. Відтак 8 лютого правління зібралось на засідання, але «гора народила мишу»: єдине, на що спромоглося правління САУ, так це на рішення щодо деяких неприйнятних формулювань, на кшталт «альтернативний екзит-пол», які фігурували під час підтримки екзит-полу

⁸ Бекешкіна І. Екзит-пол для України і «екзот-пол» для Путіна // Дзеркало тижня, 26 листопада 2004 р.

Українського інституту соціальних досліджень. Жодної реакції щодо маніпуляцій з даними екзит-полів громадськість так і не дочекалася. На знак протесту вийшов з правління САУ президент Київського міжнародного інституту соціології Валерій Хмелько. Подав у відставку президент САУ Микола Шульга. Ще раніше, одразу після першого туру виборів, подала у відставку голова комісії з професійної етики Наталя Паніна.

Спроба розібратися в усіх цих екзит-польних історіях була зроблена на круглому столі «Соціологічне знання та влада», що його провів Центр «Соціальна перспектива» за підтримки Фонду «Відродження». На круглому столі розглядався увесь комплекс складних і суперечливих взаємовідносин соціологічних досліджень і політичної практики. Політико-прикладним аспектам взаємодії соціології та влади було присвячено спеціальну секцію. Показово, що саме там обговорювалися і колізії, пов'язані з проведенням екзит-полів під час президентських виборів⁹.

Реакція на події у соціологічній спільноті виявилася різною. Причому, на жаль, часто зумовленою неприйняттям новообраного президента і нової влади. На конференції чітко проглядала тенденція¹⁰ прикрити ганебний і небувалий в історії української соціології факт підміни результатів розмірковуваннями про різницю методології, організаційні вади проведення екзит-полів тощо.

Загадковими були й пояснення, що їх дав Микола Чурилов стосовно «коефіцієнта міграції». Спочатку він наполягав на тому, що невідомий у світовій соціології «коефіцієнт міграції» був застосований правомірно, чим викликав великий подив навіть у не обізнаних з нашими подіями соціологів з Москви. Але врешті-решт зізнався, що згідно з його підрахунками, в першому турі переміг Янукович, у другому – Ющенко¹¹. Але ж оприлюднені результати «Соцісу» були діаметрально протилежними!

Втім, питання, які хвилювали і соціологічну спільноту, і громадськість загалом, так і залишилися відкритими. Чи мала місце підміна результатів? Чи правомірним було зважування на «коефіцієнт міграції»? Чому так різко розійшлися результати «Соцісу» і «Соціального моніторингу» у їхньому спільному, проведеному за єдиною методикою, екзит-полі другого туру «Вибір народу»? Чи справді не відбувся екзит-пол другого туру Українського інституту соціальних досліджень через начебто 50%-й рівень відмов? Усі ці запитання зависли й досі залишаються без відповідей.

⁹ Матеріали круглого столу було надруковано у книжці: Соціологічне знання та влада. – К.: Інститут соціології НАН України, 2005.

¹⁰ Панина Н. Екзит-полл в Украине 2004 года: социология или политика? // Там само, с. 146–168.

¹¹ Там само, с.219.

Що далі? Від часу тих скандальних подій минуло більше року. Соціологічна асоціація України й досі не функціонує, практично її немає. Свого часу у кількох регіональних відділеннях САУ пройшли збори, які ухвалили рішення про необхідність скликання позачергового з'їзду САУ. Проте ніхто з членів правління, що залишилися, цим не займається. Ситуація зависла у своїй невизначеності. На сайтах «Соцісу» та «Соціального моніторингу» годі й шукати якихось слідів колишніх проведених екзит-полів – це схоже на знищення слідів злочину.

Отже, слід констатувати дуже прикрий для української соціології факт: у складній ситуації, коли влада пішла ва-банк і не гребувала жодними засобами для збереження своєї влади, деякі соціологи й виявилися одним із цих засобів (найвірогідніше, зовсім не безкорисливо). Соціологічна асоціація виявила повну безпринципність і безпорадність, нездатність обстоювати професійну гідність соціологічної спільноти перед суспільством і владою.

Триває нова виборча кампанія. До неї соціологи підійшли у найгіршому за увесь час існування української соціології стані. Якщо раніше аксіомою було те, що довіряти можна результатам досліджень тих фірм, які давно працюють на ринку і тому дбають про свою репутацію, які є членами Соціологічної асоціації України, то тепер ці аргументи вже не є справедливими. І Статут Соціологічної асоціації, виявляється, – не чинний документ. Керівники «Соціального моніторингу» та «Соцісу» – Микола Чурилов та Ольга Балакірева, – які досить довго не з'являлися на люди, тепер знову, наче нічого й не сталося, проводять прес-конференції, і ніхто з журналістів вже не ставить їм дошкульних запитань.

У засобах масової інформації постійно з'являються дані опитувань якихось нікому не відомих фірм, які що ближче до виборів, починають розмножуватися у геометричній прогресії. Розуміючи свободу слова як право оприлюднювати будь-що, ЗМІ публікують і пускають в ефір будь-яку інформацію, не з'ясовуючи її достовірність, а часто-густо просто будучи матеріально зацікавленими від клієнтів. Місце залежності ЗМІ від влади посіла залежність від грошових мішків.

Отже, які уроки слід винести громадськості з складної, драматичної екзит-польної історії-2004?

1. Президентські вибори-2004, що відбувалися в екстремальних умовах, як лакмусовий папір, виявили, хто є хто в українському суспільстві і в українській соціології. Так само, як країну врятували чесні мужні люди, що вийшли на Майдан і сказали «Ні!» фальсифікаціям, так і репутацію соціології врятували чесні соціологи з Київського міжнародного інституту соціології, Центру імені Разумкова, Фонду «Демократичні ініціативи». Водночас уся післявиборча ситуація засвідчила, як далеко ще Україні до цивілізованої

європейської країни – з ринковою економікою та розвинутим громадянським суспільством. Бо у розвинутому демократичному суспільстві соціологічні центри, спіймані на брехні, були б змушені піти з соціологічного ринку, а соціологічна спільнота дала б належну оцінку їхнім діям. Безкарними залишилися не лише соціологи: за фальсифікацію виборів понесли кримінальну відповідальність переважно дрібні виконавці, а організатори фальсифікацій вийшли сухими з води, окрім того, багато хто з цих, по суті, карних злочинців балотується у списках найбільш рейтингових партій і стане нашим майбутнім законодавцем.

2. Професійне об'єднання соціологів – Соціологічна асоціація України – виявила свою повну безпорадність і не стала арбітром соціологічних досліджень, що проводяться під час виборів. Тому сьогодні під час виборчої кампанії інформаційний простір України виявився беззахисним від псевдоопитувань і псевдофірм. У цій ситуації на журналістів покладається відповідальність подавати громадянам об'єктивну інформацію щодо виборчих перегонів. Зрештою, це є першою професійною вимогою до ЗМІ. Журналісти зобов'язані бути впевненими у надійності джерел інформації, яку вони надають читачам, глядачам та слухачам. На кого ж вони мають орієнтуватися у розмаїтті суперечливих рейтингів? На ті фірми, які вже давно працюють на соціологічному ринку і для яких ці вибори – не перші, і на ті, які не були скомпрометовані махінаціями з рейтингами. Якщо в інформаційному просторі з'являється нова невідома фірма зі своїми рейтингами, журналістам слід дізнатися, чи не фіктивна вона, наскільки професійно працює і хто саме з соціологів її представляє.

3. Екзит-поли в Україні довели свою роль у забезпеченні чесних виборів. З іншого боку, їхня місія була значною мірою скомпрометована поведінкою деяких соціологів під час останніх президентських виборів. Можна очікувати, що й на цих парламентських виборах буде використовуватися технологія «множинності» екзит-полів, аби знівелювати ефект справді наукових і об'єктивних екзит-полів. Тому представникам ЗМІ, політичних сил і громадськості слід брати до уваги лише ті екзит-поли, які відповідають критеріям науковості, професійності та чесності, а саме:

- 1) проводяться професіоналами на основі надійної наукової методики;
- 2) максимально відкриті як у методиці і методах, так і стосовно джерел фінансування;
- 3) контролюються визнаними експертами, найкраще – закордонними спеціалістами.

Ті ж екзит-поли, які не відповідають цим критеріям, не можуть вважатися надійними і мають просто ігноруватися засобами масової інформації.

АКЦІЇ ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ЩО СПОНУКАЛО ЛЮДЕЙ ВИЙТИ НА ВУЛИЦЮ?

(уривки)

Політичний портрет України. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2005. – № 32. – С. 59–65.

Події, що дістали назву «Помаранчева революція» – ще стануть предметом багатьох досліджень, про них напишуть чимало статей та книжок. З плином часу все більшої ваги набуватимуть результати дослідження громадської думки, отримані саме у той період, коли відбувалися ті – вже історичні – події. З 9 по 20 грудня 2004 року Фонд «Демократичні ініціативи» та Київський міжнародний інститут соціології провели загальнонаціональне опитування. Усього за вибіркою, що репрезентує доросле населення України (віком від 18 років), було опитано 2070 респондентів. Похибка вибірки не перевищує 2,2%...

...У віковому співвідношенні в акціях протесту брали участь переважно люди віком до 50 років, причому ця участь була приблизно рівномірною серед молоді та людей середнього віку. Так, у генерації віком 18–29 років брали участь у мітингах протесту 23% опитаних; 30–39 років – 25%; 40–49 років – 25%; 50–59 років – 13%; 60–69 років – 10%; віком понад 70 років – 8%. **Ці дані розвіюють міф про те, що «помаранчеві» події – це витвір студентів та підлітків** (*тут і далі виділено ред.*)...

...Щодо розуміння причин участі людей у масових акціях протесту (як Майдану, так і «Антимайдану». – Ред.), то також існують істотні відмінності серед прихильників Віктора Ющенка і Віктора Януковича. Прибічники Віктора Ющенка вважають, що основними мотивами є насамперед **протест проти фальсифікації виборів (59%)**, обстоювання цінностей справедливого демократичного суспільства (36%), демонстрація свого ставлення до влади (30%) та бажання підтримати Віктора Ющенка (30%). Прихильники Віктора Януковича пояснюють масову участь людей у мітингах і демонстраціях насамперед тим, що їм платять гроші (45%) та бажанням підтримати Віктора Януковича (25%). Крім того, значними є відмінності «пасивних» виборців, що не брали участі у акціях протесту, і активних, що особисто у таких акціях брали участь (*табл. 2*)*.

* Перша таблиця відсутня у зв'язку зі скороченням тексту. – Ред.

**Думки електорату Віктора Ющенка та Віктора Януковича
щодо причин, що спонукають людей виходити на мітинги
і демонстрації (% , слід було обрати дві основні причини)**

Причини участі у акціях протесту	Електорат Ющенка		Електорат Януковича	
	Ті, що брали участь у акціях протесту	Ті, що не брали участі в акціях протесту	Ті, що брали участь у акціях протесту	Ті, що не брали участі в акціях протесту
Протест проти фальсифікації виборів	67	46	2	10
Підтримка Віктора Ющенка	31	31	7	11
Підтримка Віктора Януковича	1	2	47	20
Висловлювання свого ставлення до влади	21	27	16	14
Обстоювання демократичних цінностей	40	31	13	6

...Отже, основною причиною участі в акціях протесту більшість вважає протест проти фальсифікації виборів. Проте чи достатнє це пояснення? Згадаймо, що й вибори у Мукачевому теж були сфальсифіковані в найбрутальніший спосіб, не кажучи вже про загальноукраїнський референдум 2000 року? Мало того, саме в'яла суспільна реакція на мукачівські події, можливо, підштовхнула владу на фальсифікацію на виборах президентських...

...Вперше за весь час виборчих перегонів в Україні кількість «оптимістів», впевнених у впливі свого голосування на майбутнє України, практично зрівнялася з кількістю скептиків, що вважають, що вибори нічого не змінять. Напередодні президентських виборів 2004 року більш ніж половина громадян (58%) були впевнені у вазі свого голосу, у своїй спроможності через вибори вплинути на майбутнє України, тоді як скептиків, що вважали, що вони аж ніяк не вплинуть на майбутнє України шляхом свого голосування, було істотно менше – 35%...

...Таким чином, складалася суперечлива ситуація: з одного боку, громадяни надавали президентським виборам надзвичайно великої ваги, покладали на них великі надії та сподівання, з іншого – спостерігали несправедливість і нечесність виборчої кампанії і очікували фальсифікацій у підрахунку голосів. Коли найгірші очікування прихильників Віктора Ющенка стали реальністю – люди вийшли на вулицю, щоб захистити свій вибір, захистити демократію. **До речі, характерно, що на Майдані не лунало економічних вимог. Громадяни відчували, що їх позбавляють єдиного вагомego важеля впливу на владу – виборів. І хоча фігура Ющенка була зосередженням сподівань і надій для тих людей, які мітингують, все ж для більшості, як свідчать дані опитування, найважливішим було дотримання демократичних цінностей взагалі і виборів як демократичного механізму зокрема.**

Чи втілиться ця «помаранчева» енергія, ентузіазм у систематизовану діяльність громадян з розбудови справді демократичного суспільства? Чи залишиться у пам'яті «революційним протуберанцем»? Це багато в чому залежить від того, наскільки розвиненим є в Україні громадянське суспільство і його структури, чи зможуть громадські активісти долучити до цих структур більш широкі верстви населення? Відповіді ми повинні створювати самі.

ЗМІ ПІСЛЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2004 РОКУ

З розділу: Бекешикіна І. Медіа і становлення демократії // Медіа, демократія, культура / За ред. Н.Костенко, А.Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2008. – С. 61–86.

Після «помаранчевої революції» у суспільстві відбулися істотні зміни, першою чергою – у сфері медіа. Зникли «темники», ЗМІ стали вільно висловлювати все розмаїття думок, на сторінках газет та в теле- і радіоефірах опозиція стала з'являтися чи не частіше, ніж представники влади. Це одразу позначилося на ставленні до ЗМІ в суспільстві, що виявилось у зростанні довіри до медіа. І навіть після різкого падіння у вересні–жовтні 2005 року рівня довіри до органів влади і державних інституцій (майже до показників, які були за Кучми) внаслідок корупційного скандалу та відставки уряду Тимошенко ставлення до українських ЗМІ залишилося позитивним і майже не змінилося.

Найкращими експертами щодо умов діяльності ЗМІ є журналісти. В експертному опитуванні, проведеному Фондом «Демократичні ініціативи» у вересні 2005 року¹, журналісти майже одностайно (88%) визнали, що в Україні існує свобода слова, й оцінки телеканалів журналістами у вересні 2005 року були зовсім іншими, ніж у вересні 2004-го (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінки журналістами об'єктивності та неупередженості телеканалів (вересень-2004 – вересень-2005, у балах за 5-бальною шкалою)

Телеканали	Вересень-2004	Вересень-2005
«Тоніс»	–	3,6
«1+1»	1,3	3,5
«5-й канал»	3,7	3,3
«Інтер»	1,25	3,1
«СТБ»	3,1	3,1
«УТ-1»	1,3	3,0
«Новий канал»	2,8	3,0
«НТН»	–	3,0
ТРК «Київ»	–	2,6
«ІСТV»	2,7	2,4
ТРК «Україна»	–	1,9

¹ Опитування журналістів було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» 22 вересня – 2 жовтня 2005 року. Усього було отримано 47 відповідей.

Як видно з даних опитування, під час виборів 2004 року лише два телеканали – «5-й канал» і певною мірою «СТБ» – були визнані відносно об'єктивними та неупередженими, проте вже рік потому майже всі телеканали вважалися такими, що значною мірою відповідають стандартам журналістики, за винятком трьох – ТРК «Київ», «ICTV» та, особливо, ТРК «Україна». Що стосується трьох телеканалів, визнаних необ'єктивними, то ТРК «Київ» був (і є зараз) муніципальним телеканалом, який на час опитування постійно займався рекламою тодішнього мера Києва Олександра Омельченка (а зараз – нинішнього мера Леоніда Черновецького), ТРК «Україна» на той час був практично телеканалом Партії регіонів і посідав відверто однобічну позицію, а на оцінки «ICTV», очевидно, вплинула роль цього телеканалу в обстоюванні інтересів власника каналу Віктора Пінчука у ситуації, що склалася навколо Нікопольського заводу феросплавів.

Істотні зрушення у стані ЗМІ за рік після «помаранчевої революції» відобразилися у загальній оцінці стану свободи слова в Україні, яку дали журналісти в цьому опитуванні – 7 балів за 10-бальною шкалою. Таких оцінок не було ані в попередні роки, ані, зазначимо, у наступні.

Проте чи можна зробити висновок, що після «помаранчевої революції» медіа в Україні стали повністю відповідати стандартам демократії? Які позитиви і які небезпеки для українських ЗМІ проглядають на сучасному етапі їх розвитку?

Безумовним досягненням у розвитку медіа є, звичайно, відсутність прямого тиску на ЗМІ з боку влади, поява в межах того чи того з видань або телеканалу і різних точок зору, і політиків із різних політичних таборів. Ці зміни помітили й громадяни. У загальнонаціональному опитуванні, проведеному у червні 2007 року², респондентам поставили те саме запитання, що й у травні 2004 року: «Чи часто у засобах масової інформації представлені різні точки зору – як влади, так і опозиції – з різних суспільних проблем?» Як свідчать результати порівняння, наведені у таблиці 2, зараз більшість населення бачить, що позиції і влади, і опозиції «часто» і «дуже часто» з'являються в українських ЗМІ.

Проте чи достатньо наявності плюралізму у ЗМІ для того, щоб визнати нинішній стан українських медіа таким, що відповідає потребам і запитам демократичного суспільства? Показово, що у межах вимірювання рівня свободи медіа, яке щороку, починаючи з 2003 року, здійснює міжнародна організація Freedom House, і у 2005 році українські медіа були віднесені до категорії частково вільних.

² Загальнонаціональне опитування населення України було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» 19 червня – 2 липня 2007 року. Загалом було опитано 2000 респондентів за вибіркою, що репрезентує доросле населення України (віком від 18 років). Статистична похибка вибірки не перевищує 2,2%.

**Відповіді населення на запитання, чи часто у засобах масової інформації
представлені різні точки зору – як влади, так і опозиції –
з різних суспільних проблем? (%)**

Частота появи у ЗМІ різних точок зору	Травень 2004	Червень 2007
Дуже рідко	12	6
Досить рідко	31	14
Досить часто	23	38
Дуже часто	5	20
Важко сказати	29	23

Звичайно, порівняно із 2003 роком, коли українські ЗМІ підпадали під визначення зовсім невірних, прогрес величезний. Але в чому ж бачить Freedom House нинішні вади українських медіа?

Загалом рейтингування країн щодо рівня свободи медіа здійснюється за трьома параметрами:

1 – законодавче регулювання, шкала від 0 до 30 балів («0» – повністю сприятливе законодавче забезпечення функціонування ЗМІ, «30» – повністю несприятливе);

2 – політичний тиск, контроль і насильство, шкала від 0 до 40 балів («0» – повна відсутність політичного тиску, «40» – політичний тиск і насильство);

3 – економічний тиск і контроль, шкала від 0 до 30 балів («0» – відсутність економічного тиску, «30» – повна підпорядкованість діяльності журналістів економічному тиску).

Ці три показники сумуються, і країна з показниками у діапазоні 0–30 балів класифікується як країна з вільними медіа, у діапазоні 31–60 – як частково вільними, у діапазоні 61–100 – зовсім невірними.

Характерно, що показник законодавчого забезпечення навіть у період, коли українські ЗМІ характеризувалися як зовсім невірні, був відносно благополучним: 15 балів у 2003 році. Прогрес у наступні роки був незначний – 15 балів у 2004 році і 13 балів у 2006 та 2007 роках. Найбільш впливав на негативні оцінки ситуації в українських ЗМІ показник політичного тиску – 29 балів у 2003 році. І тут прогрес оцінок у роки після «помаранчевої революції» був найбільший: 21 бал у 2005 році й 19 балів у 2006–2007 роках. А от показник економічного тиску змінився мало: 24 бали у 2004 році, 23 бали у 2005-му і 21 бал у 2006 та 2007 роках...

...Звільнившись від політичного тиску влади, українські медіа потрапили в іншу, не менш серйозну залежність від «грошового мішка». Це явище у журналістському середовищі дістало назву «джинса», що означає замовні матеріали, які за гроші розміщуються у засобах масової інформації, по суті, реклама, але без зазначення, що це реклама...

...Небезпека «джинси» полягає в тому, що часто-густо споживачеві (якими є читачі, глядачі або слухачі) під виглядом «новин» можуть надати неякісний «товар» – або тенденційно-маніпулятивні повідомлення, або навіть брехню. Під час виборчої кампанії 2007 року «джинса», за свідченням експертів, набула характеру справжньої епідемії. Вперше за всю історію виборчих кампаній на центральних телеканалах з'являлися сфальсифіковані виборчі рейтинги від неіснуючих «соціологічних» фірм. Перестороги соціологів про фальсифікат не мали жодного результату, бо ці матеріали були проплачені політичними партіями, котрі «малювали» собі такий рейтинг, який бажали. Отже, позбавлення зовнішнього політичного тиску не привело до формування вільних і відповідальних перед суспільством медіа. Справжньою «рейтинговою вакханалією» у ЗМІ відрізнялася дострокова кампанія з виборів мера Києва та депутатів Київ-ради у березні-травні 2008 року. Майже кожний із кандидатів на пост мера та кожна політична сила, що брала участь у виборах (за винятком лідера виборчих перегонів), мала своїх «соціологів» – власне кажучи, осіб, які не мали ніякого стосунку до соціології і від імені неіснуючих соціологічних фірм оголошували «рейтинги» в інформаційних агенціях, звідки вони ретранслявалися у проплачених медіа – газетах, телевізійних та радіопрограмах, на Інтернет-сайтах. При цьому в одному номері газети і навіть на одній сторінці могли міститися радикально відмінні «рейтинги», а у прямих трансляціях прес-конференцій на телеканалі з інтервалом у годину-дві подавалися зовсім інші рейтинги...

...Підбиваючи підсумки опитувань громадської думки та експертних опитувань журналістів, можна накреслити такі перспективні шляхи, на яких медіа можуть стати чинником формування громадянського суспільства та стимулятором і складовою процесів демократизації:

1. Перебудова медійного контенту в напрямі його наближення до реальних потреб і запитів населення, розширення тематики прав людини та соціальних проблем, питань екології, освітніх програм.

2. Перебудова тональності медійного впливу, перенесення акцентів на активну життєву позицію громадян, популяризація «success stories» – історій успіху громадян в обстоюванні своїх прав, навчання людей правових способів і методів боротьби за свої права.

3. Визначення медіа свого місця і позиції у трикутнику суспільство – влада – власники медіа. Укладення редакційних угод з власниками медіа, формування громадських організацій журналістів для обстоювання своїх прав.

4. Перебудова професійної журналістської освіти, громадянська позиція як неодмінна складова професіоналізму журналіста.

5. Створення суспільного мовлення із залученням до Наглядової Ради найбільш авторитетних громадян України.

ВІД ПЕРШОГО ДО ДРУГОГО ТУРУ: ЯК ПЕРЕХОДИЛИ ГОЛОСИ?

Національний екзит-пол'2010: вибори Президента України. Результати опитування виборців / Укладач І. Філіпчук. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, 2010. – С. 55–57.

Після першого туру, коли Віктор Янукович мав перевагу над Юлією Тимошенко у 10% голосів, здавалося, що боротьба вже втратила будь-яку гостроту і що результат другого туру цілком передбачуваний. Тим більше, що й соціологічні опитування щодо голосування у другому турі засвідчували перевагу Віктора Януковича у 10–12%, а у деяких опитуваннях і 15%. Водночас соціологи робили інші прогнози – що розрив між кандидатами у другому турі не буде великим. Підставу для таких прогнозів давали дані опитувань, які засвідчували велику частину тих, хто ще не визначився із голосуванням у другому турі. Причому ці невизначені нерівномірно розподілялися у різних регіонах України: їх було значно більше у Західному і Центральному регіонах, де більшу підтримку мала Юлія Тимошенко, і значно менше – у тих регіонах, де першість тримав Віктор Янукович. Отже, на підставі цього можна було зробити висновок, що Юлія Тимошенко мала більший резерв для приросту голосів у другому турі. Цей резерв – голоси тих виборців, які у першому турі мали намір проголосувати за інших кандидатів, а не за лідерів виборчих регіонів – Віктора Януковича чи Юлію Тимошенко.

Дані екзит-полу другого туру виборів, де стояло запитання щодо голосування у першому турі, дають можливість дізнатися, як саме переходили голоси від кандидатів першого туру до фіналістів – Юлії Тимошенко та Віктора Януковича.

Наведені у таблиці дані спростовують численні спекуляції, що були широко розповсюджені після виборів, – що начебто саме заклики Віктора Ющенка до своїх прихильників голосувати у другому турі проти всіх спричинили поразку Юлії Тимошенко. Голоси виборців – це не валіза, якою можна розпоряджатися на власний розсуд. Як бачимо, майже абсолютна більшість виборців Віктора Ющенка у другому турі проголосувала за Юлію Тимошенко. Загалом переходили голосів цілком передбачувані – виборці, умовно кажучи, «помаранчевого табору», які віддали свої голоси у першому турі різним кандидатам, у другому турі визначилися і проголосували за Юлію Тимошенко, а виборці Петра Симоненка – за Віктора Януковича. Звертає на себе увагу рівний розподіл голосів Сергія Тігіпка між обома кандидатами, хоча у передвиборчих опитуваннях вони розподілялися з деякою перевагою на користь Віктора Януковича. На наш погляд, це стало наслідком вдалого ходу Юлії Тимошенко, яка запропонувала ще перед другим туром посаду прем'єр-міністра, у разі своєї перемоги, Сергію Тігіпку.

**Переходи голосів від кандидатів першого туру
до кандидатів другого туру* (%)**

Кандидати першого туру	Ю. Тимошенко	В. Янукович	Проти обох кандидатів	Не заповнено**	Кількість голосів у I турі (дані ЦВК)
А. Гриценко	68,6	17,6	13,1	0,7	1,2
В. Литвин	52,1	36,1	11,8	0,0	1,43
П. Симоненко	10,2	82,3	7,1	0,3	3,54
Ю. Тимошенко	98,4	1,2	0,3	0,1	25,05
С. Тігіпко	42,7	41,7	15,5	0,1	13,05
О. Тягнибок	81,0	11,1	7,9	0,0	1,43
В. Ющенко	82,1	8,4	9,1	0,5	5,45
В. Янукович	1,3	98,1	0,4	0,1	35,32
А. Яценюк	62,9	23,2	13,8	0,1	6,96
Не підтримали жодного з кандидатів	25,1	22,6	52,1	0,2	2,2
Не брали участі у голосуванні I туру (5,5%)*	45,1	49,5	5,3	0,1	

*Аналізуються переходи голосів від кандидатів, які у першому турі набрали принаймні 0,5% голосів і де переходи голосів могли вплинути на результат другого туру.

** У екзит-полі респонденти самі заповнювали анкети і кидали їх у скриньку; отже, якісь питання могли бути не заповнені.

*** Від ред.: ті, хто за даними екзит-полу не брали участі у I турі, але прийшли у II турі. За даними ЦВК, явка зросла на 2,4%.

Після виборів чимало нарікань від прихильників Юлії Тимошенко отримали ті, хто у другому турі проголосував проти обох кандидатів, причому найбільше «дісталось» виборцям Віктора Ющенка: начебто це вони склали ті самі 5% «протівсіхів». Проте, як бачимо, майже абсолютна біль-

шість виборців Ющенка у другому турі віддала свої голоси Тимошенко. Так чийх голосів таки не вистачило Юлії Тимошенко для перемоги?

Якщо взяти за 100% усіх тих, хто у другому турі проголосував проти обох кандидатів, то структура цієї категорії виборців має такий вигляд: найбільше (31%) – це ті, хто у першому турі голосував за Сергія Тігіпка, 12% – за Арсенія Яценюка, 26% – голосували проти всіх і лише 6% – це ті, хто голосував за Віктора Ющенка. Проте голосування виборців Тігіпка проти обох кандидатів ніяк не позначилося на кінцевому результаті, оскільки ці виборці рівною мірою розподілялися між обома кандидатами, а 12% «противсіхів» від Яценюка дало б зростання результату Тимошенко лише на 0,5% і ще 0,3% – якби не проголосували проти всіх виборці Ющенка. Отже, це ніяк не давало змоги Юлії Тимошенко здолати розрив.

На підставі даних можна зробити висновки про те, виборці якого з кандидатів першого туру проігнорували тур другий. Про це можна судити із різниці відсотків, які отримали кандидати у першому турі, та відсотків виборців, які вказали у екзит-полі другого туру, що голосували за певних кандидатів. Звісно, ці підрахунки мають приблизний характер, бо про виборців певних кандидатів у першому турі ми знаємо напевно з даних ЦВК, а про виборців цих кандидатів, які прийшли голосувати у другому турі, можемо судити лише спираючись на результати екзит-полу, які, хоч і були у другому турі достатньо точними, але все ж мають певний відсоток похибки.

Чиї ж потенційні виборці «не дійшли» до виборчих дільниць у другому турі виборів? Приблизно однаковий відсоток – серед виборців Яценюка (2,4%), Тігіпка (2,3%), Симоненка (2,2%), дещо менший – серед виборців Ющенка (1,7%) і Литвина (1,3%). Якщо вважати, що голоси прихильників цих кандидатів переходили б у тих самих пропорціях, що й тих, хто голосував у другому турі, то у разі, якби всі ці виборці прийшли на виборчі дільниці, Юлія Тимошенко могла б отримати більше на 4,3%, але й Янукович отримав би на 3,1% більше.

Отже, основна причина поразки Юлії Тимошенко – не у тих, хто голосував проти обох кандидатів у другому турі, а у тому, що їй та її команді не вдалося максимально мобілізувати явку своїх потенційних виборців (серед тих 30% українців, насамперед на Заході і в Центрі, хто не прийшов на вибори. – *Ред.*).

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ-1999, 2004, 2010, 2014 У ВИМІРАХ ЕКЗИТ-ПОЛУ

Національний екзит-пол '2014. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва / Упор.: І. Бекешкіна. – С. 42–44.

Вибори-2014 стали вже шостими президентськими виборами в історії України і четвертими виборами, на яких проводився екзит-пол.

Кожні вибори мають свої особливості, проте президентські вибори 2014 року надзвичайно відрізнялися від усіх попередніх. Вперше вибори не були головною подією у суспільстві, бо на Сході країни йшла війна. Вперше виборці цілих регіонів України – Криму та Донбасу (окупованої частини. – *Ред.*) – не мали змоги проголосувати. Окрім того, виборча кампанія була вимушено дуже короткою.

Тобто обставини, в яких проходили президентські вибори-2014, були надзвичайними. Проте наскільки відрізнялися вибори-2014 з погляду голосування виборців? На ці питання можна отримати відповідь, якщо проаналізувати дані екзит-полів президентських виборів.

Під час усіх екзит-полів виборцям ставили запитання, коли саме вони визначилися, за кого голосуватимуть? Порівняння президентських виборів за параметром часу визначення виборців, представлене в таблиці 1, виглядає, на перший погляд, досить парадоксально. З одного боку, дуже високий рівень електорального визначення задовго до виборчої кампанії на президентських виборах 2004 та 2010 рр., з іншого – дуже схожі результати на зовсім різних за обставинами виборах у 1999 та 2014 роках.

Подібність результатів на виборах 2004 та 2010 років можна пояснити: ці вибори відбувалися в ситуації сильної поляризації, особливо у 2004 році, коли фактично половина країни була за Віктора Ющенка, інша – за Віктора Януковича, і вже до початку виборів виборці знали, за кого голосуватимуть – або за Ющенка, або за Януковича, які вже в першому турі у сумі набрали більше 80%. А наступні кандидати отримали результат у рази менший, ніж лідери: Олександр Мороз менш ніж 6%, а Петро Симоненко – менш ніж 5%. У 2010 році ця поляризованість «помаранчевих» та «біло-блакитних» відтворилася у вигляді протистояння Віктора Януковича та Юлії Тимошенко, особливо ж прагнула реваншу сторона, яка прогнала на попередніх виборах. Щоправда, на відміну від 2004 року на обох сторонах протистояння з'явилися й нові кандидати, які набрали менші відсотки, ніж лідери, але значно більші, ніж наступні за лідерами кандидати у 2004 році – Сергій Тігіпко (13,05%) та Арсеній Яценюк (6,96%). Але все ж основне протистояння розгорталася за поляристю Тимошенко – Янукович.

Коли виборці визначилися, за кого голосувати? (%)

Коли визначилися?	1999	2004	2010	2014
Я був прихильником цього кандидата задовго до виборів	43,2	71,3	63,0	40,0
Як тільки почалася виборча кампанія, раніше, ніж за три місяці	15,2	–*	11,6	16,1
Раніше, ніж за місяць до виборів	13,4	6,0	6,2	11,8
В останній місяць до виборів	9,2	12,4	6,1	12,1
В останній тиждень до голосування	9,6	3,6	3,9	8,2
В останній день до голосування	7,9	2,2	3,5	4,8
Визначився прямо на виборчій дільниці	1,2	2,4	2,3	3,7
Важко сказати / не знаю	0,4	2,1	3,4	3,2
	100%	100%	100%	100%

* Цього варіанту відповіді у 2004 році не було.

Тож не дивно, що за умов антагоністичного поділу виборців за принципом «наш – не наш» виборці заздалегідь, ще до виборів, знають, за кого голосуватимуть – за «основного нашого». Таблиця 2 добре демонструє, наскільки великий відсоток виборців Ющенка (майже 80%) у 2004 році був готовий проголосувати за нього ще до початку виборчої кампанії, так само як за Януковича (81,7%) у 2010 році. Зазначимо, що і електорати їхніх головних суперників були теж змобілізовані ще до початку виборчої кампанії: 65,5% виборців Януковича у 2004 році і 71% виборців Тимошенко у 2010 році.

А от подібність даних щодо часу визначення з електоральним вибором на президентських виборах у 1999 та 2014 роках викликає деякий подив.

Щодо президентських виборів 2014 року, зрозуміло, чому меншість виборців знала, за кого проголосує задовго до виборів. Надто багато змін сталося – із втечею Президента Януковича фактично зникла «біло-блакитна» сторона давнього протистояння, натомість з'явилися нові політики і нові кандидати. Достатньо сказати, що у жовтні виборчий рейтинг нинішнього Президента Петра Порошенка становив лише 2%, і набирати популярність Порошенко став вже під час Євромайдану. Тож не дивно, що до початку виборчої кампанії лише 39% визначилися на користь Порошенка.

Але чому така невисока довиборча визначеність була у 1999 році? Адже тоді на другу каденцію обирався чинний тоді Президент Леонід Кучма, і, вочевидь, за часи його правління люди могли визначитися, голосувати за нього чи ні. Водночас серед тих, хто проголосував за Кучму у першому турі президентських виборів, лише 50% зробили цей вибір до початку виборчої кампанії.

Таблиця 2

Переможці президентських виборів – коли виборці визначилися за них проголосувати? (%)

Коли визначилися з вибором електорати переможця?	Кучма, 1999	Ющенко, 2004	Янукович, 2010	Порошенко, 2014
Я був прихильником цього кандидата задовго до виборів	50,0	79,8	81,7	39,1
Як тільки почалася виборча кампанія, раніше, ніж за три місяці	15,5	–	7,0	19,3
Раніше, ніж за місяць до виборів	11,7	4,8	2,7	12,9
В останній місяць до виборів	7,9	9,1	2,3	12,4
В останній тиждень до голосування	7,7	2,4	1,4	6,7
В останній день до голосування	5,8	1,4	1,3	4,0
Визначився прямо на виборчій дільниці	1,0	1,5	1,4	2,7
Важко сказати / не знаю	0,3	1,0	2,1	2,9
	100%	100%	100%	100%

За всієї різниці обставин президентських виборів 1999 та 2014 років у них було одне спільне: виборцям було важко зробити вибір. У 2014 році – через те, що надто швидко все змінювалося, у 1999 році – навпаки, через те, що в країні встановилася така «стабільність», яка не влаштовувала громадян, а серед кандидатів вони не бачили тих, хто міг би змінити ситуацію на краще. **Нагадаймо, що протистояння політичних сил за регіональним принципом було започатковане певними політтехнологами вже під час президентських виборів 2004 року (виділено ред.).** А до того головний водорозділ проходив за політичними позиціями – супроти комуністів та комуністичного минулого. І на парламентських виборах 1998 року – власне, за рік до президентських 1999 року, Комуністична партія була лідером, здобувши майже 25%, та й на наступних парламентських виборах 2002 року отримала майже 20%.

Тому, хоча чинний тоді Президент Леонід Кучма не задовольняв більшість населення, альтернативою міг стати комуніст Петро Симоненко або «прогресивна соціалістка» Наталя Вітренко (а певний час впродовж виборчої кампанії соціологічні опитування навіть виводили її в другий тур, разом з Кучмою) або соціаліст Олександр Мороз. Націонал-демократичні сили не спромоглися виставити кандидатуру, яка була б конкурентоздатною. Тому значна частина виборців, навіть попри негативне ставлення до Леоніда Кучми, все ж вирішила проголосувати за нього вже в першому турі, вбачаючи

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

в ньому принаймні лідера, який збереже українську державність і протистоятиме поверненню комуністичного минулого.

Дуже цікавим є порівняння регіонального голосування за переможців президентських виборів (таблиця 3).

Таблиця 3

**Голосування за переможців президентських виборів
у різних регіонах України (%)**

Переможці президентських виборів	Захід	Центр	Південь	Схід
Леонід Кучма, 1999	54,1	33,6	36,8	34,6
Віктор Ющенко, 2004	77,4	53,7	21,2	8,4
Віктор Янукович, 2010	8,9	16,0	50,3	66,8
Петро Порошенко, 2014	62,3	59,6	45,9	38,0

Західний регіон – *Закарпатська, Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька та Хмельницька області;*

Центральний регіон – *Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Київська області і місто Київ;*

Південний регіон – *Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька і Дніпропетровська області;*

Східний регіон – *Харківська, Донецька і Луганська області.*

Як видно з таблиці, на президентських виборах у 2004 та 2010 роках, коли основне протистояння між кандидатами мало регіональну основу («наш – не наш»), то переможець вже у першому турі збирав багатий врожай голосів в одних регіонах і доволі бідний – в інших. Результати Віктора Ющенка в 2004 році та Віктора Януковича у 2010-му майже дзеркально відображені: у регіоні найменшої своєї підтримки (Східному) Віктор Ющенко у 2004 році отримав 8,4% і стільки ж отримав Віктор Янукович у 2010 році у Західному регіоні.

А от регіональний розподіл результату переможця у 2014 році має більше спільного з результатом першого туру Леоніда Кучми у 1999 році. Щоправда, доволі високий результат Петра Порошенка на Сході зумовлений насамперед тим, що значна частина виборців цього регіону не знайшла свого кандидата і не пішла на вибори, а на Донбасі (частині Донбасу. – *Ред.*), до того ж, вибори були просто зірвані озброєними бойовиками. Зараз важко передбачити, чи будуть наступні вибори базуватися на змістовних відмінностях – ідеологій, програм, пропозицій, чи знову виборці повернуться до регіонального вибору за принципом «наш – не наш».

Порівняння голосувань виборців різних вікових генерацій на президентських виборах (таблиця 4) показує, що немає загальної залежності перемоги на виборах від віку електорату кандидатів, оскільки переважна підтримка кандидата виборцями молодшого чи старшого віку залежить не тільки від самого кандидата, а й від того, хто його суперник.

Таблиця 4

Голосування за переможців президентських виборів виборців різних вікових генерацій (%)

Переможці президентських виборів	18–29	30–39	40–49	50–59	60 і старші
Леонід Кучма, 1999	45,4	42,2	39,5	37,4	34,4
Віктор Ющенко, 2004	45,0	45,7	44,9	39,0	33,0
Віктор Янукович, 2010	30,8	31,4	30,5	34,3	33,7
Петро Порошенко, 2014	51,0	54,3	56,7	57,2	58,8

Здавалося б, чим так особливо міг привабити молодь Леонід Кучма, за якого у першому турі вона (молодь до 30 років) голосувала на 10% більше, ніж виборці, яким понад 60 років, загалом 45% – власне, такий самий відсоток, що й у Ющенка в 2004 році? Проте згадаймо, хто був основними суперниками Кучми на виборах у 1999 році? Комуніст Симоненко, соціаліст Мороз та «прогресивна соціалістка» Вітренко. Очевидно, що у молоді вибір був невеликий, і вона обирала кращого з гіршого. А за Петра Порошенка у 2014 році більше голосував старший електорат, бо за голоси молодшого електорату змагалось чимало інших претендентів (передусім це – Ляшко, який серед електорату віком до 30 років був другим, набравши 15,5% голосів).

Себто, більша чи менша підтримка кандидата виборцями різних вікових категорій все більшою мірою залежить від конкретної ситуації на виборах, і насамперед – складу суперників.

А от підтримка кандидатів залежно від освітнього рівня менш ситуативна і більше «прив'язана» до особистості кандидатів. І, мабуть, не викликає здивування, що Віктор Янукович у першому турі виборів отримав найменший відсоток голосів від виборців з вищою освітою, ніж усі інші переможці президентських виборів, а найвищий відсоток серед найбільш освічених – у Петра Порошенка (таблиця 5).

Голосування за переможців президентських виборів виборців різного освітнього рівня (%)

Переможці президентських виборів	Неповна середня	Повна середня	Середня спеціальна	Вища і незакінчена вища
Леонід Кучма, 1999	35,0	41,0	41,1	38,8
Віктор Ющенко, 2004	32,1	37,3	41,8	43,0
Віктор Янукович, 2010	35,2	35,8	34,8	27,3
Петро Порошенко, 2014	50,3	54,1	55,5	57,8

Отже, які висновки можна зробити з цієї вже історії голосувань на президентських виборах?

Після буремних подій останнього часу – Євромайдану, втечі президента Януковича і зміни влади, анексії Криму Росією, сепаратистських дій на Півдні та Сході, військових дій на Донбасі й неоголошеної війни Росії – у політичному житті України настав період невизначеності (різкі зміни у списку основних президентських кандидатів. – *Ред.*). Президентські вибори пройшли стрімко, вперше (після 1991 р. – *Ред.*) – в один тур. Вперше переможець переміг в усіх областях України і вперше у виборчій кампанії політики не спекулювали на питаннях, які роз’єднують Україну. Як далі розвиватиметься політичне життя в Україні? Чи вдасться, нарешті, здолати впроваджений на президентських виборах 2004 року небезпечний для єдності країни поділ політичних сил за лінією «Схід-Захід»? Про це ми дізнаємося дуже скоро, нові вибори, вже парламентські, на часі.

МАЙДАН: ХТО, ЧОМУ І НАВИЩО?

Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2014. – С. 304–313.

Майдан-2013 застав усіх зненацька: і владу, і опозицію, і експертів, і громадян, і міжнародну спільноту. Щоправда, соціологи стабільно фіксували високий рівень протестних настроїв, переважно негативне ставлення до влади та усіх державних інститутів. А, за даними опитувань, проведених Фондом «Демократичні ініціативи» та Центром ім. Разумкова у травні 2013 р., порівняно з жовтнем 2012 р., кількість людей, які готові виходити на вулиці, зросла на 5% і значно зменшилась кількість тих, хто точно не збирається протестувати, – з 51 до 36%. Проте коли навесні 2013 р. опозиція намагалася провести загальнонаціональні протестні акції «Вставай, Україно!», вони не були масовими: акції пройшли у 13 містах і зазвичай збирали кілька тисяч учасників (максимальним був мітинг у Києві з 30 тисячами учасників).

Перший, студентський Євромайдан виник 21 листопада 2013 р. як реакція на несподіване для суспільства рішення Кабінету Міністрів про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом і на початку мав принципово цілеспрямований характер, з головною вимогою – підписати у Вільнюсі Угоду про асоціацію. Кривава розправа «Беркуту» над студентами у ніч на 30 листопада, яка транслювалася до того ж усіма центральними телеканалами, обурила громадян. У неділю, 1 грудня, мітинг протесту у Києві зібрав, за різними підрахунками, від півмільйона до мільйона учасників. Так розпочався інший Майдан – з політичними вимогами, категорично спрямований проти влади і готовий себе захищати. Майдан, який за час протистояння змінював свої іпостасі, поступово перетворившись з Майдану-мітингу на Майдан-січ. Майдан-мітинг – це мирне велелюдне зібрання людей, які час від часу виходять на площу заявити про свій протест проти дій влади. Глухота влади до голосу громадян, небажання враховувати їхні вимоги призвели до затяжного конфлікту та облаштування на площі Незалежності та околиць вулицях, у будинках Майдану-табору, де протестувальники облаштувалися на стаціонарне прожиття. Врешті, ухвалення владою законів, що фактично вводили в Україні диктаторський режим, перевели протистояння у фазу збройного конфлікту, і Майдан став подобою військової Козацької Січі.

Соціологи вивчали феномен Майдану в усіх трьох іпостасях: **Майдан-мітинг, Майдан-табір та Майдан-січ** (*тут і далі виділено ред.*). Опитування Майдану-мітингу було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у вихідні дні – 7 і 8 грудня 2013 р., у суботу й неділю, у той час, коли Майдан був велелюдно-мітинговим і ще не оточив себе барикадами.

Опитування Майдану-табору було здійснено 20 грудня 2013 р., у будній день – п’ятницю, і це вже було стаціонарне, по суті, місто в місті, оточене барикадами, зі своєю структурою та порядком. А останнє опитування на Майдані відбулося у понеділок, 3 лютого 2014 р.¹ Майже два місяці, що минули між цими опитуваннями, істотно змінили Майдан. *Увесь цей час був наповнений жорстким протистоянням протестувальників та силових структур – побиття, репресії, зникнення людей, а після ухвалення сумнозвісних законів від 16 січня – справжні криваві бої на Грушевського і перші людські жертви. Майдан дуже змінився зовні – ощерився барикадами, напружився у постійному очікуванні нападу, став більш закритим. І тепер Майдан-табір перетворився на Майдан-січ* (курс. авторки) – за аналогією з Козацькою Січчю.

Опитування, проведені на Майдані, виявляють внутрішню динаміку Майдану, а також дають змогу розвіювати ті міфи, які постійно створювалися щодо Майдану ворожими до нього силами (українською владою та підконтрольними їй ЗМІ, російськими ЗМІ).

Для того, щоб зрозуміти сутність Майдану-2013, варто порівняти його з попередником, Майданом-2004. За зовнішньої схожості вони істотно різняться. Майдан-2004 був задалегідь підготовлений і організований опозиційними політичними партіями, він повністю підпорядковувався політикам і мав на меті обрання президентом Віктора Ющенка. Майдан-2013 виник стихійно, безпосередньо як реакція громадян на жорстоке побиття студентів – цей мотив був головним і для опитаних на Майдані-мітингу, і на стаціонарному Майдані-таборі та Майдані-січі. Значущими також були такі мотиви, як відмова Віктора Януковича від підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом, прагнення змінити владу в Україні та прагнення змінити життя в Україні. А от заклики лідерів опозиції на жодному етапі розвитку Майдану не мали істотного значення.

¹ Перше опитування Майдану (Майдан-мітинг) було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Київським міжнародним інститутом соціології у вихідні дні – 7 (субота) і 8 (неділя) грудня 2013 р. Усього було опитано 1037 респондентів (375 – 7 грудня і 662 – 8 грудня) за методикою, яка забезпечувала випадкову вибірку учасників Майдану. Друге опитування Майдану (Майдан-табір) було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Київським міжнародним інститутом соціології 20 грудня 2013 р. Усього було опитано 515 осіб за вибіркою, яка представляла усі стаціонарні точки Майдану. Третє опитування Майдану (Майдан-січ) було проведено 3 лютого 2014 р., у понеділок, Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва разом із Київським міжнародним інститутом соціології. Усього було опитано 502 особи в усіх стаціонарних точках Майдану (намети, Будинок профспілок, будівля КМДА, Жовтневий палац, Український дім) за вибіркою, яка забезпечувала пропорційне охоплення учасників Майдану.

Що спонукало Вас вийти на Майдан?
(респонденти обирали не більше трьох варіантів)

	Майдан-мітинг	Майдан-табір	Майдан-січ
Відмова Віктора Януковича від підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом	53,5	40	47,0
Жорстокі репресії влади проти учасників протестів	69,6	69	61,3
Заклики лідерів опозиції	5,4	6,7	2,8
Прагнення змінити владу в країні	39,1	38,9	45,6
Прагнення змінити життя в Україні	49,9	36,2	51,1
Солідарність зі своїми друзями, колегами, родичами, які теж на Майдані	6,2	4,1	3,7
Згорання демократії, загроза диктатури	18,9	13,7	17,5
На Майдані весело і цікаво	2,2	1,2	0,4
Бажання помститися владі за усе, що вона коїть у країні	5,2	9,6	9,8
Небезпека, що Україна вступить у Митний союз і взагалі поверне до Росії	16,9	14,4	20,0
Гроші, які мені заплатили (чи обіцяли заплатити)	0,3	0,2	0,0
Інше (що саме?)	3,3	8,2	4,6
ВАЖКО СКАЗАТИ	0,5	0,0	0,0

Більшість приїжджих, як засвідчили опитування, приїхали на Майдан самотужки, привезених «організовано» на Майдані-таборі було 24% (12% – партіями, а 12% – громадськими організаціями). На Майдані-січі «організованих» стало ще менше: 3% були привезені партіями і 14% – громадськими організаціями. Серед учасників і Майдану-табору, і Майдану-січі абсолютна більшість – 70% – не належали до жодної з партійних чи громадських організацій. Це означало, по-перше, що Майдан постав незалежно від партій, більше того, лідери опозиції були змушені рахуватися з настроями на Майдані. По-друге, Майдан не був чимось цілісним, він скла-

дався з різних функціональних фрагментів (самооборона Майдану, забезпечення їжею, збір коштів, прес-центр, медичне забезпечення, психологи, юристи тощо), але цілісної керівної структури Майдану не було.

Тому переговори лідерів опозиції з владою, які не базувалися на вимогах Майдану, наперед не мали ніяких шансів на успіх. Більше того, в міру ескалації силового протистояння у людей на Майдані міцніло переконання, що ніякі переговори з владою вести не потрібно (*табл. 2*).

Таблиця 2

Чи згодні Ви з пропозицією проведення круглого столу переговорів за участю влади, опозиції та громадських лідерів за посередництва міжнародних організацій?

	Майдан-мітинг	Майдан-табір	Майдан-січ
Так, такі переговори потрібні	51,3	45,3	27,4
Ніяких переговорів з владою вести не потрібно	41,5	46,6	63,1
ВАЖКО СКАЗАТИ	7,2	8,2	9,6

...Якщо в період Майдану-табору учасники протестів на Майдані були згодні вдовольнитися відставкою уряду, то вже Майдан-січ вимагав відставки Віктора Януковича як мінімальної умови можливого припинення протестів. Тому переговори лідерів опозиції з Віктором Януковичем, що відбулися 21 лютого за участю міжнародних посередників, результатом яких були домовленості, що включали проведення дострокових президентських виборів аж у грудні 2014 р., ніяк не могли бути прийнятними для людей на Майдані й заздалегідь були приречені на провал. Тим більше, що на етапі Майдану-січі вже 83% опитаних відповідали, що підуть з Майдану лише за умови виконання усіх вимог, висунутих Майданом. А влада погоджувалася (та й то частково) виконати лише одну умову – звільнення заарештованих учасників Майдану, припинення репресій.

Наскільки серйозними були такі рішучі дії майданівців? Слід сказати, що в міру ескалації конфлікту і його переходу в силове протистояння Майдан істотно радикалізувався. І на етапі Майдану-січі вже половина його учасників були готові брати участь у створенні незалежних від влади збройних формувань (*табл. 3*). Зазначимо, що майже стільки ж – 55% – були готові брати участь у такій наймасовішій формі впливу на політику в країні, як вибори. Санкціоновані мітинги та демонстрації теж вважали придатними для себе методами протесту 56%, і ненабагато менше – 45,5% – віддавали перевагу

Частина перша. Наукові праці, аналітика

несанкціонованим мітингам і демонстраціям. Значна частина учасників Майдану була готова підтримати бойкот, відмову виконувати рішення адміністрації, органів влади (40%), брати участь у страйках (47%), пікетувати державні установи (56%) і захоплювати будівлі (41%). Власне, це саме майданівці й робили реально. Така підвищена готовність до участі у силових акціях протесту, аж до збройних, істотно відрізняється від громадської думки населення загалом, про що свідчать дані *таблиці 3*. Очевидно, що на Майдані сконцентрувалася найбільш активна і рішуча частина українського суспільства, готова стояти до кінця. Так, на запитання опитування, скільки часу респондент готовий ще стояти на Майдані, абсолютна більшість (86%) на Майдані-січі відповіли: «Стільки, скільки буде треба».

Таблиця 3

В яких акціях соціального протесту Ви особисто були б готові взяти участь? (Зазначте всі прийнятні відповіді, %)

	Майдан-мітинг	Майдан-табір	Майдан-січ	Україна загалом
Участь у виборчій кампанії	51,4	37,8	54,9	30,3
Збір підписів під колективними відозвами (вимогами, закликами)	37,2	30	42,4	18,2
Санкціоновані мітинги і демонстрації	70,7	51,8	56,3	16,9
Загроза страйком	28,6	27	39,3	3,0
Бойкот (відмова виконувати рішення адміністрації, органів влади)	35,8	30,9	40,2	3,4
Несанкціоновані мітинги і демонстрації	27,8	27,8	45,5	4,4
Участь у страйках	42,7	31,8	46,6	4,4
Голодування	10,6	11,4	14,0	0,4
Пікетування державних установ, блокування їхньої роботи	35,4	38,5	56,0	4,3
Захоплення будівель	13,8	19,5	41,0	1,0
Створення незалежних від владних структур збройних формувань	15	21,3	50,4	0,9
Інше (що саме?)	2,5	6	1,6	1,2
Я не готовий брати участі у жодних акціях масового протесту	2	2,1	3,4	52,4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5	2,7	3,1	7,3

Така жорсткість (ніяких перемовин, поки Янукович президент) розходила-лася з громадською думкою населення, де близько 70% вважали, що треба сі-дати за стіл переговорів, причому ця позиція була з тих небагатьох, які об'єднували і тих, хто підтримав Майдан, і тих, хто не підтримав.

Соціально-демографічна структура учасників Майдану теж відрізня-лася від структури населення країни загалом. На початку Майдану, Май-дану-мітингу представництво жінок лише незначно було меншим, ніж чоловіків (56%). Мірою «воєнізації» Майдану чоловіки стали переважати абсолютно: 85% на Майдані-таборі і 88% на Майдані-січі. **Дещо знижу-вався і освітній рівень, хоча навіть на Майдані-січі він був вищий, ніж по Україні загалом: 43% людей з вищою освітою, 43% – з середньою загальною та середньою спеціальною освітою, 9,5% – з незакінченою вищою і 4% – з неповною середньою.** За родом занять найбільше були представлені спеціалісти з вищою освітою, підприємці, робітники, пенсіо-нери, студенти. Безробітних найбільше було на останніх етапах Майдану – 15%. На стаціонарному Майдані явно переважали приїжджі (88%), кияни становили 12%. Це і зрозуміло: кияни мали змогу жити в своїх домівках, а не на Майдані. Серед приїжджих переважали жителі Західної України (55%), але це лише половина, решта – з Центральної України (24%) та зі Сходу й Півдня (21%). Село на Майдані-січі було представлено 20% його мешканців. За мовною ознакою переважали україномовні, на Майдані-січі – 59%, але були представлені й російськомовні (16%) та ті, хто звик спілку-ватися обома мовами (24%).

Отже, поширюваний у той час ЗМІ образ «типового» майданівця як «безробітного западенця» не мав нічого спільного з реальністю. Проте, з іншого боку, як бачимо, людський склад Майдану, справді, був зміщений у бік Західної україномовної України. І якщо говорити про ма-сові акції, що проходили на підтримку Майдану (14% населення), в них теж брали участь переважно громадяни з Західної та Центральної України – відповідно, 52% і 36%. Менше були представлені Південна та Східна Україна (12%).

Отже, Майдан став, як засвідчили дані соціологічних досліджень², ще одним чинником поділу і навіть поляризації України (табл. 4). Як бачимо, загалом в Україні підтримали протести Майдану 50% населення, не підтри-мали – 43%, але підтримка чи не підтримка чітко ділиться за регіональною ознакою. Так само поділилося й ставлення до вимог учасників протестів

² Дослідження проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Куче-ріва та соціологічною службою Центру Разумкова з 20 по 24 грудня 2013 р. Опи-тано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Частина перша. Наукові праці, аналітика

на Євромайданах: їх підтримали 43% (і це жителі Заходу та Центру), не підтримали – 36% (і це жителі Півдня та Сходу). І у ставленні до більшості конкретних вимог Майдану громадська думка ділиться регіонально, з багатьох питань практично навпіл: розпуск Верховної Ради і призначення дострокових виборів підтримують 43%, не підтримують – 43%, відставку Віктора Януковича і проведення дострокових президентських виборів підтримують 43%, не підтримують – 46%, реформування підрозділів «Беркуту» підтримують 40%, не підтримують теж 40%, підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом підтримують 48%, не підтримують 43%, відставка уряду Миколи Азарова – відповідно, 48% і 41%, звільнення Юлії Тимошенко – 42% і 45% , зміна Конституції, повернення до конституційної реформи 2004 р., яка обмежувала владу президента – 40% і 35%.

Таблиця 4

Як Ви ставитеся до Євромайдану – акцій протесту, що відбуваються у Києві на Майдані Незалежності, та до аналогічних акцій в інших містах України у листопаді-грудні 2013 р.?

	Захід	Центр	Південь	Схід	Україна загалом
Повністю солідарний з цими протестами	69,5	39,1	9,7	13,9	32,2
Переважно підтримую	20,7	23,8	10,3	16,0	18,1
Переважно не підтримую	5,0	16,2	24,1	21,5	16,8
Категорично проти	2,0	12,3	47,2	43,6	25,7
Важко сказати	2,8	9,6	8,7	5,0	7,1

І після фактичної перемоги Майдану, коли майже усі вимоги, що висувалися Майданом, були виконані й влада змінилася, майже половина України не сприйняла цю перемогу як власну. І поряд з проблемою окупації Росією Криму та ймовірної експансії російських військ у східні та південні області не менш серйозною є ймовірність розколу України. І не так важливо, чи станеться цей розкол формально-юридично, чи це буде просто апатично-мовчазне відсторонення громадян цих регіонів від того, що

відбувається в Україні. Власне, вимоги федералізації і є поміркованим варіантом реального розпаду України на частини, які мають мало спільних інтересів.

Тому наразі потрібна дуже виважена політика влади та дій учасників Майдану, аби їхня перемога не сприймалася на Сході і на Півдні як поразка. Для цього слід передусім не ухвалювати рішень у тих сферах, де наявна сильна регіональна диференціація, насамперед мовна, культурна та історична, і зосередитися на тих проблемах, які спільні для Сходу та Заходу, а такими є передовсім проблеми соціальні.

Від редакції. В інших працях І. Бекешкіна також наголошувала, що **частину вимог Майдану, навпаки, підтримувала більшість країни:** порушення кримінальних справ на усіх, хто був задіяний у корупції (78% – за, 13% – проти), порушення кримінальних справ проти винних у побитті демонстрантів на Майдані (61% проти 26%), застосування персональних санкцій (заборона в'їзду та арешт банківських рахунків) з боку ЄС для представників української влади, відповідальних за побиття мирних громадян під час акцій протесту (59% проти 24%)³.

Крім того, дані опитування «Демініціатив» у грудні 2013 р. показали, що більшість населення не підтримує: застосування сили для розгону Євромайдану (76%), запровадження надзвичайного стану у Києві (75%). Референдум щодо вступу до Митного союзу був би програний (35% проти 45%), а вступ до ЄС – виграний (48% проти 36%)⁴.

³ Бекешкіна І. Вирішальний 2014-й: роз'єднав чи з'єднав Україну? // Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір / Наук. ред. О. Гарань. – К.: Стило, 2017. – С. 8–39.

⁴ <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2013-roku>

ДОНБАС–2015: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕІНТЕГРАЦІЇ РЕГІОНУ

Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 2 (16). – К.: Інститут соціології НАН України, 2015. – С. 40–50.

...На жаль, у соціологів немає можливостей проводити надійні репрезентативні дослідження на територіях, окупованих так званими ДНР та ЛНР (за винятком деяких тематичних досліджень, присвячених вивченню потреб у гуманітарній допомозі, що, зокрема, проводяться Київським міжнародним інститутом соціології). Тому поки що йдеться про території Донбасу, що перебувають під контролем української влади. Деякі з цих територій свого часу були захоплені бойовиками-сепаратистами та російськими військовими та були звільнені українськими військами, а деякі з територій окупації не зазнали. Проте у будь-якому разі люди у цьому регіоні перебувають у ситуації стресу, бо зазнали серйозних втрат – рідних та друзів, руйнації житла, втрати роботи та засобів існування, вимушеної міграції, розпаду сімейних та дружніх стосунків, «інфікованого» впливу російської пропаганди через ЗМІ, які традиційно на Донбасі були, а для багатьох і зараз залишаються основними джерелами отримання інформації.

Отже, як усі ці події вплинули на свідомість людей на Донбасі? Щорічний моніторинг, що здійснює Інститут соціології НАН України, дає змогу відстежити динаміку громадської думки з багатьох питань, проте, природно, питання про те, що зараз відбувається на Донбасі, не могли бути поставлені раніше. Втім, для з'ясування динаміки є можливість долучити дослідження інших соціологічних та громадських організацій.

Ми намагатимемося зосередитися на тих питаннях, які викликають дискусії у суспільстві, та тих, які окреслюють перспективу ухвалення тих чи інших управлінських рішень.

Донбас – це Україна?

Як засвідчують дані моніторингу та інші соціологічні опитування, що проводилися протягом багатьох попередніх років, Донбас і Крим завжди вирізнялися більш проросійськими орієнтаціями порівняно навіть з іншими областями півдня та сходу. Цей факт певним чином нівелювався тим, що в соціологічних опитуваннях Донецька та Луганська області зазвичай за географічним принципом включалися до регіону Сходу, а Крим – до регіону Півдня, разом з сусідніми областями.

Ця відмінність, на яку раніше не акцентували увагу соціологи, чітко виявилася у подіях «російської весни» 2014 р., адже створити «Новоросію» попервах планувалося з восьми переважно російськомовних областей. І навряд чи

вдалося б захопити Крим та райони Донбасу без підтримки значної частини місцевих жителів. А от у решті областей аналогічні спроби груп сепаратистів зазнали краху, насамперед через відсіч місцевих жителів, причому часто без підтримки правоохоронних органів, які займали очікувальну позицію.

Те, що сепаратистські настрої істотно вищі у регіонах Криму та Донбасу, засвідчило опитування Київського міжнародного інституту соціології, проведене у квітні 2014 р.¹ На запитання щодо підтримки ідеї приєднання свого регіону до Росії в Донецькій області ствердно відповіли 27%, в Луганській – 30%. Для порівняння: в Дніпропетровській області позитивних відповідей було 7%, в Одеській – 7%. **Щоправда, і в Донецькій та Луганській областях негативно сприйняли ідею приєднання до Росії більшість громадян – по 52% в кожній з двох областей. Проте, звичайно, 30% потенційних сепаратистів – це багато (тут і далі виділено ред.)...**

...Тепер, коли Мінські домовленості діють лише почасти, а збройні дії тривають уже майже півтора року й призвели до численних жертв і серед військових, і серед мирного населення, постійно лунають голоси деяких політиків, журналістів, аналітиків щодо відмови від окупованих територій загалом, посиляючись на те, що там начебто не залишилося проукраїнськи налаштованих громадян, що там суцільно антиукраїнськи налаштоване населення...

...Проте два фактори можуть слугувати аргументами проти такої позиції – відокремлення від України окупованих територій Донбасу.

Перше – це громадська думка населення України, де, за даними моніторингу, лише 14% громадян вбачають вихід з конфлікту на сході у тому, щоб відокремити території «ДНР» та «ЛНР» від України та відмовитися від них, причому на Донбасі таких найменше – 8%. Так само на Донбасі не отримав підтримки такий сценарій, щоб визнати за «ДНР» та «ЛНР» часткову незалежність і почати переговори щодо їх особливого статусу в складі України (20% на Донбасі і 19% по Україні). А загалом у цьому питанні панує велика розгубленість – 39% на Донбасі не змогли визначитися з відповіддю.

Ми не знаємо, як наразі ставляться до України жителі окупованих територій так званих ЛНР та ДНР, проте дані соціологічних досліджень свідчать, що цілком можливі швидкі зміни та територіях Донбасу, які контролює Україна у разі реалізації правильної політики та правильно вибраних пріоритетів (*табл. 1*).

¹ Дослідження «Думки та погляди населення Півдня та Сходу України: квітень 2014 року» було проведене Київським міжнародним інститутом соціології 8–16 квітня 2014 р. у кожній з восьми областей Півдня та Сходу України (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Харківська, Луганська, Дніпропетровська, Запорізька та Донецька області). У кожній з цих областей було опитано по 400 респондентів за вибіркою, репрезентативною для дорослого населення області (18 років і старше). Див.: https://zn.ua/internal/yugo-vostok-vetv-dreva-nashego_.html

Яким має бути статус регіону, де Ви проживаєте? (%)

Де має бути Ваш регіон?	Захід		Центр		Південь		Схід		Донбас	
	Січень ² 2015	Липень 2015	Січень 2015	Липень 2015	Січень 2015	Липень 2015	Січень 2015	Липень 2015	Січень 2015	Липень 2015
У складі унітарної України з нині існуючими повноваженнями	52,6	37,2	39,2	43,4	21,5	30,2	25,1	30,3	2,5	22,9
У складі унітарної України з розширеними повноваженнями	31,3	53,5	42,8	43,2	60,1	52,6	54,2	53,0	26,9	44,0
У складі федеративної України в статусі автономії	4,2	3,5	3,5	3,9	6,8	5,7	10,9	9,1	30,4	12,0
Вийти зі складу України і стати незалежною державою	0,8	1,3	1,9	1,1	2,0	1,6	1,0	1,7	19,8	0,0
Вийти зі складу України та приєднатись до іншої держави	0,0	0,8	0,6	0,5	0,7	0,5	1,0	1,5	14,8	4,8
Важко відповісти	3,1	3,7	12,0	7,9	8,8	9,4	7,7	4,4	5,5	16,3

Як бачимо з таблиці, ще у січні 2015 р. значна частина мешканців Донецької області – 20% – вважали, що для їхнього регіону найкраще було б вийти зі складу України та стати незалежною державою, і ще 15% воліли б приєднатися до іншої держави (зрозуміло, що це Росія). Отже, загалом 35% донеччан хотіли б так чи інакше відокремлення Донбасу від України, що, правда, лише 15% воліли б доєднатися до Росії. Ще третина опитаних донеччан хотіли б, щоб Донбас залишився в складі України, але у статусі автономії.

Проте **вже за півроку громадська думка різко змінилася**. Вже ніхто (!), жоден з опитаних не бажав утворення Донбасу як незалежної держави, і лише 5% хотіли б приєднання Донбасу до Росії. Звичайно, можна розмірковувати, що стало причиною такої різкої зміни поглядів, проте очевидно, що цьому сприяло, з одного боку, налагодження життя на звільнених територіях Донбасу, з іншого – досвід життя людей у так званих ДНР та ЛНР. Водночас вра-

² Дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» з 25 грудня 2014 року по 15 січня 2015 р. Було виділено 11 регіонів України, в кожному опитано по 400 респондентів (загалом опитано 4413 респондентів). У Криму та Луганській області опитування не проводилося. У Донецькій області половина респондентів була опитана на територіях, контрольованих Україною, половина – на окупованій території «ДНР».

тила свою привабливість й ідея федеративної України та Донбасу як автономії (на чому постійно наполягають російські переговорники в Мінську). Загалом громадська думка на Донбасі щодо статусу їхньої території нині не відрізняється від загальноукраїнської: бути у складі унітарної України, але з розширеними повноваженнями регіонів. Власне, це й лежить в основі процесу децентралізації, який розпочався.

Україна – до ЄС, а куди Донбас?

Майже усі роки незалежності Україна намагалася «сидіти на двох стільцях», інтегруючись одночасно у двох напрямках – і з Росією та країнами СНД, і з Європейським Союзом, причому значна частина населення підтримувала обидва напрями інтеграції одночасно.

Події останніх двох років радикально змінили зовнішньо-політичні орієнтації українців (*табл. 2*). Східний вектор орієнтацій просто рухнув, і тепер єдиним регіоном, де позитивно ставляться до приєднання України до союзу Росії й Білорусі, є Донбас. Проте й там відбулися радикальні зміни громадської думки: якщо у 2013 р. до союзу України з Росією та Білоруссю позитивно ставилися 74% , то у 2015-му – лише 41% , натомість відсоток тих, хто ставиться до такого союзу негативно, зріс з 8,5% аж до 31%.

Зміни у ставленні до вступу України до Європейського Союзу теж відбулися, хоча і в меншому масштабі, причому переважно за рахунок Західного та Центрального регіонів, де різко зменшилася частка не визначених з вибором, які перейшли до категорії тих, хто підтримує членство в ЄС. Сталися зміни у ставленні до вступу України до ЄС і на Донбасі, де підтримка членства в ЄС зросла майже вдвічі – з 12,5% до 22%. Проте й тепер Донбас залишається єдиним регіоном, налаштованим проти вступу до ЄС і за приєднання до союзу з Росією та Білоруссю.

Найбільш різучі зміни сталися у ставленні українців до вступу до НАТО. Протягом усіх років незалежності ставлення до НАТО було негативним, причому з року в рік цей негативізм зростав. Останніми роками перед Майданом підтримка членства України в НАТО становила стабільні 14–16%. Українці вважали, що оптимальним засобом безпеки буде дотримання Україною нейтрального статусу. Анексія Криму та військова агресія Росії чітко показали, що Україна не зможе гарантувати свою безпеку без сильних військових союзників. І підтримка перспективи вступу України до НАТО різко зросла – з 14,5% у 2013 р. до 43% у 2015-му; натомість негативне ставлення до членства в НАТО впало з 55% до 34,5%, і тепер позитивне ставлення до членства в НАТО вперше переважає негативне.

І хоча ставлення до членства України в НАТО ділить Україну регіонально, все ж і в тих регіонах, де до членства ставляться переважно негативно, відбулися

істотні зміни: так, у Південному регіоні, де у 2013 р. членство в НАТО підтримували лише 7%, у 2015 р. таких було вже 33,5%, на Сході – відповідно, 12% і 32%. Та й на Донбасі в опитуванні 2013 р. підтримка членства України в НАТО була майже нульовою, а тепер – 12%...

Таблиця 2

Ставлення населення різних регіонів України до імовірних об'єднань (%)

Ставлення до об'єднань	Захід		Центр		Південь*		Схід		Донбас	
	Травень 2013	Липень 2015	Травень 2013	Липень 2015	Травень 2013	Липень 2015	Травень 2013	Липень 2015	Травень 2013	Липень 2015
До союзу Росії і Білорусі										
Позитивне	13,5	3,8	41,4	15,7	61,3	33,0	62,5	35,3	74,2	41,0
Негативне	59,9	89,2	31,6	70,7	21,0	44,0	17,5	44,7	8,5	31,3
Важко сказати	26,5	7,0	27,0	13,7	17,7	23,0	20,0	20,0	17,3	27,7
До вступу до ЄС										
Позитивне	67,4	84,1	45,8	63,0	40,8	44,0	37,8	39,6	12,5	21,7
Негативне	7,2	3,8	20,3	19,1	38,1	31,4	30,5	42,6	52,7	41,6
Важко сказати	25,3	12,1	33,9	17,9	21,0	24,6	31,7	17,8	34,9	36,7
До вступу до НАТО										
Позитивне	35,4	75,0	14,4	43,6	6,7	33,5	12,0	32,3	0,3	12,0
Негативне	22,8	7,0	50,0	33,0	62,7	44,0	56,7	50,0	84,4	53,6
Важко сказати	41,8	18,6	35,6	23,5	31,1	22,5	31,4	17,7	15,2	34,3

* Регіон Півдня 2013 р. уніфікований з 2015 р., тобто без Криму.

Донбас – політична пустеля. Як зростити оази?

...Напередодні парламентських виборів 2014 р., за даними соціологічних опитувань, рейтинг Партії регіонів становив лише 2% (на Донбасі – 10%). Очевидно, що партію, яка ще у 2012 р. набрала на виборах 30%, очікував повний крах. Тому очільники партії вирішили не йти на вибори під дискредитованою назвою Партії регіонів і створили на її уламках нове утворення – партію «Опозиційний блок».

Проте новоутвореному об'єднанню не вдалося «підібрати» втрачених Партією регіонів виборців. Моніторинг Інституту соціології, проведений у липні 2014 р., засвідчив, що 60% жителів Донеччини не збиралися брати

участі у прийдешніх парламентських виборах, а половина (20%) серед тих, хто мав намір голосувати, не визначилися, за кого. Так і сталося: явка на парламентських виборах 2014 р., за даними ЦВК, становила 32,47% у Донецькій області і 32,87% – у Луганській. **Лідером виборів таки став «Опозиційний блок», але з результатом 38% у Донецькій області і 36% – у Луганській, тобто політична монополія у цьому регіоні «регіоналами» була втрачена. Окрім того, 36–38% від 32% [явки] означає, що реально партію підтримало не більше 15% населення цього регіону.**

Моніторинг Інституту, проведений у липні 2015 р., засвідчив подібну ситуацію. Лише 37% населення регіону висловили готовність взяти участь у парламентських виборах у разі, якщо вони відбудуться, ще 40% сказали чітке «ні» і ще 22% остаточно не вирішили. Серед тих, хто таки має намір голосувати, значна частина не знає, за кого. І на липень 2015 р. лише дві політичні сили на Донбасі були спроможні подолати 5%-й бар'єр: «Опозиційний блок» – 16% та «Самопоміч» – 11%.

Проте це відсотки стосовно тих, хто готовий взяти участь у виборах, тобто до усього населення це становить, відповідно, 6,4% та 4,4%. Таким чином, політичне поле Донбасу, звільнене після втечі Януковича та його оточення та краху Партії регіонів, залишається пустинним.

Очевидно, що і владі, і партіям, які прагнуть здобути прихильність жителів Донбасу, слід долучати у свої лави тих, хто має довіру донеччан. А це – волонтери та представники громадських організацій, які діють на Донбасі (табл. 3).

Дані таблиці 3 засвідчують важливу тенденцію – зростання довіри на Донбасі до армії, до громадських організацій та волонтерів. На жаль, закон про місцеві вибори не дає права громадським організаціям висувати на виборах своїх представників. Тож партіям слід висувати від себе громадських активістів регіону, волонтерів, формуючи майбутню владу майбутнього українського Донбасу.

Таблиця 3

Довіра до державних та недержавних інституцій на Донбасі

(за 5-бальною шкалою, де «1» – зовсім не довіряють, «5» – цілком довіряють)

Інституції	Січень-2015	Липень-2015
Президент	2,0	2,3
Верховна Рада	2,0	2,0
Місцева влада	2,6	2,4
Армія	2,1	2,8
Громадські організації	2,6	2,9
Волонтери	2,9	3,3
Церква	3,0	3,2

Висновки і рекомендації

Насамперед потрібно наголосити, що Донбас – це Україна, жителі Донбасу (принаймні на контрольованих Україною територіях) воліють залишатися в Україні і не мають бажання ані ставати «незалежною республікою», ані приєднуватися до Росії. Важко робити висновки щодо думок та інтенцій жителів окупованої частини Донбасу, проте зміни у громадській думці населення на контрольованій Україною території доводять, що можливі швидкі позитивні зміни у думках і настроях донеччан. Тому, навіть у разі, якщо свідомість жителів окупованих територій сформовано під впливом російської пропаганди, це не є вироком для цих територій, оскільки свідомість міняється насамперед завдяки ефективним діям влади з відбудови цих територій. Для «українізації» регіону потрібні спільні зусилля громадських організацій, волонтерів та влади у максимальному «доєднанні» Донбасу до життя країни – проведення на Донбасі загальнонаціональних конференцій, семінарів, фестивалів, організація поїздок молоді у різні регіони України і з різних регіонів на Донбас. Донбас – травматичний, депресивний, песимістичний – повинен відчувати «чуття єдиної родини».

Істотною проблемою Донбасу є його налаштованість проти європейської інтеграції України і за інтеграцію з Росією та країнами СНД – це попри війну, агресію Росії. Причина полягає насамперед не у мовних чи культурних чинниках, а у побоюваннях (і не безпідставних) економічних наслідків для регіону, пов'язаних з втратою економічних зв'язків та ринків Росії і відсутністю відповідних компенсатів у Європейському Союзі. Вочевидь, на часі серйозний економічний аналіз та публічне обговорення перспектив розвитку та напрямів модернізації Донбасу...

...Обрання нової місцевої влади на Донбасі набуває безпрецедентної важливості. **Існує небезпека, що вибори проігнорує більшість жителів, а меншість обере тих, хто буде їх підкуповувати продуктами наборами (як це було на парламентських виборах у деяких містах Донбасу).** Потрібна інтенсивна підготовка нових потенційних лідерів, які дійсно виражали б інтереси місцевих громад і мали б їхню довіру. Це дало б змогу налагодити той канал ефективної комунікації, який поєднував би громаду, місцеву та центральну владу. **Очевидно, реальним резервом для партій, які представляють зараз владу, мають бути насамперед місцеві активісти, нинішній громадський сектор.**

ЩО ОБ'ЄДНУЄ І ЩО РОЗ'ЄДНУЄ УКРАЇНЦІВ

Українська правда, 21 червня 2018 р. (текст підготувала С. Лукашова на основі матеріалів лекції І. Бекешкіної в рамках проекту «Нові лідери» телеканалу ICTV. Текст: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/06/21/7184007/>; відео: <https://novilidery.com/lecture/scho-obednue-i-scho-rozednue-ukrainciv>).

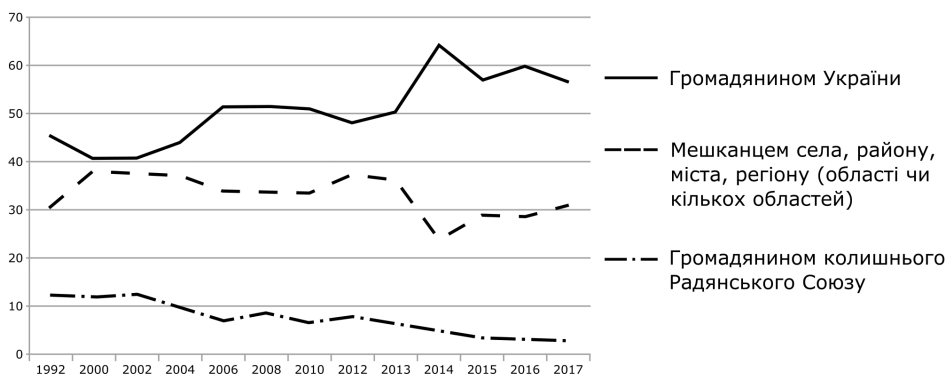
Про самовизначення

У пост-Майданній Україні зросла загальнонаціональна ідентифікація, люди насамперед вважають себе громадянами України.

Ми бачимо, що зросла ідентифікація з громадянством України. Питання ставилося так: «Ким ви вважаєте себе в першу чергу?». Або в першу чергу – громадянином України, або в першу чергу – жителем свого міста, свого села, свого регіону. І ми бачимо, що зменшилася регіональна ідентифікація, і зросла ідентифікація загальнонаціональна.

Громадяни вважають основною ідентифікацію з громадянством України

Ким Ви себе вважаєте в першу чергу?

За результатами щорічного моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» (<http://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/dodatki2016.pdf>)

Про майбутнє України

Одним із питань моніторингу Інституту соціології було: «Що ви відчуваєте, коли думаєте про майбутнє України?».

Це відчуття просто злетіло вгору після Помаранчевої революції у 2005 році, а потім поступово тануло, особливо різко падаючи після 2010 року і сягнувши

Частина перша. Наукові праці, аналітика

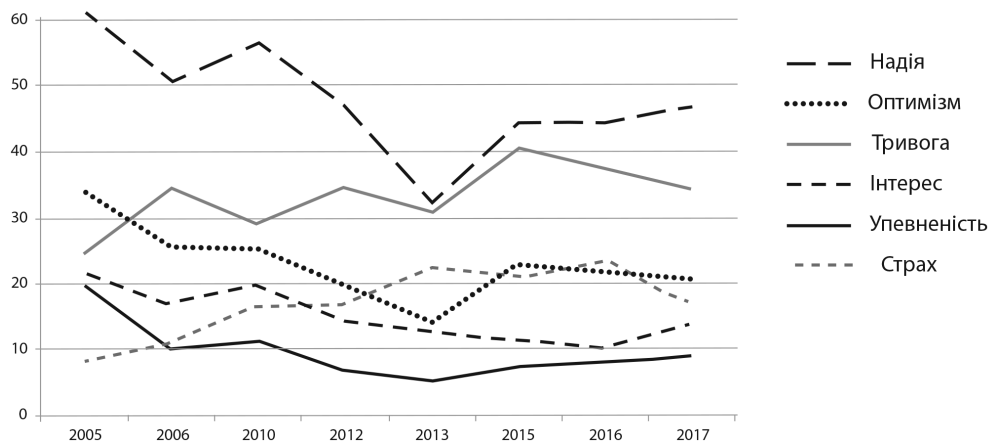
мінімуму у 2013-му. Здавалося б, у суспільстві стабільність, країна виходить з економічної кризи 2008–2009 років, а надія на майбутнє країни падає.

І оптимізм різко падає. Пам'ятаю те відчуття безнадії і безперспективності.

І от наступний, 2014-й: триває війна, біженці, гинуть люди, взагалі невідомо, що буде далі. А надія у людей різко зростає. І навіть оптимізм! Тривога теж зросла, що зрозуміло, але поволі після 2014 року все ж зменшується.

Надія – головне почуття у роздумах про майбутнє України

Почуття, що виникають при думках про майбутнє України

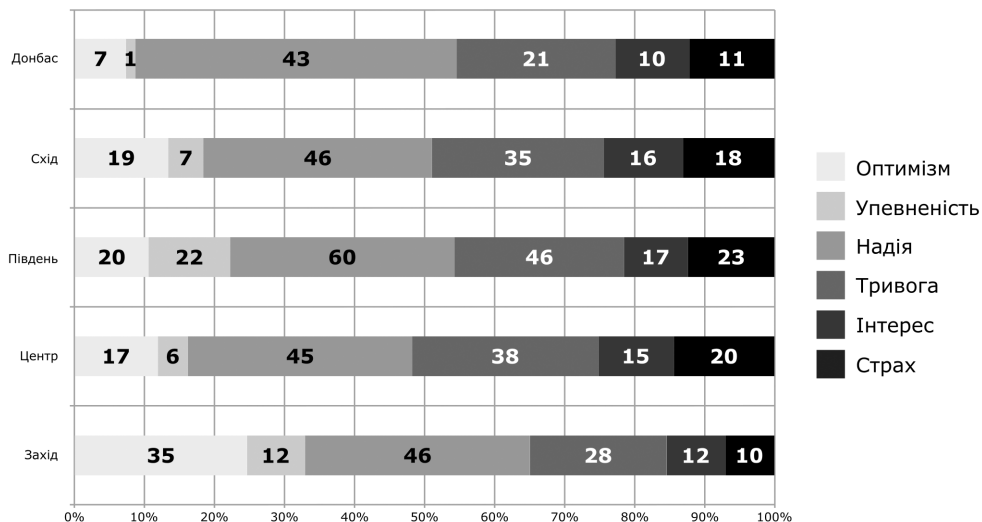
Цікаві дані й за регіонами. Надія переважає всюди. Оптимізму явно більше на Заході, а найменше – на Донбасі. Проте й страху на Донбасі вдвічі менше, ніж на Сході й у Центрі!

Про «мовне питання»

Радикально змінилося ставлення до російської мови. Протягом тривалого часу, як свідчить моніторинг Інституту соціології, у суспільстві переважала підтримка надання офіційного статусу російській мові: у 1996 році 50% були «за», і лише 33% – «проти».

Потім з року в рік підтримка поволі зменшувалася, а негативне ставлення зростало, сягнувши рівноваги у 2012 році. А ще пізніше, із зрозумілих причин, підтримка надання російській мові офіційного статусу різко впала, а протидія різко зросла. Останні опитування показують вже співвідношення 50:30, але з протилежним знаком.

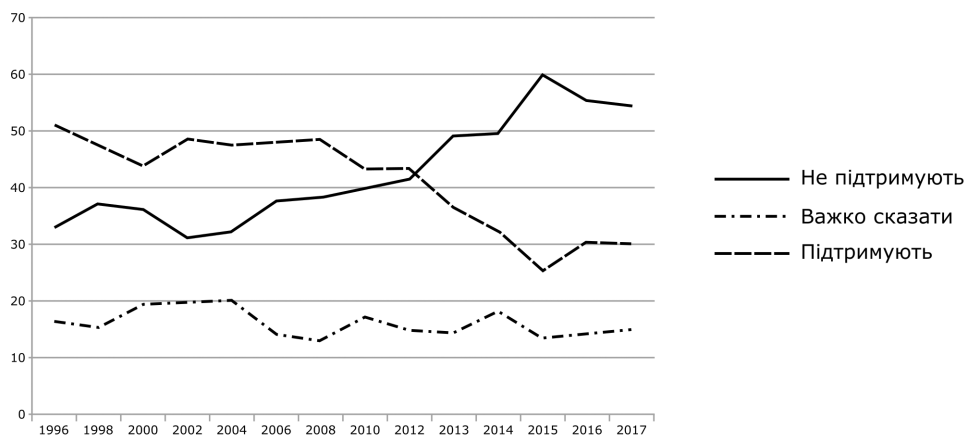
Ситуація складна, але надія переважає всюди

Можна було обрати кілька опцій, тому сума більша за 100%.

Українці вже не хочуть надавати офіційний статус російській мові

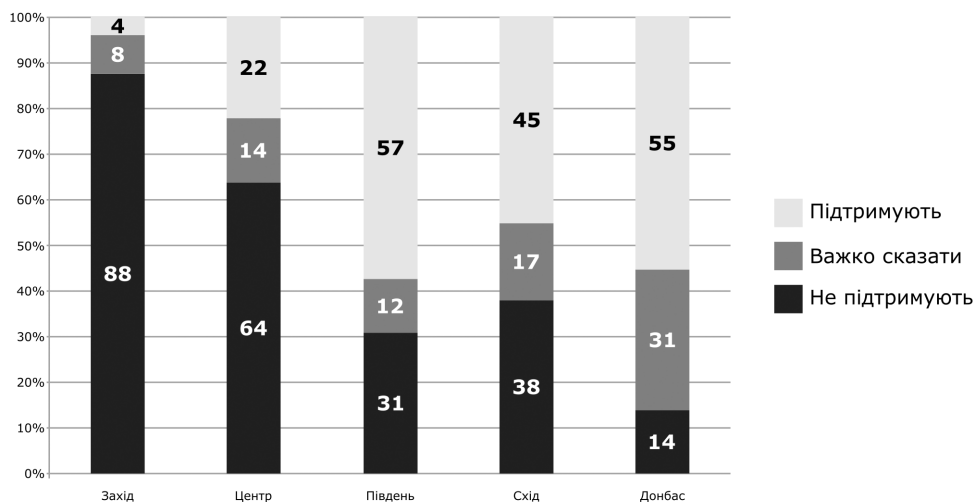
Ставлення до надання російській мові статусу офіційної

За даними моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін»

Але! Ставлення до статусу російської мови все ще ділить регіони.

Ставлення до статусу російської мови все ще ділить регіони

Про інтеграцію: з Європою чи з Росією?

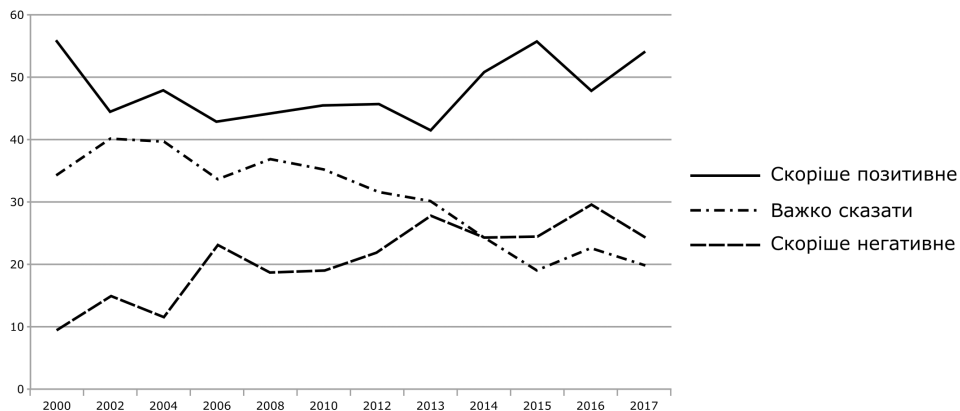
Свого часу я дуже любила використовувати у презентаціях щодо зовнішньополітичних орієнтацій українців таку картинку: українець висить над прірвою і тримається однією рукою за європейський берег, другою – за російського орла. Зараз він ще там, у прірві, але обома руками тримається за європейський берег, і вибратися з прірви він може лише туди.

Раніше в опитуваннях виникала цікава колізія: коли ми запитували, чи треба Україні інтегруватися в Європейський Союз, більшість відповідала, що треба. А в Митний? Теж треба. А от якщо питання ставилося альтернативно, то тут і починався поділ, причому регіональний.

Після трагічних подій – анексії Росією Криму та збройної російської агресії – східний вектор зовнішньополітичних орієнтацій різко впав, хоча далеко не всі з тих, хто раніше підтримував орієнтацію на союз з Росією, стали прихильниками євроінтеграції. У більшості вони зараз перейшли в категорію або «важко сказати», або «нікуди нам не треба приєднуватися».

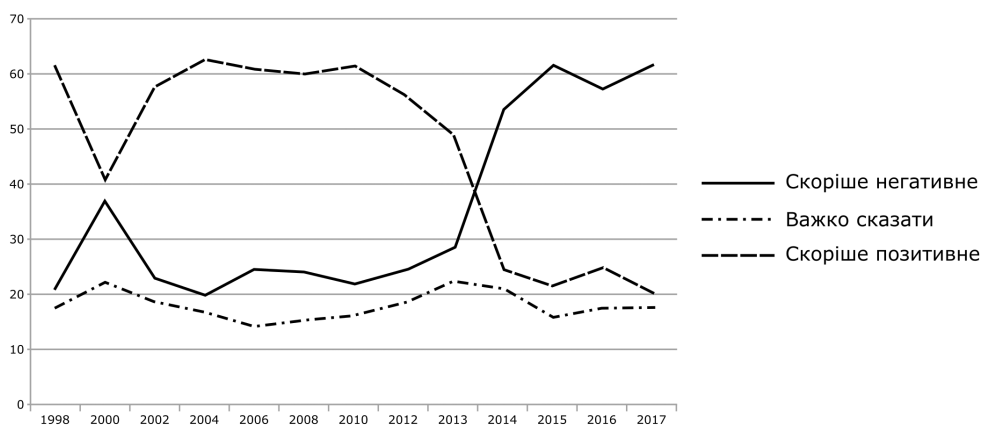
Українці завжди хотіли йти в Європу, але...

Ставлення до вступу України до Європейського Союзу

**...але й до Росії з Білоруссю – теж
ТЕПЕР СХІДНИЙ ВЕКТОР РУХНУВ!!!**

Ставлення до приєднання України до союзу Росії й Білорусі

За даними моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін»

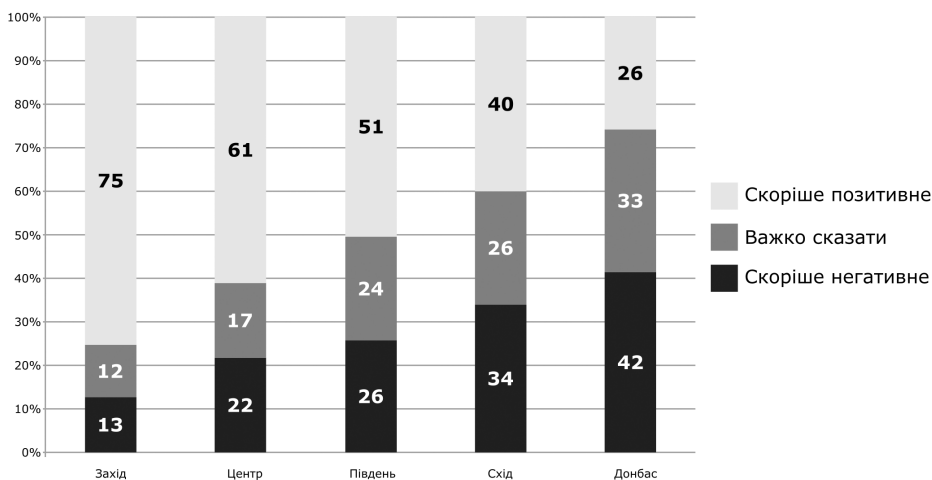
Сьогодні ми бачимо, що майже єдиним регіоном, де скоріше переважає негативне ставлення до вступу України до Європейського Союзу, залишається Донбас.

Але 42% – це відносна, а не абсолютна більшість. Іноді мотивація несприйняття європейської інтеграції досить несподівана.

Ми тепер багато працюємо на Донбасі, і на одній фокус-групі почули таке: «Ну, ми не проти європейської інтеграції, але нинішня влада нічого хорошого не зробить, і якщо вона за європейську інтеграцію, то ми ще подумаємо, чи треба нам бути «за»».

До ЄС прагнуть майже усі регіони, але різною мірою, і поки що «майже»

Ставлення до вступу України до Європейського Союзу (регіональні особливості)

Про інтеграцію: НАТО

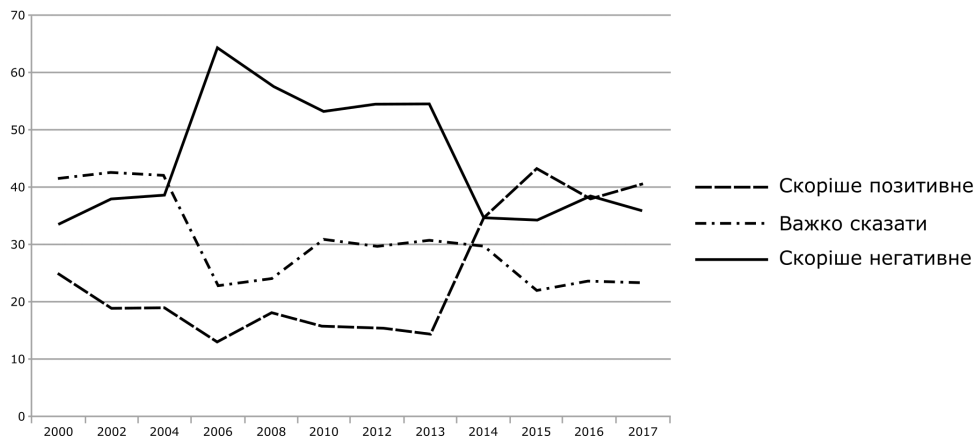
Найбільш радикальні зміни відбулись у ставленні до НАТО. Тому що увесь цей час, до агресії Росії, українці були переконані, що НАТО нам не треба, нам потрібен нейтральний статус.

І бачимо, які різкі зміни відбулись після 2013 року, коли буквально в рази зросла підтримка членства України в НАТО.

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

Українці вже хочуть в НАТО (принаймні половина з них)

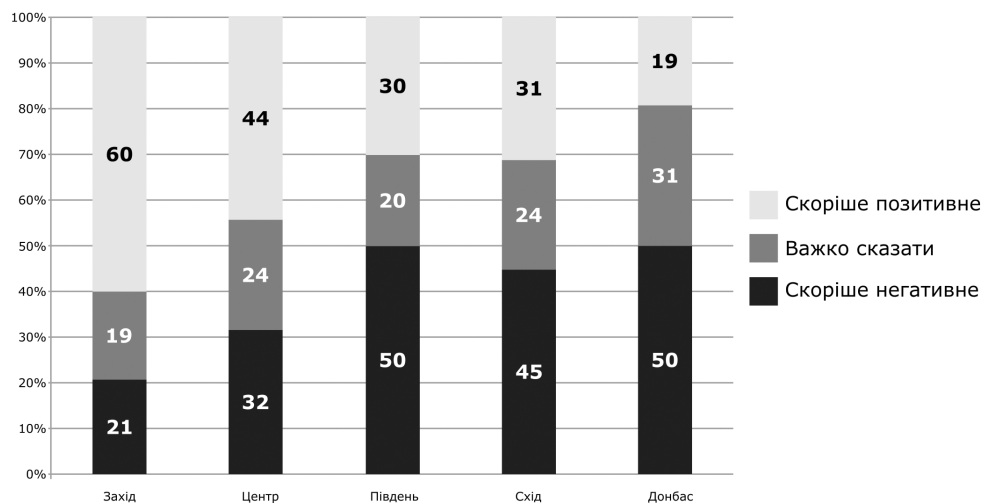
Ставлення до вступу до НАТО

Але НАТО, на відміну від Європейського Союзу, все ще ділить країну: абсолютна підтримка на Заході, переважна підтримка в Центрі, переважна невідтримка на Півдні і Сході та на Донбасі.

Але НАТО ділить країну

Ставлення до вступу до НАТО (регіональні особливості)

Частина перша. Наукові праці, аналітика

Раніше ми не могли й мріяти, щоб на Сході та Півдні 30% підтримували членство України в НАТО. І навіть якщо подивитися на Донбас... У 2013 році вступ України до НАТО підтримували аж 0,3% – знайшовся хтось один на 283 опитаних у Донецькій та Луганській областях, а 94% були проти. Зараз ми бачимо 19% «за» – дуже велике зростання, і 50% «проти», решта відповідають, що їм важко сказати.

Про довіру до влади

Нині є ще один чинник, що нас об'єднує – це розчарування у владі.

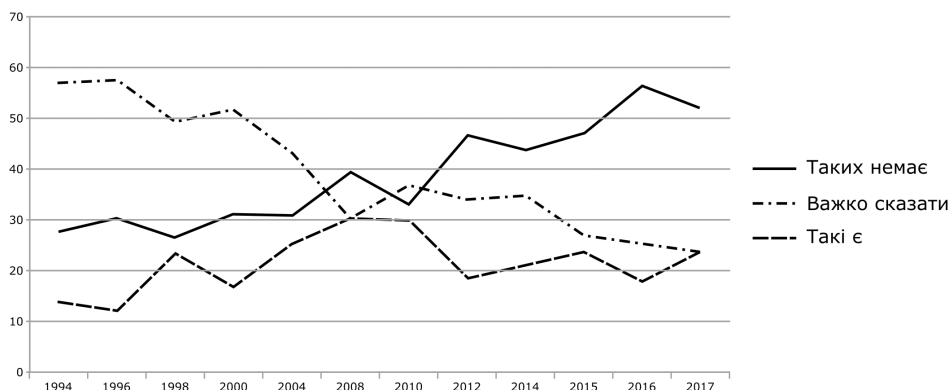
В моніторингу Інституту соціології стабільно ставиться запитання: «Чи бачите ви серед існуючих в Україні політичних партій і рухів такі, яким можна довірити владу?»

Кому «можна довірити», завжди було слабенько виражено, найвищий рівень довіри – 30% – припадає на період «помаранчевих», а потім знов все різко пішло на спад.

Сьогодні ж щодо недовіри до органів влади, скажу відверто, ми б'ємо сумний рекорд за всі роки існування незалежної України.

Громадяни як не бачили, так і не бачать політичних сил, яким можна довірити владу

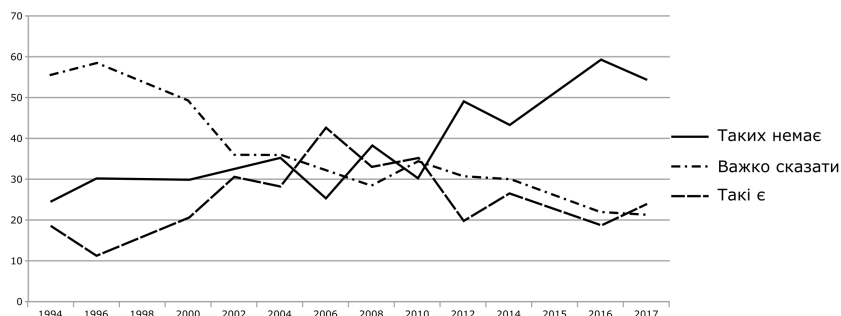
Оцінка наявності серед існуючих в Україні політичних партій і рухів таких, яким можна довірити владу

Що стосується наявності політичних лідерів, які можуть ефективно керувати країною, то після Помаранчевої революції на якийсь час повірили, що такі лідери є, але потім розчарувалися, і це розчарування триває й донині.

Лише інколи, перед виборами, люди бачать політичного лідера, здатного (начебто) керувати країною, та потім крива сподівань спадає вниз, а розчарувань – різко вгору

Оцінка наявності політичних лідерів, які можуть ефективно керувати країною

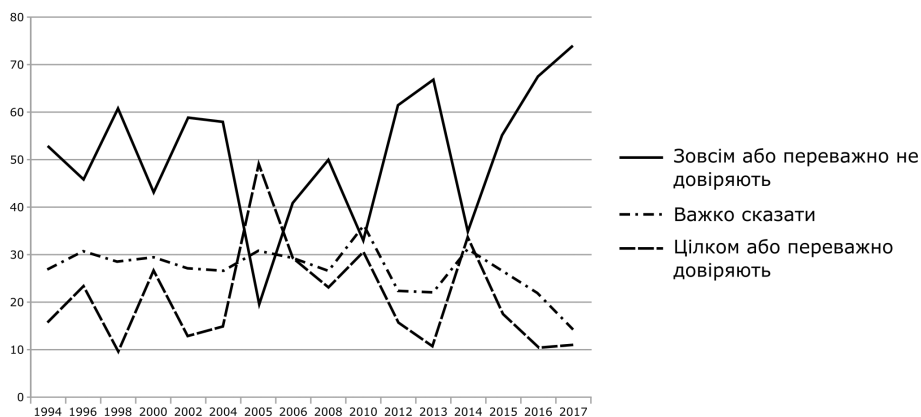

За даними моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін»

Стосовно довіри до президента. Тут закономірність дуже проста: після виборів довіряємо, через рік довіра починає падати, падати і падати. Наступному президенту спочатку довіряємо, потім довіра знов починає падати, падати і падати.

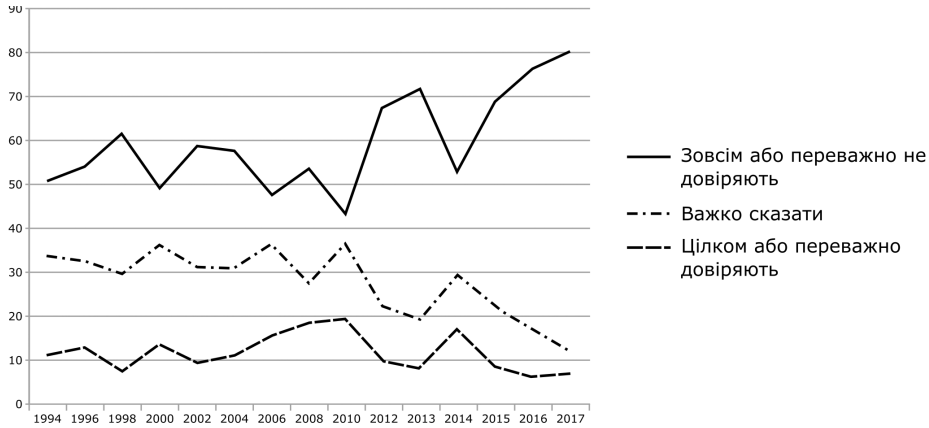
Президенту українці довіряли у 2005, 2010 і 2014 рр. тобто, після виборів

Показники довіри/недовіри до Президента

А от що стосується уряду, то тут такого різнобою немає. Більшою або меншою мірою, але все-таки не довіряли. Не довіряли, починаючи з 1994 року. Коли приходили нові уряди, люди наче трохи й починали довіряти, але все одно довіри до уряду в нас не було ніколи.

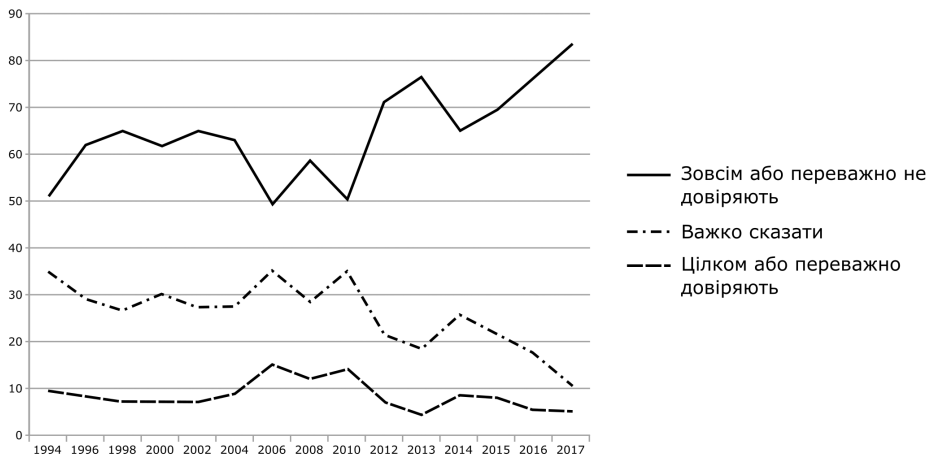
**Уряду українці не довіряли ніколи,
але зараз недовіра зашкалює**
Показники довіри/недовіри до Уряду

Верховна Рада взагалі поза конкуренцією, що стосується рівня недовіри. І це дуже сумно, тому що Верховну Раду ми обираємо, і Верховна Рада є основним законодавчим органом в Україні. Цікаво, коли ми запитували після виборів, як ви вважаєте, чи правильний вибір ви зробили, відповідають «так»; а чи довіряєте ви Верховній Раді – «ні». Одразу після виборів. Отака цікава ситуація.

**Верховній Раді українці не довіряли ніколи,
але зараз недовіра зашкалює**

Показники довіри/недовіри до Верховної Ради

За даними моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін»

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

Про фінансування партій

Люди погано ставляться до партій як таких, як соціального інституту, ще гірше, ніж до уряду і до Верховної Ради. При цьому це стабільно. Ми питали – чому? Відповідають: тому що партії спонсоруються фінансово-економічними групами, тому що вони обстоюють інтереси олігархів, а не людей.

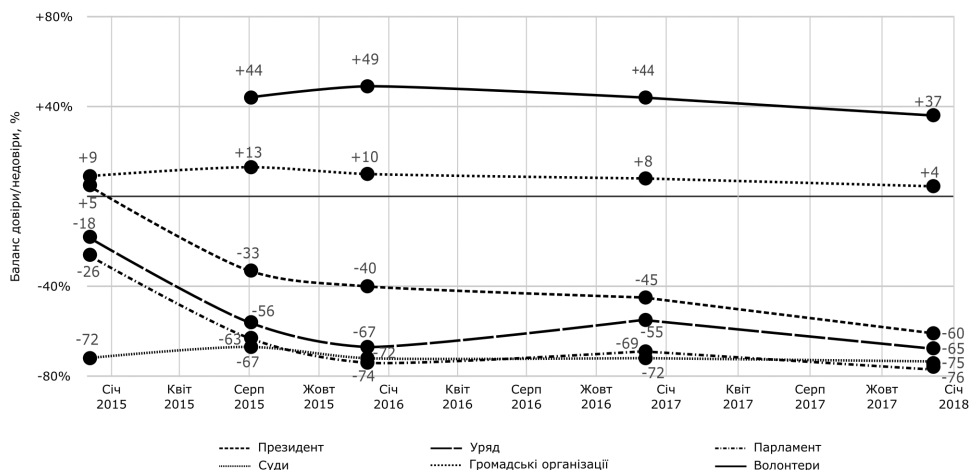
Далі ми цікавимося: а чи готові ви фінансувати ту політичну партію, про яку ви точно будете знати, що вона виражає ваші інтереси? 10% готові.

Про довіру до громадських організацій

Зараз фактично впала довіра до державних інституцій, і суттєво зросла довіра до волонтерів і громадських організацій.

Я це назвала би «новим патерналізмом». Чому це патерналізм? Патерналізм – коли люди покладаються на когось, що хтось прийде і все, що треба, зробить. Якщо це не зробить Верховна Рада, не зробить уряд, ну тоді, значить, хай нам зробилять волонтери і громадські організації.

Громадяни довіряють волонтерам та громадським організаціям і не довіряють державним інститутам

За даними досліджень Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва

Про «спадок» СРСР

Я не поділяю погляду, що все, що у нас погано, – це спадок Радянського Союзу. Радянський патерналізм сконав в 90-ті роки, коли все рухнуло і стало зрозуміло, що треба покладатися лише на себе.

Патерналізм почав зростати, коли почалася конкурентна політична боротьба, коли почали обіцяти, обіцяти, обіцяти... Коли запитуєш у людини, ну ви ж розумієте, що того, що він чи вона обіцяють, не можна зробити, що для цього потрібні два бюджети? Відповідає, ну так, я розумію, але щось же зробить, якщо так багато обіцяє. Це наслідок нашої політики і наших політиків.

До речі, не лише у нас. На жаль, патерналізм останнім часом і в розвинутих демократіях починає інтенсивно проявлятися.

Громадська активність

За весь час, скільки ми робили заміри залученості до громадської діяльності, майже не зросла кількість тих громадян, які належать до громадських чи політичних організацій.

Водночас після Революції Гідності істотно зросла кількість громадських організацій і відбувся спалах громадянської активності. Завдяки чому?

Завдяки тому, що активні стали ще більш активними, стали витратити набагато більше свого часу на громадську активність, ніж раніше. Але проблема долучення людей до цієї активності залишається надзвичайно гострою.

Про «нові обличчя» в політиці

Після Революції Гідності відчутно зросла потреба у появі нових політичних лідерів. Якщо в опитуванні 2013 року так вважали 47%, то зараз, після революції, вже стабільно понад 60%. «Нові обличчя» потрібні в усіх регіонах. Потрібні і старому, і малому – не залежить від віку.

Але нових лідерів майже не бачать. Лише 25% відповіли, що бачать таких нових політичних лідерів.

Чим мають відрізнятись нові політичні лідери? Серед численних якостей, які були запропоновані на вибір, у безумовних лідерах моральні: некорумпованість, чесність, готовність захищати інтереси простих людей.

Тобто люди скучили за добропорядністю.

Тут є певна проблема. А як бути з професійністю? Це теж перераховувалось: професійність, команда і програма. Але це все в жодному разі не йшло у порівняння з тим, що громадяни хочуть бачити серед політиків хороших, позитивних людей.

Я би сказала, що це проблема, тому що люди часто недооцінюють професійність. От кому ви довірите, наприклад, робити вам операцію: корумпованому, але професійному хірургу чи хорошій душевній людині, але ви не впевнені, що він хороший хірург?

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

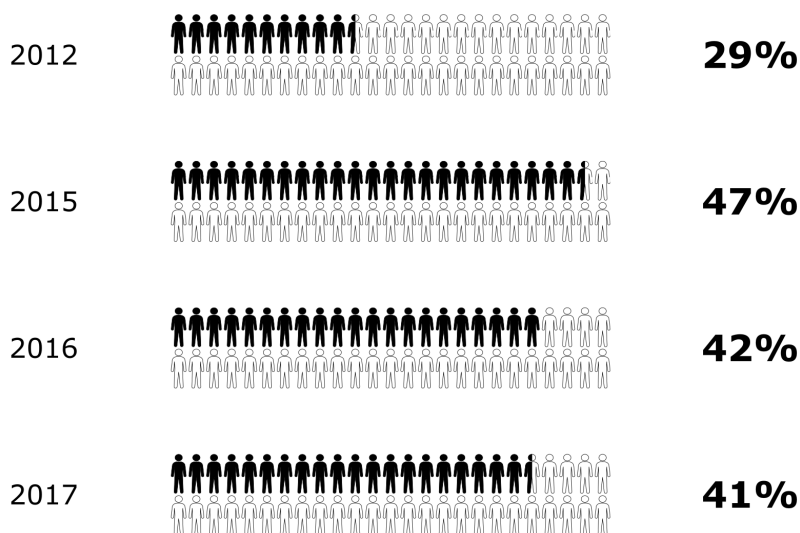
Дилеми «або-або» тут нема. Якщо ви «хороша людина», але розумієте, що не дуже фаховий хірург, то ви підберете собі в команду професійних хірургів. Тому команда дуже важлива. Але люди так втомилися від непорядності політиків, що кажуть: головне – «шоб человек бил хароший».

Ми запитували, звідки можуть з'явитися нові політичні лідери? Серед відповідей: із нових політичних сил, вже наявних політичних сил, де вони не були на перших ролях, із громадянського суспільства, причому сподівання на громадянське суспільство зросло за два роки від 15 до 28%, із кола інтелігенції. Не хотіли б бачити – з бізнесу, звідки власне і приходять нові політичні лідери.

Про благодійність

Позитив – бачимо, що після Революції Гідності істотно зросла кількість громадян, які надавали благодійну грошову або матеріальну допомогу людям чи громадським організаціям. Правда, суми, які надавались, невеликі. Але якщо поррахувати кількість людей, які робили пожертви (40% населення!), то виходить, що суми досить значні.

Після Революції Гідності істотно зросла кількість громадян, які надавали благодійну грошову або матеріальну допомогу людям чи громадським організаціям

Про громадських лідерів у політиці

Питання, чи треба взагалі громадським лідерам йти в політику. Ми спитали, як громадяни ставляться до того, що громадські активісти йдуть у політику. Більшість «за»: 48% вважає, що «так може відбутися якісне оновлення політики», 29% – що «так активісти можуть чинити вплив на ситуацію в країні».

Це питання сьогодні активно обговорюється в середовищі громадських активістів, і я розумію тих людей, хто ставиться до цього з упередженням: надто там брудно.

Проте один популярний аргумент мене вражає: кажуть, що огірки, коли потрапляють в розсіл, всі стають солоними. А я на це кажу: «А чого ви думаєте, що люди – це огірки?»

Що стосується моєї думки, я вважаю, що неможливе оновлення політики без нових людей.

Про жінок у політиці

Я проти штучних квот. З іншого боку, якщо подивитися на жінок-депутаток, які прорвалися до Верховної Ради, то очевидно, якщо порівняти середню якість чоловіка-депутата і середню якість жінки-депутата, то жінки-депутатки більш активні, продуктивні та дисципліновані. І це зрозуміло, бо жінці треба бути на три голови вище, щоб виграти конкуренцію з чоловіками.

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

Хочу наголосити, що в громадській думці у нас немає пересторог проти жінок у політиці на керівних посадах. Тобто якщо бачать гідну жінку, то за неї голосують.

Тому якщо в нас буде новий закон про відкриті списки, думаю, що і в жінок буде з'являтися більше шансів. Тому що часто вони дуже харизматичні, емоційні. І самі жінки за них голосуватимуть більше.

НЕПРОГНОЗОВАНИЙ І НЕПЕРЕДБАЧУВАНИЙ: ЧОМУ І ЩО ДАЛІ?

Українська правда, 19 травня 2019 р.

<https://www.pravda.com.ua/articles/2019/05/19/7215427/>

Ці вибори, вочевидь, увійдуть в історію України як найбільш непрогнозовані і непередбачувані. Втім, хто знає, що нас ще очікує?

Хоча чому? Загалом, здається, це вже національна традиція – голосувати за опозицію. І на президентських, і на парламентських виборах у партійній частині майже завжди перемагала опозиція. Винятком став другий термін Кучми у 1999 році, та й то лише тому, що він вийшов у другий тур з комуністом Симоненком.

А щодо парламентських – де зараз переможці минулих виборів? Де Партія регіонів? Де «Наша Україна»? Які перспективи у «Народного фронту»?

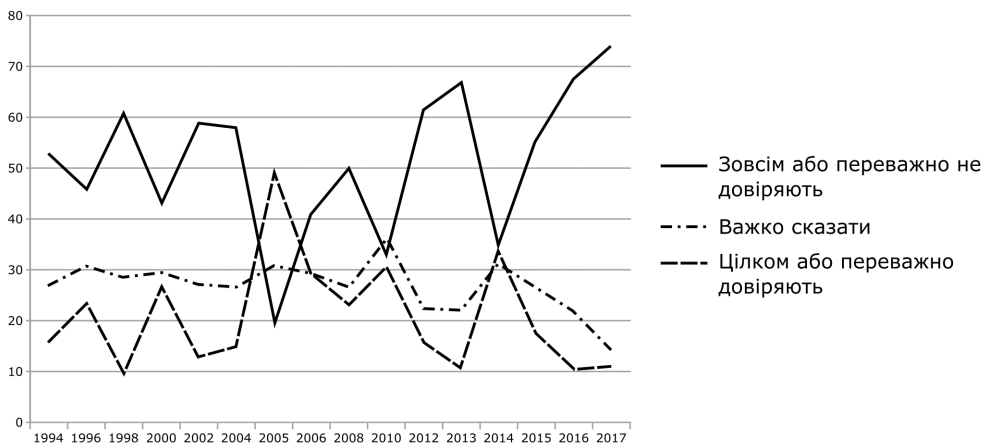
На парламентських виборах 2014 року взагалі був поставлений світовий рекорд: з 5 партій попереднього складу до новообраної Верховної Ради пройшла лише одна – «Батьківщина», та й то набравши лише 5% замість колишніх 25%.

Кажуть, що насправді це ті самі люди, тільки під іншими назвами. Проте й це не так: у 2014 році парламент оновився наполовину.

Цю загальну закономірність зміни зачарувань на розчарування добре ілюструє графік довіри до президентів із моніторингу Інституту соціології НАНУ, який ведеться з 1994 року.

Як бачимо, одразу після обрання крива довіри різко здіймається вгору, а потім, десь вже протягом першого року, різко спускається вниз. Далі обирають іншого президента, йому довіряють, а потім він втрачає довіру та підтримку – і обирають іншого.

Довіра до президентів України

Чому це так? Чому громадяни так швидко втрачають довіру до влади?

Причин декілька. Головна – це популізм, який дає змогу виграти вибори і так само закономірно веде до програшу. Вибори у нас нагадують аукціон – аукціон обіцянок.

Звичайно, ставши владою, президент просто не в змозі виконати те, що обіцяв. Звідси – розчарування і бажання обрати вже іншого президента.

Власне, те саме розчарування було наявне і напередодні президентських виборів.

Так, з одного боку наявні істотні перемоги президента Порошенка: створення армії, угода з ЄС, безвізовий режим, міжнародна підтримка України, режим санкцій проти Росії і багато іншого. Більше того, у 2018 році Інтегральний показник соціального самопочуття, який вимірюється у щорічному моніторингу Інституту соціології, показав найкращий результат за увесь час проведення опитувань, з 1995 року.

Але разом з тим – нереалізовані очікування громадян.

Загалом в опитуваннях за всі роки виявляється, що Україна весь час «рухається в неправильному напрямку». Наприкінці 2018-го року 70% були певні, що Україна рухається в неправильному напрямі, і лише 17% – що у правильному.

В опитуванні було прямо поставлено запитання – чому громадяни саме так думають? Серед численних причин основними виявилися п'ять:

- триває війна на сході – 70%,
- зростають ціни, а зарплати – ні – 50%,
- відчутно зросли комунальні платежі – 39%,
- немає впевненості у майбутньому – 39%,
- високий рівень корупції – 31%.

Отже, якщо це загальна традиція – кожного разу обирати іншого президента, то чому ж ми говоримо про те, що ці вибори були найбільш непередбачуваними?

Ці президентські вибори від самого початку відрізнялися від попередніх.

На усіх попередніх виборах вже від початку вирізнялися два явні фаворити – умовно кажучи, кандидат від «Заходу» і «від Сходу». Вибори 2014 року – виняток, їх тоді фактично проігнорували виборці Сходу, не бачачи свого кандидата.

На нинішніх виборах протягом усього 2018 року лідерство тримала Юлія Тимошенко, хоча і її рейтинги, якщо брати по відношенню до населення в цілому, були невисокими – 12-13%, а у інших кандидатів ще менше – 6-7-8%, якщо рахувати до всього населення.

«Непередбачуваність» увесь 2018-й рік означала, що у другому турі Юлія Тимошенко змагатиметься невідомо з ким, бо приблизно однакові відсотки у

межах похибки набирали 5-6 кандидатів: Порошенко, Гриценко, Бойко, Рабінювич, Зеленський, Вакарчук.

Наприкінці 2019-го, у зв'язку з отриманням томосу і початком активної виборчої кампанії на друге місце вийшов Порошенко. Він додав до свого рейтингу близько 4% і випередив інших.

Після Нового року події почали розвиватися непередбачувано. Одразу після новорічного привітання замість Порошенка на телеканалі «1+1» і активно-агресивної виборчої кампанії удвічі збільшив свій рейтинг Зеленський – з 8% наприкінці грудня 2018-го до 16% в середині січня 2019 року, і став стрімко набирати відсотки.

Ключове питання – чому? Так, люди хотіли обрати іншого президента, але у них був широкий вибір. Чому перевагу віддали людині сторонній, яка ніколи не займалася ані політикою, ані громадською діяльністю, ані державним управлінням, хіба що у своїх пародіях?

Саме тому, що він – «не такий», «інший», «не з політики».

Попит на «нових політичних лідерів» істотно зріс після Революції Гідності. У 2013 році 49% вважали, що потрібні нові політичні лідери. Протилежну точку зору, що достатньо тих, хто вже є, поділяли 37%. У 2014 році потреба у нових політичних лідерах різко зросла – до 70%, і у 2018-му залишалася високою – 66%.

В опитуванні серпня 2018 року на відкрите запитання, кого бачать такими новими лідерами, 8% назвали Вакарчука, 6% – Зеленського, 4% – Мураєва.

Чим повинні відрізнятися ці «нові лідери»? Ось основні три якості:

Чим повинні відрізнятися «нові політичні лідери»? (Три головні якості)

- Некорумпованість – 54%
- Чесність – 45%
- Готовність захищати інтереси простих людей – 45%
- Наявність програми дій – 21%
- Професіоналізм – 16%

Показово, що на необхідність програми вказали лише 21%, а на професіоналізм – ще менше – 16%.

І в особі Зеленського виборці побачили такого лідера.

Мотивація голосування за Зеленського у першому турі, коли голосували саме за нього, а не просто проти Порошенка, відрізнялася від голосування за інших кандидатів: були менше представлені такі мотиви, як підтримка ідей та пропозицій, наявність стратегії розвитку країни, бачення шляхів досягнення миру на Донбасі.

Головну роль відігравали саме мотиви привабливості особистості, «інакшість» супроти інших кандидатів, неналежність до політичного класу.

Мотивація голосування виборців Зеленського відрізнялася від електоратів інших кандидатів

- Приваблює як особистість – 48%
- Цей кандидат – «це свіжа кров» – 32%
- Дбатиме про таких людей, як я – 25%
- «Менше зло» порівняно з іншими – 23%

А другий тур, як і зазвичай, був переважно голосуванням «проти», щоб президентом не залишився Порошенко. Про мотиви можна довго говорити, а можна згадати про ті самі 70%, які вважали, що Україна рухається в неправильному напрямку.

Проте чи об'єднали ці вибори Україну, як це досить часто доводиться чути? Якщо подивитися на ці зелені карти – то так. У першому турі Зеленський програв лише у 4 областях, у другому – в одній, Львівській.

Отже, Зеленський вперше об'єднав Захід і Схід? Так, люди виявили своє ставлення до влади, прагнення змін. Але яких саме змін? І чи зникли ті лінії, які ділять країну?

Один з таких поділів – ставлення до членства України в НАТО. Загалом дещо переважає позитив, але це ділення має регіональний характер. І електорат Зеленського (ті, хто голосував за нього у першому турі), фактично ділиться так само, як і населення України загалом.

Результати другого туру виборів президента у регіонах

Який варіант гарантування безпеки був би найкращим для України?(%)

	Виборці Зеленського	Україна загалом
Вступ до НАТО	39,1	41,8
Військовий союз з Росією та іншими країнами СНД	6,0	7,4
Позаблоковий статус України	33,4	31,9
Інше	0,0	0,3
Важко відповісти	21,5	18,6

Загалом з багатьох питань, які ділять громадян України, так само ділиться й електорат Зеленського. Скажімо, позитивно ставиться до Росії 43% населення України, негативно – 41%, і серед виборців Зеленського майже таке ж співвідношення – 40% і 43%. Ділить Україну й ставлення до пропозиції надати автономію територіям ОРДЛО: «за» – 34%, «проти» – 41%, серед виборців Зеленського думки діляться приблизно так само: «за» – 36%, проти – 40%.

Таких прикладів можна навести чимало – це і ставлення до мовного питання, до МВФ тощо.

Очевидно, що й у другому турі до Зеленського перейшли виборці різних політичних сил із зовсім різними поглядами і уявленнями про майбутнє.

Отож зрозуміло, чому Зеленський унікав змістовних дебатів, бо будь-яка визначеність відвернула б від нього частину прихильників. **Рекордні 73% стали можливими саме завдяки невизначеності кандидата** (виділено авторкою).

Що далі? Маємо демократично обраного президента, за якого проголосувало 73% виборців, і це майже половина громадян України – з різними уявленнями про бажане майбутнє. Як і чим наповнюватиметься ця невідомість? І коли?

Зараз фактично починається парламентська виборча кампанія. Згідно з останнім опитуванням, проведеним спільно Центром «Соціальний моніторинг», Інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка та соціологічною групою «Рейтинг», партія «Слуга народу» посідає перше місце, з 40% голосів серед тих, хто визначився з вибором (у опитуванні КМІС, проведеному після I туру президентських виборів, було 25%).

Партія, про яку не відомі ані її програма, ані її члени. Як і чим буде наповнюватися ця невідомість?

Можливі два сценарії.

Перший, стандартний **сценарій дій на позитиві**: найближчим часом оприлюднюється короткострокова і довгострокова програми дій президента, призначаються посадовці, теж із визначеністю майбутніх дій.

Партія «Слуга народу» також оприлюднює свої пропозиції, бере участь у дебатах. Словом, це сценарій нормальної демократичної поведінки. Частина виборців, які підтримують ці пропозиції, голосує за цю партію, ті, хто не згоден, – ні.

Результат – президент Зеленський, а отже, й партія втрачає підтримку значної частини тих, хто голосував за нього на виборах, і не згодний з такою програмою дій. Скоріше за все, й у цьому разі партія зможе отримати хороший результат, але, звичайно, не 50%, і буде змушена шукати партнерів, щоб утворити коаліцію.

Другий сценарій – **дії на негативі**. Максимально довго уникати будь-якої конкретики у питаннях, які ділять виборців. А саму кампанію будувати на нищівній критиці Верховної Ради, уряду, всіх політичних партій, тим більше, що довіра до цих інституцій справді низька.

Для цього треба максимально скоротити виборчу кампанію, розпустити Верховну Раду і наблизити дату виборів. Важливо й те, що дострокові вибори

можуть відбутися 27-го липня – у самий розпал відпусток. І хто у цей час буде доскіпуватися до виборчих програм, пропозицій, кандидатів?

Сама виборча кампанія за цим сценарієм будуватиметься за аналогією з президентською – сфокусованою на особистостях, уникаючи конкретної визначеності, у вигляді захоплюючого шоу, на суцільній критиці, суцільних емоціях, словом, «стадіон-шоу».

Основне гасло: «Усі геть, усі є негідники, одні ми – хороші». Незадоволення людей владою справді велике, отже, як наслідок можливо отримати результат, наблизений до 50% голосів.

На користь можливості такого сценарію свідчить тональність спілкування Зеленського та його команди з Верховною Радою та Петром Порошенком – жорстко конфронтаційна. Цей сценарій є небезпечним, бо веде до дискредитації усіх державних інституцій, хаосу і втрати керованості країною.

Друга небезпека – це дострокове проведення парламентських виборів.

У чому ця небезпека? Здавалося б, найкраще якомога швидше перезавантажити владу усім новим – і президентом, і Верховною Радою, і урядом. Проте «швиденько, швиденько, швиденько» не завжди означає «якісно». І період літніх відпусток – аж ніяк не кращий час для раціонального свідомого вибору.

Чи зможе нинішній президент Зеленський та його партія «Слуга народу» «швиденько» і якісно заповнити місця достойниками у списку партії на всі посади? Навряд чи. І чи зможуть виборці «швиденько» розібратися і у списках партій, і у їхніх програмах? Питання – риторичне.

Зараз начебто питання дострокових виборів закрито, бо **коаліція офіційно розпалася**. Є місяць на її утворення, а там, після 27-го травня, ніхто не має законного права розпускати Верховну Раду.

Але ж ми чудово знаємо і неодноразово мали можливість впевнитися, що в Україні «закон – як дишло». Надто багатьом політичним силам, і не лише Зеленському із «Слугою народу», вигідні дострокові вибори.

У БПП можуть сподіватися, що збережеться хоча б частково об'єднання виборців Порошенка у другому турі і що не встигнуть розкрутитися можливі звинувачення осіб з його оточення.

Основний виборець Юлії Тимошенко і «Батьківщини», за даними екзит-полу, – сільські мешканці старшого віку, які зазвичай не їздять у відпустку і, отже, їхня частка у структурі виборців буде більшою, ніж була б восени.

Іншим наявним політичним силам не надто вигідна затяжна виборча кампанія, бо з'являються нові політичні сили, які можуть відібрати такі вкрай потрібні відсотки. Чи вигідні дострокові вибори мажоритарникам? Важко

сказати, проте інтенсивно підготовувати округи протягом двох місяців значно дешевше, ніж півроку.

Маємо вже звичну ситуацію, коли те, що вигідно політикам, не вигідно країні. І навпаки.

Головне ж – **і партії, і політики повинні мати час, щоб радикально змінити свою політику, бо суспільство чітко і ясно висловило своє «ні»**. А як має бути «так» – питання поки що відкрите.

Що може і що повинно робити в цій ситуації громадянське суспільство?

Окрім тієї функції, з якою громадські організації успішно справлялися під час виборчої кампанії – контроль за чесністю виборів, боротьба з порушеннями законодавства, треба докласти максимум зусиль для раціоналізації виборчої кампанії.

Ми обираємо керівництво країни, сподіваємося, на п'ять років. А конкурс на найвищі посади у будь-якій кампанії, яка претендує на успіх, завжди передбачає відповідність певним вимогам і доскіпливий аналіз пропозицій кандидатів та їхнього попереднього досвіду.

Отже, вимагаймо конкретних, з механізмами реалізації, відповідей на питання, які найбільш важливі для виборців. Аналізуємо, хто є у списках. Обираємо розумом.

Інакше вибори 2019 року можуть побити ще один рекорд – беззмістовності і шумної пустоти.

УКРАЇНА ПЕРЕДВИБОРЧА І ПІСЛЯВИБОРЧА: РЕАЛІЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

(уРИВОК)

Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2019. – Вип. 11(22). – С. 9–19.

...Парламентські вибори стали по суті третім туром президентських. Київський міжнародний інститут соціології одразу після другого туру президентських виборів провів опитування, в якому партія «Слуга народу» набрала 44%, при цьому на той час ще не було списку партії і не був відомий жодний із кандидатів, навіть [Дмитро] Разумков. І в мажоритарних округах голосували за представників цієї партії. Тож не дивно, що в післявиборчому опитуванні менше половини громадян знали, хто був обраний у їхньому окрузі.

У результаті президентських і парламентських виборів уперше в Україні встановилася однопартійна більшість у Верховній Раді, яка, по суті, була інструментом президентської влади. Уперше в Україні й уряд був сформований як повністю пропрезидентський.

Отож у країні встановилася монополія влади. Як сприйняло цю нову для країни ситуацію суспільство? І які наслідки це матиме для країни?

Загалом усі соціологічні дослідження засвідчують значне піднесення оптимістичних настроїв у суспільстві, сподівань на краще.

Традиційне запитання соціологів щодо правильності чи неправильності подій, які розвиваються в Україні, показує, що «правильним» напрям розвитку ставав лише після президентських виборів, та й то ненадовго, строком не більше року (*табл. 1*).

Таблиця 1

Якщо говорити в цілому, як Ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі? (%)

	Квітень 2004	Червень 2005	Листопад 2005	Вересень 2007	Жовтень 2009	Квітень 2010	Серпень 2011	Серпень 2012	Грудень 2013	Грудень 2014	Грудень 2015	Грудень 2016	Грудень 2017	Грудень 2018	Серпень 2019
У правильному напрямі	20,3	42,6	18,3	15,2	6,9	35,1	16,1	19,7	26,1	21,7	15,3	16,2	14,4	18,1	50,5
У неправильному напрямі	55,7	30,6	59,1	67,8	81,1	34,5	61,9	57,6	54,7	57,7	67,9	67,1	73,7	69,7	23,1
Важко відповісти/ не відповіли	24,0	26,8	22,5	17,1	12,0	30,4	22,1	22,6	19,1	20,6	16,8	16,8	11,9	12,2	26,5

Проте після президентських виборів 2019 року відсоток впевнених у правильності подій був високий, як ніколи раніше. Проведене у серпні 2019 року післявиборче опитування засвідчило чимало показників позитивних очікувань і сподівань громадян¹.

Перші кроки Президента Зеленського та його команди позитивно оцінювали 63% громадян, негативно – 13%, ще 24% не визначилися. Причому позитивні оцінки переважали в усіх регіонах України: Західному (72%), Центральному (65%), Південному (48%) та Східному (64%). Уперше за останні роки 70% українців були переконані в успіху реформ в Україні (70%, із них 26% були впевнені в успіху і ще 44% загалом вірили, хоч і мали певні сумніви). Зовсім не вірили в успіх реформ лише 6% громадян (для порівняння: у липні 2015 року таких було 30%, у травні 2016 р. – 28%, у жовтні 2017 р. – 40%).

У здійсненні необхідних реформ громадяни всі сподівання покладали на новообраного Президента Володимира Зеленського (66%), новообрану Верховну Раду (43%) та майбутній (на той час ще не призначений) уряд (35,5%). Усі інші інстанції, на які поклалися раніше громадяни заради здійснення реформ, істотно втратили у своєму значенні – громадські організації, країни Заходу, МВФ та Світовий банк, вчені (*табл. 2*).

Така післявиборча ситуація, коли монополію на владу має одна політична сила, а точніше – новообраний Президент, склалася в Україні вперше. Можна погодитися з тими, хто назвав результати виборів електоральною революцією.

Які можуть бути наслідки для розвитку країни? Можливий як позитивний сценарій розвитку подій, так і негативний.

Довіра до влади, віра в реформи й позитивні зрушення є надзвичайно сприятливою обставиною для проведення необхідних реформ. Щоправда, в результаті рейтинги влади обов'язково падатимуть, оскільки фундаментальні реформи обов'язково заторкнуть інтереси певних соціальних груп. Особливо це стосується проблеми військових дій на Донбасі, оскільки у суспільстві різні уявлення щодо шляхів розв'язання цього конфлікту, і будь-які рішення викликають невдоволення частини громадян.

¹ Загальнонаціональне дослідження громадської думки населення України було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 8 по 20 серпня 2019 року. Опитування проводилося в 103 населених пунктах у всіх областях України, окрім Автономної Республіки Крим. У Донецькій і Луганській областях опитування проводилися тільки на територіях, що контролюються Україною. Усього було опитано 2040 респондентів, які за своїми характеристиками представляють доросле населення України (старше 18 років). Статистична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

На кого Ви покладете головні сподівання, хто може стати рушієм здійснення в Україні необхідних реформ?

(не більше п'яти відповідей, %)

	Травень 2018	Червень 2019	Серпень 2019
Президент Петро Порошенко	24,1		
Президент Володимир Зеленський		61,5	65,6
Більшість у Верховній Раді (2014–2019)	9,5		
Новообрана Верховна Рада		45,8	43,4
Уряд (2014–2019)	31,4		
Майбутній уряд		42,5	35,5
Громадські організації, волонтери	24,7	21,5	8,7
Населення	24,9	23,9	17,4
Країни Заходу	24,7	7,3	5,9
Влада на місцях	10,7	16,9	12,0
Міжнародний валютний фонд, Світовий банк	24,2	6,8	2,5
Вчені	15,2	11,4	2,1
Олігархи	6,4	3,2	0,7
Бюрократія, чиновники	3,0	0,9	0,4
Правоохоронні органи (прокуратура, суди, поліція)	2,9	8,0	2,7
Росія	0,6	0,3	0,3
Інші	1,4	1,8	1,1
ВАЖКО СКАЗАТИ	14,9	5,7	10,7

Можливий і негативний сценарій, коли задля утримання рейтингу реформи здійснюватися не будуть, провина за нереалізовані сподівання покладатиметься на уряд, який час від часу мінятимуть, і сприятливий час для суспільних трансформацій буде змарнований...

Частина друга

ПУБЛІЦИСТИКА, ВИСТУПИ В ЗМІ

Мукачеве: Оруелл – «2004»¹

Українська правда, 20 квітня 2004 р.

(<https://www.pravda.com.ua/news/2004/04/20/2999378/>)

Після поїздки до Мукачєвого мене цілий день мучило невиразне відчуття чогось давно знайомого, тільки ніяк не могла згадати – чого. Аж ось новини від «1+1», і в пам'яті чітко сплило – ну, звичайно ж, це – Оруелл, його «Океанія» з роману «1984», тільки рік 2004, і масштаби поки що менші – невелика калюжа.

Мабуть, такі ж новини щодня дивився герой роману Уїнстон за темниками «міністерства правди», на фасаді якого були записані «три партійних лозунги»: «війна – це мир», «свобода – це рабство», «незнання – це сила». Оруелл-2004 ще б додав: «Правда – це брехня», «Нусер – переможець».

Я була в Мукачєвому. Телезображення з «міністерства правди» різьоче відрізняється від реальності. Де бритоголові братки у чорних шкірянках, що стирчали чи не біля кожної дільниці? Де побиті хлопчики з громадських організацій (які, до речі, цілком офіційно дали свідчення представникам українського Омбудсмена)? Нарешті, чому не проілюструвати картинкою говорену страшилку про депутатів-терористів, що побивають беззахисний «Беркут»?

Проте це ще можна списати на «особливості редакційної політики». А пряма, брутальна брехня – у тому, що перемиг Нусер.

І тут я підхожу до того, що найбільше мене хвилює. Чесно кажучи, мені було байдуже, хто переможе у Мукачєвому – Балоба чи Нусер. Як представнику громадської організації, що працює у царині сприяння процесам демо-

¹ У статті йдеться про вибори мера Мукачєвого у березні 2004 р., фальсифікація яких була такою собі «практикою» для влади напередодні президентських виборів восени 2004 р. (Тут і далі примітки редакції).

кратизації, для мене було важливо, щоб вибори були чесними і демократичними і стали виявленням волі жителів Мукачєвого, а як соціолог я маю професійно цю громадську думку вивчати.

Під час виборів у Мукачєвому проводився exit poll (опитування на виході з виборчих дільниць) – звичне дослідження у світовій практиці і узвичасне в Україні, починаючи з виборів 1998 року. Усі 4 екзит-поли, проведені провідними соціологічними фірмами під час виборів 1998, 1999 (два тури), 2002 рр., були проведені на рівні світових стандартів і визнані такими міжнародною професійною спільнотою. Та й в Україні вони жодного разу після виборів не піддавалися сумнівам.

У Мукачєвому екзит-пол був організований Фондом «Демократичні ініціативи» і проводився консорціумом, що включав усі провідні соціологічні фірми України – «СОЦІС», Київський міжнародний інститут соціології, Центр «Соціальний моніторинг», Центр ім. Разумкова. Опитування проводилося на усіх виборчих дільницях Мукачєвого, усього опитано понад 1386 респондентів. Дані екзит-полу були оприлюднені у прес-центрі о 20.30, після закінчення голосування і вводу останніх анкет.

Результати були такі:

Віктор Балога – 62,4%, Ернест Нусер – 29,99%, решта кандидатів – менше 1%.

Звичайно, соціологи можуть помилятися. Але ж не на 30–40%! Такого у світовій практиці з професійними фірмами ніколи не було. Отже, щось не так або з усією українською соціологією, або з місцевою територіальною комісією Мукачєвого.

Більше того, у Мукачєвому фірмою «СОЦІС» на замовлення Фонду «Демократичні ініціативи» проводилися передвиборчі опитування. Результати опитування, проведеного у період з 31 березня по 5 квітня, які були оприлюднені 7 квітня, засвідчили: Віктор Балога – 38%, Ернест Нусер – 24% (розрив у 1,5 раза на користь Балоги), 28% – не визначилися. В останній тиждень перед виборами, коли результати досліджень, згідно з законом, вже не можна було оприлюднювати, постійно проводилися «хвильові» опитування.

Результат на 16 квітня: Віктор Балога – 40%, Ернест Нусер – 28% (перевага у ті ж 1,5 раза), 25% – не визначилися. Будь-який фахівець у галузі електоральної соціології та й просто політтехнолог скаже вам, що подолати за 2 дні такий розрив просто неможливо.

Екзит-пол засвідчив ще більшу перевагу Віктора Балоги. Отже, очікувати на перемогу Балоги було цілком природно, єдина очікувана інтрига до виборів полягала у тому, чи знімуть явного лідера з реєстрації, а після виборів – чи визнають вибори дійсними? Але ж ми починаємо жити у країні Оруелла...

Знаєте, після оголошення комісією результатів я зловтішно думала – як вони пред'являть бюлетені? Адже підробити таку кількість просто неможливо? Наївна ж я людина – ну нема бюлетенів, вкрали!

Слід ясно зрозуміти, що від Мукачєвого наша країна у світовій класифікації переходить до іншого рангу. Якщо раніше її зараховували до країн «напівдемократичних» – «електоральної», але «неконсолідованої» демократії, тобто такої, де існує демократичний інститут виборів, але надалі вплив народу на владу дуже обмежений, то відтепер вона може опинитися у розряді «повністю недемократичних» країн (у компанії з Азербайджаном, Анголою, Конго, Сомалі та ін.), де відсутня найперша головна засада демократії – чесні вибори.

Один звичайний мукачівський дядечка, подивившись на роботу соціологів, сказав: «Мабуть, робота соціологів – це єдине чесне, що було на цих виборах». Можливо, такий комплімент мав би мене тішити як соціолога, але – ні. Бо я чудово знаю, що у країні, де так нагло і брутально фальсифікують вибори, де нагло брешуть на центральних телеканалах, об'єктивна професійна соціологія не потрібна, більше того – вона шкідлива. Зрештою, в Оруеллівській Океанії не було соціології.

Поки ми живі, ніщо не вирішено остаточно

Українська правда, 22 листопада 2009 р.

(<https://www.pravda.com.ua/articles/2009/11/22/4330197/>)

Ніколи не прощу журналістам, як вони зображали Майдан – майже завжди це був вид згори, як суцільний помаранчевий загал, тобто сприйняття Майдану відбувалося за парадигмою «Вождь – маса». Не прощу й собі, що не вела записів своїх вражень.

Тому зараз хотілося б згадати закарбовані у пам'яті картинки (бо ж не оприлюднена пам'ять зникає разом із носієм), які разом і дозволяють зрозуміти, чим була Помаранчева революція, яка вже увійшла в Історію, і не лише України.

Пізній вечір. Метро «Чернігівська». Біля кіоску стоять два хлопці, добре напідпитку, на вигляд – роботяги. Розмовляють.

«Если эти ... не дадут мне и в следующий раз проголосовать, я обращусь в Кон-сти-ту-цион-ный Суд. Потому что они нарушают мои кон-сти-ту-ционные права».

Слід сказати, що слово «кон-сти-ту-цион-ные» вже давалося молодикові важко, але він наполегливо долав труднощі й далі вів мову про свої конституційні права.

Ну скажіть мені, де, коли, у якій країні молодики напідпитку теревеняють не про дівчат, гроші, автомобілі, роботу, а про Конституційний суд?

От іще картинка. Площа Незалежності. В'їжджає шикарне дорогуще авто, на бортах фарбою крупними буквами: «ЧАЙ. КОФЕ». Виходить молодик, починає роздавати те саме «чай, кофе». Питаю: – «І що? Не шкода хазяїну машину?» – «Так я і є хазяїн. Не, не шкода. Знаєте, в мене син росте. Виросте – питає, що папка хорошого зробив у цьому житті? Тепер буде що сину розказати».

Я припускаю, що десь у інших країнах демонстрантам теж можуть привозити чай-каву, але мені важко уявити, щоб десь хтось так плюндрував власне авто.

А от іще. Універсам на Воскресенці. До касирші, дівчинки років 18–19, підскочила така ж юнка. «Ну що, – нетерпляче спитала касирка, – що там суд?» – «Та поки що нічого, все ще думають». «Який суд?» – питаю. «Як який, – здивувалася дівчина. – Верховний, звісно. Ми ж тут на касі сидимо, нічого не знаємо. А у дівчат у підсобці, де вони товар фасують, є телевизор, от вони час від часу виходять і нам докладають, що там і як».

Ну скажіть мені, де, коли, у якій країні дівчата у підсобці супермаркету дивляться не мильні серіали, а засідання Верховного Суду?

Я до чого веду? Люди, звичайні, пересічні люди відчули свою причетність до долі країни.

Наведу ще одну картинку, щоб показати, що Помаранчева революція стала подією світового масштабу.

Мої колеги під час тих подій були у Берліні. І розповідали, що у пивних барах, де є телевизор і де збираються, щоб за кухлем пива разом подивитися футбол, бокс та щось подібне, на екранах була одна картинка – наш Майдан. Там нічого не відбувалося, але німецькі бюргери як зачаровані дивилися на помаранчеву площу, на радісних людей.

І насамкінець наведу ще одну картинку, з іншої, так би мовити, сторони. Цього хлопця, років 24–25, я зустріла на Інститутській вулиці. Він спитав мене, як пройти до Лаври. Я сказала, що найпростіше доїхати на автобусі, але навряд чи він зараз ходить. А можна пішки, але це хвилин 30–40. «Ничего, пройдуся, времени у меня много», – відповів хлопець. «Звідки Ви?», – спитала. «Я? Я донецкий, вернее из Енакиево. Вот тут у вас говорят, что нас чуть ли не насильно в Киев пригнали. Неправда это. Ехали кто хотел. А я вот в Киеве никогда не был. В Крыму был, а в Киеве – никогда» – «Ну и как Вам у нас?» – «Ой, очень нравится. Город такой красивый, и люди замечательные, душевные» – «А за кого же Вы голосовали?», – спитала здивовано. «За Януковича, конечно. У нас все за него голосовали. Он же наш, донецкий».

Помовчали. «Ну и что теперь делать?», – питаю. «Как что? Ведь понятно, переголосовывать надо. Только чтобы все по-честному, по десять наблюдателей на каждый участок, чтобы никакого мухлежа» – «А если победит Ющенко?» – «Значит, будет Ющенко».

І далі він сказав таке, що я назавжди запам'ятаю: «Тільки тепер уже неважно, хто стане президентом» – «?» – «А Ви посмотрите, – він показав рукою на вируючий Майдан. – Тепер, хто би ни став президентом, они должны будут с народом считаться».

Можна сказати, що цей хлопець помилився, як помилилися у своїх сподіваннях мільйони людей, що стояли на Майдані у Києві і на численних майданах по усій країні. Але чи справді Майдан у кінцевому підсумку не дав країні нічого, окрім розчарувань?

Зараз багато сперечаються про те, чи можна вважати події, що отримали назву «Помаранчева революція» справді революцією? От і в експертному опитуванні, проведеному Фондом «Демократичні ініціативи»¹, більшість експертів зійшлися на тому, що це були «масові виступи протесту проти режиму фальсифікацій та режиму Кучми, але не революція».

¹ <https://dif.org.ua/article/5-richchya-pomaranchevoi-revoluyutsii-v-otsinkakh-ekspertiv>

Я з такою класифікацією категорично не згодна.

По-перше, за даними опитування, що було проведене Фондом «Демократичні ініціативи», у тих подіях брали участь понад 15% дорослого населення (за даними Інституту соціології – 18%), з них 13% – на «помаранчевих» майданах, більше 2% – на «біло-блакитних».

У абсолютному вимірі це десь п'ять з половиною мільйонів людей. Це такі «масові виступи» – чисельність більша, ніж усе населення деяких країн, – коли кількість переходить у якість.

По-друге, ми чомусь узяли за аксіому марксистське розуміння революції як докорінну зміну політичного устрою. Проте смисл поняття «революція» – у його протиставленні «еволюції» – як швидких, радикальних змін на противагу змінам поступовим. Це зрозуміло, якщо згадати «науково-технічну революцію» – який «устрій» вона змінювала?

Отже, щоб визначити, чи була Помаранчева революція справді революцією, треба відповісти на запитання – чи відбулися у суспільстві внаслідок тих подій справді швидкі радикальні зміни? І тут треба сказати, що у нас виявилася коротка пам'ять, і ми вже забули, що являла собою Україна напередодні Помаранчевої революції.

Загалом в Україні ніколи не було «чисто» авторитарного режиму. Вона належала до так званих «змішаних», «гібридних» режимів, напівавторитарних, а отже – напівдемократичних. Принаймні Україна класифікувалася як «електоральна демократія». В Україні відбувалися справді змагальні вибори, на яких і у 1994, і у 1998, і у 2002 роках перемагала опозиція – принаймні, за партійними списками.

В Україні було досить сильне громадянське суспільство, велика кількість НДО (недержавні об'єднання. – *Ред.*), на які інколи влада наїжджала, але серйозних репресій таки не було. Правда, ЗМІ таки душили, але все ж острівки свободи слова були, насамперед у пресі, та й «5 канал» якось таки з'явився.

Але напередодні президентських виборів усе почало різко мінятися. Дуже добре суть режиму Кучми зобразила свого часу Юлія Мостова (головна редакторка «Дзеркала тижня» – *Ред.*) – у вигляді Сонячної системи, де у центрі «світло» – Кучма, а навколо нього на різних орбітах перебуває українська політична «еліта». І от настав час, коли «сонце» мало зникнути, а разом з ним [вони] могли піти у небуття, а враховуючи обіцянку «Бандитам – тюрми», іще далі.

І от уся ця «система» почала відчайдушно боротися за збереження Системи, а воно ніяк не виходило, бо до жовтня 2004 року, згідно з усіма опитуваннями, Віктор Ющенко істотно випереджав кандидата від влади. Тому влада робила усе, абсолютно безпардонно і нагло, аби зашкодити перемозі опозиційного кандидата.

У нас коротка пам'ять. Згадаймо ту абсолютно брутальну виборчу кампанію.

Влада робила усе, щоб не допустити перемоги Ющенка. Згадаймо, як влада перешкождала виборчій кампанії Ющенка, як влада абсолютно безсоромно використовувала бюджетників, як телебачення на очах перетворювалося на геббельсівське, як міліція «знаходила» якісь гранати у офісах «Пори» (студентська організація. – *Ред.*), згадаймо комісію Мішури (депутат-комуніст. – *Ред.*), яка мала «розібратися» з громадськими організаціями. Багато що можна згадати.

Мукачівські вибори знаменували радикальну зміну режиму в Україні, коли вона вже перестала бути електоральною демократією. На виборах у Мукачевому переміг з великим відривом кандидат від «Нашої України» – це засвідчив і екзит-пол, який провели три (!) провідні соціологічні служби, це засвідчив і паралельний підрахунок голосів. Але виборча комісія записала, що переміг кандидат від СДПУ(о) («соціал-демократи» Медведчука. – *Ред.*) А потім виявилось, що ані протоколів, ані бюлетенів нема – вкрали...

Я була у Мукачевому, на власні очі бачила молодиків у чорних шкірянках, які оточували усі виборчі дільниці, бачила побитих хлопців з «Пори». Це було страшно і нагадувало знайомі з фільмів кадри про Німеччину 30-х років.

Мукачеве було, власне, репетицією майбутніх президентських виборів – тестом на реакцію суспільства, реакцію міжнародної спільноти. Нічого, з'їли, не поперхнулися.

Далі влада діяла ще більш нагло і брутально, інколи здавалося, що людей просто провокують на протест – може, так воно й було, просто масштабів цього протесту автори сценарію не передбачили.

І коли у другому турі переміг Ющенко (а він таки переміг – це засвідчили екзит-поли, це показували усі опитування, які проводилися протягом кількох років після виборів, вже коли виборці встигли розчаруватися у Ющенку), а ЦВК, як і очікувалося, проголосила переможцем Януковича, люди вийшли на Майдан.

Зізнаюся – я не прихильник революцій. Але я вивела формулу: революції виникають там і тоді, де і коли не працюють механізми демократії.

В Україні зник останній механізм демократії, через який громадяни ще могли якось впливати на владу – вибори. Люди вийшли на Майдан, бо зрозуміли, скоріше, відчули, що якщо вони дозволять себе звалтувати зараз, то цей режим – назавжди, що ніколи не буде ані чесних виборів, ані прав та свобод. Ті, хто вийшов першими, пішли на Майдан радше з відчаю, не надто сподіваючись на успіх, але були готові на усе. А потім виявилось, що таких багато, і коли вони разом, тоді їх не здолати².

² Гасло Майдану: «Разом нас багато – нас не подолати».

Що реально вдалося Майдану (*тут і далі виділено авторкою*).

Вдалося зламати той авторитарний режим, який вже встановився напередодні президентських виборів, Україна знову стала електоральною демократією, про що свідчать вибори 2006 та 2007 років.

Україна зробила різкий ривок на шляху демократії, завоювавши політичні і громадянські свободи, ставши, перейшовши, за класифікацією «Freedom House», у розряд вільних країн. Це були різкі радикальні зміни, тому Помаранчева революція може по праву вважатися революцією.

Проте Україна так і не стала демократичною країною. Свого часу Адам Міхник (один з лідерів польської «Солідарності». – *Ред.*) дуже влучно написав: «Демократія не тотожна свободі: демократія – це свобода, «вписана» у верховенство закону. Свобода сама по собі – без обмежень, накладених законом і традицією, – це дорога до анархії та хаосу, де править закон сили».

Написано у 1997 році, але начебто спеціально про постпомаранчеву Україну.

Суспільство зробило свою частину роботи – воно відвоювало свободу. Далі «вписувати» її у верховенство Закону мали політики, які прийшли до влади, тим більше що на Майдані було обіцяно: «Закон один для всіх». Замість цього нова влада стала займатися улюбленою справою – ділити і наново, знов і знов ділити владу.

Президент не став Царем, не став відтворювати Сонячну систему а-ля Кучма, хоча мав безбережні повноваження принаймні до кінця року³. Тому бал почали правити «бояри», які почали шматувати владу, маючи за головне завдання посадити усюди, на усі місця якомога більше «своїх» людей.

Опозиція в умовах свободи теж долучилася до цього змагання – хто відрве більший шматок влади, а отже, й бізнесових преференцій.

Що в результаті? Зараз Україна є унікальний кентавр, де високий рівень свободи сполучається з високим рівнем корупції і беззаконня. «Унікальний», бо серед вільних країн немає жодної з високим рівнем корупції, а серед корумпованих країн разом з Україною (на 146 місці) – Зімбабве, С'єрра-Леоне, Кенія, Камерун, Еквадор, Росія, і поруч – жодної навіть напіввільної країни, суціль автократії та диктатури.

Вийшло повністю, як і передбачав Міхник: за умов свободи без верховенства Закону у суспільстві панує анархія й хаос і править закон сили – себто, ті, хто має владу й гроші. Зрештою, це одні й ті ж.

Звісно, такий «кентавр» нежиттєздатний. Людям хочеться, зрештою, порядку. Але от питання – якого?

³ Конституційна реформа від 8 грудня 2004 р., що зменшувала повноваження Президента, набувала чинності з 1 січня 2006 р.

За режиму Кучми справді був порядок – чітко ієрархізоване суспільство, з суворим вертикальним підпорядкуванням.

Але коли кажуть, що тоді корупції було менше, мені смішно. Бо коли ж було «приватизоване» усе державне майно, причому розподілено при гробовій тиші, без будь-якого шуму? Інша річ, що корупція тоді була впорядкована, було зрозуміло, кому і скільки треба давати, а зараз державними посадами торгують без усякої системи.

То якого «порядку» ми хочемо?

Зараз Україна – це плюс свобода, мінус закон. Це – кентавр нежиттєздатний. Далі можливі два шляхи: додати до свободи закон і стати демократичною країною чи відняти у країни свободу і стати авторитарною державою.

Яким шляхом піде Україна?

Наміри принаймні двох найбільш впливових політичних сил очевидні – під гаслами «порядку» різко звужити сферу свободи⁴. Чи буде краще житися людям у суспільстві, де вони вже не матимуть важелів впливати на владу – питання риторичне. Усі заможні країни – демократичні.

Що ж робити громадянам, особливо – тим активним, небайдужим, які п'ять років тому стояли на майданах різних кольорів?

Зрозуміло, що ці вибори (президентські 2010 р. – *Ред.*) не стануть вирішальними, усе головне відбуватиметься потім. У суспільства на цих виборах завдання мінімум і є завданням максимум – не дати відібрати у себе так важко завойовану свободу, аби мати механізми хоч якось впливати на владу.

А для цього знов згадати Майдан і навчитися на його помилках.

Головна помилка Майдану – це персоніфікація політики, уособлення своїх прагнень у якійсь постаті, поділ політиків на «наших» і «не наших». І коли «наші» перемогли, то й суспільство демобілізувалося і розслабилось. Люди виявилися готовими до благородного пориву, навіть до ризику, але не готові до повсякденної важкої роботи.

Друга помилка – це віра у слова та гасла. Чи питав хтось Ющенко, а що конкретно значить «Бандитам – тюрми», «Багаті поділяться з бідними»? Чи вимагав хтось у Ющенко реальної програми, реального плану реформування суспільства?

Отже, цього треба вимагати у нинішніх політиків. На будь-які солодкі обіцянки щось дати, дати більше, дати ще більше, треба ставити чіткі питання: а **ЯК саме**, **ЯК конкретно** ви це зробите, коли саме можна очікувати результату? «**ЯК?**» і «**КОЛИ?**» має стати центром виборчої кампанії.

⁴ Писалося, коли «Блок Юлії Тимошенко» і «Партія регіонів» на чолі з Януковичем спробували у 2009 р. домовитися про зміну Конституції, поділивши владу «на двох».

Якщо кандидат обіцяє «зробити медицину доступною» – то який саме план реформування медицини?

Якщо кандидат обіцяє, що через 10 років нас буде 50 мільйонів – то як саме він це обіцяє зробити? Скільки мільйонів нас буде наступного року, через рік, через два роки?

Треба не піддаватися на маніпулятивні заклики голосувати за принципом «меншого зла» – за кандидата «Х», щоб не переміг кандидат «У» чи за кандидата «У», щоб не переміг кандидат «Х», бо тоді у нас у політиці завжди пануватиме зло.

Якщо політик не дає конкретного плану дій, такого, який піддається чіткому контролю – не голосувати за нього, і крапка. Якщо такого плану не має ніхто – то не голосувати ні за кого.

Тут мені зауважать – «Так все одно збрешуть, пообіцяють і не виконають!». Тим більше, що зараз особливо модним стає гасло «не змінюють свою думку дурні», а дурнів нема, пообіцяв – потім «змінив свою думку». Як протидія брехні та нездійсненим обіцянкам і існує механізм виборів.

Мені дуже подобається вислів американського політолога Кея, який казав, що «на виборах виборець виступає у ролі Бога покарання і нагороди». А щоб у виборця була така можливість нагороджувати і карати, треба вже зараз протидіяти «ідеям» політиків проводити геть усі вибори одночасно, раз на 5 років. Бо це означатиме повну безкарність і сваволю протягом 5 років.

Щоб суспільство мало можливість оновлення політичних сил, слід відчайдушно опиратися й спробам підвищення виборчого бар'єру.

А головне – не треба нам, громадянам, впадати у смуток (російське слово «уныние» мені видається більш точним), згадаймо, що у християнстві смуток є смертним гріхом, який нищить душу.

Якось наприкінці 2003 року мені довелося писати статтю про стан демократії в Україні для одного академічного видання.

Стаття вийшла дуже сумна, і насамкінець я, несподівано для себе, написала: «Поки ми живі, ніщо не вирішено остаточно». Це повністю випадало з академічного стилю викладу, і редактор замість цього написав: «Демократичний проект в Україні ще не закінчений», що зовсім суперечило тексту статті.

Кінець кінцем, виявилось, що ми обидва – і редактор, і я – виявилися праві. Через рік сталася Помаранчева революція і Майдан.

Тож будемо більше вірити у себе. У житті країни, як і людини, не все вдається відразу. Усе справді гідне досягається важкою роботою. І поки ми живі, ніщо не вирішено остаточно.

Приватизація революції сином Ющенка?

Українська правда, 2 серпня 2005 р.

<https://www.pravda.com.ua/articles/2005/08/2/3012108/>

Грудень, зимно. Троєщинський ринок, увесь у помаранчевих стрічках, заліплений брэндами «Так, Ющенко!». Покупців майже немає, продавці скупають і мерзнуть.

«Що, нема торгівлі?», – співчуваю. «Та яка торгівля, у минулі роки на цей час тут натовпами ходили, а зараз – усі на Майдані. Скоріше б вже усе закінчилося».

«Чекайте, – провокую я (соціологічна допитливість), – а чому ж ви стрічки помаранчеві повісили, як такі збитки від того маєте?». О, як накинулися на мене тітоньки, головне, що запам'яталося – «Зараз не про гроші треба думати, а про Україну. Та й ми теж трохи ще посидимо, а тоді підемо на Майдан».

Той же Троєщинський ринок, вже після рішення Верховного Суду. Купила джинси, понесла підрубувати. Такий собі симпатичний хлопчина, розплився у посмішці: «Ой, а я Вас пізнав, це ж Ви екзит-пол оголошували!». Чорновусий, білозубий, чудовий Петро. «Я зараз як на крилах, я такий щасливий, як ніколи у житті, ми ж перемогли!».

Розговорилися. «Я усе кинув і одразу на Майдан побіг, Ющенко захищати. Кілька днів стояв, не виходив. А особливо страшно було, коли казали, що от-от танки підуть. Страшно так, у мене ж сім'я, а – стояв. А вже потім, коли людей стало дуже багато, потроху працювати став, бо треба ж оренду за цей куток платити, та й сім'ї хоча б на їжу щось заробити. Але весь час мучився, бо, начебто, від Майдану себе відривав».

Питаю (соціологічна допитливість): «Петре, от Ви стояли на Майдані, мерзли, і навіть танки Вас не злякали. І заробітки втратили. І що Ви хочете особисто для себе від президента Ющенка?».

«Для себе? Хіба ми за себе чи за гроші стояли? Від Ющенка мені треба лише чесну і справедливу Україну. А гроші – руки є, то заробимо. У мене усе чудово: маю роботу, квартиру у кредит купую, років за 10 виплачу, правда, у Броварах, бо Київ не потягну, але колись якесь стареньке авто куплю, легше буде».

Ані тітоньки на ринку, ані Петро, ані численні бізнесмени, що возили харчі на Майдан, ані безіменні люди, що давали свої власні гроші – ніхто не прагнув від того зиску. Хотіли – чесною і справедливою України.

Але були й «фінансові генії». Справді, геніально просто – приватизувати «політичні брэнди помаранчевої революції», і можна розслабитися.

«Це до того, що хтось намагається рахувати дохідну частину бюджету Андрія Ющенка» (син президента. – *Ред.*), – як заявив перший заступник глави податкової адміністрації Микола Катеринчук. На усе вистачить – і на

ресторани, і на казино, і на шикарні апартаменти, і на багато речей, яких Петрові не заробити, хоч би він підрубував штани тисячу років.

Один мій знайомий пожартував: «А уяви собі, якби у Леніна були діти, і приватизували червоний прапор, серп і молот?»

Я не буду говорити про мораль, про принципи, у мене питання у правовій площині – очевидно, що «авторські права» реєструються на авторів, а і бренди, і символіка були колективним витвором штабу Ющенко.

То на яких правових підставах Андрій Ющенко «володіє авторськими правами на політичні бренди помаранчевої революції», як це стверджує Микола Катеринчук? І хто конкретно і де оформляв ці «авторські права»?

І поясніть мені – чим принципово відрізняється прихватація «політичних брендів помаранчевої революції» сином нинішнього президента від прихватації «Криворіжсталі» зятем колишнього президента?

Щоправда, я підозрюю, що відповіді будуть на кшталт безсмертної і навечно актуальної комедії нашого земляка Гоголя:

– «И тут же в один вечер, кажется, все написал, всех изумил. У меня легкость необыкновенная в мыслях. Все это, что было под именем барона Бранбеуса, «Фрегат «Надежда» и «Московский телеграф»... все это я написал».

Повірте, зовсім не хочеться нового витка скандалу і нескінченних обговорень, які зі вчорашнього дня знову сколихнули людей. Але ж й доходи від подібної «приватизації авторських прав» надто нахабні, про законність хай роблять висновок законники.

Думаю, є цілком простий практичний вихід з цієї ситуації. Порахувати, скільки дивідендів отримав Андрій Ющенко за рахунок своїх «авторських прав на бренди помаранчевої революції», і повернути ці гроші. В Україні чимало нужденних, і їм ці гроші дуже знадобляться. Я розумію, що чимало вже розтринькано по казино та ресторанах, але ж сім'я Ющенків – не бідна, саме час допомогти дитині.

Цілком очевидно також, що «людська природа» насправді у різних людей різна, хтось не може втриматися від спокус, хтось слабує на «рідну кровинку», словом, люди є люди...

Проте демократичні суспільства виробили механізми, як боротися із слабкостями «людської природи». **Треба не сподіватися на «божественність» політиків, а вводити громадський контроль, певний «Громадський рентген» – оприлюднення декларацій про доходи вищих посадовців і членів їх сімей, а також шляхи їх отримання (виділено ред.).**

Як це і робиться в усьому демократичному світі. Зрештою, це і обіцяв Віктор Ющенко Майдану – і тому Петру, і тітонькам з ринку, і багатьом-багатьом людям, що стояли на морозі за чесну і справедливу Україну під брендом «Ющенко – ТАК!». Брендом, приватизованим Ющенком-сином?

Обережно, шахраї!

Українська правда, 13 лютого 2006 р.

<https://www.pravda.com.ua/articles/2006/02/13/3063112>

Початок лютого 2006 року ознаменувався нечуваною в історії світової соціології подією – усього за 6 днів виникло 6 нових «соціологічних центрів», про які ніхто з соціологів нічого не знає.

Щоправда, виникли вони у віртуальній реальності – на сайті «Український вибір-2006» у рубриці «Рейтинги»:

6 лютого – Інститут досліджень регіонального розвитку України

7 лютого – Фонд «Україна-2000»

8 лютого – Київська соціологічна академія

9 лютого – Юкрейніан соціолоджі онлайн груп

10 лютого – Центр політичного й соціологічного консалтинга

10 лютого – Всеукраїнський центр політичних досліджень.

Особливістю цих центрів є те, що їх назви співзвучні з існуючими центрами та фірмами. Так, існують Фонди «Україна» та «Україна-3000», але не існує «України-2000», існує фірма «Юкрейніан соціолоджі сервіс», яка співпрацює з коаліцією «Чисті вибори», але не існує фірма «Юкрейніан соціолоджі онлайн груп», яка б співпрацювала з коаліцією «Чесні вибори», існує Український незалежний центр політичних досліджень, але не зареєстрований Всеукраїнський центр політичних досліджень. Інші «центри» теж звучать правдоподібно.

Друга особливість цих «центрів» – це результати «опитувань», які стрункими рядами йдуть у розріз з реальними опитуваннями, що були проведені в той самий час і були презентовані у ті самі дати, що й означені віртуали. В яку сторону зміщення – кожен може переконатися сам і зробити висновки.

Звісно, можна було б посміятися над такими речами: «а на ваше опитування – ми своїм “опитуванням”». Але ці «результати» почали гуляти по інших сайтах, потрапляючи навіть на цілком пристойні, наприклад, на сайт «Майдан». Були помічені вони й на сайті «Кандидат», щоправда, не надовго, бо розібралися (про непристойні сайти й казати не варто – там ця деза розповзається зі швидкістю тарганів).

Думаю, передрукували дезу з сайту й друковані видання (принаймні, бачила у газеті «Свобода»), особливо якщо зважити на те, що зараз чимало ЗМІ вже перетворилися з медіа на гравців виборчої кампанії. Більше того, 10 грудня з сайту «Оглядач» у рубриці «Подія дня» (де, мабуть, фіксуються найбільш значимі події, що сталися) червоним шрифтом була визначена така «центральною подією»: «В Україні розпочалася соціологічна війна», де водно-

час, як рівноцінні, подані й результати реальної «Юкрейніан соціолоджі сервіс», і віртуальної «Юкрейніан соціолоджі онлайн груп».

Ну де ви тут бачите «соціологічну війну»? І яка ж це «подія дня»? Якийсь дрібний мерзотник з одного зі штабів створює десятки «соціологічних центрів», вважаючи це, мабуть, неабиякою «політтехнологічною знахідкою»!

Можна і треба говорити про ситуацію в соціології, що склалася після минулих виборів, це окрема й серйозна тема. Але у даному випадку ні про яку соціологію не йдеться взагалі, мова йде про дрібне шахрайство.

Панове, заради Бога, ну зупиніться вже, врешті! Хоча розумію, що апеляція до Бога зовсім недоречна під час виборчої кампанії. Ну, хоч з прагматичної точки зору, послухайте соціолога. Брудні методи віднімають чимало сил і, мабуть, коштів, а підняття рейтингу аж ніяк не сприяють. Займіться корисними справами, які можуть підняти реальний рейтинг.

Ну, скажіть ви нарешті суспільству, що ви маєте намір робити після виборів, які у вас конкретні пропозиції щодо стратегії розвитку України? Тільки не треба про те, щоб «дати все всім і одразу». Що ви збираєтеся робити, щоб виправити ганебну ситуацію у медицині? Як ви збираєтеся боротися з безробіттям, щоб не їхали наші люди на заробітки за тридев'ять земель, і не взагалі – а програми для кожного депресивного регіону? Як ви збираєтеся реформувати житлово-комунальне господарство? Якою буде пенсійна реформа? Що робити з енергозабезпеченням України? Питань – море, відповідей – катма.

Щоправда, я розумію, що зараз штабам не до стратегій – вибори! Хвилюють інші турботи: якого кольору мають бути стрічечки, як краще облили брудом суперника чи як розповсюдити фальшиві рейтинги.

Тому повернемося до наших баранів.

У мене питання до журналістів, певною мірою риторичне: чи означає свобода слова свободу розповсюдження дезінформації? Принаймні я на власному досвіді під час виборчої кампанії переконалася, чим відрізняються журналісти з країн із традицією свободи слова від українських журналістів. Вони досить часто дзвонять і питають, чи правдиві певні оприлюднені рейтинги, уточнюють і щодо наших опитувань «Демократичних ініціатив».

Наші журналісти часто нагадують мені дитину, яка усе тягне до рота. Проте мені здається, що здебільшого не такі вони вже й «ніжні немовлята». Тому перше, що слід зробити журналістській спільноті (оскільки йдеться не про соціологію, а про аферу в інформаційному просторі) – це провести невелике журналістське розслідування.

На відміну від славнозвісного «Темника», який полюбляв такі речі під час колишньої виборчої кампанії і де знайти якісь сліди авторів було неможливо, у проекту «Український вибір» на сайті вказаний координатор. Більше

того, цей портал створений при Інформаційному агентстві «Українські новини», який має свого головного редактора.

Так що є у кого спитати, чи відповідає дезінформування суспільства заявленій меті проекту – «всебічне та неупереджене висвітлення ходу виборчої кампанії та виборів до Верховної Ради». А простіше – просто спитати у них – звідки вони взяли результати «опитувань» вищезазначених соціологічних служб? Підозрюю, що відповідь буде дуже простою: «Прислали по мейлу».

Як хочете, не вірю я в клінічний ідіотизм навіть вітчизняних журналістів, що вони от так просто усе, що їм трапляється на дорозі, ставлять в інформаційний простір.

А журналістам, щоб не посилалися на свою необізнаність, можу дати кілька порад, як відрізнити принаймні реальні соціологічні фірми від фіктивних:

1. Поцікавтеся, коли виникла ця фірма і де вона зареєстрована? Де взагалі вона фізично знаходиться (адреса, телефони)?

2. Чи робила ця фірма раніше виборчі соціологічні опитування і де можна ознайомитися з їх результатами?

3. Хто робить поле для цієї фірми та як, якими методами (може, на площах і вокзалах)?

4. Хто конкретно з соціологів працює у цій фірмі (прізвища! Соціологи усіх «своїх» знають) і де можна ознайомитись з їхніми публікаціями? (виділено ред.).

Це – мінімум питань. Якщо ви на них не маєте відповідей, сміливо кидайте результати до смітника, це в кращому разі непрофесіоналізм (дівчатка і хлопчики, що бігають вулицями), а в гіршому – «витвір політтехнологічних фантазій». Тим більше, що зазвичай немає кому ці питання й поставити, бо ніхто взагалі в очі не бачив представників цих «соціологічних фірм».

Проте думаю, що увесь цей біля-соціологічний гармидер доведено до повного абсурду, робиться з далеким прицілом – як антиекзитпольна технологія. Вона була «відкрита» та апробована технологіями Януковича – «на ваш екзит-пол – наш екзит-пол».

Проте тоді «грали по-крупному» і «нагнули» реально існуючі соціологічні фірми. Зараз, я сподіваюся, навчені одного разу, вже ніхто з реальних фірм, що сподіваються й надалі працювати на соціологічному ринку, на це вже не піде. А от віртуали, що виникли з нічого і після виборів підуть в нікуди – запросто.

І таких віртуальних екзит-полів буде, підозрюю, чимало. Такий розвиток подій впливає із стилю нинішньої інформаційної навколо-соціологічної афери.

На відміну від солідно-обважнілого стилю Януковича, це – стиль «стєбний», стиль доведення до абсурду, коли 8–10 «фірмочок» оприлюднять свої

найрізноманітніші «результати», «доводячи», що соціологам не можна довіряти взагалі.

Тому кілька важливих порад для журналістів, як відрізнити справжні екзит-поли від аферних.

1. Перше і головне. Жодна з фірм не зможе провести екзит-пол, якщо вона не має цього досвіду. Ви спитаєте: але ж і в Україні хтось це зробив вперше?

Відповідаю. Коли у 1998 році, перед парламентськими виборами «Демократичні ініціативи» вперше мали це зробити з фірмою «Соціс», до нас приїхали американські спеціалісти, які провели не один у житті екзит-пол. Володимир Паніотто (гендиректор КМІС. – *Ред.*) мобілізував усі свої закордонні зв'язки, і знані спеціалісти з усього світу нас консультували.

Але головне – що працювали також найкращі українські спеціалісти з методики емпіричних досліджень. І навіть тоді це був ризик з непередбачуваним результатом. Проте усе закінчилося добре.

Отже, екзит-полами можуть займатися лише ті, хто цим займався раніше, бо насправді це найскладніший вид дослідження, вищий пілотаж, який має враховувати силу-силенну чинників (зокрема різну часову явку виборців у різних типах поселення, що відомо лише тим, хто екзит-поли в Україні вже проводив).

2. Друге, не менш головне – це повна відкритість тих, хто буде проводити екзит-поли: хто проводить, чи проводив раніше, чи є спеціалісти, які обізнані з методикою екзит-полів, хто фінансує? Якщо фірма публічно не презентує проведення екзит-полу принаймні за тиждень до виборів – у смітник ці «результати».

3. Третє. У нашій ситуації потрібен контроль і зовнішній аудит екзит-полів на усіх етапах проведення – від попередньої підготовки до отримання останніх результатів.

Думаю, якби хтось із фахівців «стежив за руками» Миколи Чурилова, то він би, ймовірно, не зіпсував екзит-пол своєї фірми та ще й «Соціального моніторингу» зважуванням на незнаний у світовій соціології «міграційний коефіцієнт». Все-таки фахівцям це «втюхівать» неможливо.

Але усі міжнародні фахівці на той час сиділи у КМІСі, який і мав зважувати остаточні результати. І цього року Фонд «Демократичні ініціативи» запрошує для аудиту своєї роботи міжнародних фахівців з проведення екзит-полів. Отже, та фірма, яка відмовиться пройти міжнародний аудит – у смітник!

Тому уберегтися від аферистів і фальшивок можна, було б бажання. Панове журналісти, ну не підбирайте ви усяке г..., що трапляється вам на дорозі – воно брудне і тхне «спец-політехнологіями». Чи гроші не пахнуть?

Україна здає тест

*Українська правда, 12 травня 2008 р.
(www.pravda.com.ua/articles/2008/05/12/3433764/)*

... Зовнішнє тестування (абітурієнтів. – *Ред.*), що відбувається зараз, є серйозним випробуванням для України. Випробуванням не у сенсі самого механізму тестування, який вже давно апробований не лише у цивілізованих країнах, а й в Україні. Як експеримент зовнішнє тестування почало випробовуватися завдяки незалежним зусиллям і підтримці Міжнародного фонду «Відродження» ще з 2002 року, а у минулому році незалежне тестування пройшла третина випускників. Зовнішнє тестування є звичним інструментом відбору найбільш підготовлених студентів, не новим і для України. У цьому році, коли зовнішнє тестування стало обов'язковим і єдиним способом вступу у вузи, Україна постала перед випробуванням – чи здатна вона боротися із корупцією? Боротися не «взагалі», а цілком конкретно у конкретній сфері вищої освіти?

Корупція у системі вищої освіти давно стала звичним явищем. Власне, «блат» існував ще у роки радянської влади. Зараз, з розвитком ринкових відносин, колишній «блат» все більше витісняють гроші, хоч і знайомства не втрачають ваги. Всім відоме існування славнозвісних «ректорських списків» тих абітурієнтів, які гарантовано стануть студентами. Це не означає, що всі діти у цьому списку невігласи і нездари, деякі з них цілком спроможні перемогти і у чесній конкуренції. Втім, у разі непотрапляння у «ректорський список» навіть добра підготовка аж ніяк не гарантує вступу до вузу. Добре відомо, що найвищі бали на вступних іспитах у вузах та на факультетах із високим конкурсом екзаменатори можуть ставити лише «списочникам», а решта конкурує за ті місця, що залишаються. А іноді, кажуть, на престижних факультетах нічого вже й не залишається, усі 100% місць зайняті «списочниками». Скажіть, чи може хтось пригадати хоч один випадок, коли до вузу не потрапила дитина когось із відомих політиків чи олігархів або просто когось з так званої керівної еліти майже всіх рівнів? Ну хоч один-єдиний випадок?

Зламати цю корумповану систему, відібрати студентів за знаннями, а не за вагою знайомств та гаманців й призначена система зовнішнього тестування.

Звісно, успішність будь-якої реформи залежить від її підтримки у суспільстві. Фонд «Демократичні ініціативи» спільно з фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» провів 20–31 березня 2008 року загальнонаціональне опитування, присвячене вивченню ставлення населення України до впровадження вступу до вузів за результатами зовнішнього тестування. Усього було опитано 2000 респондентів, які за своїми характеристиками репрезентують доросле населення України (старше 18 років)...

...Щодо ставлення до заміни колишньої системи вступу до вузів на нову, за результатами зовнішнього тестування, то тут думка була зовсім не одностайна: вважають, що це, безумовно чи скоріше за все, треба було зробити 36%, а 32% думають, що скоріше за все чи безумовно, це робити було не слід (решта 31% певної думки не мають). Проте це, як кажуть соціологи, «середня температура по госпіталю». А от серед «зацікавленої групи» (тих, чії діти, діти близьких та друзів чи вони самі цього року вступатимуть до вузів) ставлення до вступу до вузів за результатами зовнішнього тестування значно більш позитивне: безумовно та скоріше підтримують це нововведення 50%, безумовно та скоріше не підтримують 28% (решта не визначилися). Серед батьків студентів, які вже поступили у вищі навчальні заклади, звісно ж, за результатами вступних іспитів (певною мірою ця група може вважатися «експертною», бо їм та їхнім дітям довелося пережити усі перипетії вступу) підтримка вступу за результатами зовнішнього тестування теж висока: сума безумовної підтримки і переважної підтримки становить 59%, а непідтримка – 32%. Тобто переконаність у необхідності змін системи вступних іспитів зовнішнім тестуванням пов'язана з недавнім безпосереднім досвідом взаємодії з вузами або актуальністю проблеми у близькому майбутньому...

...Головний урок перших двох тестувань полягає у тому, що ефективна боротьба з корупцією передбачає створення таких механізмів, які б виключали саму можливість нечесним працівникам брати хабарі. Справді, зараз не зрозуміло, до кого йти і кому давати? Тести будуть продаватися? Виявляється, можна виробити таку технологію, щоб це було неможливо. До речі, у нашому опитуванні **більше половини респондентів вважають, що за порушення таємниці тестів слід ввести кримінальну відповідальність** (тут і далі підкреслення авторки). Звичайно, не було б зайвим. Проте, на мою думку, й зараз у Кримінальному кодексі є статті, які дозволяють притягти за ці дії до кримінальної відповідальності, якщо вважати тести документом державної таємниці.

Інструктори допомагатимуть на тестуванні деяким учням? Тоді можна поставити інструкторами людей, які не є фахівцями з предмету тестування. А щоб не було потурання при списуванні, посадити в аудиторії громадських спостерігачів. Останнє й було зроблено, знову-таки завдяки спільним зусиллям незалежних донорів, мережевих неурядових організацій (Комітету виборців України й «Опори») та Міносвіти.

Отже, **боротьба з корупцією в Україні таки можлива**. Проте пройдені лише перші кроки. Два інші побоювання населення залишаються актуальними, особливо реальна небезпека, що вузи прийматимуть студентів поза результатами тестування. Подивіться, який лемент і гвалт підняли політики та їх «політологічна обслуга», коли виявилось, що тести треба здавати таки всім і що прийом до вузів відбуватиметься винятково за результатами тестування. Психологічно

зрозуміло, що тим, хто звик купувати геть усе – рішення судів, місце у виборчих списках, право їздити з порушенням правил дорожнього руху – дуже важко сприйняти ситуацію, що їхнім дітям (онукам, племінникам, дітям племінників, дітям кумів і т.д. і т.п.) доведеться на рівних з іншими обстоювати своє місце під сонцем – місце, яке, здавалося б, заброньовано самим фактом народження та родичання. Ну справді, ви уявляєте когось із скандально відомих «мажорів», як вони йдуть до пунктів тестування, здають дорогуці мобільники (та там лише для мобілок треба охорону ставити), як вони у супроводі йдуть у туалет тощо. І що має відчувати батьківське серце, коли уявляє таку картину?

Ні, ніхто не проти самого зовнішнього тестування, як ніхто не проти правил дорожнього руху. От тільки виявляється, що декому можна безкарно їх порушувати і навіть людей давити (хоч когось із «мажорів» посадили?). Боротьба йде не проти тестування, а за «шпаринки», за виключення із принципу загального незалежного тестування і за «особливі» правила. Усі раптом стурбувалися долею заочників, які вже геть нічого не пам'ятають із шкільної програми, і дітьми із сільських шкіл, і талановитими дітьми, і т.д і т.п.

Здивував виступ по телебаченню прем'єра Юлії Володимирівни Тимошенко, яка напередодні проведення першого тестування фактично піддала сумніву нововведення, закликавши, «щоб не перетворити боротьбу з корупцією на боротьбу з власними дітьми». Щоправда, мабуть відчуваючи політичні небезпеки, особливо протиріччя з гаслами рішучої боротьби з корупцією, вона ж і ініціювала наступного дня після першого тестового іспиту з української мови та літератури відкрите засідання Кабінету міністрів України, де публічно обговорювалися проблеми, які виникли у зв'язку із переходом на повне тестування при вступі до вузів. Фактично, більшість запрошених учасників, серед яких були не лише ректори провідних вузів, а й представники шкіл, батьківських комітетів, незалежні експерти, висловилися за підтримку повного впровадження зовнішнього оцінювання. Водночас в обговоренні відчутно звучала тема пошуку «шпаринок».

Так, позиція представника Партії регіонів була наперед ясною – її представники безупинно апелюють до немовби постійного порушення законів помаранчевими, а у даному разі Дмитро Табачник знову говорив про «незаконність» впровадження тестів через знову-таки відсутність якісно проробленої нормативно-правової бази для впровадження незалежного тестування, хоча саме під його началом як віце-прем'єра з гуманітарних питань літом минулого року був виданий наказ Міністра освіти і науки про перехід у 2008 році на повне незалежне оцінювання. Втім, і представник БЮТ, голова парламентського комітету з питань освіти та науки Володимир Полохало, стурбувався й цим самим, й, особливо, долею заочників, хоча, по-перше, ніхто не довів, що така правова основа не є вже створеною відповідними Указами

Президента та наказами Міністра освіти та науки, а, по-друге, ніхто не заважав народним обранцям своєчасно поставити й вирішити це питання у порядку законодавчої ініціативи на своєму депутатському рівні.

Читаєш «аргументи» проти тестування – і диву даєшся. От п. Андрій Єрмолаєв (співпрацює з С. Львовичіним. – *Ред.*) каже, що недоліки тестування у тому, що «при визначенні якості та рівня знань важливо враховувати особливості особистості, її психологічний склад, інтелектуальний потенціал і динаміку мислення. Це неможливо в анонімному режимі». Ну уявіть собі, як екзаменатори при вступі враховували «психологічний склад і динаміку мислення»? Хіба що спасав «не анонімний режим», коли ясно, чиї особистісні властивості слід враховувати і як саме. Чомусь п. Єрмолаєв не був проти анонімного тестування, коли його син складав тест – анонімний, один для всіх – до Могилянки, куди цілком чесно й поступив. А викладачі, які викладають у Могилянці та інших вузах і можуть порівнювати, кажуть, що підбір студентів у Могилянці, де вступ вже кілька років за тестами, найкращий. Зокрема, й за творчим потенціалом....

...Про шпаринки, зокрема, п. Погребинський (політтехнолог Медведчука. – *Ред.*), виступаючи теж проти тестування, висловився так: «Обов'язково вода знайде щілину і буде протікати». Але ж коли у човні є щілина, то її терміново задраюють, бо човен потоне! А шпарин зараз чимало навіть цілком чи майже легальних. І питання стоїть про те, щоб задраїти як не усі, то хоча б видимі щілини, чи вони розростуться до величезної діри. І тоді увесь той клопіт щодо реформування системи вищої освіти вийде великим пшиком.

Отже, перше. Заочники. Профільний комітет Верховної Ради з питань науки та освіти висловився за збереження на цей рік вступних іспитів абітурієнтам заочної форми навчання. Аргументи? Мовляв, закінчили школу вони давно і мало що пам'ятають із шкільної програми. Дозвольте. А як же вони вступні іспити складати будуть? До того ж, й змагатимуться заочники між собою, а не з «очниками». Ще одне – якщо абітурієнти-заочники не наберуть за тестуванням потрібного мінімального балу, то зменшиться прийом на комерційні заочні відділення і це погіршить фінансове становище вузів. Шановні, а якщо приймати за гроші неуків, як вони вчитимуться? Чи, якщо за гроші, то й вчитися не треба, це виходить просто продаж диплому у розстрочку? Зрозуміло, що усе те – підготовка шпарини – бо хто заборонить «потрібного» заочника перевести на стаціонар після першої ж сесії, і оцінки потрібні можна виставити.

Друга велика шпарина – це право вузів проводити додаткові іспити. Щоправда, поки що це право обмежується творчими спеціальностями. Зрозуміло, коли йдеться про підготовку акторів, музикантів, художників, журналістів. Але чому у цей перелік потрапили міжнародні відносини, міжнародна економіка, менеджмент тощо, де будуть провадитися іспити з англійської мови? Чи не є це великою дірою, щоб вивести із змагання за результатами тестів «святая святих»

нашої «еліти» – Інститут міжнародних відносин? Не зрозуміло, чому англійську мову не можна здавати тестом? Увесь світ здає TOEFL, цілком формалізований тест. І хто зі сторони перевірятиме, як хто здаватиме іспит з англійської мови?

Третя велика шпарина – це пільгові категорії вступників. Зрозуміло, що такі категорії повинні бути. У нашому опитуванні населення загалом сприятливо поставилося до існування пільг насамперед для сиріт, інвалідів, чорнобильців. Щоправда, і тут потрібна, по-перше, ретельна перевірка кожного з пільговиків, бо іноді меж цинізму немає, і кількість сиріт та чорнобильців може різко зрости. По-друге, звісно, потрібний чітко встановлений відсоток у кожному вузі для цих категорій вступників. Бо якщо у найбільш популярних вузах цей відсоток «зашкалюватиме», то це несправедливо по відношенню до тих, хто змагається за знаннями і жодних пільг не має. А от щодо медалістів та призерів олімпіад – то питання. У наказі Міністерства освіти «кількість місць для цих осіб устанавлюється прийнятною комісією вищого навчального закладу і не повинна перевищувати 40% від загального обсягу державного замовлення, доведеного вищому навчальному закладу». 40% – нічого собі! Чи не здається вам, що корупція переміститься у школи на придбання медалей? Чи хтось буде порівнювати відмінні оцінки в атестаті медалістів та їхні результати за зовнішнім тестуванням і робити потрібні висновки (скажімо, позбавляти певні школи права видавати медалі)?

Четверта шпарина – це слухачі підготовчих курсів при вузах. Логічно було б думати, що на курсах їх готують до складання іспитів. Отже, вони вже мають перевагу і краще до іспитів підготовлені. То чому ж вони повинні мати якісь пільги? Тільки тому, що заплатили за навчання на курсах? Але ж платили за навчання, а виходить – що за вступ. Чи це не є легалізацією корупції?

Це – шпарини очевидні, добре видимі. Не всі їх можна задріаїти зараз, але звзвити все ж можна.

Суспільству слід усвідомити, що йде відчайдушна боротьба правлячої верхівки (не хочеться вживати слово «еліта») із суспільством за те, щоб закон був «не один для всіх», щоб у суспільстві були «рівні» і «рівніші», бо з корупції завжди мають більший зиск ті, хто має владу та гроші. І тут, коли йдеться про власні інтереси, швидко об'єднуються праві і ліві, «помаранчеві» і «біло-блакитні» й «біло-червоні»...

...Тест здають не лише школярі. Тест здає Україна. Тест на серйозність намірів боротися із корупцією. Тест на проголошену європейську інтеграцію. Перший етап пройдений успішно, з чим і поздоровляємо Міністерство освіти і особисто пана Вакарчука (міністр освіти. – *Ред.*), Центр незалежного оцінювання, Фонд «Відродження», а також усіх тих, хто протягом багатьох років обстоював впровадження європейських принципів освіти в Україні. Як буде далі? Чи витримає Україна свій тест до кінця? Питання поки що відкрите.

Удавка для соціологів

Українська правда, 13 березня 2009 р.

<https://www.pravda.com.ua/articles/2009/03/13/3801681/>

Існує чимало показників демократичності та цивілізованості суспільства. Для мене як для соціолога важливим показником є ставлення до соціології як до того дзеркала, у якому суспільство може побачити себе. І тут нам дуже й дуже далеко від цивілізованості.

У дечому Україна є справді «унікальною» країною, бо важко пояснити своїм закордонним колегам наше українське політтехнологічне «ноу-хау»: виникнення під час виборів з небуття десятків нікому не відомих фантомів, «результати» яких обов'язково відрізняються від результатів реальних соціологічних фірм.

І набуває під час виборів цей процес характеру справжньої епідемії. Під час останніх виборів київського мера не було, мабуть, жодного з кандидатів, «інтереси» якого не обслуговував би якийсь із подібних фантомів.

Чого тут тільки не було – і «Нове покоління», і «Український меридіан», «Форум», «Інтерсоціосистема», «Київ – 21 століття», був навіть «Оазис» – прикольна вигадка одного політтехнолога. В одній популярній київській газеті вийшла стаття з характерним заголовком «Мэрские рейтинги заврались».

Кумедність ситуації полягала у тому, що з шести наведених «фірм», результати яких справді різко відрізнялися на користь різних кандидатів, реальною була лише одна, решта – фантоми.

Але про це мені, чесно кажучи, вже набридло писати і говорити.

Недавно з подивом дізналася, що знайшлася ще одна людина, вкрай «стурбована» станом соціології в Україні. Це – депутат від БЮТ (Блок Юлії Тимошенко. – *Ред.*) Віталій Чудновський, який подав проект закону «Про функціонування суб'єктів соціологічної діяльності». Чудний, скажу я вам, вийшов закон, під стать прізвищу автора.

Перше, що дивує – а чому вирішили «регулювати діяльність» саме соціологів, а не політологів, демографів чи іще когось? Загалом мені відома лише одна країна, де почали опікуватися діяльністю саме соціологів. Це – Білорусь. Не знаю, чи знайомий український автор з білоруським джерелом, але принаймні «хід думок» цілком співпадає.

Власне, сам закон – лише одна сторіночка, 6 статей, але яких!

Почнемо спочатку.

Вже сама назва – «Про функціонування суб'єктів соціологічної діяльності» викликає запитання: а хто саме ці «суб'єкти», про яких у статті 1 вказано, що «суб'єкти соціологічної діяльності в Україні реєструються в органах державної влади саме виключно як суб'єкти соціологічної діяльності» (*курсив авторки*).

Вам щось зрозуміло? Чи відносяться до них дослідницькі академічні установи, факультети соціології, аналітичні центри? Але хай заспокоються академічні та вузівські соціологи – депутату до них байдуже, бо далі йдеться лише про тих «суб'єктів», які займаються дослідженням громадської думки, яких ще називають «полстерами».

Вочевидь, тут дається взнаки поширене уявлення, що уся соціологія – це опитування. Але пробачимо це незнання депутату, бо від того хоч якісь «нерегульовані суб'єкти» можуть спати спокійно.

Стаття 2 викликала чимало асоціацій – і Радянський Союз, і ту ж Білорусь, і вже призабуту комісію Мішури (комісія Верховної Ради на чолі з депутатом-комуністом. – *Ред.*).

А йдеться у цій статті про те, що *«засновниками соціологічних служб, центрів і соціологічних компаній можуть бути тільки фізичні особи, які є громадянами України або юридичні особи, які зареєстровані на території України. Створювати соціологічні компанії зі змішаним українсько-іноземним капіталом заборонено»*.

Отакої! Підприємства «зі змішаним капіталом» створювати можна, банки – можна, ЗМІ – можна, а от соціологічні служби – зась!

Загалом великі міжнародні маркетингові компанії мають відділення – місцевих «дочок», саме із «змішаним капіталом» у багатьох країнах світу: GFK – у 105 країнах, включаючи й такі не зовсім демократичні країни, як Іран, Росія, Гондурас, Узбекистан, Туркменістан та інші, а от Білорусь – ні, TNS – у 80 країнах, включаючи ту ж Росію, Азербайджан, Казахстан тощо. Білорусі нема і тут.

Але ж Україна – не Гондурас, рівняння на Білорусь!

Наступна, 3 стаття (привіт, Білорусь!) ще «крутіша»: *«Іноземні соціологічні компанії мають право проводити соціологічні дослідження на території України тільки з дозволу Міністерства юстиції України»*.

Не будемо розводитися про те, що «іноземні соціологічні компанії» і так не проводять на території України ніяких соціологічних опитувань, бо не мають тут власного персоналу – ну не висаджують вони десанти зі своїх інтерв'юерів!

Дослідження іноземні компанії замовляють українським соціологічним фірмам. Тобто, імовірно йдеться не про проведення соціологічних досліджень, а про іноземних замовників? І що – на такі замовлення теж треба «просити дозвіл»? Аякже!

А то що ж оті клятві соціологи досліджують на міжнародні гроші – то про нашу корупцію, то про ставлення до нашої судової системи, то кажуть, що політики не мають довіри – і от усе на гроші всіляких міжнародних фондів!

А то ще удумали – проводити екзит-поли, та за фінансування іноземних посольств та фондів! А ну їх усіх до Міністерства за дозволами, і хай там ще анкети їхні подивляться – про що можна питати, а про що – зась!

Ви думаєте, що я перебільшую, що то моя власна інтерпретація і нічого подібного автор не передбачав? Тоді насолоджуйтесь текстом з «Пояснювальної записки» до закону: *«Збір інформації про політичне й соціально-економічне життя України соціологічними службами може використовуватися (і фактично використовується) іноземними спецслужбами для створення перешкод на шляху втілення національних інтересів України, а також для економічних та ідеологічних диверсій проти нашої країни».*

І справді, хіба знання про громадську думку – це не «ідеологічна диверсія»? Як сказав мені колись вже призабутий пан Мішура з однойменної комісії: «А чи не здається вам, що усі ці дослідження громадської думки – то є рід шпигунської діяльності, адже тепер ВОНИ («вони» він сказав чомусь пошепки, вказавши кудись на стіну) будуть знати, що наші люди думають?».

4-та стаття вже не про конспірологію і, на перший погляд, виглядає цілком нейтрально: *«Ліцензування суб'єктів соціологічної діяльності здійснює Міністерство юстиції України. Рекомендації до ліцензування суб'єктів соціологічної діяльності формує спеціальна комісія, складена під егідою Міністерства юстиції України з представників Міністерства освіти і науки та Національної Академії наук».*

І що у цьому поганого, скажете ви? Ну, що відбувається з ліцензуванням, ми чудово знаємо – свого часу колишнє Міністерство освіти «наліцензувало» (ледь не сказала «наколядувало») стільки вишів, що зараз не знають, як їх збутися.

Якраз ця стаття і відкриває широкий шлях різним «Оазисам» – бо хіба важко партіям оформити потрібні документи, щоб мати на підхваті якісь фантомні фірмочки для оприлюднення «потрібних» результатів?

Ви скажете – так буде ж комісія? А хто буде у тій комісії і хто її формуватиме? Наскільки мені відомо, серед «представників Міністерства освіти та науки» немає соціологів-фахівців з опитувань. У Національній Академії наук, в Інституті соціології декілька є, а чи саме їх включать у ту «комісію»?

Насправді «соціолог» – це загальна назва для спеціалістів різних занять, це як «медик»: є офтальмологи, є психіатри, є санітарні лікарі, і чи може, наприклад, рентгенолог видавати ліцензії для роботи хірургів? Що, «комісія» буде їздити по країні і переконуватися, чи справді існує опитувальна мережа? Звісно, що ні.

Отже, welcome, «Оазиси»!

Наступна, 5-та стаття природно впливає з попередньої: *«Засоби масової інформації мають право оприлюднювати результати соціологічних досліджень тільки ліцензійованих соціологічних служб і центрів».*

Після київських виборів мені довелося мати розмови з одним власником інформаційної агенції та шеф-редактором однієї популярної київської газети, де оприлюднювалися дані різноманітних «Оазисів».

Власник агенції послався на те, що його взагалі в той час не було в місті, що цілком імовірно, бо то були травневі свята, а шеф-редактор скаржився на життя і доводив, що публікувалося усе те у присвяченій виборам вставці-додатку, з чого читачам можна було здогадатися, що то «рекламний матеріал», хоч позначки «реклама» не було.

Але ні той, ні другий не стали доводити мені, що то реальні фірми і що то – правдиві матеріали. А як ви думаєте, що б вони сказали, якби усі ті «Оазиси» та «Фантоми» були зареєстровані? Та послали б подалі, і все.

Отже, насправді таке «ліцензування» легалізує появу фальсифікату у ЗМІ, причому на цілком законних підставах. І усякі єхидні запитання, що їх іноді ставлять на презентаціях «сторонні» журналісти, типу «а хто ви такі, і звідки ви з'явилися?» будуть вже недоречними: зареєстровані, і усе тут.

Остання, 6 стаття закону, виглядає взагалі анекдотично і ясно показує, що автор не лише нічого не знає про соціологію, але навіть ніколи поруч із соціологом не стояв.

У цій статті пропонується позбавляти «*суб'єкта соціологічної діяльності*» у разі «*фальсифікації обов'язкових для оприлюднення результатів соціологічного дослідження даних*» (???), а також – увага – «*якщо результати предмета опитувань відрізняються від оприлюдненої похибки соціологічного прогнозу більш ніж у півтора раза*».

Цікаво, що таке «результат предмета опитувань», себто, той «еталон», від якого відраховуватимуть «відхилення»? Ну от виміряли соціологи, що 7% довіряють якомусь політику, а похибка – 2,2%. Ну, і з чим ви збираєтесь порівнювати цей результат?

Вочевидь, автор, коли це писав, думав лише про одне – про виборчі рейтинги, які, на думку автора, можна порівнювати з результатами виборів. Але насправді результати виборів ніколи не можуть співпадати з результатами виборчих опитувань (за винятком екзит-полів) – з тієї простої причини, що у виборчих опитуваннях завжди є ті, хто ще не визначився, і механізму для точного розрахунку, як вони проголосують і чи підуть взагалі на вибори, у світовій соціології не існує.

Прогнози, звісно, будують на підставі соціологічних опитувань – і політологи, і соціологи, і політики, але це вже не самі опитування, і застосовувати до них соціологічну «похибку вибірки» – то просто маячня.

Над усім цим можна було б тільки посміятися, але, знаєте, не до сміху, якщо уявити, що усе це може стати законом, і що втілювати його у життя будуть такі ж «фахівці», як і автор закону. Закон є репресивним по відношенню до соціологів і відкриває широкий шлях усіляким «Оазисам» та «Міражам».

Ви можете зауважити – і чого раніше часу піднімати гвалт, ну написав один депутат дурню, але ж не усі депутати такі, у декого з них є й здоровий

глузд? До того ж, негативний відгук на цей проект дало Міністерство освіти та науки, негативний відгук дала Соціологічна асоціація України.

Ну не будуть же депутати виставляти себе на посміховисько усьому світу? А ви певні, що у разі, якщо на одній чаші ваг здоровий глузд, а на другій – політичні інтереси, то здоровий глузд переважить?

І чи є цей проект індивідуальною ініціативою окремого депутата? І чи не надто велика спокуса для політиків перед вирішальними виборами тримати напоготові удавку на соціологів, які дають «неправильні» рейтинги?

Або заборонити проведення незалежного екзит-полу за непартійні гроші міжнародних спонсорів? І випустити на екзит-пол свої власні «Оазиси» та «Міражі»?

Ви питаєте – але ж щось треба робити з усією цією вакханалією рейтингів, що відбувається під час виборів? Але якраз до «суб'єктів соціологічної діяльності», яких збираються «регулювати», усі ці «Оазиси» ніякого стосунку взагалі не мають.

Це – проблема продажності наших ЗМІ, які за гроші готові надрукувати, озвучити і показати рейтинги від будь-якого «Фантома».

Можливо, у це варто втрутитися ЦВК, оскільки у виборчому законі написані норми, яких слід дотримуватися при оприлюдненні виборчих досліджень. І при підозрі на неіснуючі результати зажадати від відповідного ЗМІ інформації про фірму, яка ці опитування проводила.

Ще, думаю, має сенс укладати «чорні списки» тих ЗМІ і, особливо, інформаційних агенцій, де оприлюднюють «Оазиси» і «Фантоми» (*виділено ред.*). Ви скажете, що у інформаційній агенції будь-хто може провести прес-конференцію? Так, але хто ж змушує інформаційні агенції ставити це у свої новини?

Свобода слова має бути, але не свобода проплаченої дезінформації. З'явився черговий «Оазис», пошук в Інтернеті – і усі ЗМІ з «Оазисом» у чорний списочок.

Ви скажете – а що ж соціологи? Вони «білі янголи»?

Але фірми, які працюють на соціологічному ринку, відповідають своєю репутацією, і дехто після «гріхопадіння» на президентських виборах 2004 року болісно відчув це на собі.

Після того, засвідчую, нічого подібного з жодною реальною соціологічною фірмою не було. Тому, власне, у політиків і виникла потреба у «Оазисах», «Форумах» і «Фантамах», численних «Соціологічних союзах», «Соціологічних академіях» і т.д і т.д., які у разі прийняття запропонованого закону можуть гордо тримати голову.

А кому це потрібно і кому це вигідно – подивимося по голосуванню, якщо до цього таки дійде.

Янукович не усвідомлює перспективу реальної катастрофи – Бекешкіна

Радіо «Свобода», 22 січня 2014 р.

(текст скорочено; відео: <https://www.radiosvoboda.org/a/25238931.html>)

Олександр Лашенко: Сьогодні 22 січня – День Соборності України. Минулої ночі тривали протистояння між опонентами влади, опонентами президента Віктора Януковича і правоохоронцями (зокрема, спецпідрозділом міліції «Беркут») на вулиці Грушевського в столиці України. Вже є офіційно підтверджені дані про перші жертви такого протистояння...

– ...Пані Бекешкіна, яка Ваша особиста оцінка всього, що відбувається?

– Останніми днями Україна рухається по сценарію катастрофічному. Я просто поєдную не лише ці перші жертви, які були, а й насамперед ті закони, які не ухвалили, бо насправді ніякої ухвали цих законів не було. Доведено, що були порушені всі процедури, які могли бути порушені. Але закони про встановлення диктатури були підписані президентом.

– Ви маєте на увазі закони, які були ухвалені в ручному режимі Верховною Радою 16 січня цього року?

– У ручному режимі, навіть не зрозуміло, чи були взагалі. Тому що вони не проходили обговорення в комітетах. Це обов'язково. Вони не були внесені в порядок денний. Чого їх не читали? Тому що вони не були внесені, вони не були роздані депутатам. І голосували депутати всліпу... Це пакет абсолютно різнорідних законів, які практично встановлюють диктатуру в Україні...

Виборів вільних після тих законів не буде зовсім. Вільних ЗМІ не буде. Однозначно.

– ...Я, звичайно, не підтримую насильство на Грушевського. Взаємного насильства не підтримую. Але я розумію, коли після впровадження цих законів взагалі немає механізмів, щоб людина могла впливати на владу, коли зрозуміло, що виборів вільних після тих законів не буде зовсім. Чому не буде? Зрозуміло. Тому що вільних ЗМІ не буде.

– Через закон про наклеп?

– Безумовно. Та й зараз подивіться. Я просто знаю від журналістів, приватно знаю, яка політика на центральних каналах, що можна показувати, що не можна. Вони у приватних розмовах про це говорять. Це повертається цензура на телебачення.

Якщо там бабуся не дивиться інтернет, то в неї онук дивиться чи мамі розкаже. Цензури за умов розвиненого інтернету бути не може. Але ж Ви бачите, що в цьому законі можливе регулювання інтернету. Якщо там здасться, що там якісь до чогось заклики, то можуть просто прикрити цей ін-

тернет. А сайти, які зараз працюють, популярні сайти, від них вимагають, щоб вони зареєструвалися як ЗМІ, а можуть уже і не зареєструвати.

Тобто все, зі свободою слова можна буде, якщо ці закони набудуть чинності, покінчити. Вийти на акцію протесту – це стаття. Якщо організувати акції протесту – це 10–15 років. Спостереження незалежного ніякого не буде. Тому що, як правило, ці організації, які працювали на виборах, були незалежними від партійних грошей, від тих чи тих саме через те, що вони працювали за гроші міжнародних фондів.

– **А тепер – «іноземні агенти».**

– Так. І незалежних екзит-полів теж не буде. Ніяких, хоч маломальських виборів не буде. І коли люди це зрозуміли... Що це означає? Це був акт відчаю просто...

...Тепер, я думаю, все зараз залежить все-таки від президента Януковича. І він, мені здається, не усвідомлює перспективу реальної катастрофи. Бо я сьогодні дивилася його звернення до Дня Соборності. Начебто вночі нічого не сталося. Начебто не було жертв. І це виглядало, як якесь знущання з людей. Те, що він говорив, – абсолютно не відповідає дійсності.

І мені чомусь здається, він взагалі не усвідомлює того, що відбувається в Україні, що навколо нього зараз такі порадики, які свідомо до цієї катастрофи ведуть, а він цього, мабуть, все-таки не розуміє.

– **А мета тоді, якщо справді вони ведуть до цієї катастрофи свідомо?**

– А мета дуже проста. Покласти Україну на тарілочки сусідньому царю.

– **Володимирі Путіну?**

– Так. Може, не всю Україну. Всю Україну не покладуть. Це вже зрозуміло. А хоча б половину...

– **...Під час опитування ви ставили і таке питання: підтримуєте ви чи ні можливість силового розгону Майдану? Так?...**

– ... На Сході – не підтримують 63%, а підтримує 27%. Введення надзвичайного стану (я кажу тільки про Схід) – не підтримує 74%, а підтримує 17%. Покарання організаторів і найбільш активних учасників Євромайдану. Схід. Не підтримують – 53% , а підтримують – 37%.

І навіть силове звільнення будівель, які займають учасники протесту у Києві. Не підтримують на Сході силове звільнення 55%, підтримують 34%. Люди дуже не хочуть насильства, а насильство розгортається. Питання: чому? Хто таке радить Віктору Януковичу?

– **А більшість опитаних хоче авторитаризму чи демократії?**

– Ми питали так: який тип державного устрою є найбільш бажаним типом для України? Або ж ми питали, що за певних обставин авторитарний режим може бути кращим, ніж демократичний. Навіть не так жорстко, м'яко, що «може бути кращим». Це міжнародне питання, яке ставиться

взагалі по всьому світу. Демократія – найбільш бажаний тип, 51%, а авторитаризм – 20%.

Люди хочуть демократії. І не лише прихильники Майданів. Навіть якщо взяти схід... Найбільш продемократично налаштований захід. Там 77% вважають, що найкраще – це демократія. Центр – 52%. Південь – 56%. Схід менше – 36%.

І ще таке дуже важливе питання друге. Про свободу і достаток. Причому ми не ставили руба: або свобода, або достаток, або ти йдеш з сумою вільний, або у тебе достаток, а ти абсолютно невільний. Ми дуже м'яко ставили питання. З яким судженням ви згодні? Звичайно, важливими є і свобода, і достаток. Однак «за власний добробут я готовий поступитися державі часткою своїх прав і громадянських свобод». Бачите, ми м'яко ставили. Або варіант: «заради особистої свободи та гарантій дотримання всіх громадянських прав я готовий терпіти певні матеріальні труднощі».

Так от, у нас готових обміняти свободу, заради достатку готові поступитися часткою своїх прав і свобод по Україні всього 25%. Це небагато. І це, до речі, означає, що авторитаризм у нас не може встановитися безкровно. І це буде кривава диктатура. І це дуже страшний сценарій. Мені здається, що ті, хто його впроваджує, цього не розуміють. Вони не розуміють можливості і масштабів спротиву, який буде.

– Все-таки сьогодні День Соборності. 22 січня. Пам'ятаємо, як закінчилися ті події в 1919 році після Акта Злуки, чим, зрештою, це закінчилося. Не дай, Боже, може зараз теж закінчиться цим ситуація?

– Я все-таки сподіваюся на здоровий глузд людей. Я все-таки сподіваюся, що вони сядуть за стіл переговорів без ультиматумів, а на основі взаємного компромісу.

– Компроміс важливий все-таки, зрештою?

– Я думаю, що він необхідний. Інакше це буде дуже погано.

Газета «Взгляд» перекрутила дані соцдослідження Майдану – Ірина Бекешкіна

«Детектор медіа», 11 лютого 2014 р.

(<https://detector.media/community/article/90320/2014-02-11-gazeta-vzglyad-perekrutyla-dani-sotsdoslidzhennya-maydanu-iryna-bekeshkina/>)

На своїй сторінці у Facebook Ірина Бекешкіна написала, що формуватиме свій список видань, які свідомо перекручують дані соціологічних досліджень. «Сьогодні натрапила на газету «Взгляд», матеріал Андрія Кислова «Составлен “портрет митингующего”: безработный с Западной Украины», від 10.02. Написано, начебто, на матеріалах нашого дослідження Майдану. Але ж інтерпретації. Чи можна сказати, що коли 13% безробітних на Майдані, а решта – підприємці (17%), спеціалісти (понад 20%) та інші, цілком зайняті люди, то «типовий портрет» – це безробітний?», – запитує вона.

У матеріалі Андрія Кислова, зокрема, зазначається: «Скорее всего, у него высшее образование, но реализовать себя он пока не смог: трудится специалистом в какой-либо небольшой компании». «Ну, й звідки це – “міг себе реалізувати чи ні”? Усе це домисли, але подано так, начебто результати дослідження», – каже пані Бекешкіна.

Ще одна цитата «Взгляда»: «Особого пиетета к политсилам не испытывает, а в Киев приехал за свои “кровные”, так же планирует уехать, правда, когда именно, пока не знает: ждет инициативы политиков (сам проявлять ее не готов)». «Брехня на брехні. Насправді, “когда планирует уехать”, знає – коли виконають усі вимоги, і 85% “готові стояти скільки треба”, а не “ждет инициативы политиков”», – обурюється Ірина Бекешкіна.

Заперечила вона також і «висновок», зроблений газетою «Взгляд»: «Судя по соцопросу, проведенному социологическим фондом «Демократические инициативы», Майдан начинает терять поддержку киевлян». «З якого дива? Про це взагалі не йшлося!!!», – зазначила пані Бекешкіна.

Ірина Бекешкіна: Ініціативою громадських організацій повинно стати формування нового Майдану – Майдану реформ

*З виступу на круглому столі «Майдан і громадянське суспільство»
19 лютого 2014 р. (<https://dif.org.ua/article/irina-bekeshkina-initsiativoyu-gromadskikh-organizatsiy-povinnno-stati-te-shcho-voni-mayut-formuvati-noviy-maydan-maydan-reform>)*

Пригадайте Помаранчеву революцію. Вона була, безумовно, успішною: протестувальники домоглися перемоги, Ющенко переміг на виборах і всі розійшлися з чистим серцем на піднесенні...

І я пригадую, що саме тоді написала досить тривожну статтю, наголосивши, що, попри всі зміни в громадській думці, на жоден відсоток не зросла кількість тих, хто брав би участь у діяльності громадських організацій. За всі понад двадцять років незалежності України участь хоч би в якійсь громадській організації стабільно беруть 16–17% громадян. Але ця цифра стосується участі не в безпосередньо громадських організаціях, де цей відсоток становить стабільно 4–5%, але й у профспілках, релігійних громадах, професійних, молодіжних, спортивних об'єднаннях. І за цим показником Україна посідає стабільне, одне з останніх місць в Європі.

Європейці провадять порівняльне дослідження, яке виокремлює три групи країн з різною інтенсивністю громадської активності: країни старих демократій (найбільш матеріально заможні країни), нові члени європейського співтовариства, і, так би мовити, країни, що відстають, такі як Україна, Молдова, Росія. Попри те, що ставлення до урядів у всіх цих країнах часто буває подібне (як позитивне, так і негативне – навіть у демократичних країнах), але різниця участі у громадських організаціях вельми відчутна: у заможних державах вона набагато вища (20–30%), аніж у нових країнах-членах Європейського Союзу (9–10%) і так званих країнах, що відстають (4–5%).

Це насамперед означає те, що майбутнє країни завжди залежить від розвитку громадянського суспільства, саме воно визначає його перспективи...

...Власне, нинішній Майдан у цьому сенсі може стати або істотним поштовхом для розвитку громадянського суспільства, або знов поразкою. І знову буде розчарування, як після Помаранчевої революції... І той Майдан, який зараз постав, є наслідком, хоч як це дивно, недорозвиненості громадянського суспільства. Тому що революції виникають там і тоді, де і коли не працюють механізми демократії.

Що я маю на увазі, говорячи про недорозвиненість громадянського суспільства? Громадянське суспільство спокійно поставилось до конститу-

ційного перевороту, коли раптом президент набув повноважень, за якими його не обирали (скасування у 2010 р. конституційної реформи. – *Ред*). Досить спокійно взагалі громадянське суспільство поставилось до того, що головний опозиційний лідер (Ю. Тимошенко. – *Ред*.) був ув'язнений. Досить спокійно громадянське суспільство поставилось до багато чого. І коли вже дійшло до краю, особливо коли було ухвалено закони, які просто роблять неможливим будь-яку громадянську активність, коли у людей свободу забрали взагалі, ухваливши горезвісні закони 16 січня, лише після того Майдан вибухнув. Почалася битва проти встановленої диктатури.

Фонд «Демократичні ініціативи» з 5 по 14 лютого 2014 року провів опитування серед 73 представників громадських організацій, в яких поцікавився, наскільки Майдан надав поштовху розвитку громадянського суспільства. Думки поділилися майже порівну на оптимістів і песимістів. Песимісти вважають, що якісь можливості є, але чи будуть вони реалізовані, ще невідомо. Приблизно стільки ж експертів налаштовані оптимістично і вважають, що завдяки Майдану громадянське суспільство вже зробило істотні кроки в своєму розвитку.

Головним позитивним кроком вони вважають активізацію громадян: самоорганізацію, самообілізацію у вигляді активного відгуку людей на потреби Майдану. Очевидно, що це – спонтанна активність громадськості. **І наскільки ця спонтанна активність буде втілена в якісь стабільні структури, від цього залежить майбутнє країни набагато більше, ніж від того, хто переможе на наступних виборах** (*виділено ред.*). Серед позитивних впливів Майдану для громадянського суспільства експерти відзначили прирощення у суспільстві того, що визначається як «соціальний капітал», демонстрацію людям їхньої сили і можливостей, а також готовність громадян давати гроші на те, що вони вважають важливим.

Наша країна завжди відрізнялася з-поміж інших тим, що мала низький рівень «соціального капіталу», низький рівень взаємної довіри і взаємної допомоги. Зараз ми бачимо, наскільки цей «соціальний капітал» у суспільстві зріс. Якщо люди будуть більше кооперуватися, більше взаємодіяти і більше підтримувати один одного, це знайде вияв не лише на Майдані, це знайде вияв у дуже багатьох справах – коли треба вимагати кращої освіти для дітей, коли треба гуртуватись в об'єднання співвласників багатоквартирних будинків тощо.

Серед основних недоліків громадянського суспільства, які виявив Майдан, експерти передовсім вказали на невиробленість технології взаємодії громадянського суспільства з політичним середовищем; відсутність стабільних структурних зв'язків між організаціями; відсутність перспективних програм трансформації суспільства; фактичну відсутність у складі

громадянського суспільства такої важливої складової, як профспілки; брак серйозної роботи громадянського суспільства на зменшення розколу між Сходом і Заходом України; слабкий зв'язок громадських організацій з населенням та традиційну українську «хворобу» «трьох гетьманів», нездатність домовлятися. Ну, і явний недолік, який виявив Майдан, це відсутність діалогу громадянського суспільства не лише з владою, але й недостатньо налагоджений діалог з опозицією. Адже те, що опозиція не керувала Майданом, було з перших днів очевидно. Може, саме тому до бажаних перемовників у переговорах з владою експерти зачислили саме представників Майдану чи громадянського суспільства.

Характерно й те, що майже всі опитані громадські лідери позитивно ставляться до того, що окремі громадські активісти стають політиками, адже таким чином може відбутися якісне оновлення політики, та вони зможуть здійснювати реальний вплив на ситуацію в країні. Серед громадських діячів, що показали себе на Майдані, опитані активісти видали б мандат іти в політику насамперед таким активістам, як Ігор Луценко, Володимир В'ятрович та Олександр Солонтай. А серед найбільш ефективних організацій, які діяли на Майдані, були названі: Автомайдан, Демократичний альянс, Правий сектор, Громадський Сектор Євромайдану та «Євромайдан SOS».

Сьогодні корисною ініціативою громадських організацій повинно стати те, що вони мають формувати новий Майдан – Майдан реформ, сприяти самоорганізації фахових спільнот й інформувати громадськість щодо процесів, що відбуваються в суспільстві.

Ірина Бекешкіна розкритикувала журналістів за поширення фальшивого соціопитування

Детектор медіа, 3 квітня 2014 р. (<https://dif.org.ua/article/irina-bekeshkina-rozkritikuvala-zhurnalistiv-za-poshirennya-falshivogo-sotsopituvannya>)

Низка ЗМІ опублікувала дані недостовірною соціопитування від організації «Передові правові ініціативи», написала у Facebook директор Фонду «Демократичні ініціативи» Ірина Бекешкіна.

УНІАН, УНН, Ukranews і 112 телеканал опублікували результати соціопитування про найбільш популярного кандидата у президенти. Як зазначено на сайтах, опитування провела всеукраїнська громадська організація «Передові правові ініціативи». Згідно з цими результатами, Петро Порошенко має рейтинг 38,3%, Сергій Тігіпко – 17,9% (насправді заступник голови Партії регіонів у 2012–2014 рр. набере лише 5,2%. – *Ред.*), Юлія Тимошенко – 11,6%.

«Все. Виборча кампанія почалася по-справжньому. Чергові «Роги й копита» (фіктивна організація, алюзія до Остапа Бендера з роману «Золоте теля». – *Ред.*). Але раніше все ж центральні інформаційні агенції якось уникали такого наглого фальсифікату», – так прокоментувала ці цифри Ірина Бекешкіна.

«”Передові правові ініціативи” – ага, “відома, надійна” соціологічна фірма. Господи, ну нудить від нашого медійного простору. Я б хотіла, щоб вас лікували такі ж “лікарі”, як ви, “чесні” медійники», – написала Ірина Бекешкіна.

Ірина Бекешкіна: Зараз як ніколи існують можливості для аналітичних центрів, бо влада готова співпрацювати

Think twice UA, 7 листопада 2016 р.

(<https://thinktwiceua.org/uk/ttua-content/iryna-bekeshkina-zaraz-yak-nikoly-isnuyut-mozhlyvosti-dlya-analitychnyh-tsentriv-bo-vlada-gotova-spivpratsyuvaty/>)

Ольга Львова: Фонд «Демократичні ініціативи» був заснований 1992 року, тобто він є практично ровесником України. В кого виникла ідея щодо створення організації, кого можна вважати засновниками чи могли б Ви виокремити якісь ключові моменти в історії організації? На якому етапі Ви долучилися до роботи Фонду?

Ірина Бекешкіна: З самого початку, я пам'ятаю, як це все було в 1992 році. Восени прийшов до нас в Інститут соціології у відділ, де я працювала, Ілько Кучерів разом із Сергієм Одаричем. Завідувачем нашого відділу в Інституті тоді був Євген Головаха. Хлопці запропонували створити аналітичний центр, бо, очевидно, відчувалася потреба в осмисленні змін, що відбувалися у суспільстві. Ідея створення аналітичного центру належала В'ячеславу Чорноволу, а Ілько з Сергієм були активними діячами «Руху». Загалом всіляких ініціатив тоді було багато, вони стрімко виникали і так само зникали. Проте у даному разі ми завдячуємо насамперед наполегливості Ілька Кучеріва, він взагалі був людиною впертою – як щось вважав за потрібне, то йшов до цього попри усе. І я пам'ятаю, як ми з Ільком йшли пішки з Шовковичної до Площі Перемоги, де був невеликий двоповерховий будинок, де тоді розташовувався офіс «Руху», зараз його вже нема. І там була така кімнатка, на якій написано, як ми спочатку називались, «Центр Демократичні ініціативи». Потім через якийсь час, залишившись в дуже хороших відносинах з Чорноволом, ми вирішили, що нам треба бути самостійними, непартійними. А головне – на дослідження потрібні були гроші, в Україні вже почали діяти міжнародні фонди, але гранти, звісно, не виділялися партійним структурам. Отож, ми й пішли у самостійне плавання. Відбулося відокремлення й у керівництві – Сергій Одарич віддав перевагу справам партійним.

Фонд став посередником між соціологічними центрами та громадськістю

– Що було особливим у вашій організації з самого початку?

– Від самого початку ми зайняли свою унікальну нішу, ставши своєрідними посередниками між соціологічними центрами та суспільством. Ми показували суспільству дзеркало, в яке слід дивитися, щоб зрозуміти, хто ми є. Тоді ключовими соціологічними центрами були – «Соціс», КМІС, потім ще

додався «Соціальний моніторинг» (Центр Разумкова виник пізніше). Але вони працювали на замовлення і навіть не думали про те, що з цими даними потрібно кудись виходити та презентувати. А в нас були грантові гроші на опитування, по Києву ми зробили свою міську мережу і кожного тижня робили прес-конференції. На перших виборах за партійними списками, у 1998 році, ми були єдині, хто представляв суспільству рейтинги. Я пам'ятаю, що наші прес-конференції відбувалися в залі колишньої бібліотеки ім. КПРС (зараз вона Парламентська), великий зал був повністю забитий журналістами, і вони нас запитували: «А крім вас, взагалі соціологи ще є в країні?». Хоча, звичайно, були, але першими на публіку вийшли саме ми.

Ще, де ми були першими, – це проведення першого в країні екзит-полу. Це сталося під час парламентських виборів 1998 року. Ілько був в США, привіз ідею екзит-полу та привіз Елегію Сковчиляс як консультанта, яка багато проводила екзит-полів по всьому світу. Також знайшов гроші на це, що теж було важливо. Тому що, звичайно, соціологи знали, що існують такі екзит-поли, але для цього треба було гроші шукати, і взагалі це було дуже ризиковано.

Кучерів, Чурилов та Роднянський – ризиковані люди, завдяки яким почалися екзит-поли в Україні

– Чому ризиковано?

– Тому що не проводилось такого раніше, перший раз. Бо наскільки я знаю, перші екзит-поли, які проводились в країнах Прибалтики і в Росії, не були оприлюднені, бо не вдалися. Та й нам, коли давали поради соціологи з різних країн, зауважували: «Ну ви ж пробуєте, все одно це не буде публічно». А ризиковано це було, тому що не було виборчої статистики (яка структура виборців), не була пропрацьована технологія передачі результатів, не було досвіду. Ризиковано – бо результати оприлюднювалися в прямому ефірі, одразу. А ми презентували відразу в ефір, на «1+1». Отже, екзит-поли в Україні започаткували три ризиковані людини: це, звичайно, Ілько Кучерів, який усе організував, це Микола Чурилов, який взявся за проведення, і це Олександр Роднянський, тоді керівник «1+1».

В 1998 році ми майже вгадали, це тоді здавалося просто чудом – знати результати виборів, тільки-но закінчилося голосування. Втім, зараз за один з отриманих результатів були б серйозні претензії: в нашому екзит-полі Соціалістична партія Мороза отримала 4% (вони були прохідними), а реально – 8%. Чому так? Тому що його електорат був сільський, а ми вибирали тоді ті села, де був телефонний зв'язок. Бо який сенс проводити екзит-пол у віддалених селах, де телефонів немає і результати неможливо передати? А значна частина електорату Мороза була саме у таких селах. Зараз, звісно, з мобільними усе набагато простіше.

В 2004 році під час оприлюднення екзит-полу з вибірки відняли мільйон із Західної України

...Було зрозуміло, що правлячий клан, який склався за десятиліття правління Кучми, зробить усе можливе і неможливе, аби зберегти владу...

...Отже, напередодні вирішальних президентських виборів 2004 року перед владою на увесь зріст стала проблема екзит-полу. Ми теж ретельно готувалися. До наших звичних екзит-польних партнерів – «Соцісу» та центру «Соціальний моніторинг» додалися ще дві фірми – КМІС та Центр Разумкова. Причому кожна з фірм працювала окремо, за репрезентативною вибіркою, і у разі істотних розходжень було ухвалено рішення не об'єднувати результати, а подавати окремо. Як показало життя, це було мудре рішення. Окрім того, дві фірми – КМІС та Центр Разумкова вирішили використати нову для України методологію анонімності, яка імітує голосування на виборах: респондент сам заповнює анкету і вкидає її в прозору скриньку, отже й інтерв'юер не бачить результату.

Перші попередні результати були оприлюднені о 20.00 в УНІАНі. За зведеними даними КМІС і Центру Разумкова, у Ющенка – 45,23%, Януковича – 36,79%; за зведеними даними «Соцісу» і «Соціального моніторингу» у Ющенка – 41,98%, у Януковича – 40,11%. Але буквально через дві з половиною години «Соціс» і «Соціальний моніторинг» оголосили зовсім інші результати. Згідно з ними, за Ющенка проголосувало 38,28%, а за Януковича – 42,67%. Керівник однієї з фірм, який відповідав за злиття (результатів – *Ред.*), просто відняв з вибірки десь мільйон із Західної України, доводивши, що їх насправді не може бути...

...І скандал був ще більший, бо наші колеги, з якими ми багато років працювали і навіть дружили, раптом стали як навіжені, звинувачуючи нас у тиску, в усіх смертних гріхах, але нічого не пояснюючи по суті. Так розпався наш Консорціум. Ну, це вже справа давня, на виправдання колег можу сказати, що усе це виглядало як справжня війна, що її розпочала влада за збереження влади, а на війні ми знаємо, не всі можуть вестися гідно.

Екзит-пол'2004 в кількості 300 тисяч екземплярів [листівок], мабуть, ніде в світі вони не розходились таким тиражем

– З ким ви залишилися?

– З Центром Разумкова і КМІС. Ми роздрукували результати екзит-полу в кількості 300 тисяч екземплярів, мабуть, ніде в світі вони не розходились таким тиражем. І я там була, коли роздавали ці листівки. «А що це таке? – питали. – А це результати екзит-полу». І ніхто не питав, а що таке екзит-пол. Мабуть, Україна така, що всі швидко вчаться.

Взагалі дуже шкодую, що не вела щоденник, бо багато було й трагічного, й комічного. Після скандалу нас з керівницею «Соціального моніторингу»

Балакіревою покликали на ICTV, тоді ведучим був Діма Кисельов (одіозний пропагандист Кремля. – *Ред.*). А тоді усі телеканали, окрім 5-го, були під Кучмою. І от я підготувалася до бою, а мене садять на крайній стілець. І розумію, що мені можуть вимкнути мікрофон, просто не будуть наводити камеру, і все. І я тоді так ласкаво-ласкаво кажу Кисельову: «Діма, я так Вами захоплююсь, можна я поруч з Вами посиджу?». Бо поруч з ним мені точно не відключать мікрофон, і камеру біля нього на мене не зможуть не наводити. Він аж розплився від таких слів і каже: «Ну конечно, ну конечно...»

– **Такі цікаві деталі. Повертаючись, так все-таки кого вважати засновниками Фонду: Ілька Кучеріва, Вас і Чорновола?**

– Ну, звісно, Ілька Кучеріва. Ми усі внесли чимало своєї енергії, сил, часу, але для Ілька «Демократичні ініціативи» були його дітищем, справою життя. Отож і ім'я Ілька Кучеріва Фонд носить по праву. Після його смерті це було спонтанне спільне рішення.

Особливо перед виборами приходять з податковою і кажуть: «Ви ж розумієте, що я не можу нікуди піти, поки не знайду чогось?»

– **А були в Фонду впродовж цих 24 років тяжкі часи?**

– Були, бо нас двічі закривали, за часів Кучми. Формально закривали не за політику, але ми були не єдині, кого закривали. Ось приходять податкова, довго сидить, щось вишукує. В нас таке було особливо перед виборами, перед екзит-полами, коли потрібно багато працювати, приходять і кажуть: «Ви ж розумієте, що я не можу нікуди піти, поки не знайду чогось?». І ми самі щось вишували, щоб нас там оштрафували, або ще щось таке. Але двічі закривали.

– **Тоді питання, що впливає з попереднього контексту. Як ви свою діяльність співвідносите з різними президентами?**

– Це не залежить від президента, ми робимо свою справу, ми аналітичний центр, але особливий, тому що багато займаєшся ще, я б сказала, адвокацією своїх ідей. Чим взагалі відрізняються аналітичні центри від академічних установ, наприклад? Тим, що вони окрім того, що роблять дослідження, намагаються впроваджувати їх в життя. Фонд «Демократичні ініціативи» завжди був у коаліціях різного формату, що об'єднували різні громадські організації. Був одним із засновників і учасником коаліцій «Свобода вибору», потім «Новий громадянин», рух «Чесно», зараз «Реанімаційний пакет реформ».

Якщо говорити про напрямки Фонду, то з самого початку це була побудова демократичного суспільства. Демократія – це у першу чергу вільні демократичні вибори, тож на всіх виборах ми активно працювали. По-друге, це європейська і євроатлантична інтеграція. **Ми були одними з перших активних прибічників НАТО, коли ця ідея була взагалі непопулярною, в тому числі й у суспільстві, і не була державною...** (*тут і далі виділено ред.*)

– ...Ви одні з небагатьох аналітичних центрів, хто тему Донбасу ґрунтовно досліджують, у Вас чимало публікацій. Як Ви співпрацюєте з органами влади в цьому напрямі?

– Ми намагаємося бути максимально практичними – пишемо аналітичні записки з підсумковими рекомендаціями для органів влади. Звичайно, хотілося б, щоб співпраця відбувалася не епізодично, а на постійній основі. Недавно ми провели серію фокус-груп в Донецькій та Луганській областях щодо інформаційної політики, і за результатами провели спільну нараду в ОДА Краматорська та Северодонецька.

Загалом, я б сказала, що зараз можливості для аналітичних центрів співпрацювати з органами влади сприятливі як ніколи досі. Інша річ, що треба виробляти механізми цієї співпраці, бо часом влада вирішує поточні задачі і не має часу, як вони кажуть, «читати талмуди». А викласти суть проблеми на двох-трьох сторінках ми не завжди вміємо.

– Ось Ви кажете треба виробляти механізми, візьмемо для прикладу наявні при Міністерствах громадські ради?

... Указ про громадські ради був виданий ще Януковичем, але не в цьому справа. Справа в тому, що це був такий собі фасад, щоб отримати формальне схвалення діям влади. Ще перші громадські ради були нормальними, поки влада не оговталася. Я свого часу написала статтю про рейдерство – «Як захоплюють громадські ради?». Метод простий: зареєструвати чисельну кількість громадських організацій, а потім при голосуванні нормальні ГО витіснити. Так свого часу з громадської ради при МЗС позбулися всіх організацій, які займалися питаннями зовнішньої політики.

Повинні бути експертні ради, як, наприклад, за кордоном. І добирати експертів мають відповідні міністерства, і якщо вони справді хочуть мати помічників, то будуть залучати кращих.

– Зараз такий інструмент як експертні ради не використовується?

– Та ні, якраз використовується. Я знаю, що в РПП є експертні групи, що співпрацюють і з міністерствами, і з комітетами Верхової Ради. Ну і потім якщо говорити про нас – то ми залучені до роботи Ради національної єдності при Президентові України. Правда, з самим Президентом зустрічалися [лише] двічі...

Фінансування – це завжди проблема для аналітичних центрів

– А які б Ви назвали ключові проблеми, з якими стикаються аналітичні центри?

– Фінансування – це завжди проблема, тому що ми живемо від гранту до гранту, які даються на півроку чи на рік. Зараз, слава Богу, в нас є програма SIDA (Шведська Агенція міжнародного розвитку), яка фінансує наші інституційні потреби, але вона закінчується, і як буде далі – уявити важко. Наприк-

лад, ми перемагаємо у тендерах, але вони передбачають суто оплату роботи, а чим платити за решту – оренда приміщення, комуналка, офіс-менеджер і ще чимало іншого.

– Який тут може бути вихід? Краудфандингові кампанії? В Штатах це досить популярно, а у нас? Хоча з часів Євромайдану фінансували і армію.

– Повинна бути політика держави – аналітичні центри повинні на рівних умовах брати участь в державних тендерах на розробку вирішення якихось проблем. Тобто якщо є потреба в розробці якихось аналітичних матеріалів, то все-таки потрібно за це платити, поки що за це платять закордонні донори. Очевидно, що коли йдеться про фінансування, то треба брати до уваги і авторитет організації в суспільстві, а не лише текст проекту – «от, ці люди написали краще». Тому що є люди, які спеціалізуються на тому, щоб писати проекти, не важливо, які і про що. А організації, яким в суспільстві довіряють, очевидно, таки заслужили, щоб працювати далі. А іноді спрацьовує протилежна логіка: потрібно нових підтримувати. Я не проти, але хай вони спочатку себе покажуть, а потім вже підтримувати.

В наших університетах просто не вчать, як писати практично зорієнтовані тексти

– Отже, перша головна проблема – це кошти, а друга? Комунікації, вміння, як Ви кажете, писати тексти на 2 сторінки?

– Ну принаймні в нас проблем з комунікаціями нема, а проблема з кваліфікованими кадрами та сама, що й у всіх інших. Тому що, на жаль, в наших університетах просто не вчать, як писати практично зорієнтовані тексти, бо й нема кому вчити. Всі в нас навчаються в академічних ВНЗ, і навчають їх науковці, які вчать, як писати наукові статті. А треба, щоб хоча б на старших курсах студенти вчилися, як писати прес-реліз, як писати policy paper, як писати звіт, як писати заявку на грант.

У нас фактично всі кадри з Могілянки, бо у них є серйозна перевага: вони вміють самостійно мислити, вони вміють вчитися, а знання й навички можна набути.

– Унікальних сфер, на яких би спеціалізувався тільки один think tank немає, тому чи спостерігається саме конкуренція ідей?

– Конкуренція є. Але й «вільного місця» досить. Скажімо, у нас майже немає серйозних аналітичних центрів з вивчення Росії. З іншого боку, дуже багато центрів, і серед них чимало сильних, які займаються проблемами європейської інтеграції. І тут справді конкуренція дуже висока.

– Ви регулярно з'являєтеся в рейтингах як найуспішніша, найвпливовіша жінка тощо, що це означає для Вас особисто і для Вас як директора Фонду?

– Ну, прагматично, коли тебе впізнають в різних інстанціях, це допомагає вирішувати дуже важливі справи, наприклад, коли тебе знають в обличчя – тобі легше поговорити з міністром, з політиками, легше вирішувати багато питань.

– **Насправді від третього сектору в рейтингу впливовості мало жінок, окрім Вас, якщо я не помиляюся, ще регулярно включають Ольгу Айвазовську.**

– Вона розумничка, я її дуже люблю. Але загалом у цьому рейтингу з 2014 р. з'явилося чимало жінок з третього сектору. Просто вони пішли в політику: Вікторія Сюмар, Світлана Заліщук, Ганна Гопко, Іванна Климпуш-Цинцадзе. Всі вони «наші», активістки громадських організацій.

Не втрачати розуму, наводити аргументи

– **А яка роль аналітичних центрів може бути в традиційному українському чорно-білому підході – «зрада-перемога», як навчити людей мислити?**

– Не втрачати розуму, наводити аргументи, пояснювати складність процесів, які не вкладаються в примітивне «зрада-перемога».

– **Яким Ви бачите через 5–10 років Фонд «Демократичні ініціативи»?**

– Я бачу Фонд сучасним аналітичним центром, відомим не лише в Україні, а й в інших країнах, центром, який виробляє рекомендації щодо рішення складних соціальних проблем. Центром, який є авторитетом для пересічного українця. І, сподіваюся, на той час я вже не буду директором.

– **Почесним президентом?**

– Ну хіба що «почесним». Бо загалом я не надто придатна до роботи менеджера, просто так сталося після смерті Ілька. Я більше вчений, дослідник, слава Богу, що у мене є й виконавчий директор Світлана Барбелюк, на яку можна скинути адміністративну роботу. Але все одно майже кожен день доводиться десь бувати, з кимось зустрічатися, а мені хотілося б писати, бо накопичилося за ці роки дуже багато і матеріалу, і думок. Не хотілося б, щоб все це пропало.

– **А Фонд? Є в нього стратегічне бачення на 5–10 років? Яких цілей хотілося б досягнути?**

– Наступного року ми святкуватимемо наше 25-річчя. У нас зараз чудовий колектив, де поєднуються досвід старших з енергією та напором молоді. У нас троє молодих дослідників, які вже довели свою спроможність працювати на рівні кращих стандартів і виконувати складні завдання. А якщо є перспективна молодь – у організації є майбутнє.

Ірина Бекешкіна: «Такої кризи політикуму загалом у нас не було ніколи»

«Тиждень», 25 травня 2018 р. (<https://tyzhden.ua/Society/214373>)

Деякі соціологи заявляють про поступове зниження тенденцій до патерналізму серед українців. Чи згодні ви з цією думкою?

– Я не поділяла б таких поглядів. Тенденції до патерналізму постійно стимулюють політики. Коли з їхнього боку є багато обіцянок, то люди все ж вірять принаймні частині з них. Я зовсім не згодна з тим, що патерналістські тенденції – це спадок Радянського Союзу. Так, за часів СРСР абсолютно за все відповідала держава. Наприклад, складно було купити квартиру навіть у разі наявності грошей, якщо на кожного члена сім'ї припадало понад 13,65 м² площі. Щоправда, були й винятки з правил: держава могла надати житло «за особливі заслуги». Тому патерналістські настрої були дуже сильними, адже це об'єктивна оцінка ситуації – держава за все відповідає й усім забезпечує. Однак уже в 1990-ті це зруйнувалося. Влада вже нікому нічого не давала й нічим не забезпечувала. Люди виживали як могли, й жодних сподівань на неї не було. Або покладаєшся на себе, або «все пропало». Тому люди почали займатися підприємництвом, торгівлею тощо. Патерналістські тенденції знову пішли вгору, коли в нас посилилася змагальність на виборах. Аукціон обіцянок призводить до того, що в якісь із них хочеться вірити. Люди навіть зі здоровим глуздом сподіваються: бодай щось, але ж дадуть. Багатьом громадянам дуже важко усвідомити, що розраховувати потрібно передусім на себе. Навіть якщо це пенсіонери. Я, звісно, наражаюся на неабияку критику, однак, на мій погляд, принаймні у великому місті порівняно молодий пенсіонер завжди має можливість заробити зайву копійку на ліки або що.

У нас також багато говорять про тенденцію до зростання популізму. Чи це справді нове явище?

– Знову ж таки що більш змагальною є політика, то більше популізму. Не лише в нас. На Заході також виявили, що популізм зростає. Коли серед політиків немає явних лідерів, тоді зростає популізм. Навіть політсили, які за ідеологією не схильні до популізму, змушені до нього вдаватися. Але є й істотна відмінність: одна річ – популізм у країнах, де середній клас становить більшість, а зовсім інша – в бідних, таких, як наша. Згадаймо нещодавній референдум у Швейцарії щодо гарантованого базового доходу, коли кожному громадянину пропонували щомісяця платити 2500 франків (приблизно \$2500) незалежно від того, чи він працює. Переважна більшість, майже 77%, проголосувала проти. Бо вони розуміють, чиїм коштом це здійснюватиметься, –

саме тих, хто працює. Уявляю подібний референдум у нас. Навіть якщо пообіцяти 2 тис. грн, то більшість проголосує за, адже це все одно шара. Тому популізм особливо небезпечний у бідних країнах.

Чи проводилися конкретні опитування щодо базового доходу в Україні?

– Проводилися схожі. Запитання ставили дещо інакше. Наприклад, до чого громадяни більше схильні – до зростання податків в обмін на повне забезпечення з бюджету медицини, освіти тощо чи, навпаки, до зниження податків, але при цьому взяття на себе часткової оплати за медицину або освіту. Абсолютна більшість схиляється до першого варіанта.

Наскільки результат майбутніх виборів залежатиме від майнового стану самих виборців?

– Це прямо вплине на результат. Ми вирішили проаналізувати, у чому різниця цієї кампанії від попередніх. Раніше Україна чітко ділилася на дві частини, грубо кажучи, за геополітичним вектором: орієнтація на Захід чи Росію. Зараз це частково зберігається щодо деяких кандидатів, наприклад Садового, Бойка, Рабіновича, Гриценка. Водночас Порошенко й Тимошенко мають певну підтримку і на Заході, і на Сході. А чим же вони відрізняються? Відносна більшість (приблизно 20%) найбідніших – тих, кому доводиться економити на харчуванні, – готові проголосувати за Тимошенко. І навпаки, більшість порівняно благополучних (теж близько 20%) голосуватимуть за Порошенка. Тобто чинну владу готові підтримати люди, які за нинішніх умов почувуються більш-менш нормально.

Нинішній рейтинг влади – це також рейтинг проведених реформ?

– Я вважаю, що це рейтинг стану суспільства. Очевидно, що частково він відображає й рейтинг реформ. Якби вони були успішними, то й ситуація в суспільстві за чотири роки була б іншою. Я розумію, що будь-яка реформа потребує часу, але все-таки необхідно, щоб люди її відчули. Наприклад, чому реформу медицини розпочали тільки зараз? Антикорупційна ж, на мою думку, ще й не починалася. Сформовано органи, які повинні займатися цими речами, але реально ми не бачимо результатів їхньої роботи. Є спроби, гучні арешти, але зниження рівня корупції в суспільстві не видно. Люди все це усвідомлюють. Але є все ж таки й позитивні результати змін. Насамперед це реформа децентралізації. Однак тут також варто говорити про політику ЗМІ. Коли ми запитуємо в людей, чи задоволені вони якістю надання інформації про реформи, то таких 5%. Давайте реально оцінювати ситуацію. Абсолютним лідером інформування для населення є телебачення. 85% осіб отримують усі вісті саме звідти. Чи часто ви там побачите

щось про успішні реформи? Гадаю, що ні. Тому експерти й населення оцінюють реформи дещо по-різному. Експерти – на середню трієчку, а населення – значно гірше.

Чи досліджували окремо такий феномен, як співіснування європейських устремлінь у більшості українців і тяглості до корупції?

– Наше дослідження показало, що близько третини населення хоч і вважає корупцію поганим явищем, але не проти того, що іноді її можна виправдати для досягнення певної мети. Тобто населення дуже нетерпиме до цього явища, коли воно «нагорі», й толерантне до власної участі в ньому, коли треба вирішити якусь проблему. Однак мотивація корупційних дій така сама! Звідки ж тоді «нагорі» з'являються якісь нові люди, якщо їх немає «знизу»?

Раніше напередодні виборів у нас існувала проблема фейкової соціології...

– Стоп, це не соціологія взагалі. Це проблема ЗМІ, які публікують те, чого немає.

Зараз із цим краще?

– Чому? Вже з'явилися перші «роги й копита». Технологія цього разу дещо інша. Посилаються на західних соціологів, які нібито проводили в нас опитування. Першоджерело з'являється саме на західному сайті. УНІАН (одна з центральних інформаційних агенцій), УНН, «Комсомольська правда в Україні» й «Факти» надрукували слово в слово однакові матеріали. Після мого допису у Facebook це набуло розголосу. Однак нещодавно я перевірила, але публікація на УНІАН так досі й стоїть. Очевидно, що з якихось своїх причин агенція не може її видалити.

На яку цифру з останніх рейтингів ви особисто звернули б увагу передусім?

– Інший кандидат. Причому навіть у тих рейтингах, де є Вакарчук і Зеленський. Такої кризи політичному загалом у нас не спостерігалось ніколи. Майже на всіх виборах, за винятком 1999 року, коли також було кілька кандидатів одного рівня, були два лідери, до того ж із хорошими відсотками – приблизно 20–25% у першому турі. Зараз лідер має не більше ніж 10%, то як це назвати?

Чи оформлено якимось запит на нових лідерів, чи це просто словосполучення?

– Це словосполучення. Адже коли ми запитали, то 66% сказали про потребу нових лідерів, а коли поцікавилися, чи бачать таких лідерів, то пози-

тивно відповіли 19%. Коли ж ми конкретно попросили назвати претендентів на цю роль, то жоден кандидат не набрав більше ніж 2%.

Порошенка зразка 2014 року можна було назвати новим лідером?

– Так. Тому що до 2013-го його навіть не включали в опитування щодо кандидатів у президенти. Уперше це зробили, здається, у жовтні 2013 року, і тоді він мав близько 3%. Потім рейтинг почав зростати. У певному розумінні він став новим лідером, принаймні в людей були на це сподівання.

Чи не здається вам, що саме телебачення створює ті завищені очікування, які згодом обертаються зневірою?

– Певним чином це так. Людям хочеться вірити, що є «посланці Бога на землі». Потім, коли виявляється, що в цих «посланців» є вади, що вони далеко не святі, настає розчарування.

На ваш погляд, сьогодні в українській політиці телебачення визначальне?

– Так. Якщо тебе немає в «ящику», то немає взагалі. На місцевих виборах обійти це правило ще вдається. У 2015 році, наскільки я знаю, громадські активісти подекуди прорвалися в місцеві ради. Не в більшості, але вони там є. Я називаю це десантом на чужій території. Вони можуть давати якісь запити, висвітлювати те, що відбувається. Хоч і не можуть вирішувати щось, але принаймні вони є. Зокрема, прорвали монополію в Донецькій та Луганській областях. Там, крім регіоналів і комуністів, раніше взагалі нікого не було. Тепер є громадські активісти, які до того ж йшли від різних партій. Із ким домовилися, від тих і йшли.

Чи не тому й виникло обурення серед частини громадськості, що телебачення – це синонім існуючої системи? Є люди, які не сприймають телебачення взагалі.

Так, але це мінімальна частина. Я взагалі впевнилася, що є особи, які живуть у Facebook. Їм здається, що користувачі цієї соцмережі і є суспільство. Я пам'ятаю, як перед виборами 2012-го року теж останніми словами називали соціологів. Дорікали, що продалися Януковичу та владі. Бо хто ж голосуватиме за Партію регіонів? Таких узагалі немає. Запускали опитування в інтернеті, там чимало людей відповідало, і ПР справді отримувала 5%. Цим користувалися й казали, мовляв, ось що значить непродажна соціологія. Але ж це свої люди, це зручний міжсобойчик. Деяким особам просто зручно жити в такій теплій ванні й небажанні розуміти, що ж таке суспільство. Треба працювати з людьми на місцях. Так, треба, але хто їх обере, якщо вони не відомі людям?

Наскільки в українському суспільстві існує тенденція йти за більшістю? Інакше кажучи, підтримувати найпопулярнішого кандидата, бо він просто найпопулярніший?

– Якби була така тенденція, то ніхто не голосував би за меншість. Понад те, ніхто не голосував би й за партії, які непрохідні в соціопитуваннях. Однак голосують. У першому турі віддають перевагу тому, кого вважають кращим незалежно від відсотків... [але] коли партія за межею прохідного бар'єра, тоді чимало громадян справді думають, що голос пропаде. Коли ж партія вже підходить до цієї межі, але ще не перетнула, тоді показник в опитуваннях стає важливий. Колись, пам'ятаю, бігали з мішками грошей до соціологів і прохали: «Нам багато не треба, зробіть хоча б у межах похибки». Але, як сказав один політтехнолог, ці рейтинги впливають не так на електорат, як на спонсорів. Варто чи не варто вкладати фінанси в політсилу? Я знаю, що перед виборами, особливо партійними, умовні спонсори замовляють власні дослідження, щоб довідатися, на скільки прохідних місць може розраховувати та чи інша партія. Адже перші позиції в списку коштують дорого, а ті, що далі, дешевше. То чи є сенс купувати перші, якщо існує гарантія взяти дешевше, а партія пройде? Вони ж теж не дурні люди. Краще витратити умовні \$15 тис., ніж утратити сотні тисяч.

Ви казали, що в суспільстві зник розлом по лінії Захід – Росія...

– Я казала, що не зник, а лише зменшився. З'явилися нові тенденції. Нові розподільчі лінії, не тільки регіональні, а й за оцінкою ситуації в країні загалом і власної зокрема.

Чи можна говорити про ключову, визначальну річ? Чи такої вже немає?

– Є. Якщо люди задоволені тим, як ідуть справи в суспільстві, то голосуватимуть за владу. Звісно, не всі, але це типова річ для спільнот. Якщо ж більшість незадоволена, то владу не підтримає. Щоправда, є український нюанс. Для мене очевидно, що на наступних виборах – і президентських, і парламентських – голосуватимуть за менше зло. Ми бачимо, що в кожного кандидата є свій «ядерний» і стабільний електорат, на який не впливає вже нічого. Жодні компромати, скандали тощо. Однак ця частка досить незначна. Решта визначатиметься у край ситуативно.

Що ж стосується конкретно Петра Олексійовича, то для нього вирішальне значення матиме ситуація в суспільстві. Якщо вона буде більш-менш благополучною, якщо вирішуватимуться важливі для громадян питання (зазначу, що це не церква), то люди подумают: хай уже буде, аби не гірше. Інакше він програє. Як розподіляться голоси серед інших кандидатів, перед-

бачити складніше. Повторю: війна компроматів зараз не діє. У людей стійке переконання: всі однакові. Коли вперше виник офшорний скандал, то в мене запитували: а що ж із цього буде? Я відповідала: нічого не буде. Люди давно підозрювали про це, тому й жодні рейтинги опісля не знизилися. Хоча компромат усе ж закидатимуть, і винними будуть усі. Просто не звикли інакше працювати.

Часто доводиться чути думку, що настрої людей насправді не відрізнялися б від показників 2013-го, якби опитування проводили включно з нині окупованими Кримом і частиною Донбасу. Якою є ваша позиція?

– Відрізнялися б. Адже найбільші зміни сталися саме на Півдні та Сході країни. Якщо взяти навіть Донецьку та Луганську області, то раніше там була повна монополія Партії регіонів (80%) і трохи комуністів. Нині вони мають більшість, але монополії вже немає. Там у місцевих радах і БПП («Блок Петра Порошенка». – *Ред.*), і «Батьківщина», і РПЛ (Радикальна партія Олега Ляшка. – *Ред.*), й інші. І рейтинги наступних виборів теж свідчать про різноманіття вибору. Раніше це був моноліт, сьогодні ж він відсутній. Зруйновано моноліт не лише політичний, а й у зовнішньополітичних орієнтаціях теж. Східний вектор просто рухнув.

Щоправда, не надто зросла кількість прихильників євроінтеграції, але підтримка союзу з Росією різко впала. Зараз люди, які досі орієнтувалися на РФ, кажуть, що нікуди нам не треба приєднуватися. Щодо НАТО: так, більшість противників членства саме на Донбасі. Але мені дуже подобається один приклад. 2013 року за членство в НАТО в Донецькій та Луганській областях було 0,3% підтримки. Це одна особа з 283. Проти було 94%. Зараз більшість теж проти, але вже 50%. Натомість 20% – за. Колись у нас по всій країні стільки було. Тому там теж відбуваються зрушення. Звісно, ідеться про ту частину, яка під контролем України. Але я певна, що коли й решта територій повернуться до держави, то й там настануть зміни.

Інтерв'ю провів Андрій ГОЛУБ

Ірина Бекешкіна. Поки ми живі, нічого не вирішено остаточно

Дзеркало тижня, 26 березня 2019 р.

(з відео: <https://kalendar.zn.ua/uk/irina-bekeshkina-2/>; текст:

https://zn.ua/ukr/internal/irina-bekeshkina-poki-mi-zhivi-nichogo-ne-virisheno-ostatochno-306366_.html)

У своєму відео-проекті «Календар» розповідає про людей, які живуть для інших... Веде розмову Інна Ведерникова.

Ірина Бекешкіна – соціологиня, директорка Фонду «Демократичні ініціативи» – одна з нечисленних фахівчинь галузі з репутацією.

Після трагічного відходу Ілька Кучеріва Бекешкіна тримає марку і не зменшує обертів. Спільний плід їхньої роботи живе, задає тон і робить погоду.

Вона багато знає про людей і не соромиться чесно говорити про себе. За людиною-цифрою, як виявилось, приховується філософ, психолог, просто жінка (цього разу хочеться не бути феміністкою), котра зворушливо вибудовує русло власної річки життя.

Легкість і простота, з якими моя співбесідниця ділиться своїм професійним і життєвим досвідом, дали змогу сприймати чималий обсяг інформації не тільки розумом, а й серцем.

– Пані Ірино, яка риса характеру обов'язково має бути, скажімо так, у медичної сестри, котра з року в рік щоранку міряє середню температуру по палаті?

– Розвиваючи ваш образ, скажу, що я медсестра, яка має патологічний оптимізм. Щоб не відбувалося зі мною, з іншою людиною, з палатою загалом, я завжди впевнена, що можна щось зробити. Головне – правильно визначитися з тим, що саме. У мене в голові може бути відразу кілька планів. Наприклад, коли я риюся в хаосі своєї сумки і не можу знайти ключі, в мене в голові автоматично виникає план, що я робитиму, якщо їх не знайду. Правда, поки що ключі завжди знаходилися. Не знаю, звідки цей оптимізм. Можливо, це тому, що багато чого в житті зрештою вдавалося. Поки ми живі, нічого не вирішено остаточно. Це – мій девіз...

– ...І ми знову, здавалося б, усерйоз і надовго поринули в атмосферу реваншу (йдеться про президентство Януковича. – Ред.). Все ж таки які аномалії ви спостерігали в 2013-му?

– А от цікаво, що в 2013-му, здавалося б, нічого такого негативного в суспільній свідомості не відбувалося. Все стабільненько, потроху зростає рівень життя, вибрався з економічної кризи 2008–2009 років. Але в моніторингу на запитання «Що ви відчуваєте, коли думаєте про майбутнє України?» відповідь «надія» – на найнижчому рівні за весь час опитувань. Оптимізм – теж. Тобто було відчуття, що нічого вже не буде. Тихо й спокійно, як на цвинтарі...

2014 рік – війна, незрозуміло, що буде далі. Але оптимізм зріс у півтора раз! І надія зросла. У людей з'явилася надія поступального руху. А в значній частини – і віра у свої сили.

– Цікаво. Ваші ж дослідження говорять, що всі роки незалежності на першому місці для українця – власний добробут і рівень життя. Виходить, стабільність-2013, «як на цвинтарі», мала би нас тішити? А не тішила...

– Тому що ви говорите про українця, який думає про своє життя. А я – про українця, який відповідає на запитання, що він думає про майбутнє України. З погляду соціології, в нас узагалі дуже цікава країна. Власні перспективи люди оцінюють ліпше, ніж країни. І це – перманентна тенденція. Коли ми запитуємо: чи зміниться ваше життя на краще наступного року, більшість упевнена, що так. А якщо ми ставимо те саме запитання, але щодо країни, більшість відповідає, що буде так, як є. При цьому досить багато таких, хто вважає, що ситуація в країні зміниться на гірше.

– Чому?

– Своє життя ми в стані оцінити більш-менш реалістично. А як оцінити життя країни? Дивлячись у телевизор? 75% населення отримують інформацію з телебачення. А там показують, що все дуже погано.

– Але в кожного з нас є свої гаманець, соціум і досвід спілкування з інститутами влади. Телевізор, Інтернет – це хоч і системотвірне, але тло. Виходить, збігаються особисті й медійні картинки.

– Впливати на власне життя завжди легше, ніж на життя держави. Як вплинути на життя держави? У найліпшому разі люди йдуть голосувати. Але ж є і громадянське суспільство, громадські організації, волонтерство... Вони роблять і домагаються багато чого, але хіба багато про це розповідають у медіа? Хіба часто показують, мотивуючи інших, наскільки успішною може бути така діяльність? Тому й виходить, що тонкий діяльний суспільний прошарок у нас справді утворився. Однак критичної маси активних людей, досягнення яких дозволили б якісно змінити ситуацію в країні й свідомості більшості, ще немає...

...Але основна проблема більшості – звужений життєвий простір. У кожного з нас – він свій. В одних – це сім'я. У людському вимірі. А в просторовому – квартира. Її прибирають, прикрашають, обставляють... Квартира як мистецтво. А що в під'їзді? Це вже, даруйте, не моє.

Життєвим простором може бути будинок, двір, вулиця, сусіди... У цьому випадку можна іноді й на вулиці лад навести. Із забудовником повоювати. Але твоїм простором може бути й місто. І тоді, відчуваючи себе його господарями, люди можуть виходити і боротися проти знесення історичної пам'ятки, наприклад. А можна відчувати себе й господарем усієї країни. Для декого так і сталося після подій 2013–2014 років. Люди усвідомили, що Україна належить їм. І тому вони зі Львова, якому ніщо не загрожувало, їхали на Донбас захищати країну. Хоча могли спокійно залишитися вдома.

Поки в більшості українців життєвий простір обмежений рамками своєї родини й квартири, якогось прогресу в розвитку громадянського суспільства навряд чи варто очікувати. Допоки не зрозуміємо: основне, що ми можемо залишити своїм дітям, це – країна.

– І як тоді молодій людині вийти за рамки квартири, якщо так, припустимо, жили її батьки?

– Знаєте, як у Швеції починається ранок у дитячому садку? Діти обговорюють з вихователем, що робитимуть протягом дня. Мабуть, тут є певна маніпуляція, проте в дітей із самого раннього дитинства закладають розуміння того, що вони самостійно й заздалегідь повинні визначити, як проживуть цей день. Дитина може принести це у свою родину, навіть якщо в ній немає таких традицій. Розумієте? А в нас ставка на залізну дисципліну в школі, а потім, навіть за наявності якихось елементів самоврядування у вишах, студенти не можуть розставити пріоритети. Одного разу мене запросили на свій круглий стіл студентські організації. Молоді люди багато говорили про стипендії, гуртожитки, ще про щось... Але не говорили про головне – про якість освіти, яку вони здобувають; про кваліфікацію викладачів; про те, ким вони вийдуть зі стін цього навчального закладу. Але ж саме від цього залежить їхнє майбутнє.

Нас ніхто не навчає громадянства з дитинства, не навчає бачити і встановлювати прямі причинно-наслідкові зв'язки. Приміром, як корупція впливає на стан мого гаманця? Як відсутність верховенства права впливає на моє життя і стан мого гаманця?

– По суті, ви зараз торкнулися двох ключових сфер у розвитку особистості – свободи як категорії і освіти як інструмента, за допомогою якого можна правильно розпорядитися своєю свободою. У вас були якісь дослідження, що стосуються процесів освіти в Україні?

– Цікаво, що в перший же рік ЗНО в провідних вишах країни стало не вистачати місць у гуртожитках для студентів. Тільки тому, що туди вступили діти з провінції, які раніше не могли зважитися на таку авантюру. Тобто маючи бажання, систему можна змінювати й ламати. Інша річ, що корупція залишилася в інших проявах. Студенти продовжують платити за іспити. Один мій родич розповідав, що на випускному курсі всі скинулися по 200 гривень, щоб дати комісії. «І що, всі дали?», – запитую. – «Ні, не всі». – «І що ж їм було?» – «Нічого. Складали іспити, як і всі інші».

У нас було дослідження корупції у вишах. Із тих, хто давав хабарі, тільки 15% відповіли, що їх у них вимагали. 60% уточнили, що «легше дати, ніж вивчити». Отак прямо взяли й обрали цю опцію. Тобто тут ми маємо справу з такою собі ініціативною корупцією.

– Це наша ментальність, чи що? Лежати на дивані в чотирьох стінах і чекати, що замість нас хтось щось вивчить і вирішить?

– Насправді, якби все так було, ми нікуди б не рухалися. Ми різні. І в Помаранчевій, і в Революції Гідності брала участь меншість – 15% українців. Русійна сила суспільства завжди в меншості. Але щоб від подібних поштовхів був ефект і рух наростає, більшість повинна підтримувати зусилля меншості. Революцію Гідності, за нашими опитуваннями, підтримували 50% населення (40% не підтримували).

– Ми з вами все ж таки лишили поза увагою свободу, без якої як у житті окремої людини, так і в житті цілої країни, ці розсудливі особистості навряд чи стануть ключовими агентами впливу.

– Ми проводили дослідження. Запитували, які цінності є основними для прав людини. Причому не треба було вибирати три-п'ять найважливіших із запропонованого списку, як це часто буває в соціопитуваннях. Потрібно було вказати важливість кожної з цінностей. Тобто вони могли бути рівно важливими. Але ні. На першому місці, поза конкуренцією, – свобода. На другому – справедливість. А от законослухняність – в аутсайдерах. Те, що цінність свободи й справедливості не врівноважується повагою до закону, свідчить про певний анархізм, притаманний нашим людям. У цьому, власне, наша ключова відмінність від Росії. Росіяни схильні до монархії, українці – до анархії. Що, погодьтеся, теж не дуже добре. І ми відчуваємо це щодня. Багато хто вважає, що має право встановлювати справедливість так, як він це розуміє. Домагатися виконання законів або їх зміни? Підтримувати певні політичні сили, близькі за світоглядом? Ну ні, це якось дуже довго й нудно.

– Середньостатистичний герой нашого часу лежить собі на дивані, дивиться на всю цю анархію по телевізору, робить генеральні приби-

рання, приймає гостей. Іноді займається доброчинністю, відчуваючи велику довіру до волонтерів. При цьому понад усе для нього – власна свобода. У периметрі його квартири.

– Я думаю, настане час, і наш герой зрозуміє, що з цієї точки навряд чи можна змінити своє життя на краще. Можливо тому, що він побачить, яких реальних успіхів домогся його сусід – громадський активіст. Тобто революція – це одне, це більше емоційна сфера, спринтерська дистанція, у результаті якої можуть змінюватися пріоритети й вектори розвитку. Але в суспільстві має запрацювати раціо, як гарантія можливості подолати довгу дистанцію, впоратися з її щоденними завданнями.

– Такий час прийде за умови, якщо наш герой остаточно не розчарувався в революціях. Ви, до речі, вивчаєте цю історію?

– Звичайно. Як я вже казала, найбільші очікування були після приходу до влади Ющенка в 2005 році. Рейтинги довіри президенту, прем'єру, більше того, Верховній Раді, якій чотири роки ніхто не довіряв, злетіли на небачену висоту. Усі повірили в нового хорошого царя. Громадянське суспільство після Майдану демобілізувалося. Ющенко все зробить добре. Чим це все закінчилося – ми пам'ятаємо.

– Януковичем.

– І розчаруванням у демократії. До речі, цікаво, що вже через півроку після реваншу Януковича підтримка демократії знову почала збільшуватися. Після Революції Гідності температура по палаті була подібна до 2005 року. Звичайно, не було таких захмарних ілюзій, однак усі знову повірили. І знову розчарувалися. Дуже глибоко. І феномен Зеленського – це саме історія з сублімацією накопиченого розчарування і негативної енергії стосовно влади і політичних еліт. Але істотна відмінність від ситуації після Помаранчевої революції в тому, що громадянське суспільство не демобілізувалося, а, навпаки, напружилося. Хоча, звичайно, це пов'язано з агресією Росії і війною. Без громадянського суспільства навряд чи вдалося б зупинити Путіна.

– Які ключові точки, що характеризують стан суспільства в рік виборів, ви можете назвати? Якими є динаміка протестних настроїв і ймовірність протестів на тлі глобального розчарування і цієї абсурдної, по суті, ставки «будь-хто, аби тільки не політик»?

– Парадокс у тому, що навіть піковий показник готовності до протесту зовсім не обов'язково виливається в протест. Найвищий рівень готовності до протестів був в Україні у 1998–1999 роках, коли людям роками не виплачу-

вали зарплати. Потім був критичний момент – 40% готовності до протесту, коли на початку 2015-го обвалилася гривня. Але масових виступів не сталося. Зате вони відбулися у 2005 і 2013 роках, коли показник не піднімався вище 20%. Я думаю, цього все ж таки цілком достатньо. Враховуючи, що і в подіях Помаранчевої революції, і Революції Гідності брало участь близько 15% населення.

Тобто щоб готовність до протесту вилася в реальний протест, необхідні три фактори. По-перше, якийсь поштовх, крок з боку влади, який відразу обурить велику кількість людей. У 2005-му – це фальсифікації виборів, 2013-му – побиття студентів, показане дуже емоційно майже на всіх телеканалах. По-друге – наявність політиків, яким довіряють. Помаранчева революція була організована політиками. Революція Гідності була стихійною, але політики, які згодом почали виступати від її імені, мали довіру протестувальників. І не тільки. Кличку на той момент довіряли близько 50% населення країни, Яценюку – 45%, стільки ж було в Порошенка, в Тягнибока – 35%. По-третє, люди повинні розуміти, що буде в результаті. 2005 року цим результатом мало стати президентство Ющенка. 2014-го, що би там не казали про євроінтеграцію, головне було, щоб пішов Янукович. Щоб прийшла інша влада.

– Дивне насправді бачення результату в нашого суспільства – щоб той прийшов, цей пішов... Це не про країну взагалі, не про стратегію і не про розвиток. Це перестановка телевізора в рамках тієї ж таки своєї квартири.

– У якомусь сенсі так і є. На жаль. Але якщо ми з вами вирішили, що вимірюємо загальну температуру по палаті, то все ж таки не забуваймо, що в кожного своя температура. Загальної насправді немає. У суспільстві завжди є різні групи. Можу навести приклад. Наші молоді соціологи вивчали Майдан з погляду класичної теорії цінностей. Цікавий висновок: якщо є ідеальні європейські цінності, то в цьому сенсі люди, які стояли на Майдані, – ідеальні європейці. Свобода, взаємодопомога, самореалізація. І очевидно, що в перспективі суспільство рухатимуть саме ці люди. Однак питання в тому, наскільки вони мають можливість ставати владою. На жаль, зараз такої можливості немає. Тому що в Україні немає реальної партійної системи. Наші партії є частинами фінансово-економічних кланів.

– Якщо повернутися до цінностей, які були задекларовані на Майдані, то наскільки вони корелюють з цінностями, які сповідують українці. Оскільки є в мене така підозра (я читала звіт про дослідження прав людини, про яке ви казали), що аж ніяк не свободою живе наш сучасний герой.

– Ви праві. Українці, безумовно, матеріалісти. У силі залишається тенденція: що бідніше суспільство, то воно більш матеріалістичне. 40% українців готові поступитися частиною своїх прав і свобод в обмін на підвищення добробуту. Хоча, зазначу, стільки ж, 40%, – не згодні! З одного боку, піраміда Маслоу, звичайно, правдива. Задоволення матеріальних потреб, безпека – для більшості первинні, і лише потім вони схильні підніматися вгору по піраміді. Але це істинно не для всіх. Для частини суспільства первинні вищі поверхи піраміди, особливо потреба в самореалізації, іноді навіть за рахунок безпеки. Саме ці люди й рухають суспільство.

– Розправа з громадськими активістами, зокрема з Катею Гандзюк, а також публічна імітація розслідування цих злочинів могли стати поштовхом до протесту. Але не стали.

– Це знову про якість і силу нашого ще не численного, але вже наявного громадянського суспільства. Якщо так розправляються з активістами, значить, просто не звертати на них уваги вже не можна. Тут важливо розуміти: будь-який процес має дві сторони. Передача багатьох функцій на місця – це дуже важливо й правильно.

– Ви про децентралізацію?

– Так. Однак на прикладі Одеси ми бачимо, як формуються свого роду феоди, де відбувається злиття фінансових груп, влади, правоохоронних органів і криміналу. Коло замикається. І в цьому – основний ризик цієї реформи. У цивілізованому суспільстві таким процесам протистоїть правоохоронна система. Але якщо вона сама – частина цього небезпечного утворення, то ніхто, крім активістів, чинити спротив спруту не може. І це насправді страшно. Ми провели опитування лідерів громадської думки, громадських активістів, і виявилось, що основний фактор, який допомагає їм боротися з корупцією на місцях, – звернення в ЗМІ. Гандзюк – це те, що вже взагалі за рамками людяності. Але торік було 54 випадки нападу на активістів. І що? Тільки після вбивства Гандзюк, публічних протестів активістів і, головне, реакції наших західних партнерів почався якийсь рух у правоохоронних органах.

– Суспільство якось реагує на ці процеси?

– Падає довіра до влади і правоохоронної системи. Зараз немає довіри практично до всіх державних інституцій. За винятком армії. Довіряють церкві, волонтерам, громадським організаціям, почасти ЗМІ. Я не сказала би, що недовіра до влади – це якийсь чисто український симптом. Час від часу в європейських країнах, особливо після корупційних скандалів, буває, що довіра до влади падає. Але тут усе ж є відмінність. Коли ми були учасниками

європейського порівняльного дослідження, то помітно вирізнялися надзвичайно низькою довірою до судової та правоохоронної систем. А справедливий суд – це основа будь-якої держави.

– Пані Ірино, я вас мучу вже майже дві години, і мені здається, що про суспільство і соціологію ми могли би говорити ще і ще. На чому тримається така ваша палка любов до своєї професії?

– На інтересі. Мені дуже цікаво жити, Інно. І це, я вважаю, позитивна риса для соціолога. Неможливо собі уявити соціолога, приміром, у навушниках, який уткнувся в смартфон у метро. Ця людина – апіорі не з нашої касти. Я спостерігаю за життям. Я його слухаю. Уловлюю не тільки в анкетах, а й на вулицях. З облич, фраз, людей, які проходять повз...

– З ваших спостережень за людьми, які відкриття ви зробили для себе особисто?

– По-перше, люди різні. Не можна їх міряти по собі. Ти це можеш, а інший – ні. І в цьому немає великої проблеми. Це просто інша людина. Але я, на жаль, зрозуміла це досить пізно. Я проходила нещодавно цікавий тренінг, де визначали тип людей за кольорами. Є люди «червоні» – лідери в усьому, «сині» – логічні й структуровані, «жовті» – орієнтовані на соціум, і «зелені» – люди, котрі прагнуть комфорту. Ми – різні.

По-друге – 2009 року я написала невелику колонку для одного литовського сайту під назвою «Феномен консервної банки». Це про те, що я зрозуміла про себе і про людей під час своїх походів у гори (було в мене й таке захоплення), де прості істини дуже легко виявити й засвоїти.

– То в чому феномен?

– Коли тобі важко, сил іти вже немає, і ти клянеш усе на світі – візьми в товариша консервну банку і поклади у свій рюкзак. Ти відразу відчуєш себе сильним і могутнім, тим, на кого той, хто йде поруч, може покластися. Це суперечить усім законам фізики, але відповідає законам психології. І в житті – так само. Якщо тобі погано, візьми чийсь «банку». Допоможи тому, кому ще важче.

– І з ким з людей вам, як я розумію, «жовтій», найдискомфортніше перетинатися?

– У колективі потрібні різні люди. І я, як керівник, повинна вміти пристосуватися і підлаштуватися під кожного, з урахуванням його «кольору».

– Ви відразу перейшли на свій професійний статус. Чому? А якщо просто говорити про людей, які поруч із вами?

– Ну, може, тому, що зараз робота займає все моє життя. Я ніколи не хотіла бути керівником. Але так склалося. Пішов Ілько Кучерів, і потрібно було утримати наше з ним спільне дітище. Я за натурою волелюбна людина. І індивідуалістка. А керівник не може бути вільним: у його житті визначальним є не «я хочу», а «треба».

Що ж до людей, які поруч зі мною в приватному житті, то, слава Богу, ми близькі не тільки родинно, а й у своїх основних цінностях. Вони мене завжди готові підтримати, як і я їх.

– Це правда, що ви хотіли бути акторкою?

– Як і багато дівчаток. Але я завжди була діяльною, і коли щось задумувала, то не обмежувалася мріями, а активно діяла. Я пройшла конкурсний відбір в одну сильну студію з традиціями. Але невдовзі мені стало ясно, що я можу добре, по клітинках, розібрати роль (де який підтекст, смисл, навіщо й чому), а ось зіграти те, що я головою розуміла, – ні... Щоправда, були ролі, які мені вдавалися. Дзвінка піонерка, ведуча вистави – власне, грати себе. Коли вже мала визначитися з вибором, керівник студії багатозначно сказав: «Ви, безперечно, маєте вступати до театрального... на театрознавче відділення». Горю моему не було кінця, і я пішла у філософи.

– Цікавий хід.

– Знаєте, у моему житті взагалі дуже багато було визначальних випадків. Я багато читала, а в бібліотеках тоді було заведено давати читачам «навантаження». Скажімо, ви берете роман або детектив, а вам у навантаження – брошури товариства «Знання». Ну, читати їх не обов'язково, зате бібліотека звітує. І ось мені якось потрапила в навантаження брошура про давньогрецьких скептиків і агностиків. Мене це дуже захопило. Я почала читати про філософію – і вирішила вступати на філософський факультет. Напевно, я була дуже наївною, у мене навіть сумнівів не було, що вступлю (10 осіб на місце серед тих, хто вступав без стажу!). Мене врятувало те, що я була золотою медалісткою і складала тільки один іспит.

Далі щастило не так. Хоча в мене був червоний диплом, я не була членом партії. Тому в університеті мене залишити не могли. Як, утім, і прийняти до аспірантури Інституту філософії. Зате мене взяли науковим редактором журналу «Філософська думка». І це було чудово. Узагалі маю таке відчуття, що хтось вів мене по життю, відводячи від непотрібних доріжок і спрямовуючи на потрібну. У журналі працювали на півставки провідні вчені Інституту філософії. Ми дружили з Кримським. Прогулювалися Києвом, він дуже любив молодь, проводив екскурсії. Потім я перейшла до відділу соціальної психології – там не обов'язково було бути членом партії. Фактично довелося опанувати психологію, і кандидатська в мене була з

теорії особистості. А головне – у відділі зібралися молоді, захоплені, творчі люди.

У соціологію я теж потрапила випадково – від Інституту філософії відокремлювався Інститут соціології, і мені запропонували там посаду старшого наукового співробітника. Причому емпіричною соціологією я не збиралася займатися, ставилася до неї по-філософському зверхньо. Про що чесно попередила. «Ну, пишійть теорію» – так ми домовилися. Але вийшло не так. Соціологія мене захопила, можливо, це було саме те, до чого я довго йшла. У мене були чудові вчителі – насамперед Наталія Паніна, Євген Головаха, а головне – досвід, можливість на основі проб і помилок опанувувати найцікавішу, найдинамічнішу науку.

– І що ви про це життя, як філософ, зрозуміли?

– Ну, я тепер не тільки філософ, а й психолог, соціолог і (на жаль!) людина з великим досвідом життя. Я би повторила девіз свого життя: «Поки ми живі, ніщо не вирішено остаточно».

– А які у вас все-таки склалися стосунки з Богом?

– Складні. Я росла атеїсткою. Дуже уважно вивчала науковий атеїзм, і зараз можу вам розповісти про всі протиріччя, які є у священних книжках. Це писали люди, що очевидно. Я вірю в якусь вищу силу. Звичайно, це не той Бог із бородою. Але я вірю, що Ісус Христос був, і ця історія правдива. Я взагалі людина дуже раціональна і скептична. Коли була в Єрусалимі, пройшла цією дорогою, подивилася на площу, де могло поміститися максимум дві-три тисячі людей, і сильно здивувалася. Як світ узагалі міг довідатися про цю історію? Жодних засобів зв'язку. Ну, відпливли там зо два кораблі, і що? Таких історій могло бути безліч у різних країнах. Очевидно, була якась вища сила, яка стимулювала виникнення світових релігій. Просто так це не могло статися. Я думаю, релігії дуже корисні. Тому що не всі люди можуть бути моральними, виходячи тільки зі своїх внутрішніх настанов. Потрібна віра у вищу інстанцію, яка може нагородити за все хороше і покарати за все погане.

Узагалі в мене таке враження, що якась вища сила ставить на нас певний експеримент. Наскільки ми можемо бути розумними, спроможними до самозбереження і розвитку...

– Є така теорія, що ми приходимо на Землю засвоювати якісь конкретні уроки. Можливо, навіть ми вибираємо їх самі. Який ваш урок? У якому експерименті бере участь особисто ви?

– Ви знаєте, напевно, на історії моїх помилок можна книжку написати. Мені здається, що людина проживає кілька життів. Я в дитинстві – це одне. Ми жили в Києві на Солом'янці, тоді це був суцільний приватний сектор, фак-

тично село поруч із містом. Зараз від Солом'янки нічого не залишилося – усє знесли повністю, побудували багатоповерхівки. Пам'ятаю, як ми з подружкою вже в старших класах домовилися платити одна одній по 10 копійок за кожную лайку (при зарплаті в 100 крб це були гроші. – *Ред.*), щоб відучитися матюкатися. Я в університеті – зовсім не я солом'янська. А я соціолог – це вже не я філософ. Коли я була філософом, у мене був такий злегка зарозумілий погляд на всіх цих людей, які не доростають до мого високого рівня. Зараз я інша, і такою я собі більше подобаюся. І люди мені більше подобаються. Я стала терпимішою. А раніше не прощала навіть якихось дрібниць. Це дуже заважало в стосунках. У тому числі й з чоловіками. Я хотіла бачити поруч ідеал. Чого не буває. Тільки тепер зрозуміла, що чоловікам поруч зі мною було некомфортно. Доводилося постійно відповідати поставленій мною планці. І це неправильно. Можливо, у цьому урок.

– Ми всі родом з дитинства. Хто вам ставив такі завищені вимоги?

– Боюся, тут від протилежного все відбулося. Мене насправді ніхто не виховував. Батько був військовим, і я жила з бабусею, яка любила мене і нічого не забороняла. «Усе, що дитинка робить, – це добре і правильно». Ось моє виховання. Викликати до школи її було абсолютно безперспективно. Я все вирішувала сама. Балет, театр, спорт, ковзанка, компанії, сигарети... Я сама мала себе виховувати. Методом спроб і помилок. Напевно, така любов до свободи, тому що в дитинстві мене не обмежували. Водночас я дуже багато читала, з п'яти років уже сама ходила до бібліотеки. І літературу читала не за віком. У 12 років мій дід, суворий військовий у відставці, подарував мені на день народження два томи «Анни Карениной». І я дуже добре пам'ятаю свої емоції: я ненавиділа Кареніну за те, що вона відбила нареченого в Кітті.

– У чому сила жінки?

– Як я зрозуміла, у гнучкості й розумінні.

– А людини?

– У чесності. Ніколи не можна йти проти своїх переконань. Мене завжди дивує, коли люди огульно кажуть: «Усі беруть, соціологи беруть...» Я тоді запитую: «А за скільки ви продали б своїх дітей?» Ображаються... Люди чомусь вважають, що дітей продавати не можна, а от себе – запросто. А що таке людина, як не її цінності, переконання, самоповага, зрештою? І продати все це – виходить, самому собі винести смертний вирок, убити свою особистість.

Особливий статус Донбасу – неприйнятний. Повна амністія бойовиків – теж

Країна, 14 жовтня 2019 р.

(https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_osoblivij-status-donbasu-neprijnyatnij-povna-amnistiya-bojovikiv-tezh/931403)

Діяльність президента Володимира Зеленського та Верховної Ради дев'ятого скликання поліпшить ситуацію в державі, вважають 62% українців. З чим пов'язуєте такі очікування?

– 70% населення довіряють президенту. Це – найвищий показник довіри до глави держави за всю історію України. Досі всі вибори будувалися на розломі між Заходом і Сходом. У другому турі зустрічалися кандидати, які представляли ці два регіони. Якщо перемагав прозахідний, схід був незадоволений. І навпаки. Тому і Ющенко, і Янукович мали після виборів близько 50% підтримки.

Теперішній президент переміг в усіх областях за винятком Львівської, бо не був частиною політичної тусовки. Половина українців дивилися серіал «Слуга народу». Зеленський асоціювався із головним героєм. Мовляв, він усе зробить, як треба українцю. Ця віра зберігається. Володимир Олександрович поки що не ухвалює непопулярних рішень. Тички посадовцям на місцях народу теж подобаються.

Які шанси і ризики така висока підтримка влади створює для країни?

– Великі шанси й великі ризики. Президент має абсолютну більшість у Верховній Раді, що готова голосувати за потрібні закони. Уряд створений не за квотним принципом. Це начебто команда однодумців. Є можливість проводити реформи. Це – плюс.

Але ми досі не розуміємо, що саме планує робити ця влада. Немає загальної стратегії. Бачимо окремі кроки. На вибори політичні сили зазвичай готують програми. «Слуга народу» не представляв такого документа. Кабмін теж має йти із програмою. Проте поки що чуємо лише гасла, інколи – суперечливі. Прем'єр-міністр каже, що за п'ять років українська економіка має зрости на 40%. Тобто по вісім на рік. А в проєкті бюджету на 2020-й прописані 4%.

Що буде першим серйозним випробуванням для влади?

– Закон про ринок землі. Маємо абсурдну ситуацію – власник землі не може її продати. Але важливо, яким саме буде закон. Якщо соціологи питають

«Чи можна дозволити купівлю-продаж землі», більшість опитуваних стабільно проти зняття мораторію. Впливають стереотипи, які роками формували у свідомості людей. Мовляв, земля священна, її не можна продавати, бо це все одно, що торгувати національною територією. Але коли поставити питання інакше, наприклад, «Чи повинен власник мати право продати землю», відповідатимуть «так» (виділено *ред.*). Більшість тих, хто підтримує впровадження ринку, виступають за певні обмеження. Хтось вважає, що не можна продавати іноземцям, хтось хоче утвердити максимальну кількість гектарів, якими може володіти одна особа. Інші пропонують запровадити усталений мінімум плати за одиницю землі. Лише 8% підтримують продаж без обмежень.

Які рішення, вчинки нової влади вас приємно здивували? А які – зі знаком мінус?

– Я не прихильниця Зеленського. Головним тестом його намірів для мене був склад уряду. Теперішній Кабмін далеко не найгірший, якщо не найкращий. Там не проглядаються конкретно чийсь люди, як було раніше. Є ентузіазм і прагнення змін на краще. Проте міністри не розуміють, наскільки складна в Україні ситуація. Їм не вистачає досвіду. Для воюючої країни це небезпечно.

Розчарував розпуск Центральної виборчої комісії. Вона тільки почала працювати й провела успішні вибори. Не бачу підстав для цього, крім бажання мати ЦВК свою і лояльну.

Не подобається ситуація навколо колишньої голови Нацбанку Валерії Гонтаревої. Завести справу – це одне, але вриватися в пусту квартиру в масках з автоматами – інше. Це шокувало західних партнерів. Дурний вчинок. А дурниці від влади мене лякають найбільше. Свого часу винайшла формулу, яка стабільно працює. Найстрашніша влада – тупа. Навіть корумпована не є таким великим злом. Вона крастиме потрошку, не рубатиме гілку, на якій сидить. Янукович та його оточення закралися і втратили все.

Скільки може тривати «медовий місяць» для влади?

– Якщо не буде скандалів, рейтинг знижуватиметься поступово. В іншому випадку може бути стрімке падіння. Комунальні платіжки – велике випробування. Зменшиться й кількість тих, хто отримує субсидії. Важливо, щоб не обвалилася гривня...

...Встановлення миру на Донбасі силовим шляхом підтримують 17% населення. 49% вважають, що заради миру варто погоджуватися на компроміси, але не на всі. Які поступки неприйнятні?

– Громадяни чекають миру. Невирішена ситуація на Донбасі була одним із чинників, що призвели до поразки попередньої влади. Але прийняти закінчення війни за будь-яку ціну згодні лише 25–27%. Більшість із них живе ближче до фронту.

Українці проти виборів на окупованих територіях. Прописаний у Мінських домовленостях особливий статус – неприйнятний. Повна амністія бойовиків – теж. Люди проти формування автономної місцевої поліції. Така ситуація по всій території – і на підконтрольному Україні Донбасі.

Влада може перетнути червоні лінії та піти на неприйнятні поступки?

– Здається, вона мацає народ. Запускає меседжі та дивиться на реакцію. Було вже багато акцій і публічних звернень від громадянського суспільства проти політичних поступок щодо Донбасу. Думаю, влада зрозуміла, що це неприйнятно. Її представники вже говорять, що виборів бути не може, доки там перебувають російські військові.

Які виклики стоять перед Зеленським, окрім війни?

– Люди очікують зниження тарифів і цін, збільшення пенсій, стипендій і зарплат. Суспільству довго втовкмачували, що ми погано живемо, бо всюди тотальна корупція. Нові, мовляв, не крастимуть, і добробут покращиться. Також чекають посадок. До минулої влади теж був такий запит.

Президент Білорусі Олександр Лукашенко в Україні є найпопулярнішим іноземним політиком. Зеленський інколи намагається поводитися, як він. Що це говорить про нас?

– Ми хочемо доброго хазяїна, який був би за народ. Лукашенко – диктатор. А диктаторство в нас не сприймають – ми інші. Росіяни схильні до монархії, а ми – до анархії. Коли робили дослідження цінностей населення, на першому місці – завжди свобода. А от законслухняність – традиційно в кінці списку. Наше населення хоче, щоб начальство жило за правилами, при цьому зберігаючи для себе можливість їх уникнути.

Яку роль зараз має виконувати опозиція?

– Може лише збурювати людей.

За яких умов українці вийдуть на вулиці?

– Протестні настрої зараз на найнижчому рівні – люди задоволені владою. Це може змінитися, якщо вирішать проводити вибори на окупованих територіях або оголосять загальну амністію.

У нас 400 тисяч ветеранів АТО. На День Незалежності ці люди продемонстрували свою злагожденість. Коли скасували парад, вони зібралися, з'їхалися з різних куточків країни. Можуть зустрітись іще, якщо знадобиться.

У разі надання [частині] Донбасу особливого статусу, регіон ненавидітиме вся Україна, вважає журналіст із Донецька Сергій Гармаш. І це може закінчитися громадянською війною. Ви згодні?

– Питання в тому, як виглядатиме цей особливий статус. Якщо на умовах Мінських домовленостей, будуть масові протести. Але не громадянська війна. Схід України не воюватиме проти заходу за особливий статус Донбасу.

Як змінилися цінності українців протягом останніх п'яти років?

– Зросла національна ідентифікація – відчуття себе громадянином України, гордості за неї. Коли соціологи запитували «хто ви в першу чергу», раніше на сході і півдні переважала регіональна ідентифікація – люди вважали себе насамперед жителями своїх міст чи регіонів. З початком війни мусили визначитися. В Одесі зараз стало значно більше тих, хто усвідомлює себе українцем. Раніше абсолютна більшість ідентифікувала себе одеситами.

Більше половини українців називають безвізовий режим найвдалішою реформою останніх років. При цьому ним скористалися 20%. Кажуть так, бо думають про майбутнє дітей.

Успіхи країни у нас пов'язують не з діяльністю інститутів держави, ефективністю бізнесу або суспільства, а з новими обличчями, казали ви.

– Уже підбираємося до 30 років незалежності, а ще не дорослішаємо. Маємо усталений графік довіри до президентів. Одразу після виборів рейтинг лідера на захмарній висоті, за рік – на рівні моря. Це називається патерналізмом. Що бідніша країна, то його більше. Люди мріють про чарівника. Зараз думають, що нарешті мають слугу народу, який зробить усе, як треба. Такі ж сподівання були на Ющенка, Януковича.

Чи є в суспільстві бачення, яку державу хочемо збудувати?

– Із добробутом – щоб усіх забезпечувала, давала хорошу роботу. Безвіз – теж добре. Але нас ділить НАТО. Більшість «за» – десь 47 на 35% тих, хто «проти». Інтеграцію в ЄС підтримує явна більшість. Щоправда, у південному та східному регіонах є по 30% противників. Ці люди вважають, що нам ніякі союзи не треба. Але після перемоги Зеленського прихильність до європейської інтеграції там зросла.

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

За Порошенка проводили фокус-групи серед противників євроінтеграції, щоб краще зрозуміти їхні аргументи. Одну з відповідей передбачити було важко. Казали, що загалом проти євроінтеграції нічого не мають. Але не підтримують, бо вважають, що чинна влада нічого доброго не зробить.

Відходить покоління людей, яке пов'язувало свої надії з Росією. Які це дає перспективи?

– До війни ставлення українців до РФ було стабільно позитивне. З її початку кількість прихильників різко зменшилася. Зараз – переважно негативне, але до 30% населення добре ставляться до Росії, і цей показник зростає.

За яких умов Росія може відмовитися від імперських зазіхань?

– За нинішнього керівництва таких обставин не буде. Кремль не може змиритися з тим, що Україна йде у Європу, а головне – подалі від неї. Без України неможливо реалізувати російські імперські прагнення. Лишається тільки Білорусь, сумнівний здобуток із точки зору геополітики. Не буде Євразійської імперії. Лишиться тільки «Азія» без «Євро».

Путін незручний багатіям, які втрачають капітали через санкції. Тому коли крісло господаря Кремля стане вакантне, зміни можуть відбутися.

Які загрози перед Україною стоять зараз?

– Насамперед – Донбас. Суспільство очікує вирішення, але я не бачу його. Війна затягнеться. Друга загроза – треба з економікою поводитися акуратніше. Розмахисті дії можуть призвести до падіння гривні. Третє – якщо владі сподобається жити без реальної опозиції, критики, супротиву, виникне загроза авторитарного режиму. Проте суспільство не сприйме цього.

Ми опинилися на перехресті. У нинішньої влади величезні можливості, яких не мав ніхто. Але й небезпеки дуже великі.

Автори: Ангеліна КОВАНДА, Катерина ЛУК'ЯШКО

Ірина Бекешкіна: У громадській думці України багато парадоксального

Газета «Галичина», 28 жовтня 2019 р. (уривки)

(<https://galychyna.if.ua/analytic/irina-bekeshkina-u-gromadskiy-dumtsi-ukrayini-bagato-paradoksalnogo/?fbclid=IwAR3TvoVE237JsLu6vMs0otnQo1Y97-qU95fW7i7kLoTOoWoazs9lrp3RNFY>)

– Пані Ірино, Ви вкотре за версією журналу «Фокус», як провідна соціологиня країни, ввійшли в ТОП-100 найвпливовіших жінок України. Що означає це визнання для Вас?

– Усе ж не вважаю себе «провідною» соціологинею, радше, я виконую важливу соціальну функцію публічного соціолога. Сучасна соціологія вже просто вийшла за межі академічної науки і дуже активно впливає на життя, принаймні в демократичних країнах. І у цьому сенсі Україна цілком може заслужувати на звання демократичної. Хоча соціологія є найцікавішою в період виборів. Далі про неї трошки забувають.

Про те, наскільки я успішна як публічний соціолог, судити, звісно, не мені, але маю сказати, що мене досить часто впізнають на вулиці, вітаються і, що мене дивує, пам'ятають моє прізвище. Тому, думаю, моя праця не марна.

– В одному зі своїх інтерв'ю Ви наголосили, що Вам дуже цікаво жити, спостерігати за життям... Що Ви мали на увазі? Адже, як правило, роботу соціологів пов'язують передовсім із зануренням у світ анкет.

– Для того, щоб створити анкету, треба знати життя. Наприклад, 1998 року ми робили перші передвиборчі опитування. Там були питання про мотивацію, чому люди беруть участь у виборах. Ці питання тоді вже давно розглядали в західній соціології, загалом наші перші шляхи соціології багато в чому копіювали західні. І от якось я почула розмову продавчині овочів з пенсіонером, якого вона вмовляла йти на вибори, бо, мовляв, якщо він не піде, то за нього проголосують. Такого мотиву в західних анкетах, звісно, не було. Я його вставила. І це набрало 30%. Тому потрібно чути, що говорять люди, спілкуватися з ними...

– ...Українці на виборах підтримали шоумена, який не мав жодного стосунку до політики. Як спеціаліст з політичної та електоральної соціології поясніть, у чому ж полягає феномен популярності Володимира Зеленського?

– Найперше, ніхто цього не прогнозував. Почали прогнозувати вже тоді, коли були цілком очевидними дані соціологічних опитувань. Я теж таких результатів не прогнозувала. Але розумію, чому так вийшло. На жаль, я не дивилася фільм «Слуга народу». Відповідно до нашого опитування, до початку

виборчої кампанії його дивилося 50% населення. Зеленський переміг і на Заході, і на Сході. Тому що для людей була важлива характеристика «він наш», «він посланник народу», «він слуга народу»... До речі, «Слуга народу» – геніальна назва і фільму, і партії.

– Проте, відповідно до соціологічних досліджень, рівень довіри до парламенту зріс, а до партій, одна з яких створила там монобільшість, – ні. Як пояснити такий парадокс?

– У нас дуже багато парадоксального у громадській думці. Наприклад, після кожних виборів ми питаємо: як ви вважаєте, чи зробили ви правильний вибір? 90%, зазвичай, відповідають, що так. А на запитання, чи довіряють партіям, відповідають, що ні. Хоча голосували за якусь партію.

Ще один парадокс. Ми запитуємо, чому люди негативно ставляться до партій, що їм у них не подобається. Відповідь стандартна: їх фінансують фінансово-олігархічні клани, інтереси яких вони виражають. Далі ми ставимо запитання таке «Якби з'явилася партія, про яку ви знаєте точно, що вона виражатиме ваші інтереси, чи готові ви її фінансувати?». Готові до цього 10%. Нам не подобається, що олігархи фінансують партії, але самі теж не хочемо їх фінансувати.

– Якими є Ваші прогнози щодо рейтингів вищої державної влади у найближчій перспективі?

– Вони, звичайно, знижуватимуться. Електорат Зеленського і «Слуги народу» різний, і щодо тих питань, які ділять Україну, він теж ділиться. Більшість його за європейську інтеграцію, але 20–30% вважають, що цього нам не потрібно. Щодо війни на Донбасі, то більшість, звичайно, за мир, проте не будь-якою ціною. А 25% готові до врегулювання конфлікту мирним шляхом за будь-яку ціну...

– ...Як Ви вважаєте, чи буде вагомою електоральна підтримка пропрезидентської партії «Слуга народу» на місцевих виборах?

– Реально на місцях цієї партії немає. Важко було набрати кандидатів від неї до парламенту, вже брали, кого могли... А уявіть собі, скільки треба буде людей на місцевих виборах набирати, тут буде стільки випадковостей. Але претендентів обертися від цієї, я б сказала, монопольної влади, буде багато, якщо, звичайно, її рейтинг не впаде. Проконтролювати усе, що робиться на місцевих виборах, надзвичайно важко. Наприклад, «Батьківщина» чи «Європейська солідарність» мають свої осередки на місцях, де знають, хто є хто. А зі «Слугою народу» може бути безлад... Проходження представників цієї партії до місцевих рад залежатиме від того, яким тоді буде рейтинг вищої державної влади.

Розмову вела Оксана ПРОЦЮК

Ирина Бекешкина: «Ошибки прежней власти очевидны. Однако новая власть их повторяет».

Газета «Факты», № 3, 23–28 января 2020 г.

Известный социолог считает, что команде Зеленского пора дать ответ на вопросы: «Что мы будем делать?» и «Куда идем?»

Согласно масштабному социологическому исследованию, проведенному в преддверии Нового года Фондом «Демократические инициативы» имени Илька Кучерива совместно с Центром Разумкова, 46% украинцев назвали Владимира Зеленского политиком 2019 года, а главным политическим событием – президентские и парламентские выборы. При этом, по мнению респондентов, самые негативные изменения в 2019 году произошли в ценовой и тарифной политике, здравоохранении и социальной защите, а улучшения – только в трех сферах (обороноспособности, международном имидже Украины и межнациональных отношениях). По мнению трети соотечественников, ситуация в стране изменилась к худшему, 14% считают, что к лучшему, а большинство – 47% – что не изменилась вовсе.

Пока президент не принимал каких-то серьезных решений, которые сильно разочаровали бы общество

– Согласно социологическим исследованиям, в последние годы запрос на новых лидеров в Украине был очень серьезным. Сейчас эта тема по-прежнему остается актуальной?

– Думаю, что, пока новая власть пользуется доверием и поддержкой, этот вопрос утратил актуальность. Однако, когда снизится доверие и наступит разочарование, снова возникнет потребность в новых лидерах.

– Вы как-то сказали, что это наша национальная традиция: сначала очаровываемся избранным лидером, потом обязательно наступает разочарование. Бег по кругу...

– Мне недавно на глаза попала книга, которую социологи издали после «оранжевой революции». Так вот, в 2005 году очарованности было еще больше, чем сейчас. Однако после скандала, который устроила Юлия Тимошенко, обвинившая окружение Ющенко в коррупции и прочих грехах, его рейтинги просто обвалились.

Поэтому и говорю, что возможно естественное медленное снижение доверия к Зеленскому (но до каких-то приемлемых цифр) за счет тех, чьи мечты оказались неосуществленными. А вот резко обрушиться это доверие может,

если случится что-то непредвиденное или будут приняты какие-то совсем уж непопулярные решения. Медленный процесс падения рейтинга возможно прогнозировать, а вот за счет чего показатели могут рухнуть, остается только фантазировать.

Пока президент не принимал каких-то серьезных решений, которые сильно разочаровали бы общество. Но таковыми могут стать, например, те, которые примут в Берлине на предстоящей встрече «нормандской четверки». В Париже Зеленский и Путин познакомились и...

– ...договорились договариваться.

– Были и позитивные итоги, которые удовлетворили какие-то надежды части общества. Все-таки прошел обмен удерживаемыми лицами и не были пересечены красные линии. А вот что будет в Берлине... Конечно, Россия не согласится ни на какие мирные договоренности на условиях Украины. При этом замечу, что, по данным опросов, главные требования, которые выдвигает Кремль, не воспринимаются ни в одном регионе нашей страны.

Однако, если в Берлине украинская делегация заступит за красные линии, могут начаться протесты. К ним готова небольшая, но активная часть общества. Эти пассионарии – сильные ребята.

– В одном интервью вы заметили: **«Сейчас уровень готовности выходить на протесты самый низкий за все годы. Лишь 17% готовы к этому. Такого раньше никогда не было. Самым низким был показатель в 20%. Люди не предполагают, что будет третий Майдан».**

– Мы недавно поставили респондентам очень простой вопрос. Причем достаточно корректно: как вы считаете, с чего надо начинать мирный процесс на Донбассе – провести выборы на территории так называемых «ДНР» и «ЛНР» по украинским законам (в Минских соглашениях ведь так написано), а потом установить контроль над украинско-российской границей или сначала разоружить незаконные вооруженные формирования, выйти к границе и только после этого проводить выборы? 70% считают, что надо все-таки установить контроль над границей, а потом проводить выборы, и лишь 20% – что проводить выборы можно хоть сейчас.

Возвращаясь к теме красных линий, скажу, что я не думаю, что кто-то из руководства страны решится их переступить. А это значит, что мира на Донбассе пока не будет. Эта кровавая драма будет длиться, длиться и длиться.

К чему я подвожу? К тому, что те, которые верили, что придет Зеленский и наступит мир, все равно окажутся разочарованными. Вот у этой части может быть медленное снижение доверия и ожиданий. Поэтому в любом слу-

чае – будут приняты какие-то решения или нет – найдутся недовольные, и естественное падение рейтинга неминуемо.

Еще ведь избиратели рассчитывали на повышение уровня жизни. Но эпоха бедности не закончится. Вот предположим, что пенсионерам повысят пенсию на 20%. Получал человек две тысячи гривен, будет получать две четыреста. Это что, спасает? Нет, конечно.

Людей, особенно тех, кому жить не за что, очень раздражают сообщения о баснословных суммах, которые получили в конце года наши высокопоставленные чиновники. Объяснения типа, «если им много не платить, то будут брать сами», как-то не убеждают. Этот фактор тоже отразится на снижении доверия к власти. Насколько, мы не знаем. Что касается снижения доверия к президенту, то это в зависимости от его реакции, что он скажет народу.

Но главное не в этом. Главным остается вопрос: «А какая альтернатива Зеленскому?» Раньше в Украине, помимо президента, всегда был еще какой-то альтернативный второй лидер: Порошенко – Тимошенко, Ющенко – Янукович. Сейчас, если мы посмотрим на рейтинги доверия, сильно минусуют и Порошенко, и Тимошенко, и Бойко, и даже Вакарчук... Вообще все. Кто из них сегодня второй лидер? Появится ли кто-то новый? Но этот «кто-то» может появиться только в телевизоре. Президента Зеленского ведь нам преподнесли на блюдечке именно так. Сериал «Слуга народа» посмотрела половина населения. Вот вам и объяснение, почему случилось явление Голобородько народу.

В мире подобные процессы тоже происходят. Невозможно стать президентом, не будучи харизматичной личностью, даже если ты гений, у тебя великолепные обоснованные планы и шикарная программа. Если ты не харизматичный, тебя могут назначить премьер-министром. А быть избранным, не имея харизмы, – увы. Поэтому у Медведчука, сколько бы он еще ни появлялся на экранах, ничего не выйдет. А у Рабиновича получилось...

Президентом без телевизора стать нельзя, а вот попасть в Верховную Раду можно

– Существует вероятность, что следующим президентом станет какой-нибудь лидер общественного мнения из соцсетей?

– Пока соцсети не стали основным источником влияния. Извините, для почти 85% наших граждан (и даже для половины молодежи до 30 лет) основной источник информации – телевизор. 20% людей вообще не пользуются Интернетом и не знают, что это такое. При том, что активные избиратели – граждане старше 60 лет.

Я сказала бы так: президентом без телевизора стать нельзя, а вот попасть в Верховную Раду можно.

– На предстоящих местных выборах «Слуга народа» сможет повторить успех?

– Думаю, зависит от того, насколько эта партия сможет кооптировать людей, которые популярны и пользуются авторитетом на местном уровне. Такое, как было на мажоритарных округах во время парламентских выборов, уже не пройдет. Когда мы провели опрос, оказалось, что меньше трети населения знает, кого выбрали на мажоритарных округах, а среди тех, кто голосовал, – лишь половина. Люди искали в бюллетене представителей «Слуги народа». А потом проголосовали – и забыли, за кого.

Помню, я ехала из Борисполя и вдоль всей трассы видела билборды: «Голосуй за представителя Зе-команды!» Причем вообще без фамилий. Но сейчас так уже не получится. На недавних выборах в громадах «слуги народа» набрали только треть голосов.

– Это провал?

– Нет, почему... Другие набрали еще меньше. Однако в совокупности две трети голосов отдали все же не «слугам». Так что на местных выборах многое зависит от того, будут ли к тому времени популярны и партия, и сам Зеленский.

– Каков прогноз для остальных партий?

– У «Батьківщини» (эта партия все больше становится левой) давно есть свой «ядерный» электорат – это самые бедные слои населения, старшие и сельские. «Європейську солідарність» Порошенко поддерживает относительно респектабельная часть общества, средний класс и прочие, которые терпеть не могут Зеленского и его команду (это особенно видно по Facebook и другим соцсетям). Они не изменят свою позицию, я думаю.

Особых усилий «Голоса» пока вообще не вижу. Они могли бы сделать хорошую партию фактически из тех же социальных групп, что и Порошенко, но которые того не поддерживают.

Что касается «Опозиційної платформи – За життя», они будут очень активно отбивать тех, кого отбил у них Зеленский (он же сильно вторгся в восточный электорат), особенно после неудач в установлении мира на Донбассе, потому что там больше всего приверженцев идеи достижения мира любой ценой.

В общем, предполагаю, что после местных выборов у нас наконец-то более-менее может установиться партийная система. Однако при этом у меня большой вопрос: останется ли партия «Слуга народа» единой или она разделится на несколько частей? Пока это не партия, а просто собрание очень разных по сути людей, которых объединяет то, что они голосуют по указке.

– Хотите сказать, что их внутренние междоусобицы будут только углубляться?

– Конечно. Там есть очень толковые люди, есть совсем бестолковые. Но, самое главное, они с разными взглядами на жизнь и на будущее страны. Так что вопрос жизнеспособности этой политической силы отнюдь не праздный. Что будет их удерживать, если Зеленский на самом деле собирается уйти с должности в 2024-м?

– Он обещал одну каденцию.

– Ну, знаете, это дело такое. Можно же удовлетворить «просьбы трудящихся». Но если во власти не будет Зеленского, то и партии не будет.

Многое разделяет общество, но поляризация тем не менее стирается

– Примерно с 2016 года мы стали все чаще слышать фразу «устал от войны». Но поскольку перспектива установления мира на Донбассе весьма прозрачна, таких «уставших» наверняка будет все больше и больше.

– Люди устали, конечно. Нормальному человеку тяжело читать каждый день, что на фронте гибнут или получают ранения.

– Не окажется ли, что вскоре тех, кто согласен на мир любой ценой, будет большинство?

– Наоборот. Пока, по данным опросов, их меньше. Однако в значительной степени все зависит от пропаганды. Если нам будут постоянно показывать страдания людей (а это реальность), то может увеличиться количество тех, кто решит: да ладно, как-то потом будет, давайте сейчас установим мир. «Надо перестать стрелять», как говорил Зеленский.

– Вы утверждаете, что разворот в сторону России невозможен. Хотя многим кажется, что дрейф все-таки идет.

– То, что разворот невозможен, было понятно сразу после аннексии Крыма и начала агрессии на Донбассе. Точка невозврата пройдена. «Слуга народа», представляющая сейчас монобольшинство в парламенте, это молодые ребята. Им никакая Россия не нужна. Да и сам Зеленский на такое не пойдет.

– Согласно опросам, люди сейчас преимущественно доверяют армии, церкви и волонтерам...

– ...а еще общественным организациям и СМИ, кстати.

– Расследование дела Шеремета вы прокомментировали так: «Мы наблюдаем, как стали интенсивно “мочить” волонтеров. Я очень боюсь,

что эта кампания будет продолжаться, чтобы сбить самые активные протесты, которые могут начаться после принятия каких-то компромиссных решений по Донбассу, чтобы к самым активным протестующим не присоединялись другие люди».

– К сожалению, сейчас этими подозрениями в причастности к убийству журналиста пытаются снизить доверие к наиболее радикально активной части общества, которой доверяют люди. Наши недавние опросы показали, что доверие к президенту снизилось на 6% (это, по сути, немного), еще больше – к Верховной Раде и правительству. Но 68% украинцев доверяют волонтерам. Надо сказать, что полевой этап опроса проходил с 13 по 18 декабря, то есть как раз после «знаменитой» пресс-конференции с обвинениями бывших атошников в убийстве Шеремета. Как видим, убедить народ не удалось.

А резко негативный баланс доверия – у прокуратуры, судей, полиции (когда создавали патрульную полицию, правоохранителям доверяли больше) и персонально у Авакова. Снизилось доверие и к органам, которые борются с коррупцией.

– Подводя итоги года, вы сказали: «В целом ситуация выглядит следующим образом: основные чувства людей, когда они думают о будущем Украины, – это надежда (56%), оптимизм (38%, причем по сравнению с 2018 годом этот показатель существенно вырос – на 10%) и тревога (26%, тут уменьшение на 7%). Весьма примечательно, что надежда и оптимизм преобладают во всех без исключения регионах нашей страны». На чем основаны надежда и оптимизм людей?

– На вере, что будет лучше. Так уже было, причем еще сильнее, после «оранжевой революции».

– Невзирая на нынешние реалии?

– А что реалии? Хуже не стало: гривня укрепляется, на Донбассе пытаются все-таки найти общий язык и договориться, чего раньше не было, многих чиновников наконец-то выгнали с работы, вроде обещают их сажать, а это народу очень нравится.

– Какие достижения прошлого года социологи считают самыми значимыми?

– То, что Украина все-таки выстояла против такого мощного и грозного соперника, как Россия.

– Но мы выстояли в 2014–2015 годах.

– И сейчас тоже. Более того, именно в этот чрезвычайно драматический период были осуществлены наиболее значимые преобразования – создана

боеспособная армия, сформировалась международная антипутинская коалиция и введены санкции против агрессора, удалось остановить падение экономики и обеспечить хоть и небольшой, но все же экономический рост, стабилизировать гривню, наконец, в июне 2017 года был введен безвизовый режим со странами ЕС. А дальше что? Мы вошли в период застоя, отсюда такое сильное разочарование.

Ошибки прежней власти очевидны. Однако новая власть их повторяет

– Речь о каких ошибках?

– Во-первых, прежняя власть не стала рубить щупальца спруту коррупции, а люди этого очень ожидали. Где сейчас эти «бриллиантовые прокуроры», которых задерживали при всем честном народе? Сколько лет уже прошло? Что с Насириным? Что с другими фигурантами, аресты которых вся страна наблюдала по телевизору? То есть никто не реформировал ни правоохранительные органы, ни суды, ни прокуратуру. Была имитация реформ.

Во-вторых, не была налажена коммуникация с людьми. И даже то позитивное, что делалось (а позитивное ведь было), до людей как-то не доходило. Нельзя пафосно общаться с ними, нельзя вещать, как с трибуны. Надо нормально разговаривать. Точно так же нельзя общаться с людьми и в стиле скетч-шоу.

– Имеете в виду видеоролики Зеленского?

– И их тоже. Должно быть нормальное общение с журналистами, которые задают умные сложные вопросы. Что мешает пригласить несколько топовых журналистов и провести публичный диалог на тему, что сделано, что делается и что не делается? Люди такой подход наверняка оценят.

И следует наконец-то определиться с программой, с которой, вообще-то, президент и его партия должны были идти на выборы. Их же нет до сих пор. Пора дать ответ на вопросы: «Что мы будем делать?» и «Куда идем?» Ведь в значительной степени то, что делает сейчас власть, это реакция на события и на общественное мнение, с которым на Банковой считаются.

Завершая, скажу, что мы вступаем в очень сложный год. В конце 2018-го социологи не могли прогнозировать, какими будут результаты 2019-го. К сожалению, наступивший год тоже непрогнозируемый...

Автор: Ольга БЕСПЕРСТОВА

Ірина Бекешкіна: Україна патріархальна, зріла, відкрита до чужинців та все ще... плаксива

Укрінформ, 3 лютого 2020 р.

(<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2868111-irina-bekeskina-sociolog-direktor-fondu-democraticni-iniciativi.html>)

Ірина Бекешкіна, соціолог, директор Фонду «Демократичні ініціативи», здається, завжди має відповіді на запитання, які витають у повітрі, але ще не озвучені. Пропонує викладки й цифри з тих тем, які саме сьогодні найбільше резонують у суспільстві. Вона так тонко відчуває настрої, так швидко реагує на суспільні запити, що саме з нею ми вирішили обговорити наші шляхи, наші страхи, настрої та майбутнє.

– Ірино Ериківно, у мене враження, що Україна колись зайшла в це розділення ще з 2004 року – й досі з нього не вийшла. Розділення й навіть конфліктність йшли спочатку по лінії: Ющенко – Янукович та Схід – Захід, потім Янукович – Майдан, згодом Порошенко – Зеленський. Чи зменшується це розділення?

– Я сказала б – цю конфліктність давали вибори. Тому що до виборів вона не мала яскравого вираження, хоча очевидно, що суспільство від самого початку було поділене, поділене за зовнішньополітичними орієнтаціями на Захід чи Схід. Але на повсякденному житті це взагалі якось зовсім не позначалося. Бо коли ми у своїх дослідженнях, у тому числі перед виборами, питали – які проблеми для вас найважливіші – то й мова, й зовнішньополітичні орієнтації були десь у кінці списку. Я дуже добре це пам'ятаю, що питання мови в дослідженнях у Донецькій області за значущістю для респондентів були на 13-му місці, в Луганській – на 17-му. Щоправда, в Криму – на четвертому. Але от коли приходив час виборів, то люди чітко ділилися на «наш – не наш». От був кандидат від Заходу, був кандидат від Сходу. Кучма, до речі, коли йшов, то він сприймався як кандидат від Сходу проти «західного» Кравчука.

А Ющенко – це кандидат від Заходу. Порошенко переміг у першому турі, але там не було рівноцінного кандидата від Сходу, тож Схід тоді вибори майже проігнорував. Він просто не пішов на вибори. І чи не єдиний випадок виборів – це коли Зеленський переміг у всіх регіонах: і в Західному меншим рахунком, і в Східному, й у Південному. Тобто, якраз оцей поділ, про який ви кажете, став значно меншим після 2014-го року. Для всіх він був «свій хлопець», хлопець із народу, слуга останнього – і вже не так важливо, що він за

НАТО чи проти НАТО, за ЄС чи за Росію. Кожен очікував свого й саме тому його усвідомленою тактикою чи стратегією кампанії була невизначеність. Його конкуренти (а він багато відібрав від ОПЗЖ) розраховували, що коли він чітко висловить свою позицію щодо європейської інтеграції та НАТО, то його рейтинг зменшиться. Втім, коли він висловився, цього не сталося, тому що це все-таки для людей було не найважливіше. Більше того, навіть трохи зросла підтримка європейської інтеграції, саме за рахунок цих регіонів. Логіка народу: якщо популярний політик каже, що треба йти на Захід, то, може, справді треба.

– Що нового відкрили вам ці вибори? Ми з колегами, журналістами, обмірковуючи їх, переосмислювали й подумали: ми зовсім не знали свого народу. Ми ж всі підтримували армію, волонтерів, натомість з відривом перемагає кандидат миру.

– Я багато років мала справу з громадською думкою, але для мене результати виборів теж були несподіванкою. Ніхто цієї перемоги не прогнозував. Прогнозували, що стороння людина може там увійти у Верховну Раду, отримати непоганий результат на парламентських виборах, але перемогти й у президентських виборах... Ми, розумієте, все-таки... *(старанно підшукує слово)* інфантильні. Живемо в очікуванні, що «прилетить к нам волшебник» і, можливо, тому, що ми все-таки в більшості своїй бідне суспільство. Дехто з моїх колег називає цю перемогу електоральною революцією, і це в чомусь співзвучне із моїми оцінками. Запит на нових людей був дуже високим.

– 60% і сьогодні вважають президента двигуном реформ. Попри дорогі платіжки, зволікання з обіцянним...

– Бо сподівання ще є. Якщо говорити про мене, моє ставлення змінилося дещо на краще. Я вважаю президента щирим, думаю, що він справді хоче зробити, щоб усім було добре – людям з різними поглядами, з різними інтересами, з різними потребами.

Але це ж просто неможливо, правда?

Є об'єктивні обставини, які треба міняти, це дуже важко, дуже хочеться розчистити шлях, шлях до світлого майбутнього. Але на цьому шляху лежить стільки всього, що треба розгрібати і що є дуже важким. Ну, не знаю, наскільки це по силах...

– А скажіть, не зберігається загроза розвалу держави через наші внутрішні чвари?

– Поки що я цього не бачу, навпаки – ні. А бачу інше, про що говорила, до речі, ще до виборів, коли були взагалі страхи, що от прийде Зеленський – буде зміна орієнтації, ми повернемося до Росії, все таке інше. Я кажу – ні, цього не

буде. Не буде зміни орієнтації хоча б тому, що влада дуже дослухається до громадської думки, а громадська думка налаштована у більшості прозахідно.

– Не завжди. Важливі призначення вони провели попри громадську думку все-таки.

– Так. Але більшості на це байдуже, взагалі-то кажучи, – хто там. Усе це – битви соцмереж. Але що нам реально загрожує – хаос. Оці призначення, це теж наслідок випадковостей, коли взагалі призначають хоч когось. Хтось когось знає, хтось когось рекомендував, замість того, щоб проводити серйозні конкурси, тим більше, що зараз уже є час. У ДБР оцей скандал з Бабіковим – звідки він, нащо його призначати? Я думаю, що, можливо, його Венедіктова особисто знає, і він їй зручний, от і все. Я не думаю, що там якісь серйозні підступи Росії чи Януковича, когось іще. Все це дуже часто – абсолютно випадкові речі.

– У вашому дослідженні про патріотизм була така цікава цифра, що західняки вважають патріотизмом більшою мірою мову, культуру, а східняки – сплату податків. Як нам поєднати оці два погляди для всього суспільства?

– Ця регіональна відмінність – далеко не головне у дослідженні. У чому немає різниці між західняками й східняками, так це в любові до своєї країни. На другому місці у визначенні патріотизму стоїть готовність людей захищати свою країну. Навіть зі зброєю в руках. Я розумію, що це нормативна відповідь. Це не значить, що кожний на це готовий. Але зауважу, це відповідь про те, як має бути. І на Сході, й на Заході відповіли: слід захищати країну, якщо стає потреба. Це патріотизм. Є ще спільне бачення патріотизму між різними регіонами: знання історії, виховання у дітей любові до країни. А от, що стосується регіонального акценту, то ви правильно зауважили: на Заході орієнтовані на національно-культурні цінності, на Сході – на економічні. І я теж зауважила, що в дослідженні найменший процент опитаних на Заході вважає ознакою патріотизму сплату податків, і значно більше – на Сході. На Сході – 40%, а на Заході – 23%.

А якщо подивитися на повагу до влади, то найменше її вважають складовою патріотизму на Заході, найбільше – на Сході. Тобто можливо, на Сході більш цінують такі ознаки державності, аніж на Заході.

– А це не є наслідком того, що ми були поділені між двома імперіями, і кожна частина країни відтворює практики саме тієї імперії?

– Не виключаю. Ну, давайте подивимося, наприклад, показник, що стосується громадської активності. Вона завжди була вища на Заході – за будь-якої влади. Скажімо, Майдан підтримували 50% населення, не

Частина друга. Публіцистика, виступи в ЗМІ

підтримували – 40%. Від тих, що «50%» – 15% так чи інакше брали участь – стояли на Майдані, ходили на мітинги, допомагали грошима, продуктами тощо. А від тих, хто «40%» – в акціях анти-Майдану брали участь лише 2%.

– Як вважаєте, ідентичність українська ще формується чи вже сформована?

– Я думаю, вона вже все-таки сформувалася. Вона інтенсивно формується, але ядро вже сформувалося. Тому що ідентичність багато в чому залежить від того, за якими підручниками вчать діти. Якщо вони вчать в українських школах, українською мовою, їм же ЗНО складати, зрештою – за підручниками, де викладена вже історія не така, яку ми вчили, – це серйозний чинник. У мій час це була історія СРСР і Україна, як частина СРСР чи Російської імперії. Зараз історія інша. Цю історію нам допомагають створювати кіно та мистецтво. Я не бачу, щоб могли бути відступи назад.

– Навіть попри масовану російську пропаганду?

– Йдеться не лише про вплив. Насправді, людина шукає те, що більш співзвучне її переконанням. Люди не тому мають проросійську орієнтацію, що дивляться певні телеканали, а навпаки – вони обирають ці канали у відповідності до своєї орієнтації. Люди з проукраїнською орієнтацією – як правило, їх не дивляться.

– У вас є цифра, яка характеризує ставлення до демократії: половина українців вважають демократію найкращим устроєм. 20% готові до авторитаризму, ще 20% – байдуже, яким буде устрій.

– Це якраз непогана цифра, вона не сумна. Так, 20% готові до авторитаризму, але 52% – за демократію. Якщо говорити більш детально, то серед молоді 56% прихильників демократії, серед старшого покоління – 46%. Наступне покоління більш прихильне до демократії. Прихильників авторитаризму – приблизно 20% по всіх вікових групах і навіть по регіональних, а от байдужих, тих, кому байдуже, який там лад – більше серед старших, а регіонально – особливо у Східному регіоні.

– Чи готове суспільство до амністії та згортання війни?

– Звичайно, люди хочуть миру, його майже всі хочуть. Але якою ціною? От ціна миру – різна, але є червоні лінії дуже помітні – в усьому суспільстві, включаючи й східні регіони. От, наприклад, амністії загальної, усіх без розбору – це сприймає лише 8%. Одні вважають, що можна амністувати тих, хто воював, але не відрізнявся злочинами, катуваннями, ну, були в окопах – і все. Інші вважають, що бойовиків зі зброєю амністувати не можна, а можна лише

тих, хто працював у державних структурах на некерівних посадах – посадовці середньої ланки, діловоди, вчителі, лікарі. Дехто вважає, що взагалі нікого не можна амністувати. Ще червона лінія – проведення виборів на окупованих територіях без їх звільнення, тому що люди розуміють, до чого це призведе.

– Скажіть, те, що «армія, мова, віра» не знайшли відгуку на виборах, це не значить, що вони не є цінностями для загалу?

– Це є цінностями, але давайте будемо чесними – не основними. Основне – це все-таки мир, рівень життя людей і поборення корупції. І з цим у нас не дуже виходить. От візьмімо корупцію. Згадаймо, скільки було публічних звинувачень і навіть арештів, які бачила вся країна. І що? Шість років пройшло – так що там із «діамантовими» прокурорами? Знаєте, у мене базарчик там поруч, де мене всі тітоньки знають, і спочатку, десь рік-півтора після Майдану, коли я приходила, вони з азартом питали: «Ну, що, кого посадили?». Потім питали вже з іронією: «Ну й що, когось посадили?». А потім вже й питати перестали. Я кажу: «Тітоньки, а чого ви не питаєте, кого посадили?». «Та, – кажуть, – що питати, нікого й не посадять, вони такі ж самі, як і ті». І ця невідповідність сподівань була однією з основних причин зміни влади.

– Це ваша фокус-група?

– Так, якоюсь мірою, бо це тітоньки, які колись, у 2014-му, з нами віталися – «Слава Україні! Героям слава!».

– Я от намагаюся змалювати для себе профіль України. Наступний бліц – про це. Скажіть, будь ласка, Україна ліберальна чи консервативна?

– Консервативна. В більшості своїй – консервативна.

– Християнська?

– Так. Я б не сказала, що у нас християнство, давайте будемо чесними, глибоке. У Західній Україні – так, там люди постійно ходять до церкви на служби, приступають до Таїнств. А так у нас віра радше ритуальна – по святах підуть похрестити яйця чи воду на Водохреща. Інколи в церкву підуть, поставлять «за упокій» комусь, відспівують, тобто ритуально, скоріше. Але Україна – патріархальна.

– Україна гендерно свідомо чи патріархальна – в сенсі, не дуже свідомо?

– У гендерній темі вона дуже просунулася за останні роки. Перший істотний стрибок був, коли Вітренко майже вийшла у другий тур президент-

ських виборів, потім з'явилася Тимошенко. Вони багато що зробили для того, щоб люди думали, так й жінка щось може. У нас в дослідженнях є таке контрольне запитання: «Чи можуть жінки обіймати керівні посади?». Ми досліджували – хто, в основному, проти жінок на керівних посадах. Це чоловіки старшого віку, все. Тобто у нас немає перестороги проти жінок на керівних посадах, кар'єри. Але перепони в іншому – левову частку домашньої роботи й зараз виконує жінка, це вважається саме її обов'язком, а вже потім – усе інше. Словом, «берегиня»... Допоки у нас не дійде до рівного розподілу обов'язків, поштовху не буде.

– Як це стимулювати?

– Молодь – вже інша, я бачу по своїх студентах, колегах. І я бачу по молодих сім'ях, ми не такі патріархальні, як, наприклад, та ж Греція. Греція – це країна взагалі з державною церквою, православна державна церква – і там чітко діляться ролі чоловіків і жінок. Проте, бачите, недавно в Греції президентом (чи президенткою?) було обрано жінку. Так що все міняється.

– Україна відкрита для чужинців, тобто вона толерантна, вона радо приймає мігрантів?

– Толерантна. Вона толерантна, але, я б сказала, розумієте, не до всіх, вона толерантна до тих, хто нам більш-менш близький. І ще толерантна до народів з колишнього Радянського Союзу, тому що азербайджанці, грузини – це ж всі свої, все рівно свої. А от що стосується арабів, африканців, то ставиться з насторогою, але ворожості немає, ми не ворожі все-таки. Може, з якоюсь підозрою хтось дивиться, але ні – у нас такого немає, я думаю, що ні.

– І чому Україна така плаксива і почувається нещасливою вже багато років?

– Так, ми нещасні. Знаєте, що цікаво? Що от ми начебто нещасні, й бідні, у нас нічого не виходить, дуже любимо скаржитися, дуже любимо. З іншого боку, дивимося наше новорічне дослідження – «чи щасливі ви?» – так.

Ми себе, свої можливості оцінюємо краще, аніж можливості країни. Я думаю, що тут, до речі – й провина засобів масової інформації. Тому що про країну люди дізнаються зі ЗМІ. Про себе: от у мене була там от така зарплата, тепер я підробляю, навіть не помінявши роботу, десь підробляю, десь кручуся. Подивіться, наскільки зросла кількість закордонних авіарейсів, скільки до нас прийшло лоукостів. Яюсь зустрічала брата вночі, так один за одним рейси – в Туреччину, Єгипет... Я розумію, що це не для всіх, але такого ж раніше не було, правда? І це показник добробуту. І більше того, існує об'єктивний показник – індекс соціального самопочуття. Це щорічний моніторинг з 20 питаннями Інституту соціології, вимірюється з

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

1995-го року. Тобто там шкала оцінки – від 20 до 60 балів, 60 балів – це коли всі люди всім задоволені, а 20 – ніхто нічим. Всі попередні роки ми були в мінусах. Колись його авторка Наталя Паніна дуже мріяла, що колись ми таки перейдемо рубікон умовного нуля (коли позитиви та негативи принаймні зрівняються). І от, нарешті, у 2018 році індекс сягнув середніх 40 балів, такий показник залишився і минулого, 2019-го року.

– Ми подолали ментальність плаксиву?

– Ні, не подолали. Все одно не подолали. Розумієте, якщо дивитися телевізор – все погано. Треба показувати, що взагалі відбувається хорошого, а це ж нецікаво, це ж не показують, тому таке враження, що, може, у мене добре, але загалом – погано.

– Ви задоволені власним народом?

– Це мій народ. Я оптиміст, я думаю, що все-таки ми поволі повземо вгору, інколи відступаємо, інколи тупцюємо на місці, інколи ще щось, але все-таки – повземо. У мене пам'ять хороша, я пам'ятаю все-таки, як це було колись, у 1990-х. І наш поступ – очевидний.

Автор: *Лана САМОХВАЛОВА*

Останній пост Ірини Бекешкіної

19 лютого 2020 р.

https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2667932186608753&id=100001759940844&sfnsn=mo

Все більше схилиюся до висновку, що вже час зайнятися спогадами.

Отож 19 лютого 2014 року у нас був запланований круглий стіл «Майдан і громадянське суспільство», який мав відбутися якраз біля Майдану, на Хрещатику, у приміщенні Київської спілки журналістів, о 10:00. Ну, самі розумієте: розгромлений Майдан, догоряє Будинок профспілок. Який там «круглий стіл»! Дехто з учасників дзвонив сам, до декого – я, словом – усе відмінили.

Але самі вирішили, зрештою, прийти – раптом хтось із журналістів прийде по коментар, та й узагалі треба подивитися, що там і як.

Метро не працювало, на таксі доїхала до Оперного, вниз машини не пускали, тож пішла пішки. Людей було море – люди йшли тісним натовпом, як колись на Першотравневому параді, усі несли торби з їжею, бо ж вночі в Інтернеті написали, що усі запаси згоріли у Будинку профспілок. Походила, а ближче до 10-ї підійшла до будинку Спілки журналістів. І, господи, а там вже стоїть чимало журналістів і навіть 4 камери (як вони їх донесли?).

«Круглий стіл» – а я лише одна із учасників! І що робити? Стала терміново видзвонювати колег, прибіг з найближчої барикади #Коліушко (голова правління Центру політико-правових реформ. – *Ред.*), і ми удвох провели обговорення. Вийшло цікаво.

Від ред.: Більше про круглий стіл «Майдан і громадянське суспільство» див. на сайті «Демініціатив» (<https://dif.org.ua/article/irina-bekeshkina-initsiativoyu-gromadskikh-organizatsiy-povinno-stati-te-shcho-voni-mayut-formuvati-noviy-maydan-maydan-reform>)

Частина третя

СПОГАДИ

У дні прощання та вшанування пам'яті званої соціологині Ірини Бекешкіної рідні, колеги та друзі висловлювали щирі співчуття, залишали у соцмережах свої теплі спогади та слова-подяки, ділилися у популярних медіа та наукових журналах своїми думками про вагомість постаті славетної українки, легендарної науковиці, людини чітких цінностей, людини честі та совісті, людини, яка дарувала оптимізм та надії. Частину цих споминів та відгуків, які відтворюють її непересічну особистість новими гранями, ми друкуюмо у цій книжці.

**Олексій Гарань, професор політології
Києво-Могилянської академії, науковий директор Фонду
«Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва**

Я часто стикався з тим, коли люди запитували: «А коли буде опитування, яке проведуть «Демініціативи», бо саме Бекешкіній ми довіряємо?», «А коли Бекешкіна прокоментує ці або інші дані, бо саме їй ми довіряємо?». Вона завжди задавала стандарти наукового підходу, громадянської позиції. Її цінували і друзі, і вороги. На дані, які вона наводила, завжди чекали різні політичні сили, які потім по-різному їх трактували – іноді перекручували, іноді маніпулювали, з чим боролася Ірина Еरिकівна, але її даним довіряли.

Ірина є унікальною людиною, бо соціологів-то у нас багато хороших, але вона виконувала своєрідну функцію, яка мало кому дана: вона вміла пояснювати соціологічні дані людською мовою і доносити їх до широкої аудиторії.

Тобто Ірина Еरिकівна була великим популяризатором і при цьому громадським активістом. Вона була учасником обох Майданів і як громадський діяч, і як дослідниця. Фонд «Демініціативи», очолюваний нею, проводив 2014 року дослідження про те, хто був присутній на Майдані, які погляди мали і які вимоги ставили перед тодішньою владою учасники протесту. Ірина сама була частиною громадянського суспільства і вона ж вивчала його, бачила його проблеми та вади.

Частина третя. Спогади

У нас часто буває так, що громадські активісти стають на одну або іншу сторону, вони політизуються, а їй це не було притаманне. У неї були дуже чіткі цінності: це – Україна, європейський вибір, демократія, і вона дуже гостро реагувала, коли влада відходила від тих цінностей, але при цьому, як науковець, лишалася дуже об'єктивною.

Політики намагалися залучити Ірину Еरिकівну до своїх партій. Але вона відмовлялася. На одних виборах їй пропонували йти до списку, в прохідну частину. Вона розповідала, що пожартувала тоді: «Я не піду, хочу, щоб про мене написали гарний некролог».

І ще я хотів би сказати про неї як про людину, тому що вона була надзвичайно простою, без зазнайства, фанфаронства. «Ірчик» (я так її називав) дуже любила людей, була харизматичним лідером, веселою, дотепною. От вона керівник, але у нас в Фонді завжди весела сімейна атмосфера, там всі підтримують один над одним, зокрема можна було підтримувати і над нею. Можна було й критикувати – «Еरिकівна» все це нормально сприймала. Я вимагав, щоб усі працівники записували завдання в блокнот. На зборах вона писала на аркушах паперу, а потім, перевантажена справами, часом забувала про записані завдання: «Ну, то що? Ну, забула. То вбийте мене». Яюсь зізналася, що в дитинстві хотіла стати балериною, але через невисокий зріст не змогла. Розказувала, як підлітком нашла на спідницю дзвіночки. Йшла по селу, а вони дзеленчали. Старші люди, як бачили, то хрестилися.

Могла емоційно «різанути» правду-матку, але при цьому завжди намагалася дотримуватися наукової лінії і бути об'єктивною. І «безсрібниця» – казали про неї у донорів.

Її життєве кредо – поки ми живі, ще нічого не втрачено і нічого не вирішено – це кредо для всіх нас: попри всі складності, поки ми дихаємо, ми боремось і ми переможемо обов'язково. І найкраща пам'ять про Ірину Еरिकівну – це боротися за те, за що боролася вона.

Марія Золкіна, політична аналітикиня «Демініціатив»

В одному з привітань на її День народження я їй абсолютно щиро сказала, що вона для мене – одна з двох людей, які справили найбільший вплив на моє професійне життя. Від цих двох людей я взяла більше, ніж від будь-кого, на них – рівнялася, і що для мене критично важливо – вважала їхні принципи та цінності гідними, аби бути прикладом для інших.

Вона була в цій парі моїх професійних «батьків».

Розкажу про те, якою я завжди її пам'ятатиму.

2012 рік. Я прийшла на співбесіду, готуючись до якоїсь вельми серйозної розмови із зануренням у методи і методологію досліджень. Чекаю на неї –

зірку телебачення та найбільш гучний голос української соціології в невеличкому офісі на Гончара. І ось вона залітає. Не як зірка, а як комета: швидка, іскрометна, весела. Людина-дзвіночок. Від неї віяло добротою і теплом. Співбесіда пройшла доста швидко, і вона мені одразу сказала: приходьте на роботу. Пам'ятаю, що я навіть здивувалася: так просто? І тільки потім, коли я вже працювала і бачила її в роботі, а також бачила, як вона проводила співбесіди в подальшому, я зрозуміла, що це було не просто, точніше – не просто так. Вона зчитувала людей на раз. І окрім професійних якостей, звертала увагу на щось невланне як для першої зустрічі: цінності, принципи. Чи поділяє ця людина ті цінності, які сповідує вона сама і організація, яку вона очолювала. Коли вона оцінювала мою аналітику по Донбасу, наприклад, окрім сухих суто раціональних оцінок, обов'язково додавала щось на кшталт: «Добре написано. Видно, що вам болить».

Її репутація була для неї важливіша за будь-що інше. І тим вона була настільки сильна. Принципи не можна продати. Якщо людина ними не поступається, ти безсилий перед нею – вона завжди буде на крок попереду тебе і на голову вища за тебе. Її стандарти впливали на всіх нас.

Вона не була авторитарним чи жорстким керівником. Сама жартувала, мовляв, іноді треба «вмикати» режим «жорсткої руки», але тут же додавала: не можу, обійдемося без цього! І обходилися. Завжди домовлялися. Довіряли одне одному. Підтримували. У скрутні часи це рятувало: коли якийсь завдання чи проблема – не твої особисті, а наші, спільні, і ми спільно все розв'язуємо. Вона працювала вихідними і ночами, але ніколи, ніколи не примушувала жодного з нас працювати у такому ж режимі. Завжди поважала право кожного колеги на особисте життя і час. І певно саме завдяки цьому – ми всі працювали тоді, коли треба було, а не «з дев'ятої до шостої».

Вона була дуже людяна, щира і завжди можна було сподіватися на її розуміння.

Вона завжди вчила молодь – нас. Не «відсувала» на задній план виконувати технічну роботу, а всіляко лобювала нас перед журналістами та іншими стейкхолдерами. З легкістю «віддавала» презентації, виступи, адвокатські поїздки – рівно доти, доки ти сам себе вже не зарекомендував і тебе не стали всюди запрошувати вже напяму. Завжди казала: «Займайтеся, чим хочете! Цікаво щось – вперед!». Хіба не про це мріє кожний молодий аналітик?! І така свобода, звичайно, була можлива тільки в середовищі односторонців: вона була впевнена, що цінності у нас всіх спільні і тому можна цілком довіряти своїм молодим співробітникам.

Для мене Ірина Бекешкіна назавжди залишиться найбільш народним соціологом з усіх сучасних соціологів, нехай всі її колеги, яких я поважаю, мені пробачать. Її занурення в народ, її постійні буквальні походи в маси – вона

Частина третя. Спогади

дуже любила скупчення людей, дуже любила спілкуватися з будь-ким, з ким їй вдавалося це зробити: на пляжі, на вулиці, в магазинах, у кафе та на базарах. Вона не нехтувала жодною можливістю поговорити з людьми, думку яких сукупно досліджувала як соціолог, і може, саме тому її оцінки, її діагнози про певні хвороби або її перестороги з приводу того, що відбувається в нашому суспільстві, були настільки влучними, точними, бо вона ніколи не полишала, так би мовити, ось цього зв'язку з тими, кого вона реально намагалася дослідити вже як науковець.

Петро Бурковський, політичний аналітик «Демініціатив»

Ірина Бекешкіна руйнувала сакральність влади, боролася з химерами української політики, допомагала українцям бачити суть подій і застерігала від поклоніння лідерам. Вона бачила людей такими, якими вони є, і не боялася прямо про це говорити. Дурниці називала дурницями, навіть якщо ними займалися президенти. Хороші вчинки називала хорошими, навіть якщо їх робили люди, з якими вона воліла б не мати справ. Ірина Ериківна уважно і тепло ставилася до людей, з якими працювала: цінувала працелюбність і наполегливість, вітала щирість і щедрість, любила домашній гумор і витончені розіграші. Її ентузіазм надихав на сміливі цілі, а розсудливість і стриманість вчили добирати чесні та надійні засоби.

Юрій Горбань, комунікаційник «Демініціатив»

Ірина Бекешкіна – це суцільний рух. Прес-конференції, ефіри, опитування, зустрічі, презентації, відрядження. Її старенька NOKIA ніколи не затихала. Її боялись продажні й фейкові соціологи, бо вона ставала розлюченою «вовчицею», коли йшлося про честь професії. Політики замовляли у когось свої опитування, але завжди озирались – а що на це скаже Бекешкіна. Її авторитет серед колег, політиків, громадського сектору, журналістів та й звичайних людей був незаперечним.

Один рік її виступів у ЗМІ – це сотні сторінок інтерв'ю, статей, презентацій. І якщо говорити про соціологію, як про науку, яка увійшла в повсякденне життя, то Бекешкіна, як публічний провайдер, зробила в це вагомий внесок. Її публічна особливість в тому, що вона, як кажуть самі журналісти, дуже хороший матеріал і знахідка для медійників. Вона говорила дуже просто і ясно, ніколи не закручувала складні поняття у важкі формулювання, навчала журналістів розбиратися в сухих цифрах громадської думки і образно

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

пояснювала їм ази соціології. Ну от, скажімо, коли вона таке складне поняття, як вибірка – представлення всіх сфер населення, соціальних груп в опитуванні, – образно порівнювала з каструлею борщу. Щоб зрозуміти смак борщу з різних інгредієнтів достатньо з'їсти кілька ложок. Кілька ложок борщу – це і є вибірка «зі всієї каструлі» суспільства.

Останні поїздки Ірині Ериківні давались важко. Давно б пора було обстежитися у лікарів, але непосидюча Бекешкіна відкладала до останнього. Ще вчора телефоном з лікарні вона, як завжди, розповідала про роботу й казала лікарям – у мене все добре, от тільки аналізи не дуже. Такою вона була завжди – відкритою, чесною, нескінченною оптимісткою й дуже людиною!

Ірина Філіпчук, комунікаційниця «Демініціатив»

Ірина Бекешкіна працювала у Фонді з днів його заснування. Вона любила гадувати, як сиділа в Інституті соціології, і до неї в кабінет зайшли два високих парубки. Це були Ілько Кучерів та Сергій Одарич. Прийшли поговорити, як би об'єднати зусилля «розумних і активних» і ввести соціологію у політичний дискурс. Відтак соціологія, поважна наука, поступово набирала обрисів публічності, а Фонд був першим, хто почав активно вживати громадську думку як аргумент для політичних дискусій.

Після того, як не стало Ілька Кучеріва, Ірина Бекешкіна очолила «Демократичні ініціативи», і сьогодні вже можна зізнаватися – не дуже хотіла цього «директорства» й планувала побути на цій посаді рік-два, щоб потім передати цю справу «активним» і займатися наукою.

Але її талант публічного соціолога, її чесність і безкорисливість у професії вже не могли належати тільки їй. Ані журналістська спільнота, ані громадянське суспільство, ані країна загалом вже не могли обійтися без її влучних прогнозів та чіткого аналізу причин негараздів у країні, без її образного й водночас усім зрозумілого пояснення складних процесів суспільної свідомості.

Євген Бистрицький, філософ і громадський діяч, виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження» у 1998–2017 рр.

Її – талановитого соціолога і відданого друга вже немає з нами. Вона пішла від нас внаслідок важкої хвороби, на прояви якої в останні кілька місяців Ірина не звертала увагу у вирі її ще неоціненної громадської активності, зокрема у поїздках по регіонах. Вона відмахувалась від настійливих порад звернути увагу на своє здоров'я. Хоча сама завжди турбувалась про інших.

Частина третя. Спогади

Я познайомився з Іриною Бекешкіною в 1973–1974 роках на філософському факультеті Київського університету Тараса Шевченка. Потім ми йшли паралельно по життю. Вона опинилась в Інституті філософії, була редактором журналу «Філософська думка». У 1996 році пішла до Ілька Кучеріва... Я у 1998 році, у тому числі за її порадою, пішов на конкурс на посаду виконавчого директора Фонду «Відродження». Тоді вже почалась наша спільна робота. Чому вона була спільною? Тому що вона у нас часто була експертом у різних програмах.

Ірина Бекешкіна увійшла у рейтинг 100 найвпливовіших жінок в Україні. А її впливовим інструментом була об'єктивна громадська думка. Вона палко вірила в її дієвість.

Ніхто, як Ілько Кучерів та Ірина разом з їхнім Фондом «Демініціативи», не зробив більшого для формування відкритої чесної громадської думки в Україні. Без них ми б не досягли свідомості, що це значить – чесні і вільні демократичні вибори. Саме спираючись на дані опитування, Ірина затято обстоювала необхідність запровадження і збереження зовнішнього незалежного оцінювання як антикорупційного інструменту.

Як людина вона була дуже прямолінійною, ніколи не була хитрою, ніколи не мала задніх думок, вона завжди говорила те, що думає і вмiла це сказати.

Образ Ірини дуже світлий, я думаю, що він ще не до кінця оцінений. І думаю, що книжка, яка, вийде, допоможе цей образ висвітлити. А нам, в тому числі і «Демініціативам», треба вимагати, щоб була вулиця, названа іменем Ірини Бекешкіної. Тому що як громадський діяч, який постійно виборював, відстоював відкрите громадянське демократичне суспільство, Ірина Бекешкіна, безумовно, заслуговує на історичну пам'ять в Україні.

Буде назва вулиці, буде наша вічна пам'ять.

Не буде вірного друга, не буде її вічно живої енергії та любові до справжнього життя.

Олександр Сушко, політолог, виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження»

Публічна дипломатія, міжнародна аналітика, робота з закордонними аудиторіями, просування українських інтересів і наративів у світі – це великий пласт роботи, яку провадила Ірина Бекешкіна. Дуже багато правильних ідей були ефективно комуніковані там, у той спосіб і з тими аргументами, які фактично допомагали переконувати тих людей, які або не знали достатньо про Україну, або володіли якимись неточними даними, або навіть стояли «не на нашому боці», і їх треба було переконувати. Власне, вміння не просто про-

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

водити опитування, а їх правильно подати, інтерпретувати, упакувати у такий спосіб, щоб воно було переконливо, зокрема для зарубіжних аудиторій, що теж дуже важливо – відповідно завдяки цьому Ірина, як міжнародний громадський діяч, була знаною і неоціненною.

З'явилася ідея спеціальної іменної стипендії імені Ірини Бекешкіної для молодих соціологинь. Цього, 2021-го, року буде перший цикл, і ми сподіваємося, що це буде тривалий проєкт. Буде оголошено конкурс, подання матеріалів на цю стипендію, буде відібрано перше коло таких стипендіаток. Вони отримають можливість стажуватись насамперед у «Демократичних ініціативах». І Фонд «Відродження» допомагатиме молодим соціологиням комунікаційно, у фаховій кваліфікації та розширенні їхніх горизонтів.

Ольга Айвазовська, голова правління Громадянської мережі ОПОРА

Вона була в житті по-дитячому простою та прямолінійною, неймовірно невибагливою в побуті. В той же час закоханою в соціологію, професійною.

Окрім публічних заходів, на яких не вдається поговорити, востаннє мали шанс поспілкуватись, коли опинились в одному вагоні потягу «Львів – Київ». Вона їхала після проведення фокус-групових опитувань жінок, які постраждали від міжнародного збройного конфлікту, війни. Переймалась завжди найбільш чутливими темами.

Світлана Хутка, соціологиня

Згусток енергії, гострого розуму, різкого слова на глупоту. Лицарка непримиренної війни проти фальсифікацій громадської думки, проти зарозумілого непрофесіоналізму та неправди.

Можна було би нескінченно перелічувати, як вона вплинула на мене як фахового соціолога і багатьох інших колег – тому що її тексти неодноразово читано-перечитано з 1999 року студенткою ... Коли тобі телефонує сама Бекешкіна та запрошує співпрацювати – якось по-іншому дивишся на себе і докладаєш ще більше зусиль, аби все відповідало найвищим стандартам якості.

Я майже не знаю інших людей, котрі би так само горіли до кінця своїм покликанням, віддавались громадській активності і залишались у спілкуванні простими, без нашарувань пафосу, спраглими життя і сповненими віри у краще.

Олена Богдан, соціологиня

Це була людина, яка не боялася гострих тем, дуже любила свою країну та свою професію, цінувала свободу, вірила в силу гумору та силу розуміння,

Частина третя. Спогади

з гострим несприйняттям брехні й маніпуляцій, яка знала важливість фахового моніторингу громадської думки і докладала багато зусиль, щоб суспільно значима інформація в Україні була доступною та зрозумілою. Соціологічна спільнота, берімо приклад з пані Ірини – спілкуймося з журналістами (навіть попри «не хочу» і «у мене не дуже виходить»), робімо дані доступними, говорімо з суспільством навіть про те, про що боляче говорити!

Мустафа Найєм, журналіст, народний депутат України VIII скликання

У неї хватало смелости не подменять результаты социсследований своей гражданской позицией. И даже после долгих лет несовпадений ее личных взглядов с тем, что говорили цифры, она не разучилась удивляться. Очень светлая. Беспредельно (само)ироничная. И при этом очень добрая.

Петро Порошенко, Президент України у 2014–2019 рр.

З глибоким сумом сприйняв звістку про раптову смерть Ірини Бекешкіної – Людини, Професіонала, Науковця, Патріота. Пішла з життя людина, яка є зразком чесності в професії, голосом совісті суспільства. Вона ніколи не служила кон'юктурі, її висновки як соціолога завжди були стандартом якості. Ми всі відчували її турботу про суспільство, яке вона вивчала та відчувала кожен нерв у його настроях та змінах. Ірина Еरिकівна вміла говорити правду і політичним лідерам, і простим громадянам. Вона була відчайдушною оптимісткою і всім серцем вірила у своїх співвітчизників.

Євген Глібовицький, керуючий партнер pro.mova, співзасновник Несторівської групи

Одна з рис, яка вирізняла Ірину Еरिकівну – це її жвава і весела вдача. Завжди в доброму гуморі, завжди в центрі уваги в компаніях, вона була однаково захоплююче-цікавою на конференційних подіумах і в обговореннях суспільних трансформацій ввечері за вином. Ірина Бекешкіна була одним зі стовпів, на яких тримається доказовість ініціативних і активних громадян, вона одночасно підштовхувала і заземлювала. Завдяки Володимирі Єрмоленку маємо ось цю недавню розмову, в якій Ірина Бекешкіна підсумовує зміни в країні за останні десятиліття: <https://www.youtube.com/watch?v=wReY-m7sOxU>

Цитата з цієї розмови: «Прорвемось-прорвемось. Бо ми сильні?!» – цього міксу надії, тривоги, сумніву і переконаності буде дуже бракувати.

А ще згадую її почуття гумору. Ми сиділи в середовищі кількох експертів, говорили, що проблема настільки складна, що треба поставити пляшку

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

віскі, без неї не розібратися. І в цей час відкриваються двері, з'являється голова Ірини Ериківни, і вона каже: «Віскі? Хтось сказав віскі?». Вона була живою в усьому.

Ярослав Юрчишин, народний депутат України IX скликання

Відходить епоха. На стало Ірини Бекешкіної, керівниці Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. Колеги по Раді Реанімаційного пакету реформ. Партнерки з багатьох ініціатив. Душі та совісті третього сектору України. Щирої та безкомпромісної. Доброї та цілеспрямованої.

Наталія Лигачова, шефредакторка інтернет-видання «Детектор медіа»

Ірина Бекешкіна, безумовно, належала до тих соціологів, яким можна беззаперечно довіряти, і це визнавала більшість політиків. Пригадую, як у 2004 році, між другим і третім турами виборів президента, тодішній посол США в Україні, пан Джон Гербст, під час зустрічі з журналістами та соціологами, особливо підкреслив вагомість соціології, якій можна довіряти, та свідчень журналістів про те, що відбувається в країні, зокрема посиляючись на Ірину Бекешкіну, яку було запрошено на цю зустріч.

Ірина Бекешкіна була дуже активною громадською діячкою, а ще була членом Ради Реанімаційного пакету реформ. Пані Ірина була перфекціоністом у всьому і прикладом для громадських активістів не тільки в тому, щоб працювати на свої організації, на свою допомогу суспільству, а й у дуже відповідальному ставленні до коаліції громадських організацій. Вона розуміла вагомість і необхідність цього.

А ще Ірина Бекешкіна була одною з тих соціологів, які дуже багато уваги приділяли журналістам і журналістиці. Я згадую 2002–2003 роки. «Демініціативи» проводили опитування серед журналістів, щоб виявити найбільш авторитетних і сформувані їх рейтинг. Ідея пані Ірини зробити такий рейтинг була дуже важливою, бо він показував, яким саме журналістам довіряють їхні колеги.

Світлана Конончук, виконавча директорка Українського незалежного центру політичних досліджень

Ірина Бекешкіна не думала, як сприймуть її слова, їй було важливо сказати те, що для неї було вагомим. І її голос завжди важив, можливо, не завжди робили так, як вона хотіла, але завжди її голос було чути, і її особистість було помітно.

Частина третя. Спогади

Щедрість Ірини Бекешкіної – теж сутнісна її риса. Вона завжди була готова поділитися ідеями, думками, завжди запрошувала до якихось ініціатив. Пам'ятаю перші видання Фонду «Демократичні ініціативи», які називались «Політичний портрет України» – одне з перших колективних видань, до роботи якого залучалося багато політологів, соціологів, журналістів. Ірина Еरिकівна робила такі збірки та журнали і збирала навколо себе людей, яким було цікаво і важливо працювати разом над утвердженням якихось знань і фактів, які могли б створити такий продукт, що був би важливим для багатьох.

Ігор Коліушко, голова правління Центру політико-правових реформ

Бувають в організаціях громадського сектору різні періоди, і коли дуже різко скачуть зарплати. Тоді починаються всередині обговорення: чи не пора нам щось інакше робити, треба якось наздоганяти колег, ми відстаємо. То я завжди згадую слова Ірини Еरिकівни про якусь там незначну для нас суму грошей. Вона каже: «О! Якби в мене такі гроші були, та я б стільки всього зробила!». Оця, власне, її жертовність, її професіоналізм і при цьому її скромність – це те, що завжди впадало в очі, і те, що буде пам'ятатися і завше служитиме для всіх нас певним імперативом поведінки.

Леся Оробець, народна депутатка VI скликання

«– Ви не одні такі. Я теж це бачу, це показує соціологія».

Ірина Бекешкіна – нечисленним мрійникам від освіти, які наважились вголос заговорити про катастрофічну корупцію в освіті. А заговоривши – наважились на немислиме – подолати ректорське лобі і таки запровадити ЗНО (до реформи – понад 80% абітурієнтів та їхніх родичів стикалися з корупцією при вступі, після – лише 11%).

Пані Ірина обожнювала помічати неочевидне і навіть парадоксальне. Кожна наша зустріч тривала значно довше запланованого, бо хто ж добровільно піде, коли так цікаво і так іскрометно! Її словам можна було вірити, її цифрам теж. А у нас небагато в Україні людей, про кого можна так сказати. Вона з тих, хто беріг репутацію.

Лариса Денисенко, письменниця, правозахисниця

В цифрах бачити Людину – це вияв людяності, пасіонарності, небайдужості та логічних установок. Не розчаровуватися, не втрачати цікавості та готовності ділитися досвідом, формулювати точно та прицільно, бути

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

смішливою, блискучою аналітикинею. Ви подарували всім, хто вас знав, щастя наближеності різної дистанції.

Марина Гримич, письменниця і видавець

Я Ірину Бекешкіну особисто не знала, однак вона була однією з трьох людей у цій країні, яких я могла безкінечно слухати у наш час – час бездумного розкидання по масмедіа і соціальних мережах словесного сміття, папузячого повторення дурниць чи висловлювання суджень у стилі Капітан Очевидність з розумним виразом обличчя. Це була людина честі. І професіонал. Шкода, що я з нею так і не познайомилася.

Андрій Куликов, журналіст, співзасновник і ведучий «Громадського радіо»

Ірина Бекешкіна вміла відокремлювати особисті вподобання від принципів наукової неупередженості. У неї була дуже висловлена громадянська позиція. Недарма вона очолювала Фонд, який має назву «Демократичні ініціативи», недарма там є ім'я Ілька Кучеріва – одного з діячів національного руху свого часу. Вона залишалася вірною традиціям і принципам українського національно-демократичного руху.

Роман Кабачій, журналіст-експерт

Ірина Бекешкіна – це символ правди в соціології. Усі знали про різні «роги-копита», але вона мала сили з ними воювати, окрім того, що робити свою сильну роботу, і при тому бути публічною особою, щоби це доносити, роз'яснювати, розжовувати. Вона всіх нас потроху будувала.

Олександра Матвійчук, голова правління Центру громадянських свобод

Мала за честь працювати з Іриною Бекешкіною у роки Євромайдану, коли ми стали учасниками єдиної соціальної мережі під умовною назвою Революція Гідності.

Мене з того часу досі вражає в пані Ірині професійна чесність, її інтелектуальна мужність, вміння гнучко мислити і називати речі своїми іменами. А до того ж пані Ірина мала таку рису, як емпатичність... За її цифрами ми завжди бачили реальних людей, реальні життєві процеси і реальну ситуацію.

Данило Метельський, комунікатор Школи політичної аналітики Києво-Могилянської академії

«Треба посміхатися та рухатися вперед!»

Саме так колись мені сказала Ірина Бекешкіна, коли ми їхали з нею до Одеси напередодні II туру президентських виборів.

Біля нас сидів чоловік, якому не подобалося, що ми, україномовні, їхали до Одеси, і він не ховав своїх поглядів та виявляв певну агресію до нас. Ірина Ериківна слухала, не перебивала, посміхалася. Було таке враження, що ми зустріли старого знайомого, а не людину, яку бачимо перший раз.

«А чому так?», «А чого Ви так вирішили?», «Цікаво, я і не знала навіть!», – казала пані Ірина, посміхалася і вже через 20 хвилин чоловік забув про ту агресію, що нещодавно була. Він забув про різні погляди, політику та почав розповідати свої історії з життя.

Закінчилось все це тим, що він сам сказав: «Не важливо, яких ми поглядів, головне – це те, що ми залишаємось людьми», що було дуже неочікувано почути від людини, яка ще декілька годин тому казала, що йому гидко навіть сидіти біля україномовних людей.

Але ця історія не про політику чи різні погляди – ця історія про людину, яка завжди слухала, підтримувала та посміхалася, незважаючи ні на що.

Ця маленька, на перший погляд, жінка, мала величезний вогонь у своїй душі, яким вона з радістю ділилася з людьми. Вона була молода душею, завжди відкрита, і з нею завше можна було поговорити на різні теми, починаючи від подій, що відбуваються в країні, закінчуючи звичайними життєвими ситуаціями. І хоч я працював з нею не так багато, я завжди відчував те тепло, що Вона дарувала людям.

Для мене Ірина Ериківна запам'яталася в першу чергу тим, що вона мотивувала мене виступити перед журналістами в Одесі, розказавши їм про проект Виборча Рада UA. Все це було неочікувано і дуже страшно для мене, адже я ніколи до цього не виступав перед журналістами на камеру, але Вона сказала, що вірить у мене, і я зміг виступити, хоч все це було не ідеально.

Видання «Дзеркало тижня»

Все менше в стране становится тех, кому можно задать вопросы, ответы на которые ты сам не знаешь. Не стало известного социолога Ирины Эриковны Бекешкиной. Маленькой женщины с огромной волей и сердцем гражданина. Она была из тех немногих, кому хватало и честности при замеры социальной температуры, и ума для смелых и точных диагнозов. Она точно знала, за что можно людей прощать, а что должно вызывать тревогу и сопро-

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

тивление. Мы – все 38 миллионов – немножко были детьми Бекешкиной. Светлая память! Очень светлая.

Офіс Президента України Володимира Зеленського

Пішла з життя директор Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, старша наукова співробітниця Інституту соціології НАН України Ірина Бекешкіна. Це велика втрата не лише для української соціології, а й для всієї країни. Адже своєю професійністю, розумом та об'єктивністю пані Ірина допомагала владі почути голос народу, його сподівання та прагнення. Її внесок у розбудову демократії та громадянського суспільства не оцінений.

Костянтин Сігов, філософ, директор Центру Європейських гуманітарних досліджень Києво- Могилянської академії та видавництва «Дух і Літера»

Ірина Бекешкіна – перша жінка, яка навчала нас соціологічній мудрості у відділі Мирослава Поповича і Сергія Кримського наприкінці 1980-х років. Це був прорив – зовсім нещодавно в СРСР соціологія була під заборонаю. Сміливий гумор і здоровий глузд на березі цього Рубікону цінували не менш, ніж томи Вебера і Дюркгайма, Парсонса чи Мертона. Чому? Подолання Великого Страху було початком нашої науки про посттоталітарне суспільство. Святковий бутиль на столі у Поповича більше пояснював нам життя, ніж піраміда Маслоу. Жести рук соціологині перевертали цю піраміду на наших очах. Її мікрожести пояснювали нам макросоціологію нашої строкатої країни більше 30 років...

На початку листопада 2013 р. ми стояли з келихами доброго вина у філармонії на дипломатичному прийомі. Більшість навколо нас була переконана в підписі асоціації України з Європейським Союзом за кілька днів. Вперше без жодної посмішки Ірина подивилася в мої очі і тихо сказала: «Він нічого не підпише». Лець не розбивши келихи, ми випили за перемогу нашої безнадійної справи: «Прорвемось...»

Ірина Бекешкіна не тільки активно внесла в наш обіг словосполучення «екзит-пол», а ще й як енергійно захищала його від дискредитації. Exit – здається, її лаконічне гасло. Світло в кінці важливіше за весь тунель, коли є вірний свідок у світла.

Телеканал ICTV

Колектив «Свободи слова» на ICTV, де Ірина Еरिकівна була частим гостем, «Нові лідери», де вона була улюбленим спікером і експертом, а Фонд «Демократичні ініціативи» – членом Громадської наглядової ради та інших

проектів, до яких вона долучилася, завжди будуть вдячні за ту енергію, талант і той фаховий досвід, яким Ірина Ериківна ділилася неустанно і від душі.

Людина-епоха. Найточніший барометр суспільних настроїв. По-дитячому проста, прямолінійна і мудра. Закохана в соціологію і надзвичайно професійна, – кажуть колеги і друзі. І ми згодні з кожним сказаним добрим словом.

**Володимир Паніотто, генеральний директор
Київського міжнародного інституту соціології,
професор соціології Києво-Могилянської академії**

Ми познайомились з Іриною десь у 75-му, так що я її знав років 45, мабуть. Вона почала працювати тоді в журналі «Філософська думка».

Ірина займала унікальну позицію в співтоваристві, тому що була медійною зіркою. Коли КМІС організував якусь прес-конференцію, то людей на неї приходило на порядок менше, ніж коли це організували «Демініціативи» з її присутністю.

І мені здається, що є такі три якості, завдяки яким це відбулося. Вона поєднувала якості соціолога і журналіста. Це просто унікальна позиція, нікого такого подібного поки, на жаль, немає. Вона була людиною чесною, принциповою, миттєво реагувала на ситуацію і не боялася висловити свою думку, іноді дуже різко. І мені цього не вистачає.

Вона була людиною самовідданою, фактично присвятила соціології все своє життя, у неї не було якихось інших особливих інтересів, вона постійно цим цікавилася, у будь-який час: ввечері, вдень, за кордоном. Таких людей дуже мало.

Їй вдавалося так формулювати деякі складні речі, що вони ставали всім зрозумілими. Вона віднаходила влучні слова і назви багатьом процесам і явищам, які потім ставали загальноживаними. Наприклад, її назви опитувань на Майдані 2013–2014 років – «Майдан-мітинг», «Майдан-табір», «Майдан-Січ» – ввійшли в науковий обіг як терміни. «Удавкою для соціологів» вона назвала небезпечний законопроект, поданий від «Батьківщини», який зобов'язував соціологічні центри проходити ліцензування. Соціологи виступили проти нього, адже досвід такого ліцензування у Білорусі показував – ліцензію отримають не кращі соціологічні центри, а ті, які лояльні до влади. Ірина прицільно про це говорила. І оця її «удавка для соціологів», мені здається, добила ситуацію, й законопроект цей не пройшов.

Вона називала псевдосоціологів «рогами й копитами», і сьогодні всі так їх називають.

А ще мені часто доводиться пояснювати, що соціологи не мають жодного стосунку до псевдоданих, які часом друкують у ЗМІ. Я пам'ятаю, в одному

інтерв'ю, коли журналістка їй зауважила про якісь неправильні дані, Ірина дуже влучно сказала: «Вибачте, але причому тут соціологія? Чому ви соціологію звинувачуєте? От я одягну білий халат, візьму скальпель і почну різати людей направо і наліво, у цьому буде винна медицина?».

Я, до речі, вчора випадково знайшов моє привітання з її днем народження. На нас подала в суд Королевська, що ми буцімто неправильно показуємо дані її рейтингу, даючи їй лише 2% (а вона, до речі, потім офіційно отримала 1,7%). І я, от, писав: «Ірина, нинче повод веский тебе здоровья пожелать, дай Бог работать, отдыхать и не судиться с Королевской». Але чому Королевська це зробила? Потім, коли виявилось, що цей суд не має перспектив, Королевська приїхала до нас в офіс і сказала щось таке, що, якби дуже хотілося, можна було прийняти за вибачення. Вона сказала: «Ви розумієте, мені політтехнологи порадили, що люди не будуть голосувати за таке. Треба було поставити під сумнів. А ваша робота з «Демініціативами» найбільше привертає увагу». Нас вибрали як жертву і на нас подали в суд, аби набути розголосу завдяки популярності Ірини.

Екзит-поли 1998–1999 років КМІС не проводив, але ми брали участь у них – я, Головаха, Паніна, Чурилов, Ірина Бекешкіна та Ілько Кучерів – і обговорювали тоді методологію екзит-полу. А далі Національні екзит-поли стали регулярними під час усіх президентських та парламентських виборів.

Національний екзит-пол відрізняється від інших своєю незалежністю, тому що всі інші екзит-поли проводять політичні сили. Іноді вони це оформлюють через центри чи ЗМІ, які їм належать. В Ірини була давня мета – вона дуже хотіла поширити ідею Національного екзит-полу на проведення регулярних політичних досліджень, які були б цілком незалежними.

Євген Головаха, директор Інституту соціології НАН України

В одному зі своїх останніх інтерв'ю Ірина Бекешкіна розповіла про те, як прийшла в соціологію і кого вважала своїми вчителями: «У соціологію я теж потрапила випадково – від Інституту філософії відокремлювався Інститут соціології, і мені запропонували там посаду старшого наукового співробітника. Причому емпіричною соціологією я не збиралася займатися, ставилася до неї по-філософському зверхньо. Про що чесно попередила. «Ну, пишіть теорію», – так ми домовилися. Але вийшло не так. Соціологія мене захопила, можливо, це було саме те, до чого я довго йшла. У мене були чудові вчителі – насамперед Наталія Паніна, Євген Головаха, а головне – досвід, можливість на підставі проб і помилок опанувати найцікавішу, найдинамічнішу науку» (Дзеркало тижня, 2019, 26 березня. – *Ред.*).

Частина третя. Спогади

До числа вчителів, поряд із Наталією Паніною, потрапив і я. І хоча за віком ми з Наталією були ненабагато старші за Ірину, її зоряний шлях у соціологію насправді був пов'язаний з одним із наших сімейних обговорень проблеми кадрового забезпечення сектору демократизації суспільства, що його мені запропонував очолити керівник відділення соціології Інституту філософії АН УРСР Юрій Миколайович Пахомов. Тоді тільки-но розпочиналася перебудова, і проблеми демократизації суспільства видавалися вкрай актуальними. Оскільки сектор треба було створювати «з чистого аркуша», я зіткнувся із кадровим дефіцитом. І кандидатуру Ірини Бекешкіної мені порадила Наталія Паніна, котра до цього спілкувалася з нею як редактором часопису і співробітницею відділу соціальної психології. У мене, ясна річ, були сумніви, адже я сам за кілька років до цього прийшов у соціологію із психологів і знав, що на опанування нового фаху потрібні роки, а сектор був створений для розв'язання багато в чому кон'юнктурних завдань оновлення суспільства. До того ж Іра сказала, що емпірикою займатися не буде. Усе вирішила рекомендація Наталії Паніної, й відтоді ми багато років пропрацювали разом з Іриною Бекешкіною в одному секторі. Дотепер вважаю, що її теоретичний розділ у першій монографії, підготовленій нашим сектором, був найкращим! Ірина могла стати глибоким теоретиком, чії книги і статті викликали б незмінний інтерес академічних соціологів. Але бурхливе соціально-політичне життя перших років незалежності залучило Ірину Бекешкіну насамперед до практики соціологічних досліджень і публічної репрезентації їх. І в цій царині на неї очікували заслужений успіх і суспільне визнання.

Коли на початку 1990-х років у наш сектор прийшли представники Народного Руху України Сергій Одарич та Ілько Кучерів із пропозицією створити при НРУ соціологічний центр, я не одразу погодився. Тільки після зустрічі із В'ячеславом Максимовичем Чорноволом, який був переконаний, що без об'єктивної соціологічної інформації неможливе нормальне політичне і партійне життя, я погодився стати науковим директором центру, створеного при прес-службі НРУ. Пізніше центр «Демократичні ініціативи», де виконавчим директором став Ілько Кучерів, перетворився на самостійного й вельми впливового учасника суспільно-політичного життя України. Експертом центру, поряд із Наталією Паніною та Андрієм Горбачиком, стала Ірина Бекешкіна. У перші роки існування «Демократичних ініціатив» ми чимало зробили для розвитку соціологічної науки і розвитку громадянського суспільства в Україні. У багатьох міжнародних проектах «Демократичних ініціатив» великою була роль Ірини Бекешкіної як експерта й організатора досліджень. Формування економічної та політичної культури населення, створення в Україні перших кредитних спілок, розвиток мережі організацій громадян-

ського суспільства – у реалізації цих важливих проектів Ірина Бекешкіна брала доволі активну участь.

Коли я пішов із «Демократичних ініціатив», науковим директором центру стала Ірина Бекешкіна. А після того, як з життя пішов Ілько Кучерів, вона стала директором. Під її керівництвом «Демократичні ініціативи» стали однією із найвпливовіших громадських організацій, місце якої в публічному просторі України важко переоцінити. Сама ж Ірина багато в чому вособлювала в масовій свідомості те, що журналісти називали «чесною соціологією». Численні прес-конференції та інтерв'ю Ірини Бекешкіної, поза сумнівом, зміцнювали авторитет соціологічного знання в громадській думці України.

Згадую, як в одній із наших розмов з Наталією Паніною я покритикував Ірину за якийсь, як на мене, недостатньо обґрунтований публічний виступ. На що Наташа мені відповіла: «Головне, що Ірина популяризує наше знання краще, ніж ми з тобою». Ірина не тільки активно популяризувала, а й захищала соціологію від політично ангажованих і продиктованих кон'юктурою нападок та обвинувачень. Вона чимало зробила, щоб до даних соціологічних досліджень в Україні ставилися з інтересом і повагою. Її відхід з життя – величезна втрата не тільки для рідних і близьких, не тільки для колег-соціологів, а й для багатьох людей, чиє уявлення про минуле, теперішнє і майбутнє України формувалося під впливом думок і оцінок, публічно висловлених соціологом Іриною Бекешкіною.

Михайло Міщенко, заступник директора соціологічної служби Центру Разумкова

Коли представники покоління, до якого належала Ірина Ериківна Бекешкіна, починали займатися соціологією, суспільство здавалося стабільним (а скоріше, застиглим) і таке суспільство формувало запит на відповідні якості тих, хто його досліджував. Дехто цілком погоджувався працювати за формулою «те, якою реальність повинна бути (відповідно до певної ідеологічної доктрини), важливіше за те, якою вона є насправді». Дехто був з цим не згоден. І ця здатність «бути незгодним» з панівною думкою визначала формування їх і як особистостей, і як дослідників. До числа таких належала й Ірина Бекешкіна.

Часто її зображують як людину, яка могла дати відповідь на будь-яке питання – чи то стосовно сучасного стану суспільства, чи то стосовно його майбутнього. Насправді сама вона ніколи так себе не позиціонувала. Призначення дослідника не в тому, щоб все знати, а в тому, щоб прагнути пізнати, кожен раз відкриваючи щось нове як у світі, так і в самому собі. І у цьому відкритті «самого себе», яке ніколи не може досягти завершення, і полягає радість пізнання.

Часто можна почути думку, що кожен намагається змінити цей світ відповідно до своїх інтересів. Для тих, хто досліджує суспільство, наявність такого «інтересу» часто призводить до викривленого сприйняття реальності. Однак Ірина Ериківна завжди уміла поєднувати чітку громадянську позицію із вмінням неупереджено сприймати реальність. Вона ніколи не уподібнювалася тим політикам та політтехнологам, які намагаються повести суспільство «у потрібному напрямі», а потім виявлялося, що цей «напрямок» насправді потрібен насамперед їм.

Як соціолог Ірина Бекешкіна досліджувала суспільство на предмет виявлення внутрішніх важелів його розвитку, тих соціальних груп, які здатні реалізувати суспільні зміни, і через дослідження цих груп, їх потреб і запитів намагалася віднаходити рушійні сили здійснення суспільних змін.

Хоча її протягом багатьох років відносили до числа «найвпливовіших жінок України», вона насправді впливала на країну лише (і насамперед) тим, що жила і переживала разом з нею, вона уміла «відчувати» країну, на відміну від багатьох політиків, що перебували біля державного керма.

Часто розуміння сутності того, що відбувається, саме по собі є силою, здатною змінювати світ. Безумовно, Ірина Бекешкіна силою такого розуміння володіла.

**Олена Злобіна, доктор соціологічних наук,
завідувачка відділу соціальної психології
Інституту соціології НАН України**

Не так давно колега-психолог написав, що «Journal of Personality» об'явив о наборе статей в специальный выпуск о психобиографии выдающихся личностей, оказавших влияние на социальные изменения. И спросил, кого из ваших непосредственных знакомых вы могли бы номинировать на эту роль? И я ответила, что номинировала бы Иру Бекешкину. Потому что когда она результаты экзит-пола обьявляла в 2004-м, это было то, что действительно повлияло на социальные изменения. К сожалению, психобиографию лучше создавать на основе интервью с живым человеком, но, наверное, воспоминания об Ире многих и многих людей смогут как-то восполнить этот пробел. Я была знакома с Ирой практически всю свою послеуниверситетскую жизнь. У меня в компьютере много папок с надписью «Ира исследование», «Ира проект», «Ира для журналистов», потому что после прихода в «Деминициативы» она постоянно приглашала меня участвовать в разных проектах, анализировать результаты, проводить тренинги, выступать на разных круглых столах. Ира оставалась как бы неформально частью отдела социальной психологии, она могла зайти без повода,

просто поговорить, обговорити походження в країні, але частіше, звичайно, ми бачили її бігучою, даючою інтерв'ю, виступаючою на каналах, організуючою, мобілізуючою, просуваючою. А я бачила її пливаючою в море за горизонт і, стоячи на березі, хвилювалась, коли ж вона покажеться знову. І це неумовне, нескінченне рух за горизонт було її головною рисою, її внутрішнім двигателем, її суттю. Коли наш колега став керівником відділу, в якому працювала Ірина, він прямо говорив, «в цьому відділі всі співробітники хороші, але є брильянт, це Ірина Ериківна». Так, вона була особливим, не тільки енергійним, але виключно принциповим, не терплячим фальшу, відстаючим принципів професійної етики, прикладаючи неможливі зусилля, щоб боротися як з неякісними дослідженнями, так і з їх некоректним висвітленням в ЗМІ.

Ольга Іващенко, старший науковий співробітник Інституту соціології НАН України

Ірина вміла казати «Ні». Дуже рідкісна якість, навіть в оточенні чоловіків, яких в нас заведено вважати сильними і навіть непохитними. Та ось щодо цього «ні» аж ніяк такими вони на загальне не бувають. Я, і багато хто ще, пам'ятаємо роль Ірини Бекешкіної на президентських виборах 2004 року. Саме їй тоді випала доля оголосити результати Національного екзит-полу, коли в прямому ефірі представники інших соціологічних фірм – учасників дослідницької групи, покидали студію УНІАН, не погоджуючись з цими даними, надаючи докази зміни коефіцієнта зважування, згідно з чим підтверджувались результати, оголошені головою ЦВК Ківаловим про перемогу кандидата від влади. Мені часом здається, що саме тоді Ірина Ериківна пережила найдраматичніші моменти свого життя, взявши на себе відповідальність про оголошення переможцем кандидата від опозиції. Лише кілька відсотків переваги, котрі зрештою визначили й подальший хід історії нашої Незалежності. Коли на новорічному застіллі в Інституті соціології напередодні 2005 року наш старший колега Всеволод Тихонович відреагував на її появу в кімнаті: Ірина стала історичною особистістю. Тоді ми всі були радісні й хотіли бачити її Президентом Соціологічної Асоціації України, це був прояв довіри і визнання справжнього соціолога та чесної людини. Та Ірина обрала інший шлях, вона стала публічним соціологом, а для цього треба мати талант усної вербалізації, вміння просто говорити про складні речі, які хвилюють усіх. Детально згадую про цю подію не лише тут у спогадах, а завжди, коли думаю про Ірину Бекешкіну.

В професійному оточенні з успадкованою від СРСР бюрократичною ієрархією на чолі завжди обиралась людина і з докторським ступенем, і за-

Частина третя. Спогади

відувач якоїсь структури, і переважно чоловік, але Ірина була позбавлена цього кар'єрного хисту. Ми одночасно були в докторантурі, час минав, а мотивації на досягнення ставало все менше, так ми й лишилися при своїх ступенях без особливого докору сумління. Докторантура – це час, коли людина визначається не лише з тим, що і як писати чи готувати, але й з тим важливим «навіщо». Статті Бекешкіної все частіше стали з'являтися на шпальтах «Української правди» чи «Дня», сповнені загостреного громадянського відчуття відповідальності та небайдужості. Іра часто резонувала на різні інтелектуальні посили чи заяви одним питанням: «Що з крайною робитимемо?». Іра стала провідним публічним соціологом, вона вміла просто, ясно і чітко дати пояснення на мільйони «Чому?»

Будучи класним емпіриком, вона ніколи не сипала цифрами чи вантажила складними таблицями. Я колись цікавилась в неї, як вона добирає свою базу аргументів, чи лише завдяки аналітичному підходу, сидячи за письмовим столом з комп'ютером? Ні, відповіла вона, звичайно, ні. «Я ж багато їжджу по країні, ходжу межі люди, на той же базар, спілкуюся з простими тіточками, щоб розпитати, дізнатися і зрозуміти дійсну ситуацію». А треба знати, що в нашій, і не лише, соціології вже тривалий час точиться така собі методологічна боротьба двох соціологій, кількісної та якісної, коли за кавалькадою цифр і таблиць часом забувається те, що за ними стоять люди, а треба знати реальні настрої та думки, щоб вирватися з тенет кількісника і зрозуміти реальні соціальні змісти вже завдяки якісним методам, для того, щоб уникнути спотворення реальної картини припущеннями кабінетних соціологів.

Хороший соціолог, окрім цього, повинен мати гостру інтуїцію, щоб без інсайдерської інформації, а все ж розгледіти саме ті тренди, які згодом можуть стати спредами. Тут немає вихідних, справжній соціолог не той, хто вміло оперує обрахунками, а той, хто таким є 24/7. Спеціальна соціологічна освіта ще не гарантує цього, треба, окрім всього, бути просто уважною і спостережливою, щоб знати те, про що говоритимеш, чи писатимеш. Непростий фах, але надзвичайно цікавий і «живий», тут ніколи не може бути завченості чи всезнайства, тільки соціологічне мислення та гостре око спостерігача. Що зрештою Ірині вдавалося. Я помітила, що в останніх своїх інтерв'ю вона стала ніби занадто відвертою, розповідаючи про своє становлення, різні життєві ситуації, в чому власне й проявилася як справжня людина з серйозними життєвими принципами, водночас цікавими подробицями свого минулого, життєвого та професійного досвіду. І її уважно слухали і часто дослухалися. Мільйони.

**Олександр Резнік, завідувач відділу
соціально-політичних процесів Інституту соціології
НАН України, керівник Центру політичної соціології**

Ірина Бекешкіна виявляла високі прогностичні здібності, які завжди базувалися на науковому аналізі.

В 2000 році Ірина опублікувала статтю про проблеми ставлення громадян до політичних інститутів, де показала, що показник довіри до них більшою мірою віддзеркалює очікування громадян від дій влади у майбутньому, а не тільки у минулому. Натомість оцінка діяльності цих інститутів зосереджується на висновках щодо результатів цієї діяльності.

Через багато років вона якраз показала це на прикладі громадянського суспільства. Вона написала великий розділ у монографії, де зазначила, що у 2014–2018 рр. найбільшу довіру мали волонтери, добровольці, НУО. Натомість влада, крім армії, мала низькі показники довіри. А ось після президентських, парламентських виборів 2019 року різко зросла довіра до владних інститутів, які тимчасово відтіснили громадський сектор. Вона пов'язувала це з тим, що довіра певним чином корелює з патерналістськими очікуваннями: спочатку від громадського сектору, а потім – від влади. Але з 2020 р. довіра до волонтерів знову вийшла на перше місце.

Інший її пророчий аспект показав себе в сфері дослідження проблем демократизації і демократичного транзиту. Світова економічна криза 2008 року вплинула на оцінку демократії як найбільш базового типу суспільного устрою, і все вказувало на те, що погіршення економічного становища призведе до зниження підтримки демократичного устрою, а відповідно й підтримки авторитарного устрою. Однак Ірина Бекешкіна тоді зазначила, що на вибір політичного режиму більше впливають зовнішньополітичні орієнтації, ніж оцінка економічного становища.

І справді у 2012–2013 роках ми побачили, як зростають просвіропейські орієнтації громадян, що в принципі тоді не дали скотитися Україні в авторитаризм.

А ще Ірина Бекешкіна мала дивовижне вміння перекладати сухі наукові факти на зрозумілу мову для публічної сфери. Завдяки її діяльності зросла довіра саме до академічної соціології. Вона щороку організовувала презентацію результатів соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, і саме завдяки їй це дало змогу академічній соціології поширити інформацію про себе не лише серед фахівців, але й серед більш широкого загалу.

**Віктор Рибаченко, однокурсник, віцепрезидент
Асоціації політичних психологів України**

*(«Втрата суспільна і особиста», для видання «Час і Події», Чикаго,
25 березня 2020 р.)*

Ірина Бекешкіна народилася 4 лютого 1952 року в невеликому російському місті Івдель далекої Свердловської області, де її батько, з незвичним для радянського вуха іменем Ерік¹, тоді з родиною жив і працював. Як етнічна росіянка Ірина Бекешкіна з часом стала не просто відомим соціологом в Україні, але й щирою українською патріоткою?

Спробую коротко розповісти.

Родина Бекешкіних переїхала до України і осіла в місті Нікополь, на Дніпропетровщині. А Ірина вступила на філософський факультет Київського державного університету (тоді, за часів СРСР, він ще не іменувався Національним), на відділення філософії. Я того ж року вступив також на цей факультет, але на відділення психології.

Так ми й познайомилися з Іриною. Ми, приїжджі, жили в гуртожитку по вул. Ломоносова, а киянка Ірина (вона жила з бабусею в столиці) любила до нас в гуртожиток приїздити, бо ж там було набагато веселіше, ніж вдома.

Ірина була для нас зіркою – весела, яскрава, компанійська, з відкритою душею. Через її ефектність я, провінціал, сприймав Ірину певною мірою як таку собі розбалувану столичну «штучку», білоручку. Як же я був вражений, коли після тяжкої хвороби бабусі Ірина, будучи зовсім юною, надовго перетворилася для неї в терплячу няньку і майже повністю відмовилася від розваг і компаній. Так переді мною раптом постала зовсім інша Ірина – серйозна, відповідальна, жертвна, безмежно віддана бабусі, з якою вона жила душа в душу довгі роки. Такою вона на все життя стала своїм близьким і рідним.

Наукою Ірина захопилася ще в студентські роки. Вона з найближчими подругами особливо ретельно вивчала діалектику, яку викладав дуже цікавий професор В. Босенко, історію філософії, етику, естетику – дисципліни, котрі студентами сприймалися як елітні серед інших дисциплін факультету. Прізвища викладачів цих дисциплін – В. Шинкарука, М. Булатова, В. Табачковського, І. Бичка, А. Канарського, Л. Левчук та інших і досі згадуються студентами того покоління зі шанобливістю.

Це сформувало високу культуру мислення, широкий науковий кругозір, уміння глибоко аналізувати процеси і явища. І коли Ірина волею обставин

¹ У паспорті писалося «Еріківна», але ми, в «Демініціативах», якимось природньо українізували і казали «Еरिकівна». – *Ред.*

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

прийшла в соціологію, все це їй дуже згодилося, як і досвід редактора журналу «Філософська думка». Вона швидко освоїлась в середовищі вітчизняної соціології, де активно діяли цікаві професійні колективи і вже були свої «зірки» та авторитети.

Ірина Ериківна стояла біля витоків Фонду «Демократичні ініціативи», працюючи науковим експертом, а з 2000 р. – заступником директора. Коли ж у 2010 році передчасно помер його засновник Ілько Кучерів, Ірину Бекешкіну обрали директором Фонду.

За ці чверть століття Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва став одним з провідних соціологічних центрів України, а бездоганна репутація його керівників – і пана Ілька, і пані Ірини – стала прикрасою і гарантією солідної професійної репутації Фонду.

За ці роки етнічна росіянка, російськомовна Ірина Бекешкіна стала свідомою патріоткою України, послугоувалась у публічній діяльності тільки українською мовою, виросла у справжню лицарку демократії та Незалежності України. Національні інтереси України стали для неї безумовним критерієм оцінки усіх громадсько-політичних процесів в Україні. Будучи науковцем, людиною аналітичного складу мислення, вона в багатьох своїх оцінках була не тільки зваженою, об'єктивною, як і належить аналітикам, але й виражено патріотичною.

Вона була неповторною...

І.Б.

Смерть твоя – втрата. Смерть твоя – драма.

Для тих, хто любив тебе, це – психотравма.

Не заживатиме ще дуже довго –

Ти якраз встигнеш дістатися Бога,

Або, інакше, Вищої Сили,

В котру ти вірила ще до могили.

Там, нагорі, теж оцінять харизму,

Подискутують з твоїм афоризмом –

«Поки живі ми – все не остаточно» –

Адже Душа є безсмертною. Точно.

Істинно так. Тож і Там є життя –

Із Абсолютом наше злиття!

Пам'яті Ірини Бекешкіної

Спасибі, що ти була.

Що вибила, мов на металі,

Слід свій. А що надалі?

Частина третя. Спогади

Куди вона вибула і пішла –
Душа твоя невгамовна?
Куди полетіла, повна
Ще свіжих земних турбот,
Болей, марнот, гризот?
Цей твій вічний цейтнот
Від лавини різних робот –
Дівчина-Дон Кіхот!
Усім усе – від щедрот
Твого безкористя!
Не звикла кориться,
Не звикла із брудом мириться.
Не зникла. Хоча і з життя пішла.
Вірніше, тебе забрала
Хвороба. Але забрало
Ти залишила відкритим,
Готова і там воювати,
Якщо прийдеться. Підбитим,
Але не вбитим
Влетиш ти до Раю Пілотом.
Польотом
Твоє життя обернулось.
Щоб ти вернулась
Всі віддали б по частинці свого життя.
Та з цього піке не бува вороття –
Коли нас поглине та вічна Імла.
Спасибі, Ірочко. Ти – була...

Ніч на 24 березня 2020 р., 04 год. 07 хв.

Валентина Ільчук, близька родичка Ірини Бекешкіної

Якою була Іра?

По-перше, дуже терплячою та скромною у побуті. Для життя їй достатній був скромний мінімум комфорту. Головне, щоб працював комп'ютер, інтернет та телефон – це важливо для роботи. Навіть у вихідні дні на пропозицію поїхати в село на дачу і трохи відволіктися від роботи і комп'ютера була різка і безапеляційна відповідь:

– Валю, ти що!!! В мене стільки роботи!!! Ні, ні, ні.

Ніякі умовляння та спокуса шашликами, лісом, річкою не давали результату. Тільки робота!!!

В побуті достатній був такий мінімум, що було незрозуміло для пересічної людини – ЧОМУ? А відповідь проста. Тому що покращення побуту потребувало часу. А її час – тільки для праці. Навіть коли пропонували все зробити за неї, то уявивши, що інші люди заважатимуть їй зосередитися на роботі, відповідала:

– Ой, давай зробимо це не зараз, а колись пізніше.

Наче пізніше не буде роботи!!! Робота була постійно і завжди на першому місці. Її було стільки, що Іра постійно була біля комп'ютера, постійно у вирі подій, активно реагувала на зміни в суспільних настроях. Дуже емоційно реагувала на закиди щодо якості соціологічних досліджень і не терпіла профанів. Дуже чесно і безкомпромісно коментувала дії деяких політиків. Коли я запитувала її, чи не боїться вона помсти, чула у відповідь:

– А що мені втрачати? Я живу чесно і не маю компрометуючих мене хвостів. Тому нічого не боюсь. Мені нічим дорікнути.

Вона майже ніколи не відмовляла в інтерв'ю чи матеріалі для статей, які просили журналісти. Часто давала інтерв'ю по телефону, щоб не витратити час на доїзди до місця інтерв'ю. Відпочивала дуже мало. Рідкі відпустки, всього на 8–10 днів, і бажано до моря, щоб поплавати (вона дуже любила плавати, це корисно для спини, яка постійно нависала над комп'ютером). Мало коли такі відпустки могли бути два рази на рік. Поняття вихідний для неї не існувало. Це те саме, що робочий день, тільки вдома.

У неї було особливе ставлення до котів. Вони її «знаходили», а вона їх розуміла і допомагала. Її перша кицька, яку вона назвала Знайда, була їй підкинута під двері квартири ще малесеньким кошеням, прожила з нею майже 20 років!!!, для котів це глибока старість. Ця кицька нікого, крім Іри, не підпускала і не сприймала. Дозволяла гладити себе тільки їй, говорила з нею та довіряла безмежно. Коли Іра їхала в довготривале відрядження, перше, що організовувала, це догляд за кицькою, а потім всі інші питання від'їзду. Їй ще підкидали котиків, але Знайда залишати чужинців не дозволяла. Тоді Іра лікувала їх, прилаштовувала знайдених у добрі руки. В дворі підгодовувала дворових котів та птахів.

Її терплячість дивувала і бентежила навіть медперсонал в останні дні її життя. Попри біль, який вона терпіла, кликати медсестру для того, щоб зробила укол, часто не хотіла.

Втрата слуху в останні дні її життя підкосила силу духу. Вона втратила те, без чого сенс її життя не уявляла. Певно, тільки тоді вона перестала боротися.

А ще дуже сумно від усвідомлення того, що все це можна було відтермінувати, якби вчасно зайнятися своїм здоров'ям. Ще рік тому їй лікар порадив зробити операцію і пролікуватися, але ж де там. Часу призупинитися і подбати про своє здоров'я не знайшлося!!! Особисте – потім, передусім – робота.

Анна Кисла, подруга, професорка соціології Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

Минуло 9 днів без Іри.

Я належу до тих, кого Ви називали у своїх постах – рідні та близькі. Я близька. Подруга. Більше 40 років. Я така близька, що чула останнє дихання Іри. Спочатку був інтервал останніх подихів у 4 секунди, потім у 6, потім у 9. Останній інтервал був у 15 секунд. Життя в Ірі скінчилося. Але цієї реальності для мене не існувало. Я гладила її, говорила, як я її люблю. Накрило потім. І не відпускає.

Минуло 9 днів без Іри.

21.03 в 10.15 «Демократичні ініціативи» опублікували на своїй сторінці повідомлення про смерть Ірини Бекешкіної. Через годину на сторінці Іри була вже величезна кількість відгуків, а за 9 днів життя без Іри – нескінченна стрічка. Найбільше в ній – це жах, шок і страждання.

Потім багато про професіоналізм, об'єктивність і чесність Іри як соціолога. «Беззаперечний моральний авторитет, голос совісті суспільства. Відкрита, чесна, й дуже людяна».

Так, перед нами Феномен Бекешкіної. І відповіді на питання:

Чому була найвпізнаванішим соціологом України? Чому ступінь довіри до її думки був найвищим? Чому її вважали символом чесною, об'єктивною соціології?

«Мене завжди дивує, коли люди огульно кажуть: “Усі беруть, й соціологи беруть”. Я тоді запитую: “А за скільки ви продали б своїх дітей?”. Ображаються... Люди чомусь вважають, що дітей продавати не можна, а от себе – запросто. А що таке людина, як не її цінності, переконання, самоповага, зрештою? І продати все це – виходить, самому собі винести смертний вирок, убити свою особистість», – казала вона в одному з інтерв'ю.

Чому очікували, коли Бекешкіна «прокоментує ситуацію в країні, адже нічого не зрозуміло»? Чому вважали, що їй доступна істина? Чому її боялися нечесні соціологи? Вона придумала їм назву «роги та копита». Вона писала розлучені тексти для захисту репутації української соціології.

Є й інші питання, відповіді на які пояснюють феномен Бекешкіної. Чому найдорожча річ у її квартирі – це комп'ютер за 400 доларів? Чому на кухні старі-старі бабусині тарілки? І речей дорогих не носила і була байдужа до коштовних прикрас.

І всміхалася завжди, коли в метро її впізнавали і здивовано запитували: «Це Ви? А Ви їздите в метро?». Відповідала: «А Ви думали – на машині?»

Про впізнавання. Впізнавали і в метро, і на вулиці, і в магазині. На Майдані 2014 року постійно просили сфотографуватися з нею і вслід казали: «Ми вас любимо і ми вам віримо».

Віктор Рибаченко, Друг Іри зі студентських років, написав душевний текст про неї. Так, дівчинка з «блатної Солом'янки» (слова Іри), яка жила з бабусею та дідусем. Так, була балувана. Виросла в ефектну дівчину, а потім в публічну людину. І стала моральним авторитетом суспільства.

Вона ніколи не говорила: «Ось ця людина вплинула на моє Життя». Не було такої людини. Вона Сама себе зробила. Хоча про свій вибір філософського факультету розповідала, що в 10 класі до них на практику в школу прийшов студент із філософського факультету. Він вів уроки з суспільствознавства, і це було цікаво й захопило Іру. І завжди наголошувала: «Мене соціології вчила Наталія Паніна».

Оксана Кисельова, давня подруга Ірини з часів роботи в Інституті філософії, написала про неї текст, який теж про феномен Бекешкіної:

«Высокая степень выраженности личности. Самость. Осознание себя, своей жизненной позиции, места в мире, принципов, готовность их отстаивать, невзирая на обстоятельства и власть предрержащих. Самость – это способность быть самой по себе, полагаться на себя в любых жизненных ситуациях, самостояние. Но это также и самотність, самотнокість... При всей своей открытости, готовности к общению и оказанию поддержки, Ира как бы всегда отстояла, ускользала, оставляя шлейф недоговоренности, оставаясь для меня до конца неразгаданной».

Да, Ускользала. И мелькала самотнокість. Да».

Була обрана, була. Знала про свою обраність, знала. Але не говорила про це.

Збиралася жити довго. Фраза, яка тиражувалася кілька разів – «Дуже не хочеться покидати світ», сказана задовго до смерті, і там був інший контекст. «Світ – гарне місце, і за нього Варто боротися, і мені дуже не хочеться його покидати».

Хотіла «жити раціонально – розмірено, планомірно, не хапатися за все, навчитися говорити «ні», відпочивати не один тиждень на рік, а принаймні два, і ще багато чого». Хотіла, але не складалось, тому що дуже багато було питань, подій, які без неї не вирішувалися. «І вже заздалегідь знаю, що знову не вийде».

Планувала віддати «Демініціативи» в хороші руки і почати писати свою Книгу. Планувала розібрати свій архів. Останній пост Ірини починався словами: «Все більше схильюся до висновку, що вже час зайнятися спогадами».

Казала, що не відчуває свого віку: «Відчуваю себе так, як відчувала в 40 років».

Емоційно була сильною. Плакала за наші довгі роки дружби три рази. Коли померла бабуся, яка її виростила, коли померла мама, і коли я її роз-

Частина третя. Спогади

повіла сумну історію про те, як повертаються кримські татари з депортації. (Я тоді жила в Криму і щільно займалася кримськотатарською темою.). Історія: це 1990 рік. Повернувшись з місць депортації, частина кримськотатарської сім'ї, яка врятувалась і вижила, прийшла до рідного дому. А там з 1944 р. живе російська сім'я, яка була переселена з Росії. І ось вони запросили їх в будинок, накрили стіл і не було розмови. Про що говорити? Сиділи всі і плакали.

Була людиною з високим почуттям солідарності. Завжди готова допомогти. Витягувала мене з драматичних ситуацій, в які я потрапляла. Нескінченно їй вдячна.

АФОРИЗМИ ТА ЦИТАТИ

«Справжня леді української соціології, яка зробила найбільше, щоб познайомити з цією вишуканою та точною дисципліною масову непросвітлену свідомість – ми всі вміли добре рахувати цифри, а вона мала талант розповісти про це суспільству цікаво і захопливо. Так колись у приватній розмові висловилася про Ірину Еरिकівну інша відома соціологиня та інтелектуалка», – написало національне інформаційне агентство «Укрінформ» 21 березня 2020 року, у дні прощання з Іриною Бекешкіною.

Ми зібрали найбільш популярні вислови Ірини Еरिकівни, яка до найменших дрібниць відчуваючи нерв суспільства, спрощувала й пояснювала нам складні процеси суспільної думки, творила із них образи і символи, щоб влучно показати нам самих себе.

Про соціологію

Я далека від думки, що голос народу – голос Божий, але його, безперечно, треба знати. І часом він буває вирішальним.

Практична роль соціології – бути посередником між владою та суспільством.

Ми показуємо суспільству дзеркало, в яке слід дивитися, щоб зрозуміти, хто ми є.

В Оруеллівській Океанії не було соціології.

Я – медсестра, що вимірює температуру суспільства.

Вибірку – представлення всіх сфер населення, соціальних груп в опитуванні, можна образно порівняти з каструлею борщу. Щоб зрозуміти смак борщу з різних інгредієнтів, не треба їсти всю каструлю, достатньо з'їсти кілька ложок. Кілька ложок борщу – це і є вибірка «зі всієї каструлі» суспільства.

Афоризми та цитати

Будь-яка професійна соціологічна структура не буде втрачати своєї репутації. Репутація – це все в нашому світі. Можна одного разу нагодувати споживача поганою ковбасою, але потім її вже ніхто не купуватиме.

Коли журналістка їй зауважила про якісь неправильні дані, Ірина дуже влучно сказала: «Вибачте, але причому тут соціологія? Чому ви соціологію звинувачуєте? От, я одягну білий халат, візьму скальпель і почну різати людей направо і наліво, у цьому буде винна медицина?».

Ніколи не можна йти проти своїх переконань. Мене завжди дивує, коли люди огульно кажуть: «Усі беруть, соціологи беруть...» Я тоді запитую: «А за скільки ви продали б своїх дітей?». Ображаються... Люди чомусь вважають, що дітей продавати не можна, а от себе – запросто. А що таке людина, як не її цінності, переконання, самоповага, зрештою? І продати все це – виходить, самому собі винести смертний вирок, убити свою особистість.

Для мене як для соціолога існує три прикмети початку виборчої кампанії: по-перше, коли політики починають інтенсивно замовляти соціологічні опитування, по-друге, коли соціологів починають звинувачувати у «продажності», а по-третє, коли в ЗМІ з'являються фіктивні результати фіктивних соціологічних фірм.

Мені дуже цікаво жити. І це, я вважаю, позитивна риса для соціолога. Неможливо собі уявити соціолога, приміром, у навушниках, який уткнувся в смартфон у метро. Ця людина – апріорі не з нашої касти. Я спостерігаю за життям. Я його слухаю. Уловлюю не тільки в анкетах, а й на вулицях. Із облич, фраз людей, які проходять повз... Усе це – моя робота.

Для того, щоб створити анкету, треба знати життя.

Щоб бути успішним соціологом, треба розуміти і відчувати суспільство, в якому ти живеш.

Про владу

Найстрашніша влада – тупа. Навіть корумпована не є таким великим злом. Вона крастиме потрошку, не рубатиме гілку, на якій сидить. Янукович та його оточення закралися і втратили все.

Я свої прогнози будую на певній логіці, а наша влада часто діє поза всякою логікою. Вона не прораховує наслідків своїх дій.

Зізнаюся – я не прихильник революцій. Але я вивела формулу: революції виникають там і тоді, де і коли не працюють механізми демократії.

Я боюся хаосу і дезорганізації. Коли раптом в управління приходять люди, які ніколи з цим не стикалися, які нічого не знають і не вміють, це завжди небезпечно. Хорошим рішенням могло б бути залучення кваліфікованих професійних людей з колишньої влади. Хоча б із середньої ланки. А ідея «всіх панів до однієї ями» – дуже небезпечна.

Навіть більшовики на початку ХХ століття були змушені залучати старі кадри. Структурна недовіра є великою проблемою української держави – коли разом із топ-політиками стіни парламенту і президентської адміністрації залишають молоді, сильні і професійні кадри. Ось так змитати всіх із шахової дошки дуже небезпечно.

Феномен популярності президента Володимира Зеленського полягає в тому, що більшість українців прийняли його як «свого», і результати виборів були «факом» від народу політичній еліті України.

Якщо говорити коротко – він (Зеленський – *Ред.*) сприймається людьми як «наш». Ось, нарешті, ми вибрали туди, у владу, «нашого представника»... Я не згодна, що Зеленського вибирали просто тому, що були проти Порошенка.

Я не вважаю, що партія повинна складатися з інтелектуалів, але вони повинні бути там, щоб до них дослухалися й не робили дурниць.

Про популізм

У нас будь-які вибори – це «аукціон обіцянок», які потім не можуть виконати. Хто більше пообіцяє, за того і проголосуємо.

Опозиції потрібно спілкуватися з людьми, а не кричати дурним голосом у мегафон.

Ідеальним кандидатом соціологиня називає... Господа Бога, котрий зійде на землю, і не інакше. Адже це має бути людина, котра не просто обіцятиме, а й матиме гарантію, що зробить це. Хтось, хто зможе всіх ошчасливити, дати гідні пенсії, зарплати. А такого, ясна річ, немає.

Людям хочеться вірити, що є «посланці Бога на землі». Потім, коли виявляється, що в цих «посланців» є вади, що вони далеко не святі, настає розчарування.

Люди досі вірять, що знайдеться якийсь чарівник (на щастя, вже не москаль-чарівник) і у нас все зміниться. Закінчиться епоха бідності, настане мир – і все відбудеться вже і негайно. А коли вони розчаровуються, то починають шукати інших чарівників. І все це по колу – замість того, щоби думати реалістично і домагатися змін.

Про Україну та українців

Зараз Україна є унікальним кентавром, де високий рівень свободи сполучається з високим рівнем корупції і беззаконня. Зараз Україна – це плюс свобода, мінус закон. Це – кентавр нежиттєздатний. Далі можливі два шляхи: додати до свободи закон і стати демократичною країною чи відняти у країни свободу і стати авторитарною державою.

Знаєте, що цікаво? Ми начебто нещасні та бідні, нам нічого не вдається, дуже любимо скаржитися. А дивимось на наше новорічне дослідження «Чи щасливі ви?», відповідають: ще й як!

Українці – нація крайнощів. У нас же якщо не «перемога», значить «зрада». Українці погано сприймають проміжні етапи і заходи. Їм треба все і відразу, або нехай хтось інший все і відразу. У нас же на всіх виборах – і парламентських, і президентських – перемагала опозиція, за винятком 1999 року, коли Леонід Кучма пішов на другий термін президентства.

Росіяни більш схильні до монархії, а українці – до анархії. Це теж не добре. Але до диктатури ми не схильні. Коли робили дослідження цінностей населення, на першому місці – завжди свобода. А от законслухняність – традиційно в кінці списку.

Свого часу я дуже любила використовувати у презентаціях щодо зовнішньополітичних орієнтацій українців таку картинку: українець висить над прірвою і тримається однією рукою за європейський берег, другою – за російського орла. Зараз він ще там, у прірві, але обома руками тримається за європейський берег, і вибратися з прірви він може лише туди.

Електорату, який готовий голосувати за «руській мір», стає все менше з кожним роком. Вже не одне покоління виросло у незалежній Україні і, хоч вони не такі вже патріоти, але до Росії вони точно не мріють повернутись. І невідворотним моментом на цьому шляху став безвіз.

Про Росію

Путін захопив Крим, але втратив Україну.

І знову привид бродить обширами колишнього Союзу – цього разу привид авторитаризму.

Після агресії Росії східний вектор просто рухнув.

Блокування російських соцмереж – це ще один крок відриву від Росії, хворобливого відриву. Ну, від країни, з якої у нас хоч і «гібридна», але війна – треба

відриватися чи ні? На мою думку, так. Якщо раніше цей відрив ішов повільно, то зараз – інтенсивно. Нам треба десь ще покоління пережити, щоб Україна перестала орієнтуватися на Росію.

Про мову та ідентичність

Змусити всіх перейти на українську мову просто тому, що хочеться швидких перемог, неможливо. Потрібна українська масова культура.

Потрібна українська письменниця Дар'я Донцова. Те, що люди читали б на пляжі. Детективні телесеріали потрібно робити забійні. Щоб не російські дивилися, а українські. У нас же, згідно з опитуванням, зовсім не розуміє української мови всього 1% населення. Навіть у Криму таких було всього 10%.

Українська ідентичність інтенсивно формується, але ядро вже сформувалося. Ідентичність багато в чому залежить від того, за якими підручниками вчать діти. Якщо вони вчать в українських школах, українською мовою – це серйозний чинник. У мій час вчили історію СРСР та України як частину СРСР або Російської імперії. Тепер історія інша, її допомагають нам створювати кіно та мистецтво.

Про громадський активізм

Активні громадяни, які прагнуть змін, повинні йти в політику, в держструктури. Останнім часом противники такого підходу використовують «аргумент огірків»: мовляв, навіть свіжий огірок, потрапляючи в розсіл з солоними огірками, стає солоним. А я на це кажу: «А чого ви думаєте, що люди – це огірки»? Отже, «лупайте сю скалу!». А у нас і виходу іншого немає, якщо ми хочемо йти вперед.

Громадянське суспільство пішло в політику, але там воно, на жаль, відчуває себе десантом на ворожій території. А десанти воєн не вигравали. За ними має йти потужна армія. Ось її поки немає.

Чи будемо ми сидіти на дивані і очікувати чарівника, чи будемо активно і усвідомлено підпирати найкращих керівників країни – від цього залежить, якою буде країна і майбутнє кожного з нас.

Життєвим простором може бути будинок, двір, вулиця, сусіди... У цьому випадку можна іноді й на вулиці лад навести. Із забудовником повоювати. Але твоїм простором може бути й місто. І тоді, відчуваючи себе його господарями, люди можуть виходити і боротися проти знесення історичної

Афоризми та цитати

пам'ятки, наприклад. А можна відчувати себе й господарем усієї країни. Для декого так і сталося після подій 2013–2014 років. Люди усвідомили, що Україна належить їм.

Будь-яка спроба розігнати Майдан стикається з такою ж силою. Майдан – це не територія, а внутрішній стан людей, їхні переконання.

Щоб суспільство дорослішало, потрібно з ним говорити зсередини суспільства. Цим має займатися громадянське суспільство. Треба працювати разом, щоб чогось домогтися.

Не варто думати, що від людей нічого не залежить. Від нас залежить. Я хочу нагадати, що і в Революції Гідності, і в Помаранчевій революції взагалі брало участь 15%, і цього було достатньо.

Власть настільки подотчетна громадянам, наскільки громадяне этого отчета от нее требуют.

Ініціативою громадських організацій повинно стати формування нового Майдану – Майдану реформ.

Про ЗМІ

СМИ должны давать людям надежную объективную информацию. Если там появится что-то из «Рогов и копыт» – это скандал. Это как отравить плохой колбасой. Скажут: ага, верить вот этим нельзя. А сколько у нас было дискредитированных СМИ! И что? Ничего.

Я б хотіла, щоб вас лікували такі ж «лікарі», як ви, «чесні» медійники.

Відомим можна бути лише через телеящик. Якщо тебе немає на телебаченні – значить, тебе нема взагалі. Принаймні для маси людей.

У недемократичному суспільстві професія журналіст втрачає сенс, а професія соціолога стає безсилою і нікому не потрібною.

Наші журналісти часто нагадують мені дитину, яка усе тягне до рота. Проте мені здається, що здебільшого не такі вони вже й «ніжні немовлята»... Як хочете, не вірю я в клінічний ідіотизм навіть вітчизняних журналістів, що вони от так просто усе, що їм трапляється на дорозі, ставлять в інформаційний простір.

Має бути свобода слова, а не свобода проплаченої дезінформації.

Про гендерне питання та молодь

У гендерній темі Україна дуже просунулася за останні роки. Перший істотний стрибок був, коли Наталя Вітренко майже вийшла у другий тур президентських виборів, а потім з'явилася Юлія Тимошенко. Вони багато що зробили для того, щоб люди думали, що й жінка щось може.

У нас немає перестороги проти жінок на керівних посадах, перепони в іншому – левову частку домашньої роботи й зараз виконує жінка, це вважається саме її обов'язком, а вже потім – усе інше. Словом, «берегиня»... Доки у нас не дійде до рівного розподілу обов'язків – поштовху не буде.

Сила жінки у гнучкості й розумінні. А людини – у чесності.

Молодь – вже інша, я бачу це по своїх студентах і колегах. І бачу по молодих сім'ях, ми вже не такі патріархальні, як, наприклад, Греція. Це країна з державною церквою і там чітко діляться ролі чоловіків і жінок. Хоча й у Греції президентом обрали жінку. Тож усе змінюється.

Пять вопросов о главном

– **Что для вас означает гармония?**

– Мир с собой.

– **Чем приходится расплачиваться за успех?**

– Хроническими цейтнотами.

– **Что для вас самое важное в жизни?**

– Верность себе, своим принципам, умение их не нарушать.

– **Как бы вы могли охарактеризовать себя одним предложением?**

– Я – та самая лягушка, которая, если попадает в кувшин с молоком, обязательно собьет из него масло.

– **Ваша самая сумасшедшая мечта?**

– Пожить в нормальной демократической и цивилизованной Украине.

Ставлення до себе і людей

Раніше я була більш безкомпромісна, така жорстка, а зараз, коли стала директоркою, доводиться бути то ластівкою, то вужиком, то тигром. Іноді так хочеться нагримати, а потім думаєш, що потрібно ж далі працювати.

Афоризми та цитати

Знаєте, з віком людина стає менш вибагливою... Іноді дивлюсь на небо і мені радісно.

От, чим Бог мене справді нагородив – ніколи, ніколи нікому не заздрила. Якщо хтось отримував благо заслужено – раділа (є в світі справедливність), якщо ні – вважала, що доля покарає (часто так і було).

«Феномен консервної банки»: Це те, що я зрозуміла про себе і про людей під час походів у гори, де прості істини дуже легко виявити й засвоїти. Коли тобі важко, сил іти вже немає і ти клянеш усе на світі – візьми в товариша консервну банку і поклади у свій рюкзак. Ти відразу відчуєш себе сильним і могутнім, тим, на кого той, хто йде поруч, може покластися. Це суперечить усім законам фізики, але відповідає законам психології. І в житті – так само. Якщо тобі погано, візьми чийсь «банку». Допоможи тому, кому ще важче.

Про оптимізм

А ще я – медсестра, яка має патологічний оптимізм. Хай би що відбувалося зі мною, з іншою людиною, з палатою загалом, я завжди впевнена, що можна щось зробити. Головне – правильно визначитися з тим, що саме.

Прорвемось-прорвемось! Бо ми сильні! Бо у нас немає іншого виходу.

Це мій народ. Я оптиміст, я думаю, що все-таки ми поволі повземо вгору, інколи відступасмо, інколи тупцюємо на місці, інколи ще щось, але все-таки – повземо.

У нас постійний драйв. І жити у нас дуже цікаво. І досягати чогось цікаво. Найвища для людини радість – це радість досягнення. І у нас ці досягнення – постійні.

Але в суспільстві нічого не «стає» саме собою. Все – і добре, і погане – є наслідком людських дій. Тобто залежить від нас.

Тож будемо більше вірити у себе. У житті країни, як і людини, не все вдається відразу. Усе справді гідне досягається важкою роботою. І поки ми живі, ніщо не вирішено остаточно.

ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ

НАУКОВІ ПРАЦІ, АНАЛІТИКА*

Жизнь как творчество: (Социально-психологический анализ) / В. Шинкарук, Л. Сохань, ... И. Бекешкина и др.; АН УССР, Ин-т философии. – К.: Наук. думка, 1985. – 302 с.

Структура личности. Методологический анализ. – К.: Наук. думка, 1986. – 130 с.

Смысл жизни и нравственная самореализация // Жизненный путь личности: (Вопросы теории и методологии социально-психологического исследования). – К.: Наук. думка, 1987. – С. 133–148.

Етику – в ранг науки // Самоглорский практикум: Тезисы докл. – Тюмень, 1987. – С. 7–8.

Авторитаризм и его субъективно-личностные основания // Проблемы философии. – К.: Изд-во при Киев. ун-те, 1990. – Вып. 84. – С. 72–79.

Социальные стереотипы в контексте экономической реформы // Социальные аспекты экономической реформы. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 7–20.

Демократизація суспільства і розвиток особистості. Від тоталітаризму до демократії / Є. Головаха, І. Бекешкіна, В. Небоженко. – К.: Наук. думка, 1992. – 128 с.

Громадська думка про майбутній економічний та територіально-державний устрій України // Політичний портрет України. – 1993. – №2. – С. 1–12.

Громадська думка про стан демократії в Україні та перспективи політичного вибору / І. Бекешкіна, І. Кучерів, В. Небоженко, Ю. Оробець // Політичний портрет України. – 1993. – №3. – С. 1–24.

Громадська думка щодо готовності населення до соціального протесту // Політичний портрет України. – К., 1993. – №4. – С. 14–23.

Молодь України: прогноз готовності до конфлікту і сучасна соціально-економічна ситуація (Рез-ти пошукового дослідження у вересні-грудні 1992 р.) / І. Бекешкіна, В. Єленський, В. Перебенесюк // Молодь України:

* Публікації І. Бекешкіної здебільшого одноосібні. У разі співавторства прізвища авторів зазначено після назви публікації. Частина праць можна знайти у розділі «Видання» на сайті Інституту соціології НАНУ (<https://i-soc.com.ua/>), зокрема за посиланням <https://i-soc.com.ua/ua/institute/bekeshkina-irina-erikivna>, та в розділі «Публікації» на сайті Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва (<https://dif.org.ua/>).

Вибрана бібліографія. Наукові праці, аналітика

стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К.: Укр. НДІ пробл. молоді, 1993 р. – С. 36–52.

Соціальні конфлікти і молодь / В. Перебенесюк, І. Бекешкіна. – К.: Наук. думка, 1994. – 107 с.

Конфліктологічний підхід до сучасної ситуації в Україні. – К. : Абрис, 1994. – 46 с.

Вибори-94: Політичні уподобання населення, інформованість, ставлення до політичних лідерів // Політичний портрет України. – 1994. – №8. – С. 15–17.

Політичний портрет України (Схід, Південь) / І. Бекешкіна, В. Небоженко // Політичний портрет України. – 1994. – №9. – С. 34–60.

Покинуті і забуті (Несоціологічні нотатки соціолога) // Соціальні наслідки чорнобильської катастрофи: Результати соціологічних досліджень 1986–1995 рр. – Х.: ФОЛІО, 1996. – С. 141–146.

Смисл життя // Психологія і педагогіка життєтворчості: Навч. – метод. посібник. – К., 1996. – Ч.1. – С. 80–93.

Державний авторитаризм та авторитарна свідомість // Політичний портрет України: Авторитаризм і демократія у сучасному суспільстві. Українське суспільство – 1996 / За ред. І. Бекешкіної, І. Кучеріва. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 1996 – №17. – С. 24 – 36.

Економічна свідомість населення України і економічна просвіта / І. Кучерів, І. Бекешкіна, Є. Головаха, С. Макеєв. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 1996. – 62 с.

Ukraine: Youth in Transitional Society // Youth and History. – Hamburg, Koerber Publishing House, 1997. – P. 274–279. Reprinted in: Sociology in Ukraine. Selected Works Published During 90s. – К.: Institute of Sociology of NAS of Ukraine, 2000. – P. 177–182.

Вибори-98 як процес політичного самовизначення населення // Політичний портрет України. – 1998. – №21. – С. 18–28.

Кредитні спілки в Україні: вплив на рівень та якість життя. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 1998. – 72 с.

Матеріальне становище, економічні орієнтації та соціальне самопочуття // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 1999. – С. 446–455.

Ukraine: A Newly Independent Nation // European Nations and Nationalism. Theoretical and Historical Perspectives /Eds. L. Hagendoorn, G. Csepele, R. Farnen. – Routledge, 2000. – P. 426–454.

Особливості орієнтації електорату кандидатів на посаду президента України // Політичний портрет України: вибори-99. – 2000. – №22. – С. 15–18.

Що переможе – досвід чи особистісні якості? // Там само. – С. 25–34.

Громадська думка щодо діяльності громадських організацій під час виборчої кампанії // Там само. – С. 106–114.

Довіра та оцінка діяльності як показники політичного успіху // Українське суспільство – моніторинг 2000 р. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2000. – С. 141–151.

Кияни і вибори // Київ і кияни. Соціологічні хроніки незалежності / Ред.: В. Ворона, В. Чорноволенко. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2000. – С. 176–200.

Кияни обирають Президента України // Там само. – С. 201–214.

Кияни у виборах мера столиці // Там само. – С. 215–233.

Партійні ідентифікації та партійні преференції як характеристики політичної свідомості // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 5. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2001. – С. 41–56.

Демократизація в Україні: соціологічний аналіз // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – Харків, 2001. – С. 189–195.

Народні обранці проголосували всупереч бажанню своїх виборців / І. Бекешкіна, І. Кучерів // Політичний портрет України. – 2001. – №23. – С. 49–60.

Вибори-2002: погляд соціолога // Політичний портрет України. – 2002. – №25. – С. 5–27.

Вибори-2002: оцінки, мотивація, інформованість виборців // Вибори-2002 в оцінках громадян і експертів. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2002. – С. 8–32.

Вибори-98: оцінки та сподівання виборців // Загальнонаціональні опитування exit poll: Парламентські вибори-1998. Президентські вибори-1999. Парламентські вибори-2002. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2002. – С. 40–45.

Партійні преференції та вибір кандидатів // Там само. – С. 69–73.

Від виборів до виборів: динаміка преференцій електорату // Там само. – С. 105–107.

Вибори-2002: позитиви, негативи, несподіванки (Опитування найавторитетніших журналістів України) / І. Бекешкіна, О. Дишлевий // Політичний портрет України. – 2002. – №25. – С. 51–63.

Журналістська думка 2001–2002 / Ред. І. Бекешкіна. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2002. – 124 с.

Вибрана бібліографія. Наукові праці, аналітика

Політична диференціація українського суспільства // Українське суспільство-2003. Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2003. – С. 179–190.

Громадянське суспільство в Україні: За результатами загальнонац. опитування недерж. організацій України: Аналіт. звіт / Світовий банк, Міжнар. Банк Реконструкції та Розвитку, Фонд «Демократичні ініціативи», СОЦІС; Звіт підготували Я. Бачинський, І. Кучерів, І. Бекешкіна та ін. – Київ, 2003. – 64 с.

Чи потрібні народу партії? // Політичний портрет України. – 2003. – №26. – С. 27–38.

Партії для «кратії» чи для «демосу»? // Нова влада. – Т. 1(8). – Весна 2003. – К.: Факт, 2003. – С. 89–100.

Украина – в транзите или в серой зоне? // Посткоммунистические трансформации: векторы, направление, содержание / Под ред. О. Куценко. – Х.: Харьк. нац. ун-т им. В. Каразина, 2004. – С. 354–375.

Громадська думка поляків щодо євроінтеграції: уроки для України // Польський референдум і новий устрій Європейського дому: уроки для України / За ред. І. Кучеріва, В. Довгича, І. Бекешкіної. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2004. – С. 140–149.

Президентські вибори–2004: сподівання й очікування громадян // Політичний портрет України. – 2004. – №29. – С. 35–46.

Стан демократії в Україні – 2004 (за оцінками населення й експертів) // Політичний портрет України. – 2004. – №31. – С. 7–38.

Напередодні: очікування, оцінки, сподівання, рейтинги // Мукачеве-2004: екзит-пол / Гол. ред. І.Кучерів. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2004. – С. 8–15.

Молодь пострадянських країн: ставлення до політики і цінностей // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 7. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2004. – С. 366–381.

Тур перший: прогноз на тур другий // Національний екзит-пол'2004 // За ред. І. Кучеріва, І. Бекешкіної. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2005. – С. 110–116.

Екзит-польний процес в Україні під час президентських виборів-2004 та його уроки для соціологічної спільноти та громадськості // Там само. – С. 182–192.

Акції Помаранчевої революції: що спонукало людей вийти на вулицю? // Політичний портрет України. – 2005. – №32. – С. 59–65.

Протестні акції Помаранчевої революції // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 8. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2005. – С. 144–156.

Відносини влади і соціологічної спільноти як колізія громадянського суспільства // Соціологічне знання та влада: суперечливі взаємовідносини соціологічних досліджень і політичної практики. – К.: «Стилос»; «Фоліант», 2005. – С. 188–204.

Види і типи соціологічних досліджень. Типові помилки інтерпретації // Опитування громадської думки. Для журналістів та політиків. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2005. – С. 65–72.

Структура особистості // Соціологія: навч. посібник / За ред. С. Макеєва. – К.: Знання, 2005. – С. 270–280.

Від виборів до виборів: динаміка преференцій електорату // Екзит-пол-2006: парламентські вибори. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2006. – С. 76–83.

Київ після виборів // Політичний портрет України. – 2006. – №36. – С. 63–74.

Перший рік нової влади: від урочистих дзвонів до тривожного набату // Цінності громадянського суспільства і моральний вибір: український досвід / Міжнар. фонд «Відродження», Ін-т лібер. сусп-ва, Ін-т філософії НАНУ. – К.: Етна-1, 2006. – С. 192–203.

Вибори-2007: громадська думка населення України // Політичний портрет України. – 2007. – №37. – С. 4–32.

Динаміка оцінок населенням стану демократії в Україні // Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. – С. 24–37.

Тенденції громадської думки у ставленні до НАТО // Зовнішня політика України: Зб. матеріалів для журналів. – К.: Держтелерадіо України. – С. 5–18.

Демократія у соціологічному вимірі // Соціологічна теорія: традиції та сучасність: навч. посібник / За ред. А. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. – С. 339–362.

Мотивація виборців і проблеми розвитку електоральної культури // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 10. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. – С. 109–121.

Медіа і становлення демократії // Медіа. Демократія. Культура / За ред. Н. Костенко, А. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2008. – С. 61–86.

Від виборів до виборів: стабільність і сталість електоратів провідних політичних партій // Національний екзит-пол: позачергові парламентські вибори 2007 року. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2008. – С. 97–108.

Вибрана бібліографія. Наукові праці, аналітика

Ставлення населення до бізнесменів у політиці / Соціальні виміри суспільства. – Вип. 11. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2008. – С.117–130.

Члени громадських об'єднань як особлива соціальна група / Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2008. – С. 382–395.

Корупційні ризики надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності в Україні / І. Коліушко, В. Тимощук, О. Банчук, І. Бекешкіна. – К.: Центр політико-правових реформ, Фонд «Демократичні ініціативи», 2009. – 196 с.

Демократична субкультура: проблеми формування // Субкультурна варіативність українського соціуму / За ред. Н.Костенко, А.Ручки. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2010. – С. 207–236.

Політичні інтереси і політичні орієнтації соціальних суб'єктів // Соціологія політики: підруч. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. – С. 132–142.

Демократичний транзит і процеси демократизації в сучасному українському суспільстві // Там само. – С. 304–323.

Успіх реформ без наукового забезпечення? // Філософська думка. – 2010. – №2. – С. 40–43.

Ілько Кучерів – людина, що дала Україні екзит-пол // Національний екзит-пол '2010: вибори Президента України. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2011. – С. 4–6.

Від першого до другого туру: як переходили голоси? // Там само. – С. 55–57.

Молодь Азербайджану, Росії та України: спільне і відмінне // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 3 (14). – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2011. – С. 209–220.

Студентство як об'єкт продукування корупційних практик / І. Бекешкіна, О. Злобіна // Методологія, теорія та практика аналізу сучасного суспільства. – Вип. 17. – Х.: Вид. ХНУ, 2011. – С. 431–438.

Українські партії на парламентських виборах і структурованість українського суспільства // Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2012. – С. 59–71.

Ставлення населення до створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків // Громадська думка. – 2012. – №1. – С. 3–12.

Моніторинг системи вищої освіти в Україні і Болонський процес / І. Бекешкіна, О. Злобіна // Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу

сучасного суспільства. Зб. наук. праць. – Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – 2012. – Вип. 18. – С. 393–399.

Making Ukrainian Civil Society Matter. Enabling Ukrainian NGOs to Absorb International Assistance. A Review of Capacity Gaps and Needs for Institutional Support / I. Bekeshkina, P. Kazmierkiewicz. – Warsaw: Institute of Public Affairs, 2012. – 59 p. URL: <http://pdc.ceu.hu/archive/00006520/>

Демократический транзит Украины: проблемы и перспективы // Перед выбором: Будущее Украины в условиях системной дестабилизации. – Люблин; Львов; К.: Ин-т Центр.-Вост. Европы, 2013. – С. 165–187.

Вибори-2012: оцінки, мотивація, інформованість виборців // Україна-2012: Політичний портрет. – 2013. – №39. – С. 5–36.

Вибори 2012: динаміка рейтингів та мотивація вибору // Соціальні виміри суспільства – Вип. 5 (16). – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2013. – С. 239–254.

Партійні вибори в Україні: стабільність і зміни // Національний екзит-пол: парламентські вибори – 2012. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2013. – С. 47–54.

Президентські вибори – 2015: стартові позиції кандидатів // Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2013. – С. 16–22.

Президентські вибори 1999, 2004, 2010, 2014 у вимірах екзит-полу // Національний екзит-пол: президентські вибори 2014. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2014. – С. 36–40.

Ukraine–2014: How Has the Society Changed? // Belarus Realities. – 2014. – № 14. – Р. 2–7.

Рік 2014-й: від президентських виборів до парламентських. До єдності чи роз'єднаності? // Українське суспільство 1992–2014. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2014. – С. 85–94.

Майдан: хто, чому і навіщо? // Соціальні виміри суспільства. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2014. – С. 304–313.

Донбас-2015: деякі проблеми реінтеграції регіону // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – Вип. 2 (16). – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2015. – С. 40–50.

Донбас як особливий регіон України // Соціальні виміри суспільства. – Вип. 7 (18). – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2015. – С. 66–74.

Вибрана бібліографія. Наукові праці, аналітика

Партійні вибори в Україні: радикальні зміни // Національний екзит-пол: парламентські вибори–2014. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи, 2015. – С. 35–42.

Суспільне сприйняття системи конкурсного відбору студентів // Дослідження якості конкурсного відбору студентів вищих навчальних закладів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання: аналітичні матеріали / За ред В. Ковтунця, С. Ракова. – К.: Ін-т вищої освіти НАПН України, 2015. – С. 69–86.

Year That Changed Ukraine // Confrontation and Cooperation. 1000 Years of Polish–German–Russian Relations. – 2015. – Vol. II. – P. 54–59. URL: <https://sciendo.com/pdf/10.1515/conc-2015-0013>

Шекспірівський соціальний космос Майдану // Філософська думка. – 2016. – №4. – С. 12–14.

25 років незалежної України: шлях єднання чи роз'єднання? // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – Вип. 3 (17) – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2017. – С. 24–35.

Ставлення українців до політичних партій та перспективи побудови партійної системи в Україні // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – Вип. 4 (18). – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2017. – С. 42–48.

Decisive 2014: Did It Divide or Unite Ukraine? // Constructing a Political Nation: Changes in the Attitudes of Ukrainians during the War in the Donbas / Eds. O. Haran, M. Yakovlyev. – Kyiv: Stylos, 2017. – 223 p. Укр. видання: Вирішальний 2014-й: роз'єднав чи з'єднав Україну? // Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір / Наук. ред. О. Гарань. – К.: Стилос, 2017. – С. 8–39.

Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження / І. Бекешкіна, Т. Печончик, В. Яворський; під заг. ред. Т. Печончик. – Київ, 2017. – 308 с.

Війна і мир: цілинне поле для соціологів // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2017. – №2. – С. 16–18.

Чи може соціологія прогнозувати протести? // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2017. – №4. – С. 214–216.

Реформи і соціологія // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2017. – №13. – С. 48–50.

Україна передвиборча: реалії громадської думки та їх можливий вплив на електоральний вибір // Соціальні виміри суспільства. Зб. наук. праць. – 2018. – Вип. 10 (21). – С. 135–144.

Суспільні настрої, влада та громадянське суспільство: за результатами соціологічних досліджень // Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку. Аналітична доповідь. – К.: Нац. ін-т стратег. досліджень, 2018. – С. 17–34.

Що об'єднує і що роз'єднує українців. Ірина Бекешкіна про пост-Майданну Україну // Українська правда. – 2018. – 21 червня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/06/21/7184007/>

Громадянське суспільство в Україні: погляд громадян // Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні / За ред. О. Резніка. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2019. – С. 110–119.

L'Ukraine a choisi sa voie // L'opinion publique européenne en 2018 / Ed. D. Reynié. – Paris: Fondation pour l'innovation politique, 2019. – P. 83–101.

Україна передвиборча і післявиборча: реалії громадської думки та перспективи соціальних трансформацій в Україні // Соціальні виміри суспільства. Зб. наук. праць. – 2019. – Вип. 11 (22). – С. 9–19.

Громадяни про громадянське суспільство: що змінилося? // Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації / За заг. ред. О. Корнієвського, Ю. Тищенко, В. Яблонського. – К.: Нац. ін-т стратег. досліджень, 2019. – С. 13–24.

Національний екзит-пол'2019: президентські та парламентські вибори / Упорядники: І. Бекешкіна, І. Філіпчук, А. Сухарина. – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2019. – 103 с.

Післявиборчі зміни і громадянське суспільство // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – 2019. – Вип. 6 (20). – С. 35–44.

СТАТТІ В ЗМІ, КОМЕНТАРІ, ІНТЕРВ'Ю

Що думають кияни про національну символіку // Вечірній Київ. – 1989. – 26 жовт.

Бекешкіна І., Перебенесюк В. Конфлікт: звідки чекати біди // Україна молода. – 1994. – 18 лют.

Ситуация достаточно опасна // Независимость. – 1995. – 23 февр.

На думку соціологів // Час/Time. – 1995. – №2. – 7 січ.

Термін в один-три роки народ владі іще дає // Час/Time. – 1995. – №4.

Українські школярі на чуже не претендують // Час/Time. – 1995. – №13. – 13 жовт.

Реформ мы как-то и не приметили... // Зеркало недели. – 1996. – 3 марта. URL: https://zn.ua/internal/reform_my_kak-to_i_ne_primetili.html

Бекешкіна І., Ївженко Т. Молоде покоління обирає НАТО // Час/Time. – 1996. – №42. – 25 жовт.

Партійні вибори: результати експерименту можуть бути різні // Підтекст. – 1997. – №37.

Дитячі хвороби...багатопартійності // Президентський вісник. – 2000. – 26 груд.

Інтрига – 2002 // День. – 2001. – 21 квіт.

Какие позитивные тенденции, по вашему мнению, существуют в нашем обществе? // День. – 2001. – 26 июля.

URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/panorama-dnya/vopros-dnya-121>

Ирина Бекешкина: «Кремль поставил на другую лошадь» // Детектор медіа. – 2001. – 21 груд. URL: <https://detector.media/community/article/1977/2001-12-21-aktsiya-detektor-media-uryuna-bekeshkina-kreml-postavyl-na-druguyu-loshad/>

Політична структурованість українського суспільства // Урядовий кур'єр. – 2002. – 16 січ.

Соцопрос и админресурс – не одно и то же // Зеркало недели. – 2002. – 15 февр. URL: https://zn.ua/politics_archive/sotsopros_i_adminresurs_ne_odno_i_to_zhe.html

Українське Бородіно // Українська правда. – 2002. – 30 трав.

Мукачево: Оруелл – «2004» // Українська правда. – 2004. – 20 квіт. URL: <https://www.ppravda.com.ua/news/2004/04/20/2999378>

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

Мільйони Януковича // Українська правда. – 2004. – 4 серп.

«На виході» – довіра. Соціологи обіцяють чесно спрогнозувати результати чесних виборів // День. – 2004. – 27 серп.

URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/na-vihodi-dovira>

Влада намагається дискредитувати exit poll // Детектор медіа. – 2004. – 3 верес. URL: <https://detector.media/infospace/article/5952/2004-09-03-vlada-na-magaietsya-dyskredytuvaty-exit-poll-onovleno/>

Щоб екзит-пол скомпрометувати // Україна молода. – 2004. – 7 верес. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/258/113/9161/>

Народ за теледебати. Хто проти? // Телекритика – 2004. – № 3.

Как борются с темниками? // Зеркало недели. – 2004. – 10 сент. URL: https://zn.ua/LAW/kak_borotsya_s_temnikami.html

Рейтинг скаже, як зав'яже // Україна молода. – 2004. – 1 жовт. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/276/113/9892/>

Боротьба із соціологами почалася? // Українська правда. – 2004. – 10 лист.

Кінець останнього романтика // Українська правда. – 2004. – 12 лист. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/11/12/3004134/>

Екзит-пол для України та «екзот-пол» для Путіна // Дзеркало тижня. – 2004. – 26 лист. URL: https://zn.ua/ukr/politics_archive/ekzit-pol_dlya_ukrayini_ta_ekzot-pol_dlya_putina.html

Соціологи повстали проти авторів екзит-полів за Януковича // Детектор медіа. – 2005. – 7 лют. URL:

<https://detector.media/withoutsection/article/22949/2005-02-07-sotsiologypovstaly-proty-avtoriv-ekzit-poliv-za-yanukovycha/>

Приємно вірити! // День. – 2005. – 9 квіт.

URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/priiemno-viriti>

Приватизація революції сином Ющенка? // Українська правда. – 2005. – 2 серп. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/08/2/3012108/>

«Якби у Леніна були діти...» // День. – 2005. – 3 серп.

URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/yakbi-u-lenina-buli-diti>

Социолог Ирина Бекешкина: «население должно голосовать не за kota в мешке, даже если он пушистый на ощупь, а за конкретную программу» // Факты. – 2005. – 1 окт. <https://politics.fakty.ua/51972-sociolog-irina-bekeshkina-quot-naselenie-dolzno-golosovat-ne-za-kota-v-meshke-dazhe-esli-on-pushistyj-na-ocshup-a-za-konkretnuyu-programmu-quot>

Обережно, шахраї! // Українська правда. – 2006. – 13 лют. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2006/02/13/3063112>

«Сюрпризи», які прогнозувалися // Україна молода. – 2006. – 28 берез. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/642/308/23268/>

Користувачі Інтернету: молодші, багатші, освіченіші // Обозреватель. – 2007. – 28 січ.

Ірина Бекешкіна: люди можуть сказати і так: «чума на ваші дві родини!» // Україна молода. – 2007. – 20 лип.

URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/959/115/34863/>

Групи тиску. Організації громадянського суспільства збираються подолати політичну кризу в Україні альтернативними шляхами // День. – 2007. – 26 лип. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/grupi-tisku>

На «зважуванні» переміг Кличко // Україна молода. – 2008. – 27 берез. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/1132/180/40402/>

Україна здає тест // Українська правда. – 2008. – 21 черв. URL: www.pravda.com.ua/articles/2008/05/12/3433764/

Ірина Бекешкіна: Чому політики не говорять українцям про труднощі // День. – 2008. – 5 лист. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/irina-bekeshkina-chomu-politiki-ne-govoryat-ukrayincyam-pro-trudnoshchi>

Удавка для соціологів // Українська правда. – 2009. – 13 берез. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/03/13/3801681/>

Виборча кампанія почалася! Перші «Оазиси-міражі» запуснені // Українська правда. – 2009. – 26 черв.

Кому й чому заважає графа «проти всіх»? // День. – 2009. – 29 жовтня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/komu-y-chomu-zavazhaie-grafa-proti-vsikh>

Поки ми живі, ніщо не вирішено остаточно // Українська правда. – 2009. – 22 лист. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/11/22/4330197>

Шість разів відміряли – результат той самий // Україна молода. – 2010. – 9 лют. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/1591/386/56030/>

Історію рухають люди..., такі, як Кучерів // Голос України. – 2010. – 31 лип. URL: <http://www.golos.com.ua/article/132392>

Ірина Бекешкіна. 54 місце в рейтинге 100 самых влиятельных женщин Украины 2010 года // Фокус. – 2010. – 19 лист. URL: <https://focus.ua/people/156561>

Україна скатилась в авторитаризм, – опрос // Фокус. – 2010. – 27 дек. URL: <https://focus.ua/politics/163070>

Общественный совет при МИД Украины возглавил... пастор «Посольства Божьего» // Факты. – 2011. – 29 марта. URL:

<https://politics.fakty.ua/ru/130528-obcshestvennyj-sovet-pri-mid-ukrainy-vozglavil-pastor-posolstva-bozhego>

Влада зробить Тягнибока опозиціонером, щоб Янукович знов став президентом // Регіональні новини: Інформ. агентство. – 2011. – 20 квітня.

Рейдерські новації: як захоплюють громадські ради // Українська правда. – 2011. – 24 квіт. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/04/4/6077869/>

«Тепер «противсіхів» більше на сході» // Україна молода. – 2011. – 27 трав. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1887/180/67102/>

Тест для чиновника // Україна молода. – 2011. – 8 черв. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/1893/174/67314/>

Чому в нас інтелектуали не лідери? Погляд провідного соціолога Ірини Бекешкіної на глибинні проблеми українського суспільства // День. – 2011. – 15 лип. URL:

<https://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/chomu-v-nas-intelektuali-ne-lideri>

Ірина Бекешкіна: Тенденція цих 20 років – розчарування // Детектор медіа. – 2011. – 19 серп. URL: <https://detector.media/withoutsection/article/65136/2011-08-19-iryna-bekeshkina-tendentsiya-tsykh-20-rokiv-rozcharuvannya/>

Національне свято як підстава замислитися і... змінитися // День. – 2011. – 23 серп. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/shcho-ne-tak>

Бекешкіна попереджає про підступність референдуму від Табачника // УНІАН – 2011. – 24 жовт. URL:

<https://www.unian.ua/politics/558849-bekeshkina-poperedjae-pro-pidstupnist-referendumu-vid-tabachnika.html>

Шулери з Міносвіти // Україна молода. – 2011. – 25 жовт. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/1967/116/70005/>

«Не дай бичу вкрасти в тебе Європу!» // Україна молода. – 2011. – 16 груд. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/1998/116/71175/>

Бекешкіна прогнозує «бунт на кораблі» за рік до президентських виборів // УНІАН. – 2012. – 5 січ. URL: <https://www.unian.ua/politics/591235-bekeshkina-prognozue-bunt-na-korabli-za-rik-do-prezidentskih-vivoriv.html>

Ірина Бекешкіна: «Електорат Кличка – це ті люди, які розчарувались у будь-яких політиках» // День. – 2012. – 13 січ. URL:

<https://m.day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/irina-bekeshkina-elektorat-klichka-ce-ti-lyudi-yaki-rozcharuvalis-u-bud-yakih>

Чи будуть «праймеріз» принаймні раз? // Україна молода. – 2012. – 2 лют. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/2022/180/72025/>

«Влада й опозиція бачать країну лише з вікон машин» – Бекешкіна // Газета.ua. – 2012. – 14 верес. https://gazeta.ua/articles/politics-newspaper/_vlada-j-opoziciya-bachat-krayinu-lishe-z-vikon-mashin-bekeshkina/455695

«Опозиції треба вести діалог, а не кричати дурним голосом у мегафон» – Бекешкіна // Газета.ua. – 2012. – 16 верес.

Зі «Свободою» може бути те, що було з БЮТ у 2002 році – Ірина Бекешкіна // Радіо Свобода. – 2012. – 28 верес.

URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25761834.html>

Королевская хочет сажать социологов в тюрьму // ЛігаБізнесІнформ. – 2012. – 12 жовт. URL:

https://news.liga.net/politics/news/korolevskaya_khochet_sazhat_sotsiologov_v_tyurmu

Секрети екзит-полів! // Україна молода. – 2012. – 9 листопада. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/2173/180/77400/>

Вибори-2012. Ірина Бекешкіна в ефірі Радіо Свобода // Радіо Свобода. – 2012. – 29 жовт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24754700.html>

Королевська не змогла предоставити суду докази брехні з боку соціологів // День. – 2012. – 23 лист. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/071212-korolevska-ne-zmogla-predostaviti-sudu-dokazi-brehni-z-boku-sociologiv>

Бекешкіна намерена судитися с Королевской // Інтерфакс – Україна. – 2012. – 29 лист. URL: <https://ru.interfax.com.ua/news/general/129636.html>

Ірина Бекешкіна: Ми не можемо написати заголовки за всіх журналістів // Детектор медіа. – 2012. – 28 груд. URL:

<https://ms.detector.media/profstandarti/post/5269/2012-12-28-iryna-bekeshkina-mye-ne-mozhemo-napysaty-zagolovky-za-vsikh-zhurnalistiv/>

Комуністи хочуть відкинути українську освіту на десять років назад // День. – 2013. – 17 січ. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/komunisti-hochut-vidkinuti-ukrayinsku-osvitu-na-desyat-rokiv-nazad>

Кому муляє рівний доступ до освіти? // Урядовий кур'єр. – 2013. – 18 січ. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/komu-mulyaye-rivnij-dostup-do-osviti/>

Ірина Бекешкіна: Свобода, не обмежена законом або традицією, вироджується в хаос і торжество сили // Детектор медіа. – 2013. – 13 лют. URL: <https://ms.detector.media/media-i-vlada/post/4872/2013-02-13-iryna-bekeshkina-svoboda-ne-obmezhen-zakonom-abo-tradytsiieyu-vyrodzhuetsya-v-khaos-i-torzhestvo-syly/>

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

В українських президентів від влади дах їде // ТСН. – 2013. – 15 лют. URL: <https://tsn.ua/politika/irina-bekeshkina-v-ukrayinskih-prezidentiv-vid-vladi-dah-yide-282231.html>

Бекешкіна: Громадську раду при МЗС захопили представники церкви Сандея Аделаджі // РБК-Україна. – 2013. – 20 лют. URL:

<https://www.rbc.ua/ukr/news/bekeshkina-obshchestvennyy-sovet-pri-mid-zahvatili-predstaviteli-20022013103900>

Ірина Бекешкіна: «Люди хочуть не диктатора, а пришествя Господа Бога...» // Дзеркало тижня. – 2013. – 29 берез. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/irina-bekeshkina-lyudi-hochut-ne-diktatora-a-prishesty-gospoda-boga-.html>

Ірина Бекешкіна: «Дискредитація ідеї демократії в країні була однією з причин приходу до влади Віктора Януковича» // Дзеркало тижня. – 2013. – 12 лип. URL:

<https://zn.ua/ukr/SOCIUM/irina-bekeshkina-diskreditaciya-ideyi-demokratiyi-v-krayini-bula-odniyeyu-z-prichin-prihodu-do-vladi-viktora-yanukovicha-.html>

Тест на протест // Дзеркало тижня. – 2013. – 16 серп. URL:

<https://zn.ua/ukr/SOCIUM/test-na-protest-.html>

Повернутися б у «совок»... // Україна молода. – 2013. – 23 серп. URL:

<https://umoloda.kyiv.ua/number/2321/116/82588/>

Ми разом: чому на сході та півдні України більше прихильників вступу до Митного союзу? // Радіо Свобода. – 2013. – 10 верес. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/26362077.html>

Чем, по мнению экспертов, вскоре страны будут измерять эффективность своей экономики // День. – 2013. – 12 лист. URL:

<https://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/koefficient-vns>

Ліки від голоду // Україна молода. – 2011. – 22 лист. URL:

<https://umoloda.kyiv.ua/number/2372/163/84406/>

Бекешкіна: Версія, що Чорновол побила опозиція, дуже зручна для Януковича // Еспресо ТБ. – 2013. – 25 груд. URL:

https://espresso.tv/news/2013/12/25/versiya_zakharchenka_pro_pobyttya_chornovol_gyatuye_elektorat_yanukovycha_vid_kohnityvnoho_dysonansu

Ірина Бекешкіна: «Це європейське покоління» // Тиждень. – 2013. – 20 грудня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/96563>

Бекешкіна: Влада може придбати собі рейтинг напередодні виборів? // Еспресо ТБ. – 2014. – 8 січ. URL:

https://espresso.tv/news/2014/01/08/socioloh_vlada_mozhe_prydbaty_sobi_reytynh_naperedodni_vyboriv

Янукович не усвідомлює перспективу реальної катастрофи // Радіо Свобода. – 2014 – 22 січ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25238931.html>

После силового разгона Евромайдана украинцы начнут партизанскую войну – социолог // Факты. – 2014. – 23 янв. URL:

<https://ukrainenews.fakty.ua/ru/175482-posle-silovogo-razgona-evromajdana-ukraincy-nachnut-partizanskuju-voynu---socialog>

Шпигун, що зветься Україна // Україна молода. – 2014. – 24 січ. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/2403/188/85504/>

Віддайте йому Межигір'я! // Українська правда. – 2014. – 24 січ. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/01/24/7011103/>

Ірина Бекешкіна: Закони від 16 січня ухвалили, щоб потім сперечатися за столом переговорів – 10 років давати протестувальникам чи, скажімо, шість // Детектор медіа. – 2014. – 1 лют. URL:

<https://detector.media/withoutsection/article/90013/2014-02-01-iryna-bekeshkina-zakony-vid-16-sichnya-ukhvalyly-shchob-potim-sperechatysya-za-stolom-peregovoriv-10-rokiv-davaty-protestuvalnykam-chy-skazhimo-6/>

Ірина Бекешкіна: час грає на об'єднання України // BBC. – 2014. – 4 лют. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/02/140204_bekeshkina_maidan_interview_ko

Газета «Взгляд» перекурила дані соцдослідження Майдану // Телекритика. – 2014. – 11 лютого. URL: <https://detector.media/community/article/90320/2014-02-11-gazetavzglyad-perekrutyla-dani-sotsdoslidzhennya-maydanu-iryna-bekeshkina>

Ініціативою громадських організацій повинно стати формування нового Майдану – Майдану реформ. З виступу на круглому столі «Майдан і громадянське суспільство» / Фонд «Демократичні ініціативи». – 2014. – 19 лют. URL: <https://dif.org.ua/article/irina-bekeshkina-initsiativoyu-gromadskikh-organizatsiy-povinno-stati-te-shcho-voni-mayut-formuvati-noviy-maydan-maydan-reform>

Повернення Юлії Володимирівни. Змішані почуття // Главком. – 2014. – 23 лют. URL: <http://glavcom.ua/articles/17696.html>

Україна без Януковича // Україна молода. – 2014. – 25 лют. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/2420/283/86097/>

Ірина Бекешкіна: Найстрашніша влада – влада тупа // Україна молода. – 2014. – 28 лют. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/2423/180/86169/>

Соціолог Ірина Бекешкіна: «У разі розчарування у владі українці впадуть у агресію» // Тиждень. – 2014. – 13 берез. URL: <https://tyzhden.ua/Society/104238>

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

«Технології перемагають революції». Експерти «Дня» – про шанси основних політичних гравців на президентських виборах після партійних з'їздів // День. – 2014. – 1 квіт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/tehnologiyi-peremagayut-revoluyuciyi>

Ірина Бекешкіна розкритикувала журналістів за поширення фальшивого соціопитування // Детектор медіа. – 2014. – 3 квіт. URL:

<https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/1197/2014-04-03-iryna-bekeshkina-rozkrytkuvala-zhurnalistiv-za-poshyrennya-falshyvogo-sotsopytuvannya/>

Рекордні результати // Україна молода. – 2014. – 6 черв. URL:

<https://umoloda.kyiv.ua/number/2473/180/87787/>

Європейські українці // Україна молода. – 2014. – 2 лип. URL:

<https://umoloda.kyiv.ua/number/2485/158/88164/>

Як Ляшко посів місце Тігіпка? Яким чином опитування впливають на результати виборів? Чи можуть соціологи знати громадську думку? // Громадське радіо. – 2014. – 11 лип. URL:

<https://hromadske.radio/podcasts/chaunyk/tayemnyci-sociologiyi-z-irynoyu-bekeshkinoyu>

Старі правила нових виборів. Експерт: «Ті, кого оберуть на майбутніх парламентських виборах, будуть для українців першим випробуванням на електоральну зрілість» // День. – 2014. – 2 верес. URL:

<https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/stari-pravila-novih-viboriv>

Більшість українців – проти від'єднання Донбасу, – опитування // День. – 2014. – 7 жовт. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/071014-bilshist-ukrayinciv-proti-vidiednannya-donbasu-opituvannya>

Чего хочет Донбасс // Новое время. – 2014. – 8 окт.

Кінець червоної епохи // Україна молода. – 2014. – 28 жовт. URL:

<https://umoloda.kyiv.ua/number/2551/180/90134/>

На нинешніх виборах більшість виборців колебалось между двумя, а то и тремя близкими политическими силами // Новое время. – 2014. – 28 окт.

Ірина Бекешкіна: журналісти не мають розповсюджувати дані сумнівних екзит-полів // Детектор медіа. – 2014. – 5 лист. URL:

<https://vybory.detector.media/2014/11/05/iryna-bekeshkina-zhurnalisty-ne-mayut-rozprovsyudzhuvaty-dani-sumnivnyh-ekzyt-poliv/>

Час, коли цементується нація // Урядовий кур'єр. – 2014. – 21 лист. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/chas-koli-cementuyetsya-naciya/>

Треба боротися за те, щоб люди на Донбасі відчували себе українцями – Бекешкіна // Радіо Свобода. – 2015. – 19 лют.

URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26858693.html>

Большая перемена. 70% опрошенных убеждены, что Украина воюет с Россией, – Ирина Бекешкина // Фокус. – 2015. – 24 февр.

URL: <https://focus.ua/politics/325447>

Разделенный День Победы: по-европейски или по-советски // Новое время. – 2015. – 2 апр.

Референдум по Донбассу: это ведь как спросить // Новое время. – 2015. – 30 мая.

Правый сектор и радикализм в Украине // Новое время. – 2015. – 23 июля.

Ірина Бекешкіна: «Українці почали долати патерналістський комплекс» // Тиждень. – 2015. – 31 травня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/136894>

Студенти ставлять освіти «задовільно», стверджують соціологи. «День» з'ясував, які невідкладні заходи потрібні для реформи вищої освіти // День. – 2015. – 18 черв. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/studenty-stavlyat-osviti-zadovilno-stverdzhuyut-sociology>

Народ потерпає від кризи, але до чергового Майдану не готовий, – опитування // Голос. – 2015. – 13 серпня.

URL: <http://www.golos.com.ua/article/257920>

Днепропетровская и Донецкая области – «две большие разницы» // Новое время. – 2015. – 28 окт.

Як не хліба, то хоч видовищ // Український Тиждень. – 2015. – № 14.

«Партії йдуть на вибори з лівими гаслами, а політику здійснюють праву», – Ірина Бекешкіна // Громадське радіо. – 2015. – 26 жовт. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/na-svizhu-golovu/partiyi-ydut-na-vybory-z-livymy-gaslamy-a-polityku-zdiysnyuyut-pravu-iryna-bekeshkina>

Ірина Бекешкіна: «Жодних реальних програм не було. Люди визначалися залежно від слоганів та загального враження» // День. – 2015. – 6 лист. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/borotba-imidzhiv>

Два роки потому. Майдан переміг чи програв? // НВ. – 2015. – 21 лист. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/dva-roki-potomu-majdan-peremig-chi-prograv-81462.html>

«В Україні немає часу на еволюційні зміни. Бо все гниє» // Gazeta.ua. – 2015. – 27 лист. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_v-ukrayini-ne-maye-chasu-na-evolyucijni-zmini-bo-vse-gniye/660389

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

Найбільш позитивною і важливою подією 2015 року стали місцеві вибори // Вечірній Київ. – 2015. – 30 груд. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/2677/>

Ірина Бекешкіна: Підкуп виборців спрацював особливо успішно // Україна молода. – 2016. – 3 серпня.

URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3029/180/101861/>

Порошенко виграє у Тимошенко в другому турі – Бекешкіна // Україна молода. – 2016. – 4 серпня. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/101947/>

Соціолог Ірина Бекешкіна не вірить в дострокові вибори Ради // Україна молода. – 2016. – 4 серп. URL:

<https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/101953/>

Скосили «леваду» // Україна молода. – 2016. – 7 верес.

URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/180/103238/>

Успішні люди – успішна країна? // Дзеркало тижня. – 2016. – 25 берез. URL: <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/uspishni-lyudi-uspishna-krayina-.html>

Зараз як ніколи існують можливості для аналітичних центрів, бо влада готова співпрацювати // Think twice UA. – 2016. – 7 лист. URL:

<https://thinktwiceua.org/uk/ttua-content/iryna-bekeshkina-zaraz-yak-nikoly-isnyuyut-mozhlyvosti-dlya-analitychnyh-tsentriv-bo-vlada-gotova-spivpratsyuvaty/>

«Свято грейдера»: третя річниця фатальної помилки Януковича // Україна молода. – 2016. – 2 груд.

URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3086/180/106463/>

Мы любим не любить // Газета «2000». – 2016. – № 51–52 (801), 23–31 груд. URL: <https://www.2000.ua/mnenija/ekspertnye-mnenija/my-ljubim-ne-ljubit.htm>

Бекешкіна: Мирных майданов не будет, на руках много оружия // ЛігаБізнесІнформ. – 2017. – 9 янв. URL:

https://news.liga.net/politics/news/bekeshkina_mirnykh_maydanov_ne_budet_na_rukakh_mnogo_oruzhiya

Соціолог Ірина Бекешкіна: Мирних майданів в Україні вже не буде // Україна молода. – 2017. – 17 січня.

URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3107/180/107797/>

«Черный лебедь» в турбулентности // Газета «2000». – 2017. – № 1–2(802), 13–19 січ. URL:

<https://www.2000.ua/mnenija/intervyu/chernyj-lebed-v-turbulentnosti.htm>

Розмова нарівні // НВ. – 2017. – 29 січ. URL:

<https://nv.ua/ukr/opinion/rozmova-na-rivnih-542929.html>

Майдан в парламенті програв // НВ. – 2017. – 28 берез. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/majdan-v-parlament-i-prograv-875707.html>

Протесты больше не пугают // Газета «2000». – 2017. – № 12(812), 24–30 березня. URL: <https://www.2000.ua/v-nomere/forum/mnenie/protesty-bolshe-ne-pugajut.htm>

Громадянське суспільство повинно вимагати офіційних пояснень обшуків в МЦПД – Бекешкіна // Детектор медіа. – 2017. – 14 квітня. URL: <https://zz.detector.media/community/texts/125148/2017-04-14-gromadyanske-suspilstvo-povynno-vymagaty-ofitsiynykh-poyasnen-obshukiv-v-ntspd-bekeshkina/>

Бекешкіна: Поїдьте на фронт, подивіться, скільки російськомовних воюють за Україну, і скажіть їм, що вони не патріоти, оскільки не розмовляють українською! // Гордон. – 2017. – 21 квіт. URL:

<https://gordonua.com/ukr/news/society/bekeshkina-pojidte-na-front-podivitsja-skilki-rosijskomovnih-vojujut-za-ukrajinu-i-skazhit-jim-shcho-voni-ne-patrioti-raz-ne-govorjat-po-ukrajinski-184565.html>

Ірина Бекешкіна: В Україні дуже цікаво жити // Український інтерес. – 2017. – 26 травня. URL: <https://uain.press/interview/iryna-bekeshkina-v-ukrayini-duzhe-tsikavo-zhyty-141745>

Ірина Бекешкіна: Нам треба десь ще покоління пережити, щоб Україна перестала орієнтуватися на Росію // РБК-Україна. – 2017. – 26 трав. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/irina-bekeshkina-nam-eshche-pokolenie-perezhit-1495717804.html>

«Донецька та Луганська області прокидаються»: результати опитування щодо децентралізації // Громадське радіо. – 2017. – 25 липня. URL:

<https://hromadske.radio/podcasts/kyiv-donbas/donecka-ta-luganska-oblasti-prokydayutsya-rezultaty-opytuvannya-shchodo-decentralizaciyi>

Очевидне неймовірне // НВ. – 2017. – 11 серпня. URL:

https://nv.ua/ukr/magazine/journal/n28_11082017/ochevidnoe-neveroyatnoe-20008572.html

Дослівно // Сільські вісті. – 2017. – 22 серпня. URL:

<http://www.silskivisti.kiev.ua/19510/index.php?n=36505>

Бекешкіна назвала головну причину неприйняття суспільством нових реформ // ТРК «Прямий». – 2017. – 7 верес. URL: <https://prm.ua/bekeshkina-nazvala-golovnu-prichinu-nepriynyattya-suspilstvom-novih-reform/>

В Україні високий рівень соціальної напруги // Суспільне радіо. – 2017. – 22 верес. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=60158>

Ірина Бекешкіна: Верховна Рада заслужила на стусан // Збруч. – 2017. – 27 жовт. URL: <https://zbruc.eu/node/72337>

Активний чат. Ірина Бекешкіна // Главред. – 2017. – 15 лист. URL: <https://glavred.net/chat/684-irina-bekeshkina.html>

Президентские выборы – повод раскрутить новые фигуры в политике, – Ірина Бекешкіна // Фокус. – 2017. – 28 нояб. URL: <https://focus.ua/politics/385977>

77% населення не може назвати жодної успішної реформи – експерт // 5 канал. – 2017. – 1 груд. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/77-naselennia-ne-mozhe-nazvaty-zhodnoi-uspishnoi-reformy-ekspert-160448.html>

Мир та боротьба з корупцією дозволять українцям з надією дивитися у майбутнє, – Бекешкіна // Громадське радіо. – 2017. – 28 груд. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/reformy/myr-ta-borotba-z-korupciyeu-dozvolyat-ukrayincyam-z-nadiyeu-dyvutysya-u-maybutnye-bekeshkina>

Про політику і протестні настрої українців. Як владі підвищити довіру до себе? // Еспресо ТБ. – 2017. – 29 груд. URL: <https://espreso.tv/video/254337>

Три сценарії розвитку ситуації у 2018 році // НВ. – 2017. – 31 груд. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/tri-stsenariji-rozvitku-situatsiji-v-2018-rotsi-2442585.html>

Украинцы стали нацией оптимистов, – социолог (видео) // Факты. – 2018. – 11 янв. URL: <https://ukrainenews.fakty.ua/ru/254794-ukraincy-stali-naciej-optimistov---sociolog-video>

Переважна більшість українців вважають боротьбу з корупцією неуспішною // Суспільне радіо. – 2018. – 11 січ. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=68443>

Кремль використовує питання повернення Донбасу і Криму для дестабілізації України – Бекешкіна // ТРК «Прямий». – 2018. – 16 січня. URL: <https://prm.ua/kreml-vikoristaye-pitannya-povernennya-donbasu-krimu-dlya-destabilizatsiyi-ukrajini-bekeshkina/>

«У Криму грають на страхах людей перед Україною» – Ірина Бекешкіна // Радіо Свобода. – 2018. – 5 лют. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29019116.html>

Оприлюднено рейтинг ста найбільш успішних жінок України // УНІАН. – 2018. – 1 берез. URL: <https://www.unian.ua/society/10026284-oprilyudneno-reyting-sta-naybilsh-uspishnih-zhinok-ukrajini.html>

Ірина Бекешкіна: Громадянське суспільство врятувало країну від прірви // Український інтерес. – 2018. – 23 берез. URL:

<https://uain.press/interview/iryna-bekeshkina-vlada-zgaduye-aktyvistiv-shhob-pryhovaty-svoiyi-nedoliky-762835>

Такої кризи політикуму загалом у нас не було ніколи // Тиждень. – 2018. – 25 трав. URL: <https://tyzhden.ua/Society/214373>

З Іриною Бекешкіною // Порадницька гостина. – 2018. – 13 черв. URL: <https://poradnica.com.ua/z-irinoyu-bekeshkinoyu/?fbclid=IwAR1R5i518vOlypQ4-on9bn-g1LkWSWHNZWEJgDmBk0QJfbTk-lO6ZJSYaig>

Виборча кампанія по-українськи // НВ. – 2018. – 5 лип. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viborcha-kampanija-po-ukrajinski-2480414.html>

Експерти ставлять реформам вищу оцінку, ніж пересічні громадяни. Але вона все одно нижче трійки, – Бекешкіна // Громадське радіо. – 2018. – 19 лип. URL: <https://soundcloud.com/hromadske-radio/wemmbqnpvww>

Рабинович наспівав соціологію. Як «112 Україна» маніпулює даними опитувань // Детектор медіа. – 2018. – 7 верес. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/21764/2018-09-07-rabynovych-naspivav-sotsiologiyu-yak-112-ukraina-manipulyuie-danyumu-opytuvan/>

Бекешкіна: Цього року індекс соціального самопочуття українців з усіх питань показав поліпшення // Гордон.ua. – 2018. – 24 груд. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/society/-bekeshkina-v-tsomu-rotsi-indeks-sotsialnogo-samopochtija-ukrajintsiv-z-usih-pitan-pokazav-polipshennja-605057.html>

Победить дракона // Новое время. – 2018. – №31.

Время выбора // Новое время. Спецвыпуск «Мир в 2019». – 2018.

Украина-2019. Год рационального выбора или сплошного дурдом-шоу // Liga.net. – 2019. – 1 січня.

URL: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/opinion/ukraina---2019-god-ratsionalnogo-vybora-ili-sploshnogo-durdome-shou>

Бекешкіна: Перший день нового року, а всі обговорюють Зеленського. Його виступ – геніальний маркетинговий хід // Гордон.ua. – 2019. – 2 січ. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-bekeshkina-pershij-den-novogo-roku-a-vsi-obgovorjuyut-zelenskogo-jogo-vistup-genialnij-marketingovij-hid-629287.html>

Бекешкіна про вибори: Люди мають голосувати головою, а не шлунком // Український інтерес. – 2019. – 5 січня. URL:

<https://uain.press/interview/bekeshkina-pro-vybory-lyudy-mayut-golosuvaty-golovoyu-a-ne-shlunkom-986801?>

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

Голосувати головою, а не шлунком. І навіть не серцем // Високий замок. – 2019. – 9 січня. URL: <https://wz.lviv.ua/interview/383419-holosuvaty-holovoiu-a-ne-shlunkom-i-navit-ne-sertsem>

Недільний соціолог: про типові помилки в розумінні результатів соціопитувань // Детектор медіа. – 2019. – 21 січ. URL:

<https://vybory.detector.media/2019/01/21/nedilnyj-sotsioloh-pro-tyповi-pomylyk-v-rozuminni-rezultativ-sotsopytuvan/>

Пам'яті Надії Дюк: друга України, «янгола свободи, людяності та гідності» // Радіо Свобода. – 2019. – 1 лют.

URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29745912.html>

Соціологи сумніваються в ефективності компроматів перед виборами // РБК-Україна – 2019. – 1 лютого. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/sotsiologi-somnevayutsya-effektivnosti-kompromatov-1549008674.html>

На виборах-2019 популізм буде рекордним, – соціолог // РБК-Україна. – 2019. – 1 лютого. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/vyborah-2019-populizm-budet-rekordnym-sotsiolog-1549014085.html>

Донбас уже не моноліт // Тиждень. – 2019. – 8 берез.

URL: <https://tyzhden.ua/Politics/227481>

Політичне дурдом-шоу. Чи відображає соціологія реальну картину виборчої кампанії в Україні // НВ. – 2019. – 1 лют. URL:

<https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/politichne-durdom-shou-chi-vidobrazhae-sociologiya-realnu-kartynu-vivorchoji-kampaniji-v-ukrajini-50004254.html>

Обещать – не исполняют. Ирина Бекешкина: «Все политики врут. И это правда» // Фокус. – 2019. – 12 лют. URL: <https://focus.ua/politics/420276-obeshhat--ne-ispolnyat-irina-bekeshkina-vse-politiki-vrut-i-eto-pravda>

«Чим гірше люди живуть, тим більше вірять у чарівника на блакитному гвинтокрилі»: соціолог Ірина Бекешкіна в «Рандеву» на «5 каналі» // 5 канал. – 2019. – 23 лют. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/chym-hirshe-liudy-zhyvut-tymbilshe-vmiriat-u-charivnyka-na-blakytnomu-hvyntokryli-sotsioloh-iryna-bekeshkina-v-randevu-na-5-kanali-187159.html>

Вільнолюбні, але незаконослухняні: соціолог розповіла про зрілість української нації – відео // 5 канал. – 2019. – 25 лют.

URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/vilnoliubni-ale-nezakonosluchniani-sotsioloh-rozpovila-pro-pro-zrilist-ukrainskoi-natsii-video-187313.html>

НВ назвав найбільш діяльних жінок у громадському секторі України // НВ. – 2019. – 8 берез. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/nv-nazvav-naybilsh-diyalnih-zhinok-u-gromadskomu-sektori-ukrajini-50009627.html>

Поки ми живі, нічого не вирішено остаточно // Дзеркало тижня. – 2019. – 26 берез. URL: https://zn.ua/ukr/internal/irina-bekeshkina-poki-mi-zhivi-nichogone-virisheno-ostatochno-306366_.html

«Дебати потрібні, щоб включити голову», – Бекешкіна // Еспресо ТБ. – 2019. – 14 квіт. URL:

https://espresso.tv/news/2019/04/14/quotdebaty_potribna_schob_vklyuchyty_golovuquot_bekeshkina

Український соціолог Ирина Бекешкіна прогнозує результат предстоящих виборів // Настоящее время. – 2019. – 18 квіт. URL: <https://www.current-time.tv/a/29890283.html>

Непрогнозований і непередбачуваний: чому і що далі? // Українська правда. – 2019. – 19 травня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/05/19/7215427/>

Ирина Бекешкіна: «Поки що нам загрожує не реванш, а невизначеність та управлінський хаос» // Тиждень. – 2019. – 12 липня.

URL: <https://tyzhden.ua/Society/232387>

Національний екзит-пол'2019 – парламентські вибори. Результати опитування // Укрінформ. – 2019. – 21 липня.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PPlmKkjTA8w>

Бекешкіна: рейтинг Зеленського у найближчі місяці почне падати // Україна молода. – 2019. – 4 серп. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/135826/>

Медовий місяць Зеленського з народом. Провідний соціолог України – про ризики для нової влади і небажання українців дорослішати // BBC. – 2019. – 7 серпня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/press-review-49904112>

25% українців вважають хабар нормою життя – опитування // Україна молода. – 2019. – 6 верес. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/136966/>

Что в голове у украинцев. Ирина Бекешкіна: Зеленский получил сигнал, «Нет, не все можно делать» // ЛігаБізнесІнформ. – 2019. – 24 верес. URL: <https://www.liga.net/society/interview/irina-bekeshkina-zelenskiy-poluchil-signal-net-ne-vse-mojno-delat>

Особливий статус Донбасу – неприйнятний. Повна амністія бойовиків – теж // Країна. – 2019. – 14 жовт. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_osoblivij-status-donbasunepriyvatnij-povna-amnistiya-bojovikiv-tezh/931403

Ирина Бекешкіна – у ТОП-100 найвпливовіших людей України // Фонд «Демократичні ініціативи». – 2019. – 18 жовт. URL: https://dif.org.ua/article/irina-bekeshkina-u-top-100-nayvplivovishikh-lyudey-ukraini_2019

Стратеги и бизнесвумен. 100 самых влиятельных женщин // Фокус. – 2019. – 21 окт. URL: https://focus.ua/ukraine/442716-strategi_i_biznesvumen_100_samykh_vliiatelnykh_zhenshchin

У громадській думці України багато парадоксального // Газета «Галичина». – 2019. – 28 жовт. URL: <https://dif.org.ua/article/irina-bekeshkina-u-gromadskiy-dumtsi-ukraini-bagato-paradoksalnogo>

Чи можливий Майдан проти Зеленського // Радіо Свобода. – 2019. – 4 лист. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30226891.html>

В Україні на будь-яких виборах перемагає опозиція, це наслідок попуплізму – Бекешкіна // Суспільне радіо. – 2019. – 20 лист. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=91706>

Третій Майдан може відбутись, якщо влада піде на компроміси з РФ, – Бекешкіна // Громадське радіо. – 2019. – 22 лист.

URL: <https://hromadske.radio/podcasts/drive-time/tretiy-maydan-mozhe-vidbutysyakshcho-vlada-pide-na-kompromisy-z-rf-bekeshkina>

Зеленському не вдасться підвищити свій рейтинг – Бекешкіна // ТРК «Прямий». – 2019 – 29 лист. URL: <https://prm.ua/zelenskomu-ne-vdastsya-pidvishhiti-sviy-reyting-bekeshkina/>

Запас прочности сохраняется... Однако, учитывая запрос общества, угрожающие тенденции для новой власти уже прослеживаются // День. – 2019. – 26 лист. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/zapas-prochnosti-sohranyaetsya>

«Наїлися» молодих облич: рейтинги Зе-команди продовжують скочуватися донизу // Україна молода. – 2019. – 27 лист.

URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3537/180/140419/>

Полная ерунда: социолог разгромила идею Дубилета провести электронную перепись населения // Факты. – 2019. – 29 лист.

URL: <https://ukrainenews.fakty.ua/326205-polnaya-erunda-sociolog-razgromila-ideyu-dubileta-provesti-elektronnyu-perepis-naseleniya>

«Соціологам треба бути ближче до народу, щоб робити правильні прогнози» // День. – 2019. – 26 груд. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnyapovorichna-anketa-dnya/sociologam-treba-buty-blyzhche-do-narodu-shchob-robtyu>

Усе по полічках. Соціолог Ірина Бекешкіна відповідає на питання НВ про дослідження, згідно з яким Зеленський став політиком року // НВ. – 2019. – 27 груд. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/use-po-polichkah-sociolog-irina-bekeshkina-vidpovidaye-na-pitannya-nv-pro-doslidzhennya-zgidno-z-yakim-ze-lenskiy-stav-politikom-roku-50061765.html>

Ірина Бекешкіна: Зеленський особисто поки не зробив нічого, що розділяє суспільство // РБК-Україна. – 2020. – 2 січ. URL:

<https://www.rbc.ua/ukr/news/irina-bekeshkina-zelenskiy-lichno-poka-sdelal-1577462380.html>

«Медовий місяць» Зеленського закінчується, але солодке ще триває – соціолог // Gazeta.ua. – 2020. – 2 січня. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_medovij-misyac-zelenskogo-zakinchuyetsya-ale-solodke-sche-trivaye-sociolog/945457

«Чому квартиру можеш продати чи купити, а землю ні?» – соціолог // Gazeta.ua. – 2020. – 15 січня. URL:

https://gazeta.ua/articles/politics/_comu-kvartiru-mozhesh-prodati-chi-kupiti-a-zemlyu-ni-sociolog/947055

Боротьба з корупцією та сплата податків не є проявами патріотизму на думку опитаних українців – Бекешкіна // Громадське радіо. – 2020. – 22 січ. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/drive-time/borot-ba-z-koruptsiieiu-ta-splata-podatkov-ne-ie-proiavamy-patriotyzmu-na-dumku-opytanykh-ukraintsiv-bekeshkina>

Безпековий виклик об'єднує нас...// Урядовий кур'єр. – 2020. – 22 січ. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/bezpekovij-viklik-obyednuye-nas/>

Феномен Зеленського, анархія та оптимізм: Ірина Бекешкіна у подкасті «Україна розумна» // Громадське ТБ. – 2020. – 23 січ. URL:

<https://hromadske.ua/posts/fenomen-zelenskogo-anarhiya-ta-optimizm-irina-bekeshkina-u-podkasti-ukrayina-rozumna>

Зеленский повторяет ошибки Порошенко, а те, кто ждали от него мира, будут разочарованы, – Ирина Бекешкина // Факты. – 2020. – 23 янв. <https://fakty.ua/331771-zelenskij-povtoryaet-oshibki-poroshenko-a-te-kto-zhdali-ot-nego-mira-budut-razocharovany---irina-bekeshkina>

Перепис населення: соціолог поставила під сумнів методи Дубілета // Gazeta.ua. – 2020. – 29 січня. URL:

https://gazeta.ua/articles/life/_perepis-naselennya-sociolog-postavila-pid-sumniv-metodi-dubileta/949233

Україна патріархальна, зріла, відкрита до чужинців та все ще... плаксива // Укрінформ. – 2020. – 3 лют. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2868111-irina-bekeskina-sociolog-direktor-fondu-democraticni-iniciativi.html>

Ірина Бекешкіна: Україна вже не повернеться до Росії // Український інтерес. – 2021. – 4 лют. URL: <https://uain.press/blogs/iryna-bekeshkina-ukrayina-vzhe-ne-povernetsya-do-rosiyi-1254174>

Ірина Бекешкіна: *Поки ми живі...*

Бекешкіна: Довіра людей до Верховної Ради і уряду очікувано знижується. Так відбувається після всіх виборів // Гордон.ua – 2020. – 21 лют. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/-bekeshkina-dovira-ljudej-do-verhovnoji-radi-i-urjadu-ochikuvano-znizhujetsja-tak-vidbuvajetsja-pislja-vsih-viboriv-1488022.html>

Соціолог розкусила «регіоналів», які хочуть реваншу // Gazeta.ua. – 2020. – 23 лютого. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_sociolog-rozkusila-regionaliv-yaki-hochut-revanshu/952703

Антикорупціонерки, соціологині і блогерки. Топ-14 найвпливовіших громадських діячок в Україні // НВ. – 2020 – 6 берез. URL:

<https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/nayvplivovishi-zhinki-ukrajini-top-14-reyting-novini-ukrajini-50074032.html>

Померла соціологиня Ірина Бекешкіна: символ української науки // Україна молода. – 2020. – 21 берез. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/188/144659/>

Последнее слово: «Очень не хочется покидать мир». Ірина Бекешкіна – о своей жизни, украинцах и Украине // ЛігаБізнесІнформ. – 2020. – 21 березня. URL: <https://www.liga.net/politics/interview/ochen-ne-hochetsya-pokidat-mir-irina-bekeshkina---o-svoey-jizni-ukraintsah-i-ukraine>

«Україна, європейський вибір, демократія. Зберегти все це – найкраща пам'ять про неї» – українці про Ірину Бекешкіну // Gazeta.ua. – 2020. – 21 березня. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_ukrayina-yevropejskij-vibir-demokratiya-zberegti-vse-ce-najkrascha-pamyat-pro-neyi-ukrayinci-pro-irinu-bekeshkinu/956380

Померла Ірина Бекешкіна. Останнє інтерв'ю НВ з найвідомішим українським соціологом // НВ. – 2020. – 21 березня. URL:

<https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/pomerla-irina-bekeshkina-ostannye-intervyu-nv-z-nayvidomishim-ukrajinskim-sociologom-50074888.html>

«Вона була живою в усьому»: колеги, політики та журналісти згадують Ірину Бекешкіну // Громадське радіо. – 2020. – 21 березня. URL:

<https://hromadske.radio/publications/vona-bula-zhyvoiu-v-us-omu-kolehy-polityky-i-zhurnalisty-zghadiut-irynu-bekeshkinu>

«Українці інколи тупцюються на місці». Найяскравіші думки соціологині Ірини Бекешкіної // ТСН. – 2020. – 21 берез. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/pomerla-sociologinya-bekeshkina-pro-scho-vona-govorila-za-zhittya-1511979.html>

Рік досягнень чи розчарувань? // НВ. – 2020 – 21 берез. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/rejting-doviri-do-zelenskogo-chogo-chekati-v-2020-roci-novini-ukrajini-50064790.html>

«Поволі повземо вгору. Інколи відступаємо, інколи тупцюємо. Але наш поступ – очевидний» // Gazeta.ua. – 2020. – 26 березня. URL:

https://gazeta.ua/articles/life/_povoli-povzemo-vgoru-inkoli-vidstupayemo-inkoli-tupcyuyemo-ale-nash-postup-ochevidnij/957147

Ірина Бекешкіна: «Найстрашніша влада – тупа» // Gazeta.ua. – 2020. – 27 березня. URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_irina-bekeshkina-najstrashnisha-vlada-tupa/957458

Топ-100 великих українців. Люди, які визначали перебіг історії з часів Київської Русі до наших днів – рейтинг НВ // Новое время. – № 37. – 2020. – 8 жовт. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/top-100-velikih-ukrajinciv-yaki-vplinuli-na-istoriyu-novini-ukrajini-50116669.html>

Ірина Бекешкіна – Велика українка // Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва. – 2020. – 12 жовт. URL: <https://dif.org.ua/article/irina-bekeshkina-velika-ukrainka>

Людина, соціологиня та громадська діячка – у Києві вшанували пам'ять Ірини Бекешкіної // Фонд «Демократичні ініціативи». – 2021. – 24 берез. URL: <https://dif.org.ua/article/lyudina-sotsiologinya-ta-gromadska-diyachka-u-kievi-vshanuvali-pamyat-irini-bekeshkinoi>

Фонд «Демократичні Ініціативи» оголосив конкурс на здобуття стипендії імені Ірини Бекешкіної для соціологинь // Інтерфакс – Україна. – 2021. – 27 квіт. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-release/740372.html>

Суспільно-політичне видання

Ірина Бекешкіна
Поки ми живі...

Аналітично-консультативна робота:
докт. соціол. наук *Паращевін М.*, канд. політ. наук *Сухарина А.*
Художнє оформлення *Савінов Ю.*
Верстка *Шалашенко Г.*

Підп. до друку 26.05.2022 р. Формат 70x100/16
Папір офс. Друк офс. Гарнітура Times.
Ум.-друк. арк. 15,9. Обл.-вид. арк. 10,37.
Наклад 500 прим. Зам. № 244

Видавництво «Стилос»
04070, Київ-70, Контрактова пл., 7
Свідоцтво Держкомінформу України
(серія ДК №150 від 16.08.2000 р.)

Надруковано ФОП ПАЛИВОДА В.Б.
м. Київ, пр-т Відрадний, 95Е